

Frankapan-Zrinski • Valvasor • Bánffy • Nádasdy • Batthyány
Esterházy • Pálffy • Thurzó-Illésházy • Révay

Plava krv, crna tinta

KNJIŽNICE VELIKAŠKIH OBITELJI OD 1500. DO 1700.

Excell^{te} ac Illustr^{ss} Comiti ac Du^{ci},
Du^{ci} FRANCISCO DE NADASD,

perpetuo Terra Regiar^{um} ac Comitatus Custrisferri^{um} Supremi Comit^{is} Regiar^{um}
Alb^{is} Lendac^{is} ac Nymphy^{um} formae ac hereditario Capitaneo; Equiti^{um} Aca^{ti} S^{en}at^{us} S^{en}at^{us} S^{en}at^{us}
Reg^{is} Maj^{est}at^{is} Con^{se}llari^{um} Canonicar^{um} ac per^{petuo} Singularem Curia Regia
Indul^{gent}ia^m etc^{um} Domini ac Pro^{curator} Colendiss^{imo},
Nobis hanc Regni Hungariae Tab^{ula} D^{omi}n^{us} D^{omi}n^{us} D^{omi}n^{us} Jo^{hann}es Blau.

Amsterdami
Anno Joh^{ann}em Blau 1664.

❧ *Plava krv, crna tinta* ❧

KNJIŽNICE VELIKAŠKIH OBITELJI OD 1500. DO 1700.

Plava krv, crna tinta

KNJIŽNICE VELIKAŠKIH OBITELJI OD 1500. DO 1700.

Međunarodna putujuća izložba

ZAGREB, BRATISLAVA, MARTIN, BUDAPEST, BURG FORCHTENSTEIN

Jesen 2005. - Jesen 2007.

Organizatori izložbe:

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR (Mađarska)

SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA (Slovačka)

ESTERHÁZY PRIVATSTIFTUNG (Austrija)

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA (Hrvatska)

Nakladnik kataloga: NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA

Glavni izdavač: JOSIP STIPANOV

Autor izložbe: ISTVÁN MONOK

Urednici: KLÁRA KOMOROVÁ, IVAN KOSIĆ, STEFAN KÖRNER

Urednik kataloga: IVAN KOSIĆ

Priredivači izložbe: IVAN KOSIĆ, DAVORKA PŠENICA

Grafička obradba: LÁSZLÓ KISS

Plan izložbe: BORIS KREN

Uvodna rasprava: ISTVÁN MONOK

Autori rasprava i popisa predmeta:

EVA FRIMMOVÁ, KLÁRA KOMOROVÁ, IVAN KOSIĆ, STEFAN KÖRNER, VLADIMIR MAGIĆ, ISTVÁN MONOK, HELENA SAKTOROVÁ

Karte crtali: KATALIN PLIHÁL, BALÁZS MIHÁLYI

Prijevod na hrvatski: TAMARA BAKRAN, HELENA MOLNAR, VIKTORIJA ŠANTIĆ, JOLÁN MANN, VALÉRIA SZELI

Fotografije:

DARKO ČIŽMEK, ANDRÁS DABASI, JÓZSEF HAPÁK, MANNFRED HORVATH, SONJA HRELJA,

ANNA JANČIOVÁ, JÁNOS KÁLDOS, LAJOS KARASZ, ZOLTÁN NAGY, ERIKA NAGY-CZIKKELY, ANIKÓ ZSÉLI

Izložbene predmete posudili su:

MAĐARSKA

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR – Budapest

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR – Budapest

DEBRECENI EGYETEM EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR – Debrecen

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM EGYETEMI KÖNYVTÁR – Budapest

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA – Budapest

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM – Budapest

AUSTRIJA

ESTERHÁZY PRIVATSTIFTUNG – Eisenstadt

FÜRSTLICHE BIBLIOTHEK SCHLOSS EISENSTADT – Eisenstadt

ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK – Beč

FRANZISKANER KLOSTERBIBLIOTHEK – Güssing

SLOVAČKA

SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA – Martin

UNIVERZITNÁ KNIŽNICA – Bratislava

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM – Červený Kameň, Martin

HRVATSKA

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA – Zagreb

METROPOLITANSKA KNJIŽNICA – Zagreb

HRVATSKI POVIJESNI MUZEJ – Zagreb

HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV – Zagreb

ISBN 953 500 043 8

Englesko izdanje: ISBN 963 200 498 1 Mađarsko izdanje: ISBN 963 200 497 3

Njemačko izdanje: ISBN 3 9501891 3 0 Slovačko izdanje: ISBN 80 89023 27 4

DO DANA DANAŠNJEGA često se spominje europska suradnja i to je sasvim prirodno. Isto tako je prirodna ta stvar, kao što je bila prirodna suradnja u ranom novome vijeku, a da je nisu nazvali suradnjom. Zajedničko mišljenje ima prvenstveno političke prepreke. Zasada ostvareno zbližavanje nastalo je zahvaljujući institucijama i pojedinim privatnim osobama. Istina, okvir te djelatnosti osiguravaju politički ugovori. Političko zbližavanje obično prethodi suradnji među institucijama, zahvaljujući tomu, što se zajednički rad zasniva na stručnim temeljima. Ova izložba ostvarila se je suradnjom četiriju država. Cilj svake znanstvene radionice, javne zbirke – Nacionalne knjižnice u Slovačkoj, Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Burgenländische Landesbibliothek (Pokrajinske knjižnice u Burgenlandu/Gradišću), Nacionalne knjižnice u Mađarskoj – stručno je otkrivanje kulturnoga nasljedstva, dokumentiranje njegove povijesti, i ne na posljednjem mjestu prikazivanje svega toga čitateljima, posjetiteljima. Danas se u spomenutom cilju može učinkovito i stručno djelovati jedino na taj način, da se realnost prošlosti usporedi s čimbenicima današnjice – a to je upravo i osnov-

na poruka ove izložbe. Neke obitelji, čije knjižnice izložbom pokušavamo prikazati, nikada nisu mislile na to prošlosti kojega naroda će u budućim 19.–20. st. pripadati. Kao podanici Mađarske kraljevine, služili su svojem kralju, pokušali su riješiti njezine osnovne probleme. A osnovni problem u ranome novome vijeku bilo je ujedinjenje države, istjerivanje Turaka, a na kulturnome polju, podizanje civilizacijskoga stupnja stanovništva države, njegovanje njegovih duhovnih potreba, tj. staranje o crkvama. Ove obitelji nisu bile jednostavno hrvatske, mađarske, austrijske, slovenske ili slovačke obitelji, nego su preko članova obitelji pripadali europskoj aristokraciji. Cijeli red bračnih parova iz talijanskoga, češkoga, njemačkoga, poljskoga, francuskog i ostalih naroda osiguravao je taj sustav veza. Pomoću ustanova, škola, crkava, tiskara, koje su pojedine obitelji uzdržavale i novčano potpomagale, ostvarena je upravo takva suradnja, za kojom i u današnjici težimo.

ISTVÁN MONOK
*glavni ravnatelj Mađarske nacionalne knjižnice
u Budimpešti*

SREDINE, KRAJEVI, razdoblja, obitelji, osobe imaju svoja prepoznatljiva obilježja na koja utječu brojni čimbenici a koja, s druge strane, također omogućuju prepoznavanje tih sredina, krajeva, razdoblja, obitelji i osoba. Jedno od tih obilježja svakako je kultura, a knjižnice, kao čuvarice pisane baštine, nedvojbeni su pokazatelj kulturne zrelosti jedne sredine, pa i razdoblja, kraja, obitelji i osoba.

To je, među ostalim, razlog za postavljanje izložbe „Plava krv, crna tinta : Knjižnice velikaških obitelji od 1500. do 1700.“, koju će zajednički organizirati Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Nacionalna knjižnica Széchényi u Budimpešti, Slovačka nacionalna knjižnica u Martinu te Zaklada Esterházy u Gradišću.

S hrvatske strane bit će izložen izbor knjiga iz Knjižnice obitelji Zrinski, sačuvani primjerci djela pojedinih članova obitelji Frankapan te izbor knjiga iz Knjižnice Janeza Vajkarda Valvasora, slovenskoga velikaša, koja je već od kraja 17. st. pohranjena u „Metropolitani“, knjižnici Zagrebačke nadbiskupije. Kada je riječ o Knjižnici obitelji Zrinski, valja istaknuti da se ta knjižnica (500 svezaka knjiga + 29 izlučenih rukopisa), kao zasebna cjelina čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici od 1892. godine kada ju je otkupila ondašnja Hrvatska zemaljska vlada. Zajedno s knjigama izložena su i neka druga obilježja tih obitelji, a jednako će biti zastupljene i knjige, odnosno knjižnice velikaških obitelji iz Austrije, Mađarske i Slovačke.

Ova izložba nosi u sebi više poruka, a ovdje bih posebno istaknuo dvije. Velikaši, odnosno plemenaške obitelji, kako ovi iz Hrvatske tako i oni iz navedenih zemalja, bili su ne samo politički nego i društveno-gospodarski stupovi tadašnjega društva. No, mnogi povijesni izvori nedvojbeno nam potvrđuju, da su oni, na ovaj ili onaj način, bili

i nezaobilazni čimbenik kulturnoga života u najširem smislu, ne samo na svojim dvorovima. Jedan od najpouzdanijih i najzornijih pokazatelja upravo su njihove knjižnice, koje nisu bile samo „ures“ na njihovim dvorovima, nego i pokazatelj njihove kulturne zrelosti. I to, kako pokazatelj njihove svjesti o značenju knjiga, kao izvora gotovo neprolaznoga znanja i informacija, tako i kao izvori znanja kojima su se i sami služili, a to znači da su bili istinski ljudi kulture, u širem smislu i obrazovanja i znanosti, a ne samo jednostavni „ljubitelji“ knjiga, bibliofili. Sve to njihovu ukupnomu djelovanju i značenju daje posebnu dimenziju, koja se u povijesnim vrjednovanjima ponekada nedovoljno ističe.

I ova izložba zorno potvrđuje i svjedoči o zajedničkome ne samo kulturnome srednjoeuropskom prostoru, koji je stoljećima oblikovao i prožimao gotovo cjelokupni život ovih zemalja i sredina, sudionica ove izložbe, do te mjere da je oblikovao ono što se može nazvati „srednjoeuropski duh“, i danas prepoznatljiv kao zajednička baština, pa i živo nadahnuće ovih prostora.

Nema nikakve dvojbe, da su plemenitaške obitelji toga prostora, poglavito one čije su knjižnice izložene na ovoj izložbi, bitno pridonijele tomu zajedništvu, duhu i identitetu. Reklo bi se ponajviše ma svojim ukupnim kulturnim djelovanjem.

A da jedino kultura ne prolazi nego traje, potvrđuje i ova izložba. Ona će nas samo naizgled vratiti u prošlost, a bit će to zapravo još jedan poticaj da postanemo svjesniji onoga što je na neki način u nama, bolje reći neizbrisivi dio nas samih.

JOSIP STIPANOV
*glavni ravnatelj Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu*

VELIČANSTVENI PROJEKT kolektivne izložbe „Plava krv, crna tinta : Knjižnice velikaških obitelji od 1500. do 1700.“, ostvaren kroz međunarodnu suradnju Mađarske nacionalne knjižnice u Budimpešti, Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Zaklade Eszterházy u Gradišću i Slovačke nacionalne knjižnice u Martinu, jedinstvena je prilika za predstavljanje i dokumentiranje bogatstva srednjovjekovne književne kulture i književne kulture ranoga novoga vijeka u širem europskome kontekstu.

Šesnaesto stoljeće bilo je u Europi razdoblje velikog razvoja knjižnica, u kojem su u dotad neviđenoj mjeri obogaćivane ne samo crkvene, plemićke i školske zbirke knjiga, nego su mnogo više knjiga skupljali i pojedinci iz širih, posebno gradskih slojeva pučanstva. Može se kazati da u sljedećem, 17. stoljeću čitanje postaje sastavnica svakodnevice. Ta se činjenica odražava i na povijest i razvitak knjižnica plemićkih rodova i obitelji koje djeluju na području Slovačke. Visoki predstavnici i zastupnici plemstva, palatini, vojskovođe i knezovi u odlučujućoj su mjeri sudjelovali u borbama protiv Turaka, zatim u razvoju Ugarske nakon oslobođenja od Turaka te u konsolidaciji prilika u Ugarskoj u austrijskim relacijama, pa tako dakle i u razvoju kulture i obrazovanja u panonskim prostorima, čiji je dio bio i razvoj književne kulture.

Kako potvrđuju najnovija istraživanja, na tom području posebno mjesto i vrlo značajni položaj imaju i plemićke knjižnice obitelji Thurzo, Illesházy, Révay, Pálffy, čiji odnos prema obrazovanju

i knjizi predstavljamo na ovoj izložbi. I druge knjižnice plemićkih obitelji – Bánffy, Batthyány, Nádasdy, Esterházy te također Zrinski zajedno s Frankapanima, J. V. Valvasora – dokumentiraju visoki stupanj obrazovanja i književne kulture u ugarskom i širem europskom kontekstu. Zbirke knjiga tih obitelji obogaćivali su njihovi vlasnici iz cijele Europe, i to, i u složenim vremenima turske ekspanzije, političkih borba i ustanaka, ili u često konfrontacijskoj duhovnoj atmosferi pokreta reformacije i protureformacije. Njihove bogate zbirke knjiga koje su tijekom desetljeća sustavno povećavane i često su mijenjale mjesta pohrane, govore ne samo o visokom stupnju kulture njihovih utemeljitelja i vlasnika, nego odražavaju i utjecaj reprezentativnih pripadnika tih rodova i obitelji na tadašnju politiku, ekonomiju, društvo i kulturu u Ugarskoj i Austriji, dokumentirajući time usku povezanost znanja i izvršne vlasti, tj. vidljivu povezanost kulture i politike.

Jedinstvene zbirke knjiga iz 16. i 17. stoljeća koje se nalaze u sjedištima plemićkih obitelji u dvorcima, gradovima i tvrđavama u gotovo cijeloj Slovačkoj, svjedoče o udjelu slovačke književne kulture u kontekstu ugarskih i austrijskih plemićkih knjižnica, koje se čuvaju u Beču, Budimpešti, Zagrebu i drugim središtima. Te zbirke knjiga predstavljaju dostojni ulog Slovačke u riznicu književne kulture u Europi.

DUŠAN KATUŠČÁK
*glavni ravnatelj Slovačke nacionalne knjižnice
u Martinu*

ŠIRENJE TISKARSKOG umijeća nakon 1452. god. tj. nakon izlaska Gutenbergove Biblije valja u Europi sagledati kao događaj nalik eksploziji. Iznenada je rastućem broju učenjaka i plemenitaša bilo moguće pribaviti štivo koje se do tada moglo naći jedino u samostanima.

Paralelno s jačanjem idejnopovijesne struje humanizma pripadala je knjižnica ustaljenomu kanonu učenjakova okružja: služila je razmišljanju i eksperimentiranju i bila statusni simbol, intimno mjesto povlačenja u osamu, a u njoj sabrano znane slovo je kao ključ moći.

O knjižnicama koje su tijekom ranoga razdoblja novoga vijeka oformljene u borbama uzburkanoj Panoniji malo je toga poznato. Nedostatak jednoga duhovnoga središta u Ugarskoj ometao je ovaj razvitak što je knjižnicom kralja Korvina (Corvinus) dosegao svoj prvi vrhunac, ali se osvajanjem Budima god. 1541. činilo da mu je zadan teški udarac. Činjenicu, međutim, da je ugarsko plemstvo ipak uzmoglo utemeljiti znatni broj zbirka knjiga zorno nam posvješćuje izložba koja će se u vremenu od 2005. do 2007. moći razgledati u Zagrebu, Budimpešti, Martinu i Forchtensteinu.

Za obitelj Esterházy i za Privatnu zakladu Esterházyanae, ranobarokne zbirke knjiga *Palatine* grofa Nikolausa i kneza Paula I. Esterházyja, posebno blago i golemu obvezu. Kao gotovo u cijelosti sačuvana zbirka knjiga iz onoga doba u tadašnjoj Kraljevini Ugarskoj zauzima knjižnica obitelji Es-

terházy posebno mjesto među zbirkama prezentiranim u okviru ovog izložbenoga projekta; k tomu je ona do danas ostala jedina zbirka sačuvana u prvotnome privatnome posjedu.

Kao kamen-temeljac današnje Esterházyjeve knjižnice u Željeznom koja je nastajala tijekom više od tri stoljeća ova je zbirka svojevrsno zrcalo rodonačelnika današnje kneževske obitelji: grofa Nikolausa i kneza Paula. Fundus knjiga svjedoči o gotovo ravnopravnu supostojanju religiozno-nonkonformističkoga i reformatorskoga misaonoga blaga u doba grofa Nikolausa u prvoj polovici 17. st. kao i o široko zasnovanome znanju i polju interesa baroknoga polihistora (uomo universale) kakav je u drugoj polovici 18. st. bio knez Paul I.

U ovome izložbenome projektu predstavljaju se i smještaju u kontekst svoga vremena bogato ilustrirane i široj javnosti uglavnom nepoznate zbirke knjiga. Knjige iz knjižnica ugarskoga plemstva, promatranih po prvi put u ovome obliku, dokumentiraju visoku razinu obrazovanja na prostoru karpatske kotline, predstavljajući ujedno i zrcalo političkih i konfesionalnih previranja rane faze novoga vijeka.

Ovaj projekt s jedne strane svjedoči o velebnoj zajedničkoj prošlosti današnjih srednjoeuropskih država, dok je s druge strane za ovdje objedinjene zbirke i nacionalne knjižnice u Austriji, Mađarskoj, Slovačkoj i Hrvatskoj za javnost učinkoviti znak znanstvene suradnje u zajedničkoj nam Europi.

MELINDA ESTERHÁZY

❧ Sadržaj ❧

Velikaši i kultura knjige u 16. i 17. stoljeću na granici dviju država (István Monok)	II
Bibliotheca Zriniana (Ivan Kosić)	17
Opis izloženih predmeta	27
Knjižnica Janeza Vajkarda Valvasora (Vladimir Magić)	41
Opis izloženih predmeta	49
Donjolendavski dvor obitelji Bánffy/Banić i njihova knjižna naobrazba (István Monok)	...		61
Opis izloženih predmeta	65
Sárvárski i pottendorffski dvor obitelji Nádasdy i njihova knjižna naobrazba (István Monok)			69
Opis izloženih predmeta	77
Güssinški dvor obitelji Batthyány i njihova knjižna naobrazba (István Monok)	87
Opis izloženih predmeta	93
Bibliotheca Esterházyana (Stefan Körner)	105
Opis izloženih predmeta	119
Knjižnica obitelji Pálffy (Eva Frimmová)	129
Opis izloženih predmeta	135
Knjižnica palatina Jurja Thurza i Rodovska knjižnica Illésházyevih (Helena Saktorová)	141
Opis izloženih predmeta	149
Knjižnica obitelji Révay (Klára Komorová)	157
Opis izloženih predmeta	163
Kratice	169
Dvorovi velikaša spomenuti u katalogu (karta)	170
Konkordancija imena obitelji spomenutih u ovome katalogu	171
Konkordancija imena mjesta spomenutih u ovome katalogu	175

PÁL ESTERHÁZY, SPECULUM IMMACULATUM. VIENNAE, LEOPOLD VOIGT, 1698.

ISTVÁN MONOK

ARISTOKRATI I KNJIŽNA KULTURA 16.–17. STOLJEĆA NA GRANICI DVAJU CARSTAVA

ŠIRENJE MUHAMEDANACA je od 7. stoljeća aktualno političko pitanje u Europi. Prvi osvajački zanos slomljen je kod Poitiersa 732. godine, znatni dio Pirenejskoga poluotoka ostao je međutim pod maurskom vlašću do kraja 15. stoljeća. Tursko napredovanje u smjeru Europe dugo je bilo bez rezultata na Balkanskom poluotoku, međutim 1453. godine pao je Bizant. Mađarsko Kraljevstvo, koje je još u drugoj polovici 15. stoljeća (u vrijeme kraljevanja Matije Hunjadija) bilo na vrhuncu svoje moći, početkom 16. stoljeća postalo je gubitnikom u igri europskih sila, pa su tako Turci 1526. godine u Mohačkoj bitci zadali snažni udarac njegovoj vojsci. Zaposjedanje kraljevske prijestolnice Budima, 1541. godine te istovremeno zauzimanje jedne trećine zemlje, odnosno oblikovanje druge trećine zemlje u samostalnu državu (Erdelj) stvorilo je takvu situaciju u sljedećih 150 godina u kojoj je primarni zadatak vodećih političara toga područja – a time i odlučujući faktor političkog promišljanja – bilo ujedinjenje zemlje. To ponovno ujedinjenje konačno je uspjelo krajem 17. stoljeća tako što je područje srednjovjekovnog Mađarskoga Kraljevstva postalo dijelom Habsburškoga Carstva, a Erdelj je dobio status velike kneževine. U borbi koja je trajala skoro dva stoljeća Karpatski bazen je često bio područjem ratnih operacija, posebno teške borbe vođene su u vrijeme Petnaestogodišnjeg rata (1592.–1606.).

PROTESTANTIZAM I KATOLICIZAM

Protestantske ideje koje su se širile od početka 16. stoljeća ubrzo su postale poznate u Ugarskoj.¹ Poglavari Katoličke crkve, zamalo cijela hijerarhija, pala je u Mohačkoj bitci, većinsko njemačko stanovništvo slobodnih kraljevskih gradova simpatiziralo je Lutherova učenja, borba dvaju kraljeva u nadmetanju za vlast – Ferdinand I. Habsburški i Ivan Zapolja – poprimila je i vjerski karakter unatoč tomu što su oba umrla kao rimski katolici. Neprijatelji habsburškog kralja odbili su katoličku vjeru kao „austrijsku” vjeru. Krajem 16. stoljeća pretežiti dio stanovništva slijedio je neku protestantsku vjeroispovijest, ali započeo je i pokret rekatolizacije, kojim su rukovodili isusovački red i ostrogonski nadbiskup Péter Pázmány. Na protestantizam je prešao i znatni dio aristokracije, posebice na luteranizam, ali je među mađarskim stanovništvom znatni utjecaj zadobio i kalvinizam. Nekoliko generacija aristokratskih obitelji koje su živjele na granici između Turskog Carstva i Rimskog Carstva njemačkog naroda – na liniji Ozalj, Zagreb, Čakovec, Donja Lendava, Kanjiža, Sárovar, Eberau, Güssing, Lockenhaus, Esterháza, Forchtenstein, Željezno, Požun, Vöröskő (Oldruh, Bieberstein), Bytča, Trenčín, Sklabiná – također su postale luteranske, u nekim slučajevima kalvinističke. Naraštaji suvremeni Péteru Pázmányu su se

1 Tibor Klaniczay, *Réforme et transformation culturelles en Hongrie. In: Les réformes: enracinement socio-culturel. XXVe colloque international des études humanistes Tours, 1–13. juillet 1982.* Etudes réunies par Bernard Chevalier, Robert Sauzet. Paris 1982.; Mihály Balázs, *Einleitung.* Bibliotheca Dissidentium. Répertoire des non-conformistes religieux des seizième et dix-septième siècles. Éd. par André Séquenny. Tom. XII. Baden–Baden, 1990. (Bibliotheca Bibliographica Aureliana. CXXI.)

međutim u gotovo svim obiteljima katolizirale. Uz asistenciju habsburške države u šestom desetljeću 17. stoljeća ojačani katolicizam nije prezaao ni od nasilnog preobraćenja, što je inače bilo strano u Ugarskoj toga doba.

Znatni dio stanovništva bježao je pred turskim osvajanjima na sjever.² Uglavnom Srbi, Hrvati i Mađari. Tada su se pojavile bogate obitelji iz Segedina i Makóa u Velikoj Subotici, Košicu, Velikom Varadu i naravno u drugim gradovima, tada se znatni dio hrvatskog seoskog stanovništva naselio u naseljima nekadašnjih županija Zala, Vas, Sopron i Moson. U drugoj polovici 16. stoljeća velik se broj protestanata iz habsburških nasljednih zemalja, a kasnije u vrijeme Tridesetogodišnjeg rata, i iz Šleske, Češke, Württenberga, Pfalza, Bavarске, ali i Beča (Hernals) naselio na tom istom području, a građani uglavnom u Šopronu, Rustu, Kisegu.³ Egzuli s češkog govornog područja naselili su u prvom redu područje nastanjeno Slovaci-ma (Trenčín, Skalica). Dakle riječ je o etnički, jezično i vjerski vrlo složenom području.

KULTURNE USTANOVE, KNJIŽNICE

S obzirom na sustav prosvjetnih ustanova,⁴ vidljivo je da školski sustav, knjižnice i druge knjižne radionice koji su krajem 15. stoljeća bili izgrađeni i do tada su dobro funkcionirali, uništili su se

u borbama. U duhu protestantskih učenja, zahvaljujući prvenstveno odgovornom promišljanju plemstva i gradskih poglavara, do početka 17. stoljeća izgrađen je dobro organizirani sustav ustanova. On je uništen u Petnaestogodišnjem ratu, u ratnim pohodima erdeljskih kneževa protiv cara i u turskim provalama (velika tatarska invazija na Erdelj 1658. godine), odnosno u borbama Thökölyjevih i Rákóczijevih ustanaka. Budući da su u 17. stoljeću i ponovno oživljene katoličke ustanove uništene u tim ratovima, 18. stoljeće je doista bilo doba obnove.

Govoreći o knjižnoj kulturi aristokratskih obitelji,⁵ moramo naglasiti egzemplarnu ulogu dvorske kulture, odnosno činjenicu da su prekinutu organizacijsku snagu kraljevskog dvora svjesno i organizirano preuzele velikaške obitelji – ne samo veće obitelji predstavljene na sadašnjoj izložbi, nego i one koje su bile s njima u srodstvu: Mikulići, Erdődyji, Istvánffyji, Perényiji, Czobori, itd. Njihov najvažniji zadatak je u stvari bila obrana granica, svi njihovi postupci mogu se procijeniti samo kroz prizmu podređenosti obrani njihovih posjeda i zemlje: pokroviteljstvo nad crkvama, osnivanje škola, primanje putujućih tiskara i opskrba istih narudžbama, nadoknađivanje crkvene i svjetovne inteligencije kroz patronat nad studijima izvanredno nadarenih mladih ljudi iz okolice, gradnja utvrda, dvoraca, hortikultura, rasprostra-

2 Sažetak: József Bessenyei, *A menekültek és a magyarországi városhálózata kialakulása a török hódítás kezdeti periódusában (Izbjeglice i izgradnja mreže gradova u Ugarskoj u početnom periodu turskih osvajanja)*. Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére (Studije u spomen na Ferenc Szakály). Uredili: Pál Fodor, Géza Pálffy, István György Tóth. Budimpešta, 2002, MTA TTI (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek. 2.) 75–86.

3 István Monok, *Die Bibliothek des Johann Jacob Knaus. Die Reste einer württembergischen protestantischen Bibliothek in Güssing*. Jahrbuch des Ungarischen Kulturinstitutes in Stuttgart. Hrsg. von Gyula Kurucz. Stuttgart, 2003, 138–146.; Isti autor: *Württembergi exulánsok Batthyány Ferenc udvarában (Württembergi egzuli u dvoru Ferenc Batthyányja)*. Magyar Könyvszemle, 2003. 205–211.; Isti autor: *Die kulturvermittelnde Rolle des Batthyány-Hofes an der Wende vom XVI. zum XVII. Jahrhundert*. Deutsche Sprache und Kultur, Literatur und Presse in Westungarn/Burgenland. Hrsg. von Wynfrid Kriegleder, Andrea Seidler. Bremen, 2004, Edition Lumière, 75–90.; Isti autor: *Exulanten aus Bayern, Oberpfalz und Pfalz am Batthyány-Hof an der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts*. Ungarn Jahrbuch 2004 [2005], 178–189.

4 Tibor Klaniczay, *Les intellectuels dans un pays sans universités (Hongrie: XVIe siècle)*. Intellectuels français, intellectuels hongrois. Ed. par Béla Köpeczi, Jacques Le Goff. Budapest–Paris, 1985. 99–109.; Isti autor: *Die Soziale und institutionelle Infrastruktur der ungarischen Renaissance*. Die Renaissance im Blick der Nationen Europas. Hrsg. von Georg Kaufmann. Wiesbaden, 1991. (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung. Bd. 9.), 319–338.

5 István Monok, *A magyarországi főnemesség könyvgűjtési szokásai a XVI–XVII. században (Običaji sakupljanja knjiga ugarskog visokog plemstva 16.–17. stoljeća)*. Café Babel, 14. svezak (Zbir). 1994/4, 59–68.; Isti autor: *Über die höfischen Bibliotheken des XVI–XVII. Jahrhunderts im Karpatenbecken*. Acta Comeniana 15–16 (2002) [2003], 127–140.

njivanje novih korisnih i ukrasnih biljaka, primanje inozemnih graditelja, glazbenika, umjetnika i znanstvenika itd.⁶

KARAKTERISTIKE ZBIRKA KNJIGA TOGA RAZDOBLJA

Iz predgovora izdanja⁷ objavljenih u Ugarskoj 16.–17. stoljeća, posveta⁸ đaka peregrina u izdanjima objavljenim u inozemstvu dobro se može pratiti promjena kulturnog ukusa generacija aristokratskih obitelji, odnosno postojanost u vjerskim uvjerenjima ili upravo njihova promjena. Sukladno tomu, na mađarskom su objavljene temeljne knjige organizacije protestantskih crkava, priručnici nekoliko vrlo uglednih wittenberških, heidelbergških i tübingenških autora; na dvorovima visokog plemstva djela aktivnih svećenika i drugih intelektualaca, djela namijenjena za upotrebu u školama te prigodna izdanja. Može se primijetiti povećanje omjera knjiga svjetovne tematike u tiskanoj knjižnoj građi do kraja 16. stoljeća, da bi u

prvoj polovici 17. stoljeća naglasak ponovo pao na teološka djela.⁹ Razlog tomu je polemika s predstavnicima ojačane katoličke crkve, no ojačala se i razlika u mišljenjima između pojedinih protestantskih vjeroispovijesti. Reformatorski i evangelički crkveni okruzi u Zadunavlju tek su se početkom 17. stoljeća definitivno razdvojili.¹⁰ Lako se može primijetiti kako su Franjo Nádasdy (crni beg), Pavao Nádasdy, Franjo Batthyány, Nikola Bánffy, Juraj Zrinski, Stjepan Illésházy i Kata Pálffy ili Petar Révay na svojim posjedima pomoću tiskara aktivno utjecali na te polemike. Rekatolizirani članovi pojedinih obitelji (Franjo Nádasdy, Adam Batthyány, Krsto Bánffy, Nikola Esterházy itd.) odmah su preobrazili kulturalnu fizionomiju područja time što više nisu podupirali ni svećenike, ni škole, ni tiskare, već su prostora dali djelatnosti franjevac, isusovaca ili cistercita (negdašnja Zapadna Ugarska), koji su sada u središtu naše pozornosti.

Povijest knjižnica pojedinih obitelji – posebno istražujući njihov sadržajni sklop – dakako, točno pokazuje tu promjenu. Općenito se može reći da

6 Književnopovijesne obrade prema klasičnom modelu u svojoj strukturi također prati dvorove: János Horváth, *A reformáció jegyében (U znaku reformacije)*. Budapest, 1957: *A Perényiek csoportja (Grupa oko obitelji Perényi)*, *János király körül (Grupa oko kralja Ivana)*, *Nádasdy csoportja (Grupa oko Nádasdyja)*; *Az Enyingi Török-család kötelekében (U vezama obitelji Török iz Enyinga)*; i jedno izdanje izvora u smislu modernih shvaćanja: *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708. (Ugarsko dvorsko domaćinstvo. Upute i uredbe 1617–1708.)* Za tisak priredio András Koltai. Bp., 2001, Osiris Kiadó.

7 Károly Szabó, *Régi Magyar Könyvtár [Stara mađarska knjižnica]* I. svezak (RMK I.). Bibliografski priručnik za domaće tiskanice na mađarskom jeziku objavljene između 1531. i 1711. Bp., 1879.; Károly Szabó, *Régi Magyar Könyvtár [Stara mađarska knjižnica]* II svezak (RMK II.). Bibliografski priručnik za domaće tiskanice na stranim jezicima objavljene između 1473. i 1711. Bp., 1885.; *Régi Magyarországi Nyomtatványok [Stare tiskanice Ugarske]* (RMNy). 1473–1600. Rad Gedeona Borse, Ferenc Hervayja, Béle Holla, Istvána Käfera i Ákosa Kelecsényija. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971.; *Régi Magyarországi Nyomtatványok [Stare tiskanice Mađarske]* (RMNy). 1601–1635. Rad Gedeona Borse, Ferenc Hervayja i Béle Holla u suradnji s Józsefom Fazekasom, Jánosom Heltaiem, Ákosom Kelecsényiem i Juditom Várhelyi. Akadémiai Kiadó, Bp., 1983.; *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (RMNy). 1636–1655. Rad Jánosa Heltaia, Béle Holla, Ilone Pavercsik i Judita P. Várhelyi u suradnji s Sándorom Dörnyeiem, Juditom V. Ecsedy i Istvánom Käferom. Akadémiai Kiadó, Bp., 2000.

8 *Régi Magyar Könyvtár [Stara mađarska knjižnica]*. III. svezak. Bibliografski priručnik za tiskanice mađarskih autora objavljene na stranim jezicima u inozemstvu između 1480. i 1711. Napisali Károly Szabó i Árpád Hellebrant. Bp., 1898.; *Régi Magyar Könyvtár [Stara mađarska knjižnica]*. III. svezak. Bibliografski priručnik za tiskanice mađarskih autora objavljene na stranim jezicima u inozemstvu između 1480. i 1711. Napisali Károly Szabó i Árpád Hellebrant. *Pótlások, kiegészítések, javítások (Nadoknade, nadopune i ispravci)*, sv. 1–5. Rad Sándora Dörnyeia i Irme Szálka pod rukovodstvom Gedeona Borse. Budimpešta, 1990–1996, Országos Széchényi Könyvtár.

9 Katalin Péter, *Aranykor és romlás a szellemi műveltség állapotában [Zlatno doba i propadanje u stanjima duhovnog prosvjete]*. P. K.: *Papok és nemesek [Svećenici i plemstvo]*. Bp., 1995, Ráday Gyűjtemény (Rádayeva zbirka), 77–97.; najnovije: János Heltai *A XVII. század első felének (1601–1655) kiadványstruktúrája Magyarországon (Az egyházi-vallási művek funkcionális és használati műfaji rendszere: Műfajteremtő elvek és célok, nyomtatott műfajok)*. (Izdavačka struktura u Ugarskoj u prvoj polovici XVII. stoljeća (1601–1655) Rukopis, 2003. Sažeto izlaganje o temi vidi u: János Heltai, *A 17. század első felének kiadványszerkezete: Műfajteremtő elvek és célok. Fejezetek 17. századi nyomdászatunkból*. Ur. Judit P. Várhelyi, Budapest, 2001.

10 István Monok, *Nyugat-magyarországi olvasmányok a XVI–XVII. században [Zapadno-ugarsko štivo u XVI–XVII.]* Muratáj 2002. [2003], 51–66.; Isti autor: *Lesende Magnaten und Bürger im Westungarn*. Bibliothekar und Forscher. Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift für Norbert Frank zum 60. Geburtstag. Hrsg. von Felix Tobler. Eisenstadt, 2003. (Burgenländische Forschungen. Sonderband XXV.) 179–190.

se do kraja 16. stoljeća u tim knjižnicama sabirala suvremena humanistička knjižna građa (kritička izdanja antičkih autora i crkvenih otaca, djela suvremenih humanista) rana reformatorska književnost neovisno o vjeroispovijesti (Luther, Melanchthon, Bugenhagen, Calvin, Bèze, Zwingli, itd.), latinska, njemačka, talijanska, iznimno, francuska historijska književnost, temeljna pravna djela te izdanja tiskare pod pokroviteljstvom obitelji. Oni velikaši koji su se i osobno bavili pitanjima crkvene organizacije (Stjepan Illésházy, Franjo Batthyány, Juraj Thurzó), nabavljali su mnogo takvih knjiga, makar se one bavile i sporednim pitanjima.

UTJECAJ PETNAESTOGODIŠNJEG RATA, MODERNIZACIJA U KNJIŽNICAMA

Osim što je prouzrokovao teške gubitke u mreži ustanova zemlje, Petnaestogodišnji je rat skrenuo pozornost na to da je protjerivanje Turaka iz Karpatskog bazena i s Balkana sve hitniji zadatak europskih sila. Zato je i prijelaz iz 16. u 17. stoljeće prošao u znaku razmišljanja o kršćanskoj suradnji. U teologiji su postala popularna djela ireničke misli, u filozofiji kršćanskog novostoicizma, a političkom razmišljanju djela *unio christiana*. Posebice francuske zamisli o savezu, planovi o protjerivanju Turaka u različitim su oblicima dospijevali u knjižnice ugarskih velikaša. S pravom, budući da su planovi koji su pretpostavljali savez francuskog i habsburškog vladara kao temelj kršćanskog ujedinjenja, raskrstili s onim tradicionalnim razmišljanjem koje je mogućnost suradnje povezivalo s pobjedom nad nekom velikom silom. Naža-

lost, u Tridesetogodišnjem ratu ostvarila se ova posljednja varijanta. Za mađarsku i erdeljsku politiku to je značilo da se izbor suzio na pitanje „s Habsburzima ili bez njih”, a davanje odgovora pokazalo podijeljenost. Petar Pázmány pokušao je utjecati na onodobne pripadnike mlade aristokratske generacije da ne razmišljaju samo iz te perspektive. Savez s Habsburzima – ali ne nakon svladavanja protestantskog Erdelja, nego zadržavajući ga – za njega je bila ostvariva alternativa, kao što je poslije bila i za Nikolu Zrinskog, Franju Nádasdyja, Nikolu Pázmánya i druge. Dakle nije čudo što su velikaši, skupljači knjiga, proširivali svoje spoznaje i knjižnice u pravcu literature s područja političke teorije. Pripremajući se za rat, nisu zabravili ni djela iz vojnih znanja i znanja o gradnji utvrda.¹¹

Na sredini, odnosno u drugoj polovici 17. stoljeća, smirilo se i mijenjanje načina života aristokratskih obitelji negdašnje zapadno-ugarske regije u smislu da su sve veću pozornost obraćali na moderniziranje njihove okoline i načina života. Učili su jezike, pored znanja njemačkog i talijanskog, počelo se širiti znanje francuskoga jezika, odgoj djece usredotočivali su u prvome redu na stjecanja spoznaja uljuđenih i korisnih budućim, odraslim političarima (zemljopis, teorija politike i države, vođenje rata, mačevanje, ples itd.). Sukladno tomu modernizirala se i građa knjižnica.

Na kraju ovog uvoda, dakle, možemo izreći mišljenje da su članovi obitelji zastupljenih na sadašnjoj izložbi bili naobrazbe slične onoj njihovih austrijskih i čeških suvremenika koji su živjeli u dvorskom okruženju.¹²

11 Tibor Klaniczay, *Korszerű politikai gondolkodás és nemzetközi látókör Zrínyi Miklós műveiben* Irodalom és ideológia a 16–17. században. (Suvremeno političko razmišljanje i međunarodni vidokrug u djelima Nikole Zrinskog. U: Književnost i ideologija u 16–17. st.) Uredio: Béla Varjas. Bp., 1987, Akadémiai Kiadó, 337–400.; Péter Ötvös, *Pázmány Miklós gróf könyvei. Klaniczay-émlékkönyv* (Knjige grofa Miklósa Pázmánya. Klaniczayjev zbornik). Uredio: József Jankovics. Bp., 1994, 344–364.

12 Usp. *Adel im Wandel*. Ausstellung. Horn, 2.–5. Juli 1990. Hrsg. von Helmuth Feigl. Wien, 1991. (Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde; 15)

JOHANNES CAPISTRAN SEBACHER, DER ZUM VIERTEN ERBAUTE TEMPEL SALAMON, DAS IST: HÖCHST-SCHULDIGST-DEMÜTHIGE
 DANCK-LOB-EHR UND DEDICATIONS-PREDFB / VON DER ZUM VIERTEN HÖCHST-KOSTBAR
 VON IHRO HOCH-FÜRSTL: DURCHLEUCHT PAULO ESTERHASY ERBAUTEN KIRCHEN DESS WEIT-BERÜHMTE GNADEN-ORTHS MARIA
 AUF DER HAYDT HINTER DEM UNGERISCHEN SEE-FÖRTO..., TYRNAVIAE, JOHANN ANDREAS HÖRMANN, 1703.

LUCA ASSARINO, LE RIVOLUTIONI DI CATALOGNA, 1648. — EKSLIBRIS NIKOLE ZRINSKOGA 1646.

IVAN KOSIĆ

BIBLIOTHECA ZRINIANA

POČETKOM 1892. GODINE u zgradu Kraljevske sveučilišne knjižnice, zaslugom ondašnje hrvatske Vlade, prispjela je iz Beča Knjižnica obitelji Zrinski. Otkupljena je od bečkog antikvara S. Kendea, koji ju je pronašao u dvorcu velikaške obitelji Daun, pored grada Bítova u Moravskoj, u današnjem jugozapadnome dijelu Češke Republike.

Bibliotheca Zriniana danas sadržava 500 sveza-ka knjiga, među kojima i 5 inkunabula, i čuva se kao cjelina u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Iz fonda je izlučeno 29 jedinica rukopisa i pribrojeno rukopisnomu dijelu fonda spomenute zbirke.

Prema istraživanjima mađarskih stručnjaka, iz ove knjižnice tijekom vremena nestale su 202 knjige i 5 rukopisa.¹

POVIJEST OBITELJI ZRINSKI

Hrvatska velikaška obitelj koja je dala nekoliko izuzetno istaknutih hrvatskih državnika u 16. i 17. stoljeću, potječe od grane knezova Bribirskih iz plemena Šubića, koji se spominju u 11. st., a stolovali su u Bribirskoj župi. U 13. i 14. st. postali su najsnažnija feudalna obitelj u Hrvatskoj proši-

rivši svoju vlast na dalmatinske gradove te na Bosnu, a držali su i Hum te dio Neretvanske Kneževine. Ipak, njihova je moć postupno slabila, pa su 1347. morali kralju Ludoviku I. Anžuvincu (1326.–1382.) predati tvrđavu Ostrovicu, a u zamjenu su dobili posjede između Une i Korane s gradom Zrinom.²

Najistaknutiji pojedinac u ovoj lozi hrvatskih velikaša bio je Nikola Šubić Zrinski (1508.–1566.),³ koji je kao hrvatski ban 1543. od kralja Ferdinanda I. (1503.–1564.) dobio u posjed grad Čakovec s Međimurjem, koji otada postaje sjedištem obitelji Zrinski. Nikola je 1566. branio s 2500 vojnika, većinom Hrvata, tvrđavu Siget, koju je opsjedao turski sultan Sulejman Veličanstveni, i u obrani junački poginuo.

Njegovi praunuci Nikola (1620.–1664.)⁴ i Petar (1621.–1671.)⁵ bili su također hrvatski bano- vi, a istaknuli su se u bojevima protiv Turaka te u Tridesetogodišnjem ratu. Nikola je 1664. postao vođom Zrinsko-Frankopanske urote,⁶ kojoj je cilj bio odvojiti hrvatske i mađarske zemlje od Habsburgovaca. Nakon njegove smrti u Kuršanečkome lugu kod Čakovca, urotu je dalje vodio njegov mlađi brat Petar zajedno sa svojim šurjakom Franom Krstom Frankapanom te mađarskim velika-

1 Gábor Hausner–István Monok–Géza Orlovsky, *A Bibliotheca Zriniana története*. A Bibliotheca Zriniana története és állománya. Szerk. Tibor Klaniczay. Budapest (Zrínyi Könyvtár, IV) 1991.

2 Vjekoslav Klaić, *Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347*. Zagreb 1897.

3 Jaroslav Šidak, *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*. Zagreb 1981: 61–70; Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*. Knj. 5. Zagreb 1988, 328–332.

4 Sándor Sík, *Zrínyi Miklós*. Budapest 1940; Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*. 2. izd. Zagreb 2000, 190–193.

5 Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*. Zagreb 1962, 297–307; Šidak 1981: 148–167; Pavličević 2000: 193–198.

6 Ferdo Šišić, *Zavjera Zrinsko-Frankopanska (1664.–1671.)*. – Zagreb 1926.

šima, ostrogonskim biskupom Györgyom Lippayem, sedmogradskim knezom Ferencom Rákóczyjem, dvorskim sudcem Ferencom Nádasdyjem te štajerskim feudalcem Erazmom Tattenbachom. Urotnici su pomoć zatražili prvo od Francuza, potom od Poljaka te na kraju od Turaka. Bečki dvor i Leopold I. (1640.–1705.) o uroti su saznali od Turaka i od samoga Nádasdyja, a urotnici su pogubljeni tijekom 1671. godine.

U bitci kod Slankamena poginuo je 1691. Nikolin sin Adam,⁷ a 1703. umro je u tamnici Petrov sin Ivan Antun, i tako se ugasila loza ove slavne hrvatske obitelji.

POVIJEST KNJIŽNICE

Pjesnik, vojskovođa i državnik Nikola Zrinski utemeljio je ovu knjižnicu, a njezinu jezgru čine knjige popisane u Katalogu sastavljenome 1662., prema kojemu osobna knjižnica Nikole Zrinskoga čini više od tri četvrtine cjelokupnoga fonda Zriniane.

Veoma mali broj knjiga Nikola je naslijedio od djeda Jurja (1549.–1603.) i oca Jurja (1598.–1626.), također pjesnika. Zrinski je 21. travnja 1636. otputovao u Italiju, a putovanje je trajalo 8 mjeseci. Tom je prigodom posjetio i Rim, gdje mu se papa Urban VIII. (Maffeo Barberini, 1568.–1644.) vlastoručno potpisao na svoju zbirku pjesama na latinskome jeziku. Iz Italije sa sobom je donio u Čakovec mnogo knjiga.

Nakon ovoga putovanja Zrinski je započeo sve više kupovati knjige preko svojih posrednika.⁸ Nema točnih podataka o tome tko je sve nabavljao knjige za Zrinskoga, ali u Veneciji je to mogao biti Alessandro Moro, koji je u njegovo ime preuzeo i 10.000 talira što mu ih je darovao francuski kralj Luj XIV., kao nagradu za njegovo uspješno ratovanje protiv Turaka. Zatim, ugledni mletački nakladnik i knjižar Marco Ginammi, vjerojatno i Zammaria Turrini koji je 1660. objavio Petrovu

hrvatsku pjesničku preradbu knjige *Adrianskoga mora Sirena*. U Beču pak u nabavi knjiga mogao je posredovati tiskar i nakladnik Matthaeus Cosmerovius, koji je 1651. objavio u Beču mađarsko izdanje Nikolina spjeva *Adriai-tengernek Syrenaia*. Isti je tiskar objavio 1671. u Beču i spis o procesu što se vodio protiv Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana te Ferencá Nádasdyja.

Najviše knjiga u fondu Zriniane objavljeno je u Italiji (oko 38 %, od toga u Veneciji više od 68 %), zatim, u Njemačkoj (oko 22 %), Austriji (4,52 %) itd.

U ono doba knjižnični se fond uvećavao, uglavnom, nabavom druge, već postojeće knjižnice, i to, nasljeđivanjem, kupovanjem ili darivanjem. Prema ekslibrisima, u fond Zriniane prispjela je kao cjelina samo zbirka obitelji Listi⁹ u čijem se fondu nalazilo oko 100 svezaka. Nikola Zrinski bio je česti gost obitelji Drašković iz koje potječe njegova prva žena Euzebija, a u čijoj obiteljskoj knjižnici je bila pohranjena i bogata zbirka rukopisa i tiskovina Miklósa Istvánffyja. U čakovečku knjižnicu pojedini su svesci prispjeli i preko drugih osoba. Prijašnji vlasnici popularne knjige Jacquesa Bongarsa *Rerum Hungaricarum scriptores varii* bili su Petar Erdődy i Juraj Rattkay, a epohalno djelo Sigismunda Herbersteina *Rerum Moscoviticarum comentarii* bilo je u vlasništvu Istvána Balasse. Djelo o povijesti Habsburške kuće bilo je pak prije u vlasništvu Ferencá Kéryja, čiji je brat János održao posmrtni govor na pjesnikovu grobu. U tvrđavi Belec Aleksandar Mikulić imao je znatno veću knjižnicu od Zriniane, a jedna njegova knjiga, koja je završila na policama čakovečke knjižnice, upućuje na to da je i on Nikoli posudio knjigu, iako nisu bili baš u dobrim odnosima.

Nizozemac Jacob Toll u pratnji grofa Pöttinga posjetio je Nikolu Zrinskoga u čakovečkome dvorcu i samo usput spomenuo knjižnicu. U svojem pismu Nikoli Witsenu Toll se hvali da mu je Nikola

7 Emilij Laszowski, *Adam grof Zrinski*. Vjesnik Kr. državnog arkiva u Zagrebu, N. s. Zagreb, VII (1937), 79–101.

8 Tibor Klaniczay, *Zrinyi Miklós*. Budapest 1964.

9 András Komáromy, *Listi László munkái*. Budapest 1891, 3–112.

na rastanku darovao između ostaloga i »tri turske knjige«.¹⁰

Prema popisu iz 1670. godine, knjige su bile smještene u četirima ormarima. Moguće je da se jedan od njih vidi i na gravuri s Adamom Zrinskim što ju je Tobias Sadler načinio oko 1680.

U ormarima su na donjoj polici bile smještene najveće knjige, a knjige manjega formata na gornjim policama. Brojevi na hrptu knjiga s popisa iz 1662. godine nižu se do broja 501, pa je knjižnica tada mogla sadržavati oko 500 svezaka, a na dijelu knjiga nabavljenih od obitelji Listi najveći je broj 617, tako da je prije Nikoline smrti knjižnični fond premašivao 600 jedinica.

Zrinski je 1662. godine dao sastaviti stručni Katalog. Kende¹¹ je Katalog držao autografom Zrinskoga, ali je popis vjerojatno sastavio neki manje obrazovani pisar, koji nije polazio od natpisa na hrptu, nego je skidao knjige s polica te prepisivao s naslovnice. Ako ime autora ne bi bilo naznačeno na naslovnici, onda bi se događalo da tiskara spomene kao autora. Nakon kataložnog opisa slijedila je zabilješka o stanju knjige i njezinoj veličini. Stručnu podjelu vjerojatno je načinio sam Nikola Zrinski: I. *Historici antiqui Romani et alii*; II. *Historici omnis generis et nationis mixtim*; III. *Historici Pannoniae et Orientalium*; IV. *Politici*; V. *Militares*; VI. *Geographi et Cosmographi* (!); VII. *Poetae Latini*; VIII. *Poetae Itali*; IX. *Scholastici*; X. *Domesticae, Oeconomicae*; XI. *Miscellanei*.

Većina knjiga uvezana je u bijelu kožu, a neki svesci bili su neuvezani i neobrezani te umetnuti u papirni omot. Zrinski je sačuvao uveze prijašnjih vlasnika, a knjige koje je držao posebno vrijednima dao je uvezati u kožu boje trule višnje.

Bečkomu graveru Eliasu Widemannu Zrinski je 1646. povjerio izradu ekslibrisa s njegovim potretom i lozinkom *Nemo me impune lacesset*, pa ga

dao zalijepiti u knjige, obično na unutarnjoj strani prednjih korica.¹² Kralj i car Ferdinand III. (1608.–1657.) proglasio je 27. prosinca 1647. Zrinskoga hrvatskim banom, a on je ispod već zalijepljenih gravura dao upisati kaligrafskim slovima novu lozinku *Sors bona nihil aliud*. Novi ekslibris s novom lozinkom Widemann je izradio 1652. godine. Možda i nije slučajnost što je prvi portret na ekslibrisu izrađen u vrijeme prve žene Euzebije Drašković, a drugi u vrijeme Marije Sofije Löbl.

Zrinski je u svojoj oporuci donio stroge propise za korištenje arhiva, ali ne i o korištenju knjižnice. Tako nije poznato tko se brinuo o knjižnici, a ni komu je bilo dopušteno posuđivati knjige, odnosno koristiti ih u prostoru knjižnice. Već je prije spomenuto da je knjižnicu posjetio Nizozemac Jacob Toll. Sredinom četrdesetih godina 17. st. hrvatski znanstvenik Juraj Križanić boravio je u Nedelišću pokraj Čakovca i služio se fondom ove knjižnice.¹³

U sačuvanim svescima nalazimo zabilješke Ferenc Listija i lako prepoznatljiv rukopis Nikole Zrinskoga. U svoje najdraže knjige vlastoručno je unio lozinku *Sors bona nihil aliud*, a na unutarnjoj strani korica, prvim listovima ili na uvezu zabilježio je kratke izreke.¹⁴ U zbirci gravura Jakoba Schrencka von Notzinga napisao je latinski epigram ispod portreta svojega pradjeda Nikole Šubića Zrinskoga, a na koricama vrtlarskoga priručnika Vincenza Tanare zabilježio je svoje praktične zamisli o oplemenjivanju voća. Zabilješke je unio jezikom na kojem je djelo napisano. U knjižnici nema teološke literature. Tri skupine knjiga po svojoj tematici izdižu se iznad onodobnih knjižnica, a to su djela o umijeću ratovanja, politička teorija i suvremena talijanska poezija.

Više od polovice knjižnoga fonda napisano je na latinskome jeziku, jedna trećina na talijanskome,

10 Toll 1700: 237–246; Zrinski i Europa / uredila Jadranka Damjanov. Sv. 1. Zagreb 2000, 151–158.

11 S. Kende, *Bibliotheca Zriniana: Die Bibliothek des Dichters Nicolaus Zrinyi*. Wien 1893.

12 Gisella Cennerné Wilhelmb, *Zrinyi Miklós, a költőarcképek ikonográfiája*. Folia Archaeologica, XVI. (1964.)

13 Ivan Golub, *Križanić*. Zagreb 1989.

14 Sándor Iván Kovács, *Zrinyi epigrammái*. Budapest 1982.

a ostalo na francuskome, mađarskome, njemačkome, češkome, španjolskome i hrvatskome jeziku, a ima i višejezičnih rječnika.

Od hrvatskih autora u Nikolinoj knjižnici danas su zastupljena djela: *Historia od Troie* (1622., rukopis) Ivana Derechkaya, *Historia Tersattana* (Udine, 1648.) Franje Glavinića, *Breve succinto racconto del viaggio* (Vienna, 1661.) Lovre Kurelića te *Il regno de gli Slavi* (Pesaro, 1601.) Mavra Orbinija. Izgubljena su djela ovih hrvatskih autora: *De Turcarum moribus epitome* (Lugduni, 1553.) Bartula Đurđevića, *Vazetje Sigeta grada* (Venetia, 1584.) Brne Karnarutića, *De conscribendis epistolis tractatio* (Venetiis, 1573.) Franje Nigera, *Dictionarium septem diversarum linguarum* (Pragae, 1605.) češkoga benediktinca Petra Lodereckera (zapravo je to 2. izdanje *Petojezičnoga rječnika* Fausta Vrančića tiskano 1595. u Veneciji) i *Memoria regum et banorum* (Viennae Austriae, 1652.) Jurja Rattkaya.

KNJIGE PETRA ZRINSKOGA

Nikola Zrinski poginuo je u Kuršanečkome lugu, a brigu oko dvogodišnjega sina Adama i petogodišnje kćeri Marije Katarine preuzela je njegova udovica Marija Sofija Löbl. Sve državno-pravne počasti i vojne funkcije svojega starijega brata preuzeo je Petar Zrinski i ubrzo se uselio u čakovečku tvrđavu.

Početkom 1670. Petar je pregovarao s Turcima, a u Međimurju proglasio ustanak plemstva i spremio se u rat protiv Štajerske. Zatražio je 13. ožujka od Nikoline udovice Marije Sofije da se udalji iz Čakovca i ona se s djecom preselila u Varaždin, u kuću Ivana Draškovića. Izaslanici zagrebačkoga Kaptola 16. ožujka sastavili su podroban popis pokretnina udovice koje su ostavljene u Čakovcu. Popis spominje i knjižnicu, a knjige su bile smještene u četirima ormarima.

Dvor je 30. ožujka proskribirao Petra Zrinskoga i poslao vojsku pod vodstvom Parisa Spankaua. Carske trupe stigle su u Čakovec 14. travnja i za-

tekle ondje samo Katarinu Frankapan, koja im je bez otpora predala tvrđavu. Spankauovi ljudi opljačkali su i opustošili posjede Zrinskoga. Ubrzo je započela i službena konfiskacija dobara Petra Zrinskoga. Izaslanici požunske Ugarske komore, Petar Prašinski i Franjo Špoljarić, 20. svibnja 1670. godine stigli su u Čakovec i odsjeli u dijelu koji je pripadao Mariji Sofiji Löbl. Carski izvršitelji poštovali su imovinsko pravo udovice, koja je tijekom saslušanja dobrovoljno predala stvari Katarine Frankapan, njoj povjerene na čuvanje.

Dio Petrove imovine konfisciran je u dva navrata (20. svibnja i 21. srpnja 1670.), a u zapisniku su više puta spomenute i njegove knjige. Bilježnica koja je priložena sadržava popis zaplijenjenih knjiga Petra Zrinskog.¹⁵

Knjige su većinom na latinskome i talijanskome jeziku. U najvećoj su mjeri zastupljene medicinske knjige: djela iz kirurgije, anatomije, farmaceutike i one vezane za njegu konja. Isto tako u velikoj mjeri prisutni su antički autori. U usporedbi s knjižnicom njegova starijega brata, Petrova knjižnica slabo je bila opremljena djelima iz vojne znanosti, politike i povijesti. Zaplijenjeno je i sedam primjeraka Putnog tovaruša, molitvenika na hrvatskome jeziku Katarine Frankapan, izdanog u Veneciji. U Bakru su 22. lipnja 1670. zaplijenjeni venecijanski primjerci Petrove hrvatske verzije Sirene. U jednome spisu iz 1672. godine, nabrojena su pokretna dobra što su ih različite osobe bespravno odnijele s posjeda Zrinskih, među njima i dvije stotine knjiga iz Ozlja. Iz Ozlja su veći dio njegove knjižnice opljačkali vojnici, a knjige u Čakovcu zaplijenila je Komora. Latinsko izdanje Odiseje izbjeglo je sudbinu ostalih knjiga iz Petrove zbirke tako što je prije 1662. bilo umetnuto među knjige Nikole Zrinskoga.

KNJIŽNICA U VRIJEME ADAMA ZRINSKOGA

Adama je rodila 24. studenoga 1662. godine u Beču druga Nikolina žena Marija Sofija Löbl, pa

¹⁵ Izprave o uroiti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana : Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et com. Fran. Frangepani illustrantia / collegit - skupio Fr. Rački. Zagreb 1873, 556–586, br. 634.

se on kasnije, i u matrikuli bečkoga sveučilišta, vodi kao »Viennensis«.¹⁶

Koncem 1673. nalazimo ga u jednom bečkom isusovačkome kolegiju gdje se upisao u razred pjesnika. Na proljeće 1676, nakon završetka poetike i retorike, školovanje završava na gimnazijskom odsjeku. U Zrinianu je dospjela većina njegovih gimnazijskih i sveučilišnih knjiga.

Adam je u Beču boravio sve do ljeta 1679. godine, i nije provodio vrijeme samo sa školskim knjigama, nego je živio i životom dvorske aristokracije, što potvrđuju njegove vlastite zabilješke u knjigama. Sudjelovao je na dvorskim prijamima i svadbama, između ostalih i na svadbi Karla Lotarinškoga i kneginje Eleonore Marije Jozefe 1678. godine. Taj podatak zapisao je u malu bilježnicu od osam stranica koja je pronađena u knjizi o belgijskim ratovima, knjizi koja također potječe iz knjižnice Nikole Zrinskoga. Zabilješke koje se ondje mogu naći o belgijskim događajima svjedoče da se Adam pažljivo spremao za put u Flandriju.

Nakon što ga je osobno primio car Leopold I., u ljeto 1679. napustio je Beč. Početkom 1680. Adam Zrinski kreće na put kako bi dovršio svoje pravne studije. Sveučilište u Leuvenu osnovano je 1425./1426., a ondje je 1669. boravio i Ivan, sin Petra Zrinskoga. Prema rukopisu na francuskome jeziku *De la fortification militaire*, datiranome početkom travnja 1681. godine, čini se da je slušao i predavanja o fortifikaciji, koja je imala veliku tradiciju na njemačkim i flandrijskim područjima.

Adama je car Leopold I. proglasio 28. prosinca 1680. punoljetnim, pa se on nakon povratka u Čakovec latio, ponaprije, uređenja imovinskih poslova.¹⁷ Slijedeći primjer svojih predaka, prije svega oca Nikole i strica Petra, uključio se u borbu protiv Turaka. Za svoje izuzetne vojne uspjehe

ubrzio je imenovan dvorskim komornikom i savjetnikom, a 1. srpnja 1684. godine kralj je Adama Zrinskoga proglasio glavnim legradskim kapetanom.¹⁸ Vjerojatno se 1684. godine oženio s Katarijom Marijom Lamberg, iz drevne austrijske obitelji.

Njegov strjeloviti uspon prekinula je bitka kod Slankamena 19. kolovoza 1691. Ondje, u blizini mjesta gdje se Tisa ulijeva u Dunav, sukobila se kršćanska vojska pod vodstvom Ludwiga Wilhelma I. (1655.–1707.) s vojskom Mustafe Köprülüja. Pukovnik Adam Zrinski, izgubio je život u toj bitci.¹⁹ Budući da je bio pogođen u leđa, ostale su sumnje o njegovoj smrti.²⁰ Prema pavlinskoj tradiciji, njegovo tijelo pokopano je u obiteljskoj grobnici u crkvi pavlinskoga samostana Svete Jelene pokraj Čakovca.²¹

Knjige Adama Zrinskoga nalaze se danas zajedno s knjigama njegova oca Nikole, a prvi ih je pokušao razdvojiti Heinrich Daun, na osnovi nama nepoznatog izvora.

Prije Nikoline smrti u fondu knjižnice nalazilo se preko 600 svezaka, a pri popisu imovine Adama Zrinskoga registrirano je više od 800 svezaka.

Budući da Adam Zrinski nije imao nasljednika, Ugarska je komora lozu Zrinskih proglasila izumrlom i započela s popisivanjem njezine imovine. Nakon dugotrajnih pregovora njegova je udovica prihvatila godišnju rentu od 50.000 forinta te se nakon isteka žalovanja ponovno udala. Pokretna dobra Adama Zrinskoga, tj. riznicu, zbirku oružja, slike i samu knjižnicu odnijela je sa sobom u Moravsku, u dvorac pored sela Bítova, gdje je živio njezin novi suprug.²²

U BíTOVU

Bítov (njem. Vötteau) danas je ljetovalište nedaleko od austrijske granice. Dvorac, koji se uzdiže na

¹⁶ Laszowski 1937: 83.

¹⁷ Laszowski 1937: 89.

¹⁸ Sándor Takáts, *Régi magyar kapitányok és generálisok*. Budapest 1922, 344–374.

¹⁹ Rudolf Schmidt, *Podaci o Adamu grofu Zrinskom iz Austrijskoga ratnoga arkiva*, Vjesnik Kr. državnog arkiva u Zagrebu, N. s. Zagreb, VII (1937), 102–127.

²⁰ Laszowski 1937: 97–98.

²¹ Emil Kisbán, *A magyar pálosrend története (1225–1711)*. T. I. Budapest 1938, 51; Hausner et al. 1991: 61; Ivan Damiš, *Iz prošlosti župe Čakovec*. Zagreb 1994, 141–142.

²² Laszowski 1937: 98–99.

brdu u šumi, udaljen je od sela pola sata hoda. Prvi podatci o dvorcu u Bítovu sežu u 11. st. Od početka 16. st. u vlasništvu je drevne moravske obitelji z Vlašimě. Maximilian Arnošt II., prau-nuk Bedřicha z Vlašimě koji je osnovao bítovsku granu obitelji, postao je drugim mužem udovice pokojnog Adama Zrinskoga. U njihovome braku rodile su se dvije kćeri. Kako starija kći nije imala djece ni s jednim od svojih muževa (najprije se udala za grofa Kaunitza, poslije za jednoga Cav-rianija), Bítov je dospio u vlasništvo grofa Hein-richta Josefa Dauna koji se oženio s mlađom kćeri Marijom Leopoldinom.²³ Bitovsko su imanje na-kon toga naslijedili članovi obitelji Daun.

Obitelj Daun drevnoga je podrijetla, iz nje su potekli vrsni vojnici. Johann Jakob Daun, brat Heinricha Josefa, bio je napuljski potkralj.²⁴ Dau-ni nisu obogaćivali knjižnicu. U Bítovu se samo jedna značajnija ostavština umiješala među knjige iz Čakovca, a to je knjižnica Ignaca Hyneka z Vla-šimě. Njegov potpis nalazi se u 33 svescima, a sa-čuvana su i dva njegova autografa.

U vrijeme smrti Adama Zrinskoga knjižnica je sadržavala više od 800 svezaka, a u Bítovu počet-kom 18. st. oko 850 jedinica. Budući da je u bi-tovskome razdoblju nestalo oko 320 svezaka, može se pretpostaviti da su dvije kćeri Marije Katarine Lamberg podijelile pokretnine iz majčine ostavšti-ne, a među njima i samu knjižnicu.

Heinrich Daun pronašao je manji dio knjižnice u drugoj polovici 19. st. u jednoj od najvlažnijih prostorija dvorca. Razbacane, polupropale sveske brižljivo je razvrstao i smjestio u posebnu sobu.²⁵

U ZAGREBU

Mladi mađarski svećenik László Szluha, koji je u Beču bio odgajateljem sina Alfonsa Pallavicinija

pošao je u ljeto 1873. godine na izlet te dospio i u Bítov gdje je na policama knjižnice naišao na Katalog iz 1662. te na to upozorio ondašnjega glavnoga tajnika Mađarske akademije znanosti Ferenc Toldyja, koji je ubrzo umro. Obrađivanje knjižnice čekalo je Lászla Szluhu, koji se s velikim zanosom latio posla, ali se ubrzo teško razbolio i umro 31. svibnja 1879. Na obljetnicu njegove smrti László Toldy²⁶ (sin Ferenc Toldyja) održao je u Društvu povjesničara predavanje pod naslo-vom – Sjećanja na Lászla Szluhu i Knjižnicu Zrinskih – što je izazvalo veliko zanimanje. Izbor-na skupština ovoga društva zadužila je kodikologa Jánosa Csontosija da otputuje u Bítov,²⁷ što je on i učinio, ali tek u rujnu 1881. Svoje zabilješke i opaske nije nikada objavio.

Ravnatelj Mađarskoga nacionalnoga muzeja Ferenc Pulszky saznao je 2. siječnja 1890. za smrt Heinricha Dauna i namjeru nasljednika da os-tavštinu prodaju na dražbi. Odmah je poslao u Moravsku Bélu Majlátha koji je unatoč žurbi ipak zakasnio. Osim oružja nekolicine vitezova iz Ni-koline pratnje uspio je nabaviti i izvorni uljani portret pjesnikova poprsja naslikanoga na samrt-noj postelji. Knjige iz Bítova pronašao je u Beču, u antikvarijatu S. Kendea, koji mu je dopustio proučavanje zanimljivijih primjeraka te preslik nepoznatih autografa Zrinskoga. Kende je objavio katalog i poslao ga uglednijim mađarskim knjiž-nicama i privatnim kolekcionarima. Knjižnica je procijenjena na 12.000 forinta. Kako se u Mađars-koj nije našla nijedna ustanova spremna na isplatu za ono vrijeme pozamašne svote, tadašnja hrvat-ska Vlada iskoristila je neodlučnost mađarske stra-ne te od Kendea otkupila cjelokupnu knjižnicu i pohranila u Kraljevsku sveučilišnu knjižnicu.²⁸

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu sastavila je poseban katalog pod naslovom „Biblio-

23 Laszowski 1937: 100-101; Štátní archiv v Brně. *Průdovce po archivních fondech. Svazek 3.* Ed: Vladimír Voldán, Praha 1966.

24 Franz-Lorenz von Thadden, *Feldmarschall Daun : Maria Theresias grösster Feldherr.* Wien–München 1967.

25 Géza Orlovsky, *A Zrínyi-könyvtár út katalógusa.* ZD I. 1984, 8–71.

26 László Toldy, *Szluha László emlékezete és a Zrínyi-könyvtár.* Budapest 1880.

27 László Toldy, *XVII. századbeli szakácskönyv.* Történelmi Társ. 1881, 367–371, 569–581; 1882: 188–200, 380–387.

28 Laszowski 1937: 100.

theca Zriniana”. Iz zbirke su izlučeni rukopisi, a nekoliko tiskanih knjiga premješteno je u druge odjele knjižnice.

Mađarski znanstvenici Gábor Hausner, Tibor Klaniczay, Sándor Iván Kovács, István Monok i Géza Orlovsky rekonstruirali su Knjižnicu obitelji Zrinski te u Budimpešti 1991. izdali reprezentativni katalog *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*, a tijekom 2001. i 2002. knjižnicu su digitalizirali István Monok i Károly Kokas, pa je 2003. predstavili u prostoru Nacionalne i sveučilišne knjižnice.

POVIJEST OBITELJI FRANKAPAN²⁹

Frankapani su jedna od najznačajnijih hrvatskih plemenitaških obitelji. Spominju se prvi put u 12. st. kao knezovi krčki, a u kasnijim se dokumentima pišu kao Francapani, Frangepani, Frangipani i dr. Prezime Frankapan uzeli su 1430. želeći time dokazati svoje podrijetlo od rimske obitelji Frangipani od koje su preuzeli i grb.

Prvi poznati predstavnik bio je knez Dujam I. (1118.-1163.), čiji su sinovi Bartul I. i Vid I. sklopili 1163. ugovor s Venecijom, prema kojemu su zadržali krčko kneštvo, ali su Mlečanima morali plaćati 350 bizantskih zlatnika. Treći Dujmov sin Bartul II. (†1209.) prešao je u službu kralja Bele III. koji mu je 1193. darovao županiju Modruš, a njegovi su potomci od kralja Andrije II. dobili 1225. na dar Vinodol. Frankapani se sve više vezuju uz Arpadoviće i učvršćuju svoj položaj na kopnu proširujući svoje posjede prema jugu. U Senju su 1271. načelnici, a 1302. knezovi, prisvajaju Gacku s Otočcem, a 1323. stekli su Drežnik sa Slunjem. Snažan politički uspon Frankapana započinje u vrijeme kralja Ludovika I. kada su se oni oslobodili vazalskog odnosa prema Mlečanima i ubrzo postali najmoćnijim feudalcima u Hrvatskoj. Ivan V. († 1393.) od kralja Žigmunda dobio je na dar Cetin te 1392. postao banom. Njegov pak sin Nikola IV. preuzeo je sve posjede

Frankapana i od kralja dobio u zalog gotovo cijelu Hrvatsku, a od 1426. do 1432. obnašao je službu dalmatinsko-hrvatskoga bana. Zbog međusobnih razmirica njegovi su sinovi podijelili prostrana obiteljska imanja i 1449. osnovali osam loza, pa ugled obitelji započinje naglo slabjeti. Kralj Matijaš Korvin oduzeo im je Gacku s Otočcem te dio Hrvatskoga primorja i Senj. Ivan VII., kao posljednji izdanak krčke loze, Mlečanima je 1480. predao Krk. Koncem 16. st. preostala je samo tržačka loza Frankapana, a ona se ugasila 1671. smrću Frana Krste.

Frankapani su ostavili u Hrvatskoj golemu graditeljsku, rukopisnu i tradicijsku baštinu. Sagradili su mnoge crkve i samostane (franjevački samostani na Trsatu i Košljunu), a uporno su promicali te žilavo branili i štitili glagoljicu zalažući se za njezinu dosljednu uporabu u javnim službama i privatnome životu te u staroslavenskoj liturgiji. Tako je zahvaljujući upravo njima veliki dio hrvatskih prostora uspio sačuvati svoju samosvojnost. Uz ovu obitelj vezani su mnogi kapitalni rukopisni spomenici, kako vjerskoga tako i pravnoga, književnoga i gospodarskoga sadržaja. Uz Frankapane je vezan nastanak *Vinodolskoga zakonika* (1288.), *Krčkoga statuta* (1325.), u njihovo je vrijeme pripremljena za tiskanje prva hrvatska knjiga *Misal po zakonu Rimskoga dvora* (1483.), remek-djelo glagoljaškoga tiskarstva, a Frankapani su bili i vlasnici *Kločeva glagoljaša*, kodeksa iz 11. st., koji je danas pohranjen dijelom u Innsbrucku, a dijelom u Tridentu.

Obitelj Frankapan dala je nekoliko istaknutih hrvatskih državnika, vojnih zapovjednika i crkvenih velikodostojnika.

Među njima su knez Bernardin Ozaljski (1453.–o. 1530.), koji je bio u službi Matijaša Korvina, a ovaj ga je imenovao vitezom. Istaknuo se u bojama protiv Turaka, posebno u bitci na Uni 6. studenoga 1483., dok je u bitci na Krbavskome polju 1493. jedva izvukao živu glavu. U Nürnbergu je 1522. održao govor *Oratio pro Croatia* pred preds-

29 Vjekoslav Klaić, *Krčki knezovi Frankapani*. Zagreb 1901; Hrvatski biografski leksikon. Sv. 4. Zagreb 1998, 387–427.

tavnicima njemačkih staleža tražeći pomoć u borbi protiv Turaka. Slovenski preporoditelj i protestantski teolog Primož Trubar spominje da je Bernardin imao vlastiti skriptorij u kojem je dao prevesti cijelu Bibliju na hrvatski jezik te da je taj prijevod korišten i u protestantskim izdanjima Svetoga pisma.

Krsto I. Brinjski (1482.–1527.), sin modruškoga kneza Bernardina, bio je u službi cara Maksimilijana I. i ratovao protiv Mlečana. Zauzeo je gotovo čitavu Furlaniju te bio 1514. zarobljen i utamničen u Milanu, ali je 1519. uspio pobjeći. U vrijeme tamnovanja dao je svojim sredstvima tiskati 1518. u Veneciji časoslov na njemačkome jeziku urešen drvorezima, na jednome od njih prikazani su Krsto i njegova žena Apolonija, za koju se pretpostavlja da je časoslov i prevela s latinskoga jezika. Ivan Zapolja (1487.–1540.) imenovao ga je banom Hrvatske i Slavonije te vrhovnim kapetanom Ugarske između Dunava i Drave.

Franjo († 1543.), franjevac i kaločki nadbiskup, bio je ministar Ivana Zapolje i Ferdinanda I. Njegov govor pred carem Karlom V. i njemačkim staležima tiskan je 1541. u Augsburgu i Wittenbergu.

Knez Vuk I. Brinjski († 1546.), bio je s bratom Krstom II. među hrvatskim plemićima što su 1. siječnja 1527. u Cetinu izabrali Habsburgovca Ferdinanda I. za hrvatskoga kralja. Istaknuo se u bojevima protiv Turaka, a pred predstavnicima njemačkih staleža u Augsburgu održao je 24. kolovoza 1530. znameniti govor na latinskome jeziku u nazočnosti cara Karla V. i kralja Ferdinanda I., u kojem je istaknuo osamdeset-godišnje ratovanje Hrvata s Turcima i zamolio

obojeću za pomoć. Govor je iste godine tiskan u Augsburgu.

Franjo Slunjski (1536.–1572.), banovao je zajedno s biskupom Jurjem Draškovićem i sudjelovao u mnogim bitkama protiv Turaka.

Nikola IX. Tržaćki (1584.–1647.), imenovan je hrvatskim banom 1616., ali se 1622. odrekao banske časti te oporučno ostavio bogatu zakladu za osnivanje Frangipaneuma, namijenjenoga đacima »naroda poglavito hrvatskoga ili ilirskoga«.

Vuk II. Krsto Tržaćki (o. 1588.–1652.), promaknut je 1626. u čin generala i bio vojnim zapovjednikom cijele Hrvatske i Primorske krajine, kao jedini Hrvat na tome položaju. Istaknuo se u bojevima s Turcima.

Fran II. Krsto Tržaćki (o. 1643.–1671.), sin Vuka Krste, školovao se u Italiji te u Rimu uzeo za ženu plemkinju Juliju Anu de Naro, nećakinju kardinala Antonija Barberinija. Zajedno sa svojim zetom Petrom Zrinskim istaknuo se u borbama s Turcima, naročito 1663. u bitci kod Jurjevih stijena pokraj Otočca. Priključio se uroti kojoj je na čelu bio njegov zet Petar Zrinski, a nakon njezina otkrivanja pogubljen je 30. travnja 1671. u Bečkome Novome Mjestu zajedno s Petrom. Fran Krsto je u rukopisu ostavio zbirku pjesama *Gartlic za čas kratiti*, a napisao ju je u duhu onodobne talijanske poezije.³⁰

Potrebno je spomenuti i Anu Katarinu (o. 1625.–1673.), sestru Frana Krste i ženu Petra Zrinskoga, koja je pomagala novčano i moralno pisce kajkavskog izričaja hrvatskoga jezika, a sama je napisala molitvenik *Putni tovaruš*, koji je tiskan 1661. u Veneciji.

30 Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti*. 2. izd. Zagreb 1961, 274–277.

PRIORATO GUALDO, VITE ET AZZIONI DI PERSONAGGI MILITARI, E POLITICI, 1674.
 EKSLIBRIS NIKOLE ZRINSKOGA 1652.

1.

OPIS IZLOŽENIH PREDMETA

1. PORTRET NIKOLE ZRINSKOGA (*nepoznati autor, 17. st.*)

Ulje na platnu, 222×139 cm – Mađarski nacionalni muzej, kat. br. 560

2. JAKOB SCHRENCK VON NOTZING, *Imperatorum regum atque archiducum, principum necnon comitum, baronum, nobilium clarissimorum virorum imagines ... Oeniponti, excudebat Joannes Agricola, 1601. 2° NSK BZ 1*

Austrijski diplomat Jakob Schrenck von Notzing († 1612.), posvetio je ovu zbirku gravura caru Rudolfu II. (1552.–1612.) i španjolskomu kralju Filipu III. (1578.–1621.), a u njoj je donio likove prvaka Austrijske nadvojvodske kuće s kratkim životopisom, među njima i lik Mehmed-paše Sokolovića (1509.–1579.), velikoga vezira. Na l. 76 nalazi se i gravura s cijelim likom Nikole Šubića Zrinskoga, pradjeda Nikole Zrinskoga, što su je izradili Giovanni Battista Fontana (1524.–1587.) i Dominicus Custos (1550.–1612.). Pored gravure, u donjem dijelu, Nikola je zabilježio ovaj latinski epigram: *Una est et verax summa virtutis imago / Vivere cum possis non timuisse mori.*

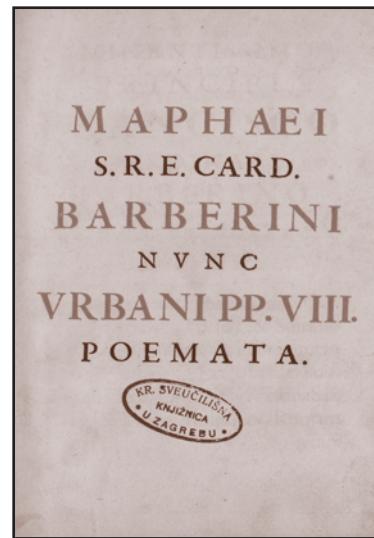

3. HARTMANN SCHEDEL, *Liber chronicarum. Nuremberge, Anton Koberger, 1493. 2°. NSK BZ 3 (H 14508)*

Hartmann Schedel (1440.–1514.), njemački humanist i liječnik, podijelio je ovu svojevrstu povijest ljudskoga roda na šest dijelova, po uzoru na Bibliju: od stvaranja svijeta do općega potopa, Abrahama, Davida, Babilonskoga sužanjstva, Kristova rođenja i Schedelova vremena. Posebnu važnost pridao je Schedel opisu najvažnijih njemačkih i zapadnoeuropskih gradova, a spominje i hrvatske krajeve. Kronika je urešena s 1809 drvoreza i drži se najbogatije urešenom knjigom 15. st. Neki njemački povjesničari umjetnosti nagađali su da je i Albrecht Dürer (1471.–1528.) mogao sudjelovati u izradi nekih drvoreza. Knjigu je tiskao Nijemac Anton Koberger (1440./1445.–1513.), jedan od najvećih tiskara od početaka tiskanja pomičnim slovima.

4. URBANUS VIII, PAPA, *Poemata. Antverpiae, Ex Officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1634. 4°. NSK BZ 38*

Nikola Zrinski je 21. travnja 1636. otputovao u Italiju, a putovanje je trajalo osam mjeseci. Tom je prigodom posjetio i Rim, gdje mu se papa Urban VIII. (Maffeo Barberini, 1568.–1644.) vlastoručno potpisao na poledini prednaslovnoga lista svoje zbirke pjesama na latinskom jeziku: *Hunc librum donavit Author ipse Vrbanus VIII Comiti Nicolao de Zrin, dum*

iuuenis adhuc praetextatus Romae fuisset, prolatis illis Horatij uersibus. / Fortes creantur fortibus et bonis. / Est in iuuenis, est in equis / Patrum virtus, nec imbellem feroces / progenerant aquilae columbam. Nikola je mnogo držao do ove knjige, tako da je korice dao presvući tamnocrvenim plišem.

5. PORTRET PETRA ZRINSKOG (*nepoznati autor 17. st.*)

Ulje na platnu, 89,5×70 cm – Mađarski nacionalni muzej, kat. br. 1524

6. NIKOLA ZRINSKI, *Adriai tengernek Syrenaia.* *Nyomtatta Béchben a' Koloniai vduarban Kosmerovi Máte, 1651. 4° NSK BZ 47*

Nikola Zrinski napisao je predgovor ovom 1. izdanju svoje Sirene, i u njem navodi kako nije, kao Homer i Vergilije, imao vremena do-
tjerivati svoje stihove, jer ih je napisao tako re-
ći jedne zime, u predahu između bitaka s
Turcima, držeći u jednoj ruci sablju, a u dru-
goj pero. Bečki tiskar i nakladnik Matthäus
Cosmerovius (1606.–1674.), čije tiskovine je
mađarsko visoko plemstvo veoma cijenilo,
vjerojatno je posredovao i u nabavi knjiga za
knjižnicu Nikole Zrinskoga, a u Beču je 1671.
izdao i spis o sudskom procesu protiv Petra
Zrinskoga i Frana Krste Frankapana.

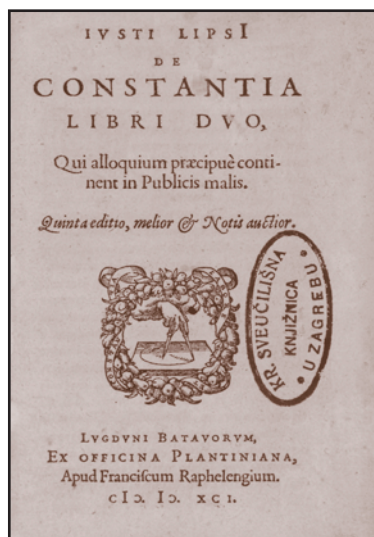
7. VITTORIO SIRI, *Il Mercurio Ouero Historia de' correnti tempi ...* *In Casale, Per Christoforo della Casa, 1644. 4° NSK BZ 51 / I-II*

Vittorio Siri (1608.–1685.) ovu svoju povijest posvetio je Gastonu Burbonskomu, vojvodi od Orléansa. Na prvome prednaslovnome listu Nikola je vlastoručno unio svoj novi ekslibris »Sors bona nihil aliud«, a ispod njega nadodao: *Ex numero libror(um) Comit(um) Nicolai a Zrinio Regnor(um) Dalmatiae Croatiae et Sclavoniae Bani*. Naime, kralj Ferdinand III. (1608.–1657.), proglasio je 27. prosinca 1647. Nikolu hrvatskim banom, a on je u proljeće 1648. prisegnuo. Vjerojatno nezadovoljan simboličnom porukom prvoga ekslibrisa

»Nemo me impune lacesset«, dao je izraditi novi, a i njega mu je 1652. izradio Elias Wiedemann (1619.–1652.), poznati bečki graver.

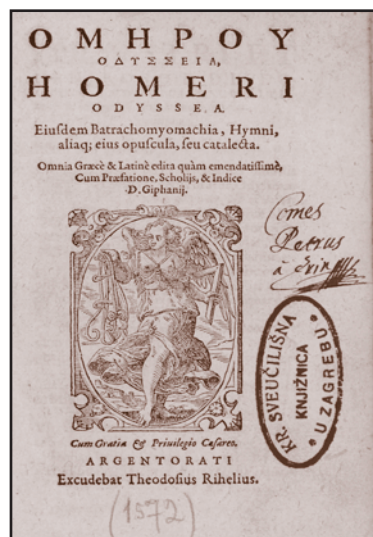
8. JUSTUS LIPSIUS, *De constantia libri duo, qui alloquium praecipue continent in publicis malis. Quinta editio, melior et notis auctior. Lugduni Batavorum, Ex officina Plantiniana, Apud Franciscum Raphelengium, 1591. 8° NSK BZ 67*

Akademik Ivan Golub u svojoj monografiji o Jurju Križaniću (1617./1618.–1683.), navodi da Križanić, nakon obrane doktorata iz teologije i povratka u domovinu 1642. »odlazi za župnika u Nedelišće, vjerojatno zato da bude što bliže čakovečkoj knjižnici Nikole Zrinskoga, koja je upravo obilovala ekonomskim, političkim, lingvističkim i književnim djelima«. Križanić u svojim djelima navodi dosta knjiga što se nalaze u fondu Nikoline knjižnice, a među njima i djela Joesta Lipsa (1547.–1606.), glasovitoga nizozemskoga humanista, o kojem u predgovoru svoje Politike piše: »Lipsius je bio filozof i čovjek velika uma. Njegove su knjige izuzetno slavne.«

9. HOMEROS, *Homeri Odyssea eiusdem Batrachomyomachia, hymni, aliaque eius opuscula seu catalecta. Omnia Graecè & Latinè edita quàm emendatissimè, cum praefatione, scholijs et indice D. Giphani. Argentorati, Excudebat Theodosius Ribelius, 1572. 8° NSK BZ 80*

U jednome spisu iz 1672. godine nabrojena su pokretna dobra što su ih nakon otkrića Zrinsko-Frankapanske urote opljačkali vojnici i odnijeli s posjedâ Zrinskih, među njima i dvije stotine knjiga iz Ozlja, a knjige u Čakovcu zaplijenila je Komora. Ovaj latinski pri-

jevod Odiseje izbjegao je sudbinu ostalih knjiga iz zbirke Petra Zrinskoga, tako što je prije 1662. bio umetnut među knjige Petrova brata Nikole. Veliki dio fonda Petrove knjižnice sačinjavale su medicinske knjige, i to djela iz kirurgije, anatomije, farmaceutike te one vezane za njegu konja, a u velikoj mjeri bila su zasutpljena i djela antičkih pisaca.

10. NICCOLO MACHIAVELLI, *Commentariorum de regno aut quovis principatu recte et tranquille administrando. Libri tres, in quibus ordine agitur de consilio, religione et politia, quas princeps quilibet inditione sua tueri et observare debet ... Argentorati, Sumptibus Lazari Zetzneri bibliop., 1611. 12° NSK BZ 104*

Talijanski književnik i političar Nicolò Machiavelli (1469.–1527.), objavio je svoje djelo *Il Principe* prvi put 1513., i u njem je sjajno izložio svoje misli o politici, o potrebi čvrste, apsolutne monarhije usmjerene na dobro većine. Zalagao se za jedinstvo Talijana. Njegovo je djelo ubrzo postalo katekizmom na apsolutističkim dvorovima, a termin *makijavelizam* u politici postaje sinonimom za beskrupuloznost u postizanju osobnih i općih ciljeva. Tibor Klaniczay objavio je 1973. studiju u kojoj je usporedio Nikolu Zrinskoga i Machiavellija.

11. PAOLO GIOVIO, *Opera quotquot extant omnia. A mendis accuratè repurgata, vivisque imaginibus eleganter et opportunè suis locis illustrata.* Basil(eae), P. Pernaë typ., 1578. 2° NSK BZ 121 Čitajući ovu povijest Paola Giovija (1483.–1552.) Nikola je ljutito reagirao na izlaganje o ubojstvu Ivana Katzianera, a poziva se i na Miklósa Istvánffyja. Naime, njegovomu pradjedu Nikoli Šubiću Zrinskomu, sigetskomu junaku, spočitavano je, da je odmetnutog austrijskoga vojskovođu Katzianera, koji mu je pružio gostoprimstvo i predao mu grad, dao 1539. u Kostajnici ubiti. Zato je Nikola u drugome dijelu knjige na str. 354 ovako zabilježio: *mentiris falsissime senex, quia numquam uel nummum attigit Zrinii, proditoris Vide Istuanfium.*

12. JOSEPH GALICIUS, *Geometria militaris. In qua linearum, planorum, ac solidorum quantitates in operibus militaribus existentes considerantur. Omniaque geometricis demonstrationibus, et ratiocinio triangulorum pertractantur.* Monachii, Typis Joannis Jaecklini, typographi electoralis, et bibliopolae, anno 1676. 2° NSK BZ 126

Ovaj primjerak svojega djela iz vojne geometrije autor Joseph Gallicius (17. st.), osobno je darovao Adamu Zrinskomu s rođendanskom posvetom: *Illustriss(imo) D(omin)o Adamo Comiti a Zrinio recurrente Natali die hoc plenior vobis quàm litteris vindulo fausta precatur omnia et superatur feliciter climacterium 2dum annum gratulatus. Viennae 1676. J. D. S. G. Pr(o)f(esso)r G(eometri)ae*

13. GIULIO BALLINO, *De' disegni delle più illustri città, & fortezze del mondo. Parte I; la quale ne contiene cinquanta: con una breve historia delle origini, et accidenti loro, secondo l'ordine de' tempi; raccolta da M. Giulio Ballino. Venetiis, appresso Bolognino Zaltieri, 1569. 8° NSK BZ 145* Giulio Ballino († o. 1592.), u ovoj zbirci veduta najpoznatijih gradova i tvrđava u Europi, na Bliskome istoku i sjevernome dijelu Afrike, donio je i vedutu tvrđave u Sigetu, na čijoj kartuši je otisnuto: *Siget, fortezza nel paese d'Ongheria, preso del campo de turchi l'anno 1566. alli 14. sett. essendo stato lungamente difeso dal conte Sadrino gran capitano onghero.* Na veduti Rima Nikola je zabilježio: *roma gran bella città, a na listu 94v zabilježeno je ime Ivana Krstitelja Bedekovića, kao vlasnika ove knjige: Finis satts pro peccatis 1815. Joannis Bapt. Bedekovich Logidici absoluti.*

14. VINCENZO TANARA, *L'economia del cittadino in villa ... libri VII. In questa terza impressione riuadata, ed accresciuta in molti luopghi dal medesimo autore, con l'aggiunta delle qualità del cacciatore*. Bologna, per gli eredi del Dozza, 1651. 4° NSK BZ 159

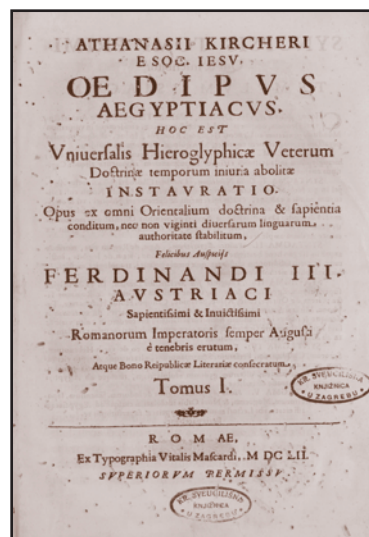
Listajući ovaj priručnik Vincenza Tanare († 1667.) o uzgoju žitarica i vinove loze te o pčelarstvu i vrtlarskim kulturama, Zrinskomu su pale na um neke praktične ideje o oplemenjivanju voća, pa ih je tijekom čitanja zabilježio na unutarnjoj strani prednjih korica i na prednaslovnome listu, uglavnom, na mađarskome jeziku, a spominje i neke hrvatske sorte krušaka: *memoriale ... Pri Kollarichu koszmache bruske ... nagy Ruchich es santauec ... gozpodske bruske ...* Autor je na kraju opisao odlike i obveze lovca.

15. FRANJO GLAVINIĆ, *Historia Tersattana, ove si contiene la vera relatione della traslatione della santa casa hereditaria della Vergine gloriosa da Nazareth a Tersatto, e da Tersatto a Loreto, quando, come, perchè, e da chi fosse trasportata. Con alcune cose più particolari pertinenti alla chiesa, e monasterio tersattano. Raccolta delle antiche, e moderne historie, annali e tradizioni, per il m. r. p. Francesco Glavinich istriano ...* In Udine, appresso Nicolo Schiratti, 1648. 4° NSK BZ 180
 Franjevac i povjesničar Franjo Glavinić (1585.–1652.), napisao je ovo svoje djelo 1647. i u njem opisao povijest trsatskoga samostana, svetišta i Nazaretske kućice. Glavi-

nić je kanio u Rijeci ponovno utemeljiti glagoljašku tiskaru (gotovo stotinu godina nakon Kožičićeve, koja je prestala djelovati 1531.) nadajući se da će 24 sanduka glagoljčnih i hrvatskoćiriličnih slova iz zaplijenjene protestantske tiskare u Urachu biti prevezena u Rijeku. Ali car Ferdinand II. (1578.–1637.), prosljedio je sanduke u Rim, u novoutemeljenu tiskaru Kongregacije za nauk vjere. Uz pomoć bana Nikole IX. Tržackoga Frankapana (1584.–1647.), Glavinić je obnovio i proširio samostansku crkvu Gospe Trsatske, a svoje prvo djelo na hrvatskome jeziku *Četiri poszlidnya človika* (Venecija, 1628.) posvetio je Nikoli i Petru Zrinskomu.

16. ATHANASIVS KIRCHER, *Oedipus Aegyptiacus. Hoc est universalis hieroglyphicae veterum doctrinae temporum iniuria abolitae instauratio. Opus ex omni orientalium doctrina et sapientia conditum, nec non viginti diversarum linguarum auctoritate stabilitum, felicibus auspiciis Ferdinandi III. ... consecratum. Tom. I-II. Romae, Ex Typographia Vitalis Mascardi, 1652–1654. 2° NSK BZ 249 / I–II*

Njemački isusovac i poliglota Athanasius Kircher (1602.–1690.), bavio se posebno pitanjem univerzalnoga pisma, a prijateljevao je i s Jurjem Križanićem s kojim se upoznao u Rimu. U uvodu ovoga svojega djela o egipatskim hieroglifima Kircher je objavio pet Križanićevih pjesama, tri na hrvatskome, jednu na crkvenoslavenskome i jednu na turskome jeziku, a sve pjesme usporedno su objavljene i na latinskome jeziku. Kirchera je s Križanićem vezivalo i zanimanje za glazbu. Ovaj primjerak autor je darovao ostrogonskomu nadbiskupu György Lippayu (1600.–1666.) s posvetom: *Celeberrimo Principi Archiepiscopo Strigoniensi donum Authoris*. Nadbiskup Lippay bio je aktivnim sudionikom Zrinsko-Frankapanske urote, pa je vjerojatno on osobno knjigu poslije darovao Nikoli Zrinskomu.

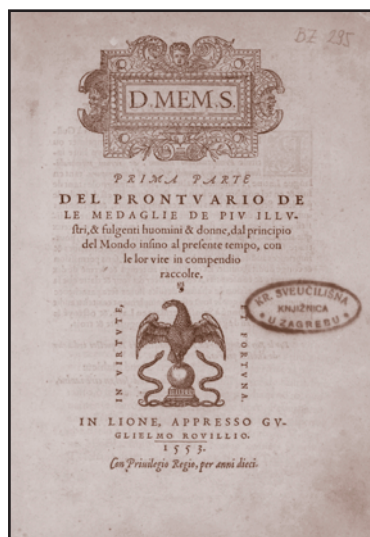
17. VIRGILIO MALVEZZI, *Discorsi sopra Cornelio Tacito*. Venetia, Presso Marco Ginammi, 1635. 4° NSK BZ 285

Na listovima male bilježnice prišivene ispred naslovnice ovoga djela talijanskoga diplomata i povjesničara Virgilija Malvezzi (1595.–1653.),

Nikola je iznio svoje dojmove tijekom čitanja, a prvo ih je zabilježio na rubovima listova same knjige. Tako je na str. 174 naveo događaje vezane za Selimovo nasljeđivanje prijestolja nakon smrti Sulejmana II. Veličanstvenoga (1520.–1566.), pa potražio odgovarajuće mjesto kod Miklósa Istvánffyja i na rubu stranice zabilježio točnu referencu te svoje mišljenje o tome događaju: *Ego credo quod Mehmetes ideo mortem Sulimani occultavit ut prius Selimus filius quam Paiazetes sciat, et Regnum accipiat.*

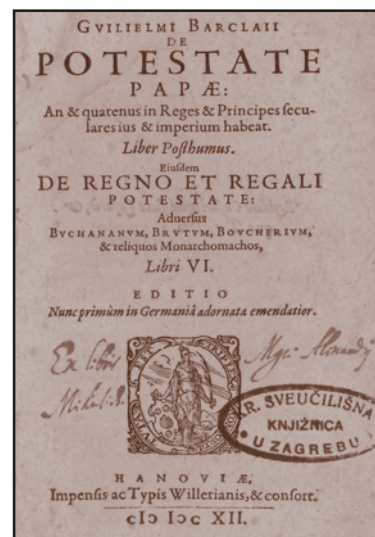
18. GUILLAUME ROUILLÉ, *D. Mem. S. Prima parte del prontuario de le medaglie de piu illustri, & fulgenti huomini & donne, dal principio del mondo infine al presente tempo, con le lor vite in compendio raccolte. P. I–II. Lione, Appresso Guglielmo Rovillio, 1553. 4° NSK BZ 295*

Ovo svoje djelo Guillaume Rouillé (o. 1518.–1589.), francuski knjižar i pisac, koji je svoj radni vijek proveo u Lyonu, posvetio je francuskoj kraljici Katarini (de Medicis, 1519.–1589.), ženi kralja Henrija II. (1519.–1559.), a iste godine djelo je izdano na francuskome i latinskom jeziku.

Nikola je u svojoj knjižnici imao četiri numizmatička priručnika što potvrđuje njegov veliki interes za to područje, a Nizozemac Jacob Toll, koji je Nikolu posjetio u čakovečkome dvorcu, piše da je u riznici vidio i »obilje starih novaca«. Čitajući ovaj priručnik Nikola je ostavio mnoge rubne zabilješke, pa tako na str. 112, kod životopisa cara Konstantina, možemo pročitati zabilješku *Constantinus in pecunia est NB*, što navodi na pretpostavku da je Nikola u svojoj zbirci imao novac s likom ovoga vladara.

19. WILLIAM BARCLAY, *De potestate papae: an & quatenus in reges & principes seculares ius & imperium habeat. Liber posthumus. Eiusdem De regno et regali potestate: aduersus Buchananum, Brutum, Boucherium, & et reque monarchomachos, libri VI. Editio nunc primū in Germania adornata emendatior. Hanoviae, Impensis ac typis Willerianis, & consort., 1612. 4° NSK BZ 316 Škotski pravnik William Barclay (1546.–1608.), ovo svoje djelo o duhovnoj vlasti papinstva kroz povijest posvetio je papi Klementu VII. (Giulio de' Medici, 1478.–1534.), a izdao ga je posmrtno prvi put u Londonu 1609. njegov sin John, također pravnik. Već kao tridesetogodišnjak predavao je 1575. pravo u Bourge-*

su, u Francuskoj. Zbog nesuglasica s isusovcima i vojvodom od Lotaringije oko nadzora na sveučilištu u Pont-à-Mousson, odlazi 1604. u London, gdje na dvoru kralja Jakova I. (1566.–1625.) provodi kratko vrijeme. Kako nije htio prijeći na anglikanizam, preselio se trajno u Francusku te bio profesorom prava na sveučilištu u Angersu. Na naslovnici ove knjige rukom je zabilježeno *Ex libris Mgri Alexandri Mikulich* što potvrđuje da je i zemljoposjednik Aleksandar Mikulić posuđivao knjige Nikoli Zrinskomu, a ova je poslije postala i sastavnim dijelom fonda Nikoline knjižnice u Čakovcu.

20. QUINTIUS CURTIUS RUFUS, *De rebus gestis Alexandri Magni Macedonum regis historia*. Aucta nunc ac locupletata. Quae autem huic editioni accesserint, sequens docebit pagella. Lugduni, Apud Ant. Gryphium, 1573. 12° NSK BZ 355
Povijest o životu i djelu Aleksandra Velikoga rimskoga povjesničara Kvinta Kurcija Rufa (I. st. p. Kr.) darovao je Jurju Zrinskomu (1598.–1626.), ocu Nikolinu, svećenik István Szilagyi i na unutarnjoj strani prednjih korica

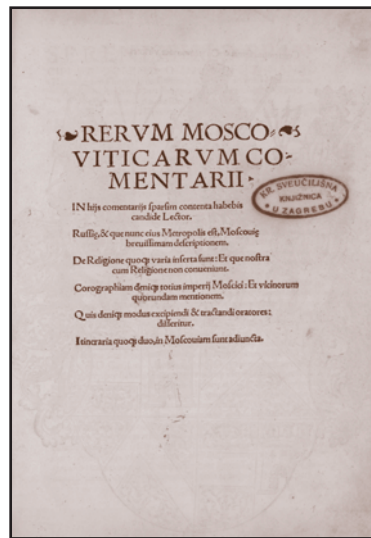
napisao posvetu: *Illustrissimo Heroi ac D(omi)no D(omi)no Georgi Comiti perpetuo a Zerinio, Sacrae Regiae Maiestatis Equiti Aurato etc. Domino ac Moecenati suo gratiosissi(m)o et benignissi(m)o dono datum aeternae memoriae ergo. Steph. Szilagyi Presbiter Ecclesiae S. Michaelis etc. mppa*. Iznad posvete zabilježena je godina 1618. Ovo je jedna od rijetkih knjiga što ih je Nikola naslijedio od svojega oca Jurja.

21. MIKLÓS ISTVÁNFY, *Historiarum de rebus Vngaricis libri XXIV. Nunc primum in lucem editi. Coloniae Agripinae, Sumptibus Antonii Hierati, anno 1622*. 2° NSK BZ 366

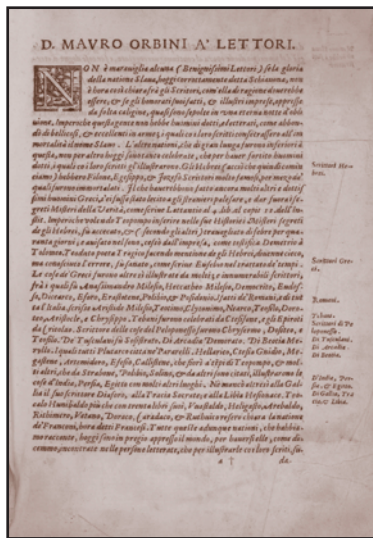
Nikola je, prelistavajući knjige u fondu svoje knjižnice, naročito obraćao pozornost na podatke i priloge koji su se ticali povijesti njegove obitelji, pa bi često ljutito komentirao ono što bi pročitao, ispravljao autora ili raspravljao o njegovim tvrdnjama. Čitajući ovo 1. izdanje povijesti Miklósa Istvánffyja (1538.–1615.), Zrinski je na str. 623, gdje Istvánffy navodi da je Karamehmed (Mehemetes Niger) bio rodom iz Fere u Tesaliji, zabilježio: *Male correxisti Dne Doctor*, što pokazuje i njegov osjećaj za humor. Bogata zbirka rukopisa i tiskovina Miklósa Istvánffyja bila je pohranjena u knjižnici obitelji Drašković.

22. SIGMUND HERBERSTEIN, *Rerum Moscoviticarum comentarii*. In hijs commentarijs sparsim contenta habebis, candide lector, Russiae, et que nunc eius metropolis est, Moscoviè breuissimam descriptionem, de religione quoq(ue) varia inserta sunt : et que nostra cum religione non conueniunt, corographiam deniq(ue) totius imperij Moscici ... Itineraria quoque duo, in Moscoviam sunt adiuncta. Viennae Austriae, typ. Singrenius, 1549. 4° NSK BZ 380

Slovenski diplomat Sigismund Herberstein (1486.–1566.), u dva je navrata posjetio Moskvu, a u ovome svojem epohalnome djelu dao je veoma sustavan zemljopisni prikaz onodobne Rusije. U prvome dijelu opisao je moskovsku kneževinu, a u drugome Moskvi podređene pokrajine. Poimence je naveo 132 rijeke te nazive riba što u njima žive. Donio je i topografsku kartu Moskve što ju je 1549. izradio Augustin Hirschvogel (1503.–1553.), njemački graver i geograf. Ovaj primjerak bio je 1570. u vlasništvu Istvána Balasse, koji je na listu IV v prvoga putopisa, svojom rukom zabilježio: *Miserere mei Deus. Steph. Balassa ma(nu) sua Anno 1570*.

23. MAVRO ORBINI, *Il regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni. Historia di don Mauro Orbini Rauseo ... nella quale si vede l'origine quasi di tutti i popoli, che furono della lingua slava, con molte, et varie guerre, che fecero in Europa, Asia et Africa; ... E in particolare veggoni i successi de' re, che anticamente dominarono in Dalmatia, Croatia, Bosna, Servia, Russia, et Bulgaria. Pesaro, appresso Girolamo Concordia, 1601. 4° NSK BZ 392*

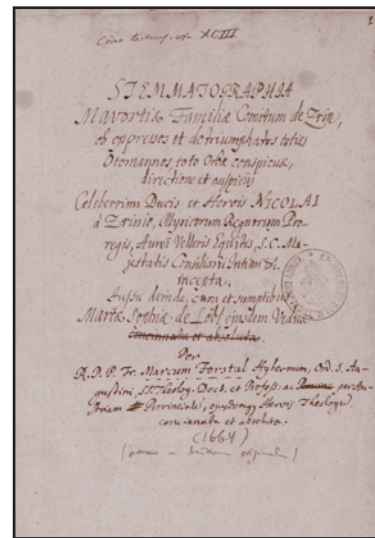
Mavro Orbini (o. 1550.–1614.), bivši benediktinac, pokušao je u ovome djelu prikazati povijest svih Slavena držeći ih jednim jedinstvenim narodom. Služio se svom do tada dostupnom literaturom, arhivskom gradom i usmenom predajom, pa je njegovo djelo dosta nepouzdanost. Donio je zanimljivih vijesti o povijesti zemalja u dubrovačkome zaleđu iz 14. i 15. st. Na str. 46 i 47 donio je cjelovitu glagoljicu i hrvatskoćirilicu azbuku. Orbini je na talijanski preveo *Ljetopis popa Dukljani-na*, a utjecao je i na početke moderne bugarske historiografije.

24. TORQUATO TASSO, *Il Goffredo, ovvero Gerusalemme liberata. Poema heroico... Con l' allegoria universale del istesso, et con gli argomenti del signor Horatio Ariosti. Aggiantovi (!) i cinque canti di Camillo Camilli. Amsterdam, 1652. 12° NSK BZ 418*

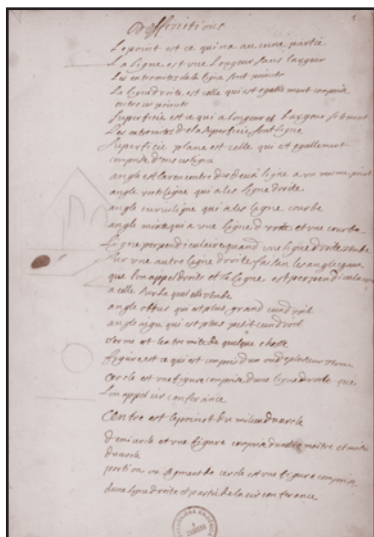
Talijan Torquato Tasso (1544.–1595.), bio je omiljeni pjesnik Nikole Zrinskoga, kojemu je ovo djelo poslužilo i kao uzor za spjev *Obsidio Sigethiana*. Tasso je svoj spjev u 20 pjevanja o prvome križarskome ratu (1096.–1099.) dovršio 1575., a spjev je nazvao *Il Goffredo* po vodi prvoga križarskoga vojnoga pohoda Godofroi-u IV. de Boulogne (o. 1061.–1100.), koji je 1099. oslobodio Jeruzalem i bio proglašen kraljem. Tasso je želio po uzoru na Homera i Vergilija darovati Italiji modernu epopeju utemeljenu na vjeri i kršćanskome jedinstvu u borbi protiv islama. Iako se poslužio književnim i povijesnim vrelima, poetsko težište je ipak na intimnim dramama autobiografske naravi. Spjev je u razdoblju baroka i romantizma postao veoma popularan u cijeloj Europi.

25. MARK FORSTALL, *Stemmatographia Mavortiae Familiae Comitum de Zrin, ob oppressos et triumphantes toties Otomanos toto Orbe conspicuae. Directione et auspiciis celeberrimi Ducis et Herois Nicolai a Zrinio ... incepta inssu deinde cura et sumptibus Mariae Sophiae de Löbl eiusdem viduae per R. P. P. Tr. Marcum Forstal Hybernium ord. s. Augustini ... concinnata et absoluta, 1664., 31,5x21 cm NSK R 3031*

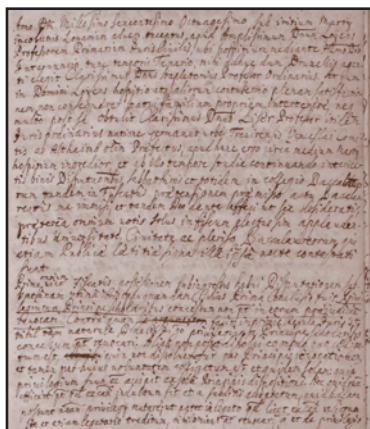

Marc Forstall († 1685.), irski augustinac i tajnik Nikole i Petra Zrinskoga, napisao je 1664. ovu povijesno-rodoslovnu raspravu i u njoj donio opći prikaz obitelji Zrinski. Opis Nikoline smrti započinje parafrazom prvih stihova Vergilijeve Eneide (*Arma virumque fleo* ...), zatim opisuje povijest roda Zrinskih (tvrdi da potječu od kraljeva gotskih ili slavenskih), i na kraju, piše o Nikoli Šubiću Zrinskome, a završava s prijepisom posvete što ju je vlastoručno papa Urban VIII. napisao na svojoj knjizi što ju je darovao Nikoli Zrinskomu za njegova borku u Rimu 1636. godine.

26. ADAM ZRINSKI, *De la fortification militaire*, vol. I–III, 1681., 44×29,5 cm i 34,5×29 cm
NSK R 3573

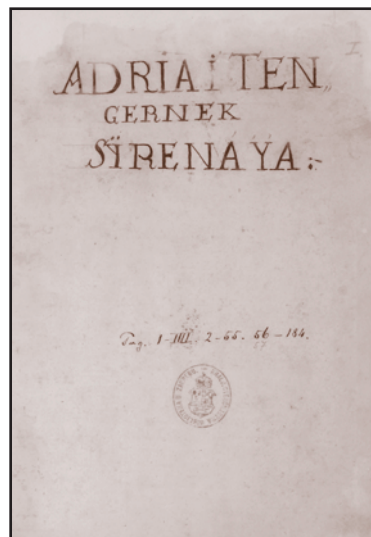
Sudeći po ovome rukopisu na francuskome jeziku datiranome početkom travnja 1681. godine, Adam Zrinski (1662. – 1691.) tijekom studija prava na sveučilištu u Leuvenu, slušao je i predavanja o fortifikaciji, koja je imala veliku tradiciju na njemačkim i flandrijskim područjima. U svim trima svescima doneseni su različiti tlocrti utvrda.

27. ADAM ZRINSKI, *Diarium Lovaniense*, 1680–1681., 20×15,5 cm NSK R 3492

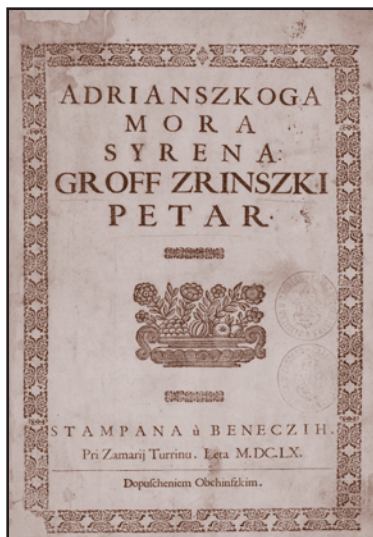
Adam Zrinski, prema ovom rukopisu, borovio je početkom 1680. prvo u Brusselu, pa u ožujku prešao u Leuven na pravni fakultet Akademije, gdje se 13. travnja ovako upisao u matriculu: »Illustrissimus dominus Comes Adamus a Zrinio etc. maiorennis«. Tijekom studija prava dva puta je sudjelovao u tzv. »subotnjim disputama« te ondje stekao naslov bakalaureata. Posljednja zabilježba o njegovome boravku u Leuvenu nosi nadnevak 16. siječnja 1681.

28. NIKOLA ZRINSKI, *Adriai Tengernek Sirendája*, 1. pol. 17. st., autograf, 31,7×20,8 cm
NSK R 4090

Nikola je ovu svoju zbirku pjesama u 1. pol. 17. st. napisao na mađarskome jeziku i ona ga je uvrstila među najveće mađarske pjesnike. Na listovima 9–151 napisana je poema *Obsidio Sigethiana*, i u njoj je Nikola opjevao svojega pradjeda Nikolu Šubića Zrinskoga (1508.–1566.), koji je s 2500 vojnika, pretežito Hrvata, branio Siget punih mjesec dana i u posljednjem jurišu na daleko premoćniju tursku vojsku junački poginuo 7. rujna 1566. Glavni uzor Nikolina epskoga spjeva o sigetskoj bitci bio je hrvatskim pjesnicima omiljeni Torquato Tasso, a bilo mu je dobro poznato i djelo *Vazetje Sigeta grada* što ga je Brne Karnarutić (o. 1515.–1572./1573.) posvetio Nikolinu djedu Jurju Zrinskomu (1549.–1603.), sinu sigetskoga junaka.

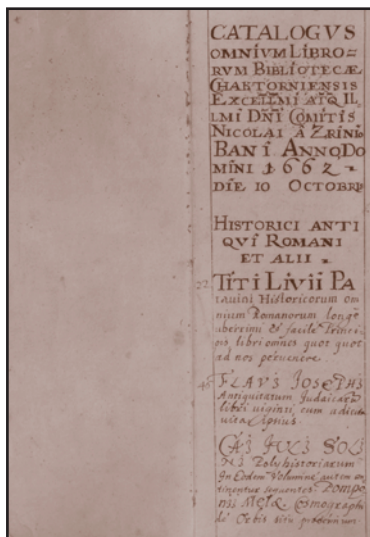
29. NIKOLA ZRINSKI, *Adrianszkoğa mora Syrena*. Prev.: Groff Zrinszki Petar. Ū Beneczih, Pri Zamarij Turrinu, 1660. 4° NSK R II D – 4° – I

Ovo je hrvatska prerada Nikolina spjeva na mađarskome jeziku *Adriai Tengernek Syrenája*, a priredio ju je Petar (1621.–1671.), Nikolin godinu dana mlađi brat. Nikola je svoje djelo posvetio mađarskomu, a Petar hrvatskomu plemstvu. Nakon otkrića Zrinsko-Frankopanske urote iz Ozlja su veći dio Petrove knjižnice opljačkali vojnici, a knjige u Čakovcu zaplijenila je Komora. U Bakru su 22. lipnja 1670. zaplijenjeni i venecijanski primjerci Petrove hrvatske verzije Sirene.

30. NIKOLA ZRINSKI, *Catalogus omnium librorum Bibliothecae Chaktorniensis ... comitis Nicolai a Zrinio bani anno Domini 1662 die 10 Octobris*, 30,3×10 cm NSK R 3579

Nikola Zrinski je 1662. godine dao sastaviti stručni katalog svoje knjižnice. Bečki antikvar S. Kende, koji je od češke obitelji Daun otkupio 1890. knjižnicu obitelji Zrinski, držao je ovaj katalog Nikolinim autografom. Međutim, ovaj popis je vjerojatno sastavio neki manje obrazovani pisar, dok je stručnu podjelu po svoj prilici načinio sam Nikola Zrinski. Ona izgleda ovako: [I.] *Historici antiqui Romani et alii*; [II.] *Historici omnis generis et nationis mixtim*; [III.] *Historici Pannoniae et Ori-*

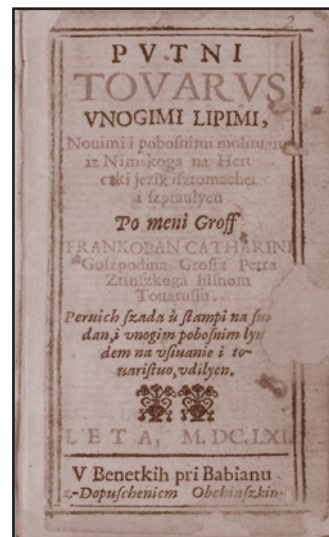

entalium; [IV.] *Politici*; V. *Militares*; [VI.] *Geographi et Cosmographi* (!); [VII.] *Poetae Latini*; [VIII.] *Poetae Itali*; [IX.] *Scholastici*; [X.] *Domesticae oeconomiae*; [XI.] *Miscellanei*.

Katalog je uvezan u tvrde kartonske korice presvučene dvama listovima iz djela *Summa quae vocatur Catholicon* talijanskoga dominikanca Giovannija Balbija (Ionannes de Ianua, † 1298.), što ga je 1486. u Nürnbergu tiskao Anton Koberger. Zapravo je to svojevrsna gramatička enciklopedija s rječnikom, veoma popularna i često prepisivana, a od 1460. do 1500. doživjela je 23 izdanja pomičnim slovima.

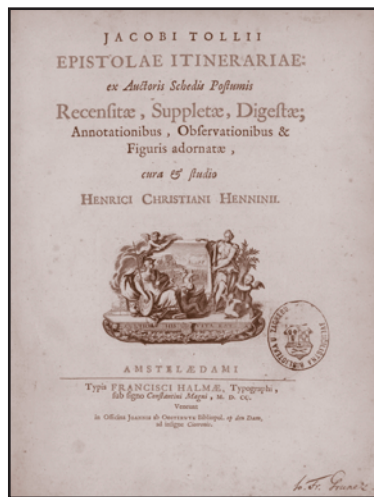
31. ANA KATARINA ZRINSKI, *Putni tovarus vnogimi lipimi nouimi i pobosnimi molituami iz nimskoga na bervuaczi jezik iszomachen i szprauylen. Po meni groff Frankopan Catharini... Peruich szada u stampi na swiilo dan ... V Benetkih, pri Babianu*, 1661. 16° NSK R II D-16°-I

Ana Katarina Zrinski rođ. Frankapan (1626.–1673.), bila je starija polusestra Frana Krste Frankapana i žena Petra Zrinskoga, a napisala je molitvenik *Putni tovaruš*, tiskan 1661. u Veneciji. Molitvenik je među vjernicima bio veoma omiljen, sadržava molitve pojedinim svecima, litanije, izbor iz psalama, a resi ga pet grafika visoke umjetničke vrijednosti. Nikola Dešić, Katarinin kapelan, izdao je 1660. ovaj

molitvenik u Padovi pod nazivom *Hortulus animae*, što je reči *Raj duše*, a Baltazar Milovac u Beču pod nazivom *Dvoji dušni kinč*. Nakon otkrića Zrinsko-Frankopanske urote, među pokretnim i nepokretnim dobrima Petra Zrinskoga zaplijenjeno je i sedam primjeraka Putnoga tovaruša.

32. JACOB TOLL, *Epistolae itinerariae : ex auctoris schedis postumis recensitae, suppletæ, digestæ; annotationibus, observationibus & figuris adornatæ, cura et studio Henrici Christiani Henninii.* Amstelædami, Typis Francisci Halmae, in Officina Joannis ab Oosterwyk, 1700. 8° (*Jacobi Tollii Epistola itineraria VI. Iter Graziense & Hospitium Serinium: ad nobilissimum splendidissimumque dominum Nicolaum Wissen, p. 237.*) NSK 52.041

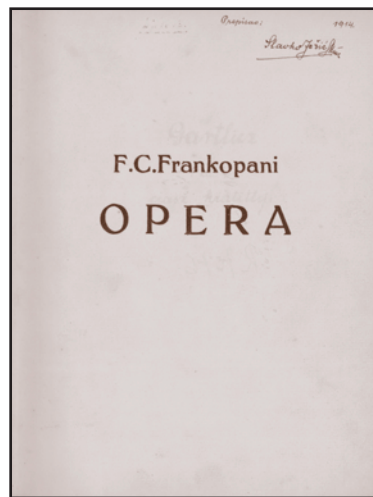
U pratnji grofa Pöttinga, Nizozemac Jacob Toll († 1696.) posjetio je Nikolu Zrinskoga u čakovečkome dvorcu i ondje proveo »više od deset dana«. U svojem šestome pismu (19. srpnja 1660.) upućenome iz Graza prijatelju Nikolausu Witsenu piše: »... Trećeg ili četvrtoga dana otkako smo došli bili smo odvedeni u knjižnicu koja mu je bila znamenita i puna svakoga obilja knjiga ...«. Nadalje, piše o junaštvu Nikole Zrinskoga »... čije su česte i uspješne provale na područje pod turskom vlasti zavrijedile da glas o njima ispuni čitav kršćanski svijet, a da Turcima i samo ime Zrinski bude na užas. Stoga se u Turaka dječji plač zaustavlja samom riječi da ide Zrinski ...«. Na kraju pisma, hvali se da mu je Nikola na rastanku darovao »... tri turske knjige ... i, još k tomu, skupocjenu sablju demeškinju ...«.

33. BREVIARIUM. *Ein End bat das deutsch römisch Breuier welliches ausz de(n) lateinischen römische(n) Breuier noch rechtem woren gemainen deutsche(n) (durch Kosten dess obgemelten edelen hoch gebornen Hern Hern Christofel von Frangepa(n) Fürst vnd Graff zu Zeng Vogel vn(d) Madrusch etc. Mit Sampt seiner hochberuempten Gnade(n) eelichen Gemahel Fraw Appolonia wolberuempte aller windigste Gräffin zu Frangepan: gerechtfertiget vn(d) ausz zoge(n) vn(d) zudrucken verodnet ist) ... Zu Venedig, durch den Erbere(n) Meister Gregoriu(m) de Gregoriis, 1518. 8° NSK R II F – 8° – 1832*

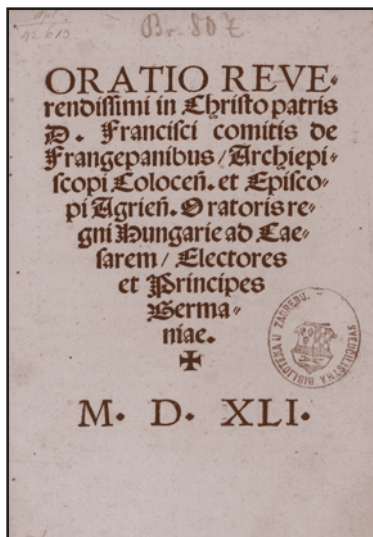

Krsto I. Brinjski (1482.–1527.), sin modruškoga kneza Bernardina, bio je u službi cara Maksimilijana I. i ratovao protiv Mlečana. Zauzeo je gotovo čitavu Furlaniju te bio 1514. zarobljen i utamničen u Milanu, ali je 1519. uspio pobjeći. U vrijeme tamnovanja dao je svojim sredstvima 1518. tiskati u Veneciji časoslov na njemačkome jeziku urešen drvorezima, a na jednome od njih prikazani su Krsto i njegova žena Apolonija, za koju se pretpostavlja da je časoslov i prevela s latinskoga jezika.

34. FRAN II. KRSTO TRŽAČKI FRANKAPAN, *Opera (hrv., lat. i tal. jezik) / priredio Slavko Ježić, – 1914.–1922., 22,3×16,5 cm NSK R 7076*

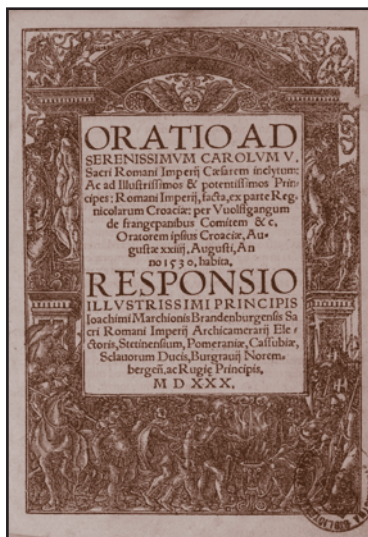

Fran II. Krsto Tržaćki Frankapan (o. 1643.–1671.), školovao se u Italiji. U rukopisu je ostavio zbirku pjesama *Gartlic za čas kratiti*, zbirku poslovice *Sentencije vsakojaske* i zbirku zagonetaka *Zganke za vrime kratiti* te još neke pjesme. Od njegovih proznih sastavaka treba istaknuti nedovršenu *Trumbitu sudnjega dneva* te prijevod 1. prizora Molièreeve komedije *Georges Dandin ou le mari confondu* (*Jarne bogati*). Njegova djela na hrvatskome napisana su jezikom bliskim ozaljskomu jezičnomu i književnomu krugu kojemu je osnovica čakavska s elementima štokavskog i kajkavskoga. Slavko Ježić završio je prijepis s izvornika djela Frana Krste Frankapana u Beču 26. I. 1922.

35. FRANJO FRANKAPAN, *Oratio reverendissimi in Christo patris d. Francisci comitis de Frangepanibus, archiepiscopi Coloceni. Et episcopi Agriensis... ad caesarem, electores et principes Germaniae.* <Habita Ratisponae... IX Iunii anno MDXLI.> S. L., s. n., 1541. 8° NSK R II F – 8° – 79 Franjevac i kaločki nadbiskup Franjo Frankapan († 1543.), bio je ministar Ivana Zapolje i Ferdinanda I. Njegov govor pred carem Karlom V. i njemačkim staležima tiskan je 1541. u Augsburgu i Wittenbergu, a za ovo se izdanje ne zna ni gdje je tiskano ni tko ga je tiskao.

36. VUK I. BRINJSKI FRANKAPAN, *Oratio ad serenissimum Carolum V... ac ad illustrissimos et potentissimos principes Romani imperii. Facta ex parte regnicolarum Croatiae per Vuolffgangum de Frangepanibus comitem etc. oratorem ipsius Croatiae, Augustae XXIII Augusti anno 1530. habita. Responsio illustrissimi principis Ioachimi, marchionis Brandenburgensis... MDXXX.* <Augustae Vindelicorum, In officina Alexandri Weys-

senhonn, 1530.> 8° NSK R II F – 8° – 100 Knez Vuk I. Brinjski Frankapan († 1546.), bio je s bratom Krstom II. među hrvatskim plemićima što su 1. siječnja 1527. u Cetinu izabrali Habsburgovca Ferdinanda I. za hrvatsko-kralja. Istaknuo se u bojevima protiv Turaka, a pred predstavnicima njemačkih staleža u Augsburgu održao je 24. kolovoza 1530. znameniti govor na latinskome jeziku u nazočnosti cara Karla V. i kralja Ferdinanda I., u kojem je istaknuo osamdesetogodišnje ratovanje Hrvata s Turcima i obojicu ih zamolio za pomoć.

37. PIŠTOLJ PALJENJA NA KREMEN, SUSTAVA NA KOLO, Augsburg, 16. st. HPM/PMH 11611 Cijev je osmerokutna, prelazi u okruglu, s unutarnje strane glatka. Na stražnjem dijelu cijevi utisnut je žig radionice. Mehanizam za paljenje je sustava na kolo s oskudnom gravurom kružića i jednoga prikaza sunca. Kundak je od kruškova drva, ukrašen inkrustacijom pločica od slonove kosti s urezanim motivom uzorka mreže. Prema urezanom natpisu na jednoj od pločica, koji je prilikom prvog inventiranja od strane prof. Marije Šerčer još bio vidljiv; 15 NIC COM ZR 51, pištolj se pripisuje Nikoli Zrinskomu Sigetskomu. Jedna pločica naknadno je ugrađena. Pištolj je kupljen kao dio otkupa zbirke oružja Milana Praunspergera.

39. NOVAC IZ 17. ST.

38. GLOBUS ZEMLJE, drvo, prešani papir; visina 53 cm, obujam 108 cm, poč. 17. st., Amsterdam, Viliam Janszoon Blaeu HPM/PMH 23846 Model Zemlje na kojem je prikazan raspored kontinenata i oceana kakav je bio poznat početkom 17. st. Na drvenom obroču nalaze se sljedeći podatci raspoređeni u koncentričnim krugovima: stupnjevi geografskih širina, astrološke oznake s odgovarajućim slikama i la-

tinskim imenima, usporedni kalendar s nadnevcima prema gregorijanskom i staromu načinu brojenja dana te kalendar Mjesečevih mijena. Danima u kalendaru pridružena su imena svetaca. Uz ružu vjetrova s grčkim i latinskim imenima, tu su i nizozemski nazivi za strane svijeta.

Na samoj kugli su vinjete s pohvalama velikim svjetskim istraživačima Columbu, A. Vespuciju, F. Magellanu, Cortesu i Vascu da Gami s godinama njihovih otkrića. Uz posvetu autora gospodi iz redova Ujedinjenih Provincija Donje Njemačke, dana je i uputa gledatelju s napomenom da je globus napravljen na potpuno novim osnovama.

Pretpostavlja se da globus potječe iz knjižnice Zrinskih u Čakovcu, iako su svi podatci o podrijetlu izgubljeni.

a) SREBRNI DENARIĆ DUBROVAČKE REPUBLIKE, kovan u razdoblju od 1620. do 1761., dimenzije 17 mm, oštećen HPM/PMH 32630

Na aversu u sredini je lik svetoga Vlaha u ornatu s aureolom, koji u lijevoj ruci drži maketu grada Dubrovnika. Sa strane je godina 16..., a uokolo natpis: S. BLASIVS RAG..., na reversu u sredini Isusov lik u stojećem stavu okružen zvjezdama, uokolo je natpis: T...SALVS

b) SREBRNI DENARIĆ DUBROVAČKE REPUBLIKE, 1620.–1761., dimenzije 17 mm, prilično oštećen. HPM/PMH 32631

Na aversu je lik svetoga Vlaha u ornatu s biskupskim štapom. U lijevoj ruci drži maketu grada Dubrovnika. Sa strane je godina (nečitko), uokolo je natpis S. BLASIVS..., a na reversu lik Bogorodice u stojećem stavu, uokolo su zvijezde i natpis teško čitljiv. TVTA S ...

40. OPORUKA NIKOLE ZRINSKOGA, 6. TRAVNJA 1662. HR-HDA-785 kut. 5

Nikola u svojoj oporuci nakon zaziva spominje prvo pavlinski samostan Svete Jelene, gdje je bila grobnica obitelji Zrinski, zatim franjevce koje je Nikola 1659. doveo u Čakovec, potom zagrebačke i ptujske kapucine, svoju drugu ženu Mariju Sofiju Löbl. Spominje i čuvanje isprava i povlastica obitelji Zrinski u čakovečkome dvorcu te razgraničenje posjeda između njega i brata mu Petra. Oporuka je sastavljena u Čakovcu 6. travnja 1662. Na kraju, zagrebački biskup Petar Petretić svojim potpisom svjedoči da mu je Nikola predočio odredbu svoje posljednje volje.

KNJIŽNICA JANEZA VAJKARDA VALVASORA

POSTANAK

Valvasorovu knjižnicu, koja se prvotno nalazila u slovenskom Bogenšpergu, otkupio je 1690. zagrebački biskup Aleksandar Ignacije Mikulić i prenio u Hrvatsku kao sastavni dio Metropolitane (knjižnice Zagrebačke nadbiskupije).¹ Prema Ugovoru iz 1914., ova je knjižnica pohranjena u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a od 1996. u istoj zgradi koja sada pripada Hrvatskom državnom arhivu.

Valvasorova knjižnica danas broji 1530 svezaka s više od 2600 naslova.² Ponekad se u literaturi spominje da je biskup A. I. Mikulić otkupio od J. V. Valvasora 10.000 knjiga.³ Taj podatak ne može biti točan. Nije zabilježeno da su u prošlosti nestale tolike knjige iz ove knjižnice. Broj od 10.000 ušao je u literaturu zbog toga što su se knjigama pribrojavali i grafički listovi (oko 7300) koje je biskup Mikulić također kupio od Valvasora. Ako se u grafički materijal ubroje i skicne knjige za pojedina Valvasorova djela, onda bi to bilo oko 8000 grafika uz već navedeni broj knjiga, tako da bi se moglo govoriti otprilike o broju 10.000 jedinica (ne knjiga).

Poznata su nam brojna putovanja J. V. Valvasora. Putovao je po mnogim tada poznatim europskim

središtima i stekao mnogo prijatelja. Valvasor je čovjek stvaralac, i to veliki stvaralac. Nikad se ne zadovoljava prosječnim rezultatima.⁴ Veliku naobrazbu stečenu u isusovačkom kolegiju upotpunjava na svojim putovanjima. Putujući iz kraja u kraj, upoznaje život, običaje, zakone, razgovara s učenicima, želi se okoristiti tuđim znanjem, pri čemu ne uzima sve za sigurno, nego temeljito rasuđuje i donosi zaključke. Na tim putovanjima nabavlja literaturu da bi potvrdio ono što je čuo ali da bi i sam stvorio temelje za svoj kulturni rad. Prošao je praktički cijelu Europu a boravio je i u Africi. Stoga ne čudi što u njegovoj knjižnici nalazimo knjiga iz gotovo svih europskih tiskarskih mjesta. Boravio je u Lyonu, Amsterdamu, Parizu, Nürnbergu, Veneciji i drugim mjestima. Najviše je knjiga iz najjačih tiskarskih središta: Frankfurta, Amsterdama, Augsburga, Nürnberga, Venecije, Basela, itd. Iz ovoga se može zaključiti da je najveći broj knjiga iz njemačkih zemalja, na njemačkom jeziku i goticom, zatim iz Nizozemske, Francuske, ali ima knjiga iz Češke, te naravno iz Slovenije i jedna tiskana u Hrvatskoj. Iz njegove tiskare u Bogenšpergu u Metropolitani se danas nalazi 5 djela:⁵

– *Topographia arcium Lambergianarum, Wagenspergi in Carniolia*, 1679.

1 Ljudevit Ivančanin, *Metropolitanska knjižnica u Zagrebu*. Narodna starina, Zagreb 4/1925, vol. 10.; Ljudevit Ivančanin, *Zagrebački kaptol 1093–1932*. Croatia sacra, Zagreb 2/1932.

2 Božena Kukulja-Vladimir Magić, *Bibliotheca Valvasoriana katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja kat.* Ljubljana 1995.

3 Silvo Kranjec, *Valvasor Janez Vajkhard, Enciklopedija Jugoslavije*, 8. Zagreb 1971.; Petar Radich, *Johann Wikhard Freiherr von Valvasor*. Laibach 1910.

4 Branko Reisp, *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana 1983.

5 Miroslava Despot, *Nekoliko vrijednih kulturnohistorijskih djela XVII vijeka. st. zagrebačke Metropolitane*, *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti*, Zagreb 5/1975.; Franjo Iveković, *Knjižnica prvostolne crkve Zagrebačke*. Katolički list, Zagreb 42/1902.

– Ovidius Publius Naso, *Metamorphoseos icones*, Wagensbergi 1680.

– *Topographia Carinthiae Salisburgensis* (Wagensbergii, 1681.). Istina, ovo je djelo nekompletno, jer mu nedostaje naslovni list, tabla 1-5, 8, 23 i 26. Ovo je jedan od rijetkih sačuvanih primjeraka tog djela.

– *Theatrum mortis humanae tripartitum*, Wagensberg 1681,

– *Topographia archiducatus Carinthithiae moderna*, Wagenspergi, 1681.

Nije poznato na koji je način »Misal hrvacki« jedina hrvatska glagoljska knjiga u Valvasorovoj knjižnici dospjela u nju. Ta knjiga tiskana je u Rijeci, u tiskari Šimuna Kožića, 1531. Vrijednost ovog primjerka je u tome što je to vrlo rijetko djelo sačuvano u samo 12 (do danas) poznatih primjeraka. (Zagreb NSB – 1, Metropolitana – 1, Dubrovnik ZK – 1, Ljubljana NUK – 1, Punat-Krk, župni ured – 1, u Sankt-Peterburgu 2 nepotpuna, GPB, Beč. 9 I Gl 35, u Odesi – 1 (OGNB, 1 – 8814), u Vroclavu (UB) – 1, u Vatikanskoj biblioteci – 1, (Cod. Vat. Slav. 14), u Londonu – 1 (BL, C. 110. e 2) i 1 nepotpun u knjižnici Nadbiskupskog bogoslovnoga sjemeništa u Zagrebu.

Pregledavajući Valvasorovu knjižnicu primijetio sam da na više od 40 primjeraka postoji rukom pisani ekslibris »P.C. VINCKHER« i njegov grb na poledini prednje korice preko kojega je Valvasor nalijepio svoj grb.⁶ Natpis na grbu glasi: PETER CARL VINCKHER VON ERCKHEIM RÖM: KAY: MAY. RATH UND ZEI GLEITENANT. Geslo glasi: »Plus etre que paroistre«. Taj je čovjek bio carski savjetnik i topnički časnik.

U kakvim je odnosima bio Valvasor s tom osobom, treba proučiti, ali može se zaključiti da je Valvasor ili kupio ili dobio od njega veći broj knjiga. Vinckherove knjige mogli bismo podijeliti u: povijesna djela, vojničke discipline i područje filozofije.

SAJAM KNJIGA

U Valvasorovoj knjižnici nalaze se dva sveska kataloga godišnjih sajмова knjiga u Frankfurtu. Na sajmovima je postojala najveća mogućnost reklame i prodaje knjiga. Veliki sajmovi bili su u: Frankfurtu, Leipzigu i Kölnu. Tu su se izdavači iz cijele Europe sastajali dvaput godišnje, u proljeće i u jesen. Ljudi »od knjige« na sajmu su se upoznavali, ugovarali poslove i ujedno velikom konkurencijom ubrzavali knjižarska dostignuća.⁷

Od 1589. izlazi i službeni katalog Frankfurtskog sajma na trošak grada Frankfurta. Bilo bi vrlo interesantno provjeriti koje se knjige danas čuvaju u Valvasorovoj knjižnici a nalaze se u tim katalogima. No taj posao zahtijeva temeljitu analizu i mnogo vremena. Ipak, ovdje ću navesti barem nekoliko naslova djela iz tih kataloga koja se danas čuvaju u ovoj bogatoj knjižnici. Tako u Metropolitanu nalazimo vrijednu Boechlerovu knjigu o heraldici reklamiranu u katalogu sajma za 1688. godinu. (Ars heraldica, das ist: die hoche edle teutsche Adels-Kunst..., Nürnberg, 1688.). To je djelo najavljeno u sveščiću za proljetni sajam u Frankfurtu 1688, a u Metropolitanu se nalazi na signaturi: M 9047. U katalogima sajмова nalaze se i reklame mnogih topografija i putopisa M. Zeillera koje se danas također nalaze u Metropolitanu.⁸ Mi, istina, iz opisa knjiga u tim katalogima ne znamo godinu kada je pojedina knjiga izašla, ali možemo pretpostaviti da je to bilo tekuće ili sljedeće godine. Primjer za ovu tvrdnju nalazi se u sveščiću sajma za 1688. godinu. Tu se naime najavljuje i Valvasorovo životno djelo »Slava vojvodine Kranjske«, koja će biti tiskana tek sljedeće godine. Postoji mogućnost da je Valvasor tu knjigu prijavio na sajmu te godine, ali je nije uspio dovršiti. No kako bilo da bilo i ti nam podaci govore da je Valvasor bio čovjek europske kulture i pratio sva njezina zbivanja.⁹

6 Janko Barlè, *Valvasorjeva knjiga grbov* (*Valvasor's Book of Coats-of-Arms*) *Izvestija društva za Kranjsko*. Ljubljana 8/1989, 47–60.

7 Josef Benzing, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhundert im deutschen Sprachgebiet* 2. verb. Aufl. Wiesbaden 1982.

8 Antun Markov, *Metropolitanska knjižnica, Kulturnopovijestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije*. Zagreb 1944.

9 *Valvasor Proceedings: 300th Anniversary of Publication of Die Ehre des herzogtums Krain*, papers presented at the Symposium in Ljubljana 1989, 1990.

UVEZ KNJIGA

Po načinu uveza i materijalu za uvez može se zaključiti da je Valvasor sam dao uvezati svoje knjige. Naime, većina knjiga ima isti uvez: kartonske korice presvučene smeđom kožom dok je mali dio knjiga uvezan u pergamentu (čistu) ili u list kodeksa (tzv. »metropolitanski« uvez). Hrbat je rebrima podijeljen u 3, 4 ili 5 polja. Na poledini prednjih korica gotovo svih knjiga nalazi se Valvasorov ekslibris. Znamo da je biskup Mikulić dao uvezati metropolitanske knjige, ali Valvasorove su specifično uvezane i na hrptu gotovo svake bijelom bojom ispisano je veliko slovo i brojka, čega nema na drugim knjigama u Metropolitani, pa i na temelju toga zaključujemo da pripadaju njegovoj knjižnici.

Slovo, brojka i Valvasorov ekslibris podudara se te su glavni znakovi prepoznavanja njegovih knjiga.

Mnoge od tih knjiga tiskane su u Valvasorovo vrijeme, pa ako ih je on i uvezao, nije bilo razloga da to čini biskup Mikulić. U cjelini gledajući, ti su uvezi dobro ušćuvani.

PRIVEZI

Promatrajući primjerke knjiga iz Valvasorove knjižnice, uočavamo veliki broj knjiga u kojima se nalazi više djela, više samostalnih jedinica. To su privezi ili više samostalno objavljenih publikacija uvezanih u jedan svezak. Izraz se upotrebljava samo za djela koja se nalaze na drugom ili kojem daljnjem mjestu u istom svesku. U ovoj knjižnici ima više od 1000 naslova koji su na taj način uvezani.

Zašto je Valvasor uvezivao više djela u jedan svezak? Znamo da su se knjige vrlo često prodavale neuvezane. Uvez je dao raditi sam kupac-vlasnik. Zbog uštede materijala (kože, drveta, ljepila, a možda i zbog izgleda) vlasnik je više djela uvezao u jedan svezak. Primjera radi navodim podatak da Valvasorova knjižnica danas broji više od 1500 svezaka, a različitih djela ima 2630. Valvasor dakle koristi materijal za uvez samo 1500 svezaka,

a da je svako djelo uvezivao posebno, morao bi potrošiti još gotovo toliko kože. Dakle, ušteda materijala sigurno je jedan od glavnih razloga za takav način uvezivanja.

Analizirajući sadržaje djela koja se nalaze u jednom svesku, zapazio sam sljedeće: često su u jednim koricama djela sličnoga sadržaja (povijest ili putopisi), a mnogo puta djela sasvim različitih sadržaja. To nam govori da nije bilo jedinstvenog kriterija po kojem se uvezivalo više djela u jedan svezak. Upravo to nas upućuje i na zaključak da su knjige u Valvasorovoj knjižnici bile raspoređene po formatu, a ne prema sadržaju.

Takav način uvezivanja stvorio je i određene poteškoće pri sređivanju kataloga. Naime, u Valvasorovoj knjižnici ima nekoliko istih djela koja su uvezana u različite sveske, što je ponekad teško uočiti. Ta, makar ista djela, ostala su svako na svojoj signaturi sa samo jednim kataložnim opisom uz napomenu da se primjerak »b« ili »c« nalazi na drugoj signaturi. Ima i primjera da su dva ista djela uvezana u jedan svezak ali na različitim mjestima (npr. privez 2 i privez 6), što je također navedeno uz opis.

ILUSTRACIJE

Naročitu vrijednost knjigama Valvasorove knjižnice daju mnogobrojne ilustracije.¹⁰ Mnoge su knjige prepune grafika i crteža. Poznato je da knjižna proizvodnja doživljava procvat u XVI. stoljeću. To je vrijeme razvoja gradova, trgovine, doba reformacije i protureformacije, ratova i vjerskih sukoba, te mnogih otkrića. Sva ta zbivanja zrcale se i u knjigama ovoga vremena, pa se i knjižna ilustracija veže uz njih. Brojne su knjige s turskim temama te su obogaćene slikama vladara, vojske, ratova, oružja i slično.

Kao posljedica značajnih otkrića pojavljuju se mnogobrojni putopisi s prikazima gradova, zemljopisna djela, knjige o običajima pojedinih naroda itd. Mnoge knjige ove knjižnice imaju, uz naslovnu, i tzv. prednju naslovnu stranicu, i to najčešće

¹⁰ Milan Pelc, *Biblija priprostih*. Zagreb 1991.

u bakrorezu. Obje su stranice bogato ilustrirane i tako zajedno čine jednu umjetničku kompoziciju. Moramo razumjeti želju za raskošnom naslovnom stranicom jer znamo da je ta stranica služila kao reklama pri prodaji knjiga. Prvi dodir kupca s knjigom ostvaruje se baš preko naslovne stranice.

U XVI. stoljeću upotrebljava se tzv. uokvireni naslov u obliku renesansno-antikiziranog portala. Takve naslovne stranice ispunjene su stiliziranim lukovima, cvjetnom ornamentikom i alegorijskim figurama. ima tu i bizantske minijature i arapskog dekorativnog crteža. Kako se sve više traži bogatiji i precizniji crtež tako se mijenja i grafička tehnika. Drvorez postupno prepušta mjesto bakrorezu jer ovaj omogućava precizniju izradu u cjelini i detalju.

Slika nameće, veliča, prenosi misli i poruke. Ona demonizira ili sakralizira ličnosti, ovisi iz kojega tabora dolaze. Ilustriraju se sve teme pojedinih knjiga (naročito Biblija, propovijedi, ratovi, graditeljstvo). Ukrašavanje naslovnih stranica započinje u 16. st. da bi vrhunac doseglo krajem toga vijeka.

Prva tiskana izdanja uglavnom su vjerskoga sadržaja. Međutim, otkrića prirodosnanstvenih rukopisa i mnogobrojni prijevodi s arapskog proširili su zanimanje Europe za proučavanje biljnog i životinjskog svijeta, ljudskog organizma, zakona fizike i druge znanstvene discipline. Posebno mjesto zauzima medicina te bogato ilustrirane knjige iz anatomije kojima umjetnici posvećuju veliku pozornost nastojeći što vjernije naslikati ljudsko tijelo. U Valvasorovoj knjižnici nalazimo bogato ilustrirana djela iz biljnog i životinjskog svijeta te geometrije i fizike.

Među ilustratorima ovih knjiga ima značajnih imena kao što su Merian, De Bry, Virgil Solis i dr. Vrlo vrijedne Merianove grafike nalaze se u »Theatrum Europaeum« i u dvama izdanjima Gottfriedova djela »Archontologia cosmica« (1638 i 1647). Pravo obilje Merianovih ilustracija nalazimo u mnogobrojnim topografijama i putopisima Martina Zeilera. Merian se često pojavljuje i kao izdavač (Topographia Franconiae, Topographia Westphaliae i dr.).

INKUNABULE

Vrijednost Valvasorove knjižnice povećavaju četiri inkunabule. Prva je: »Büchlein der Titel aller Stände« (ca. 1490.). Ova inkunabula na poledini prednjih korica ima Valvasorov ekslibris. Inicijali u njoj tiskani su. Inače, ona je kao treći privez u tom svesku. Knjiga je uvezana u bijelu pergamenu.

Druga inkunabula je »Erklärung der zwölf Artikel des Crhistlichen Glaubens« (Ulm, 1485.). Inicijali su crveni i rađeni rukom a ima ih i u drvorezu. Na prvom listu gore stoji zapis: Parochiae Radkerspuagensis (Radgona) catalogo inscriptus A 1615. odmah ispod toga: 1561. Thaman v. Khatschich i crtež vage s inicijalima T v N. na poledini prvoga list a nad tekstom natpis: »Inventario parochiali ascriptus A 1692. Knjiga je uvezana u drvene korice presvučene smeđom kožom. Početak pojedinog članka Vjerovanja ukrašen je drvorezom na cijeloj stranici. Kao podstava na koricama služi list inkunabule na koju je Valvasor naljepio svoj ekslibris.

Treća i najvrjednija inkunabula s Valvasorovim ekslibrisom poznata je Schedelova kronika, »Das Buch der Croniken und Geschichten« (Nürnberg, Anton Koberger, 1493.). Ova kronika poznata je po brojnim drvorezima gradova, genealoških stabala, potreba, prizora iz svakidašnjeg života, fantastičnih scena, zemljopisnih karata i drugo. Inkunabula ima 1809 drvoreznih ilustracija.

Četvrta inkunabula je – Jacobus de Voragine, *Passional oder Leben der Heiligen* [Legenda aurea] (Nürnberg, Anton Koberger, 1488.) ručno kolorirana.

SADRŽAJNA PODJELA KNJIGA

Da je Valvasor bio osoba široke naobrazbe, govori nam sadržajna podjela fonda njegove knjižnice. Može se uočiti da nema ni jedne znanosti tadašnjeg vremena o kojoj ne bismo našli djela u njegovoj knjižnici.

Građa Valvasorove knjižnice sva je katalogizirana i tiskan je abecedni katalog. Na svakom listiću nalazi se rimska brojka koja označuje kojoj zna-

nosti pripada dotična knjiga. Prema toj podjeli, građu bismo mogli podijeliti u ove skupine: 1) opća djela, bibliografije, rječnici, 2) filozofija, okultne znanosti, psihologija, magija, 3) teologija, crkvena povijest, 4) politička djela, 5) ekonomija, 6) pravo, 7) pedagogija, 8) umjetnost, povijest umjetnosti, 9) filologija, povijest pisma, 10) književnost, 11) povijest i povijesne discipline, 12) zemljopis i putopisi, 13) matematika, 14) prirodne znanosti: kemija, geologija, 15) medicina, zdravlje, 16) tehnologija, metalurgija, arhitektura, 17) tehnika, 18) poljoprivreda, 19) trgovina i pomorstvo, 20) vojništvo, 21) šport, gimnastika i igre.

Ako bismo radili brojčanu analizu tih disciplina, onda nam u prvi plan dolaze povijesna djela, kronike, knjige iz vojništva, kalendari i putopisi.

KRONIKE, GODIŠNJACI I KALENDARI

Od brojnih kronika koje se čuvaju u Valvasorovoj knjižnici spominjem ovdje Gottfriedovu Kroniku tiskanu u Frankfurtu 1674.¹¹ U toj kronici opisao je autor, na temelju onovremenih simetričnih izvora, važnije događaje svjetske povijesti, od stvaranja svijeta do 1617. godine. Kronika je mjestimično zanimljiv i rijedak izvor za poznavanje prilika u našim krajevima. Autor se osvrće na zbivanja u vrijeme turskih ratova, zadržava se na događajima koji su vezani uz najezdu Turaka u XV. stoljeću. opširno je obrađena i opsada Sigeta 1566. Autor se oduševljava junačkim držanjem Nikole Zrinskoga opisujući i njegovu smrt.

U početku XVII. stoljeća pojavljuje se Ugarska kronika njemačkog grafičara i kroničara Wilhelma Dilicha. Ova je knjige izišla u trima izdanjima: 1600, 1606, 1609, što je dokaz da je za nju vladao veliki interes. U drugom izdanju koje je sačuvano nalaze se vedute Petrinje i Siska. Chronologia oder historische Beschreibung Hieronymusa Orteliusa izišla je u više izdanja. U Valvasorovoj knjižnici nalazi se izdanje tiskano u Nürnbergu, 1620. Ovdje su prikazane bitke i utvrđeni gradovi: Siget (1566.), Sisak (1593.) i Petrinja.

¹¹ Aleksandar Stipčević, *Povijest knjige*. Zagreb 1985.

¹² Markov 1989.

Treba nešto reći i o vrijednom godišnjaku »Theatrum Europaeum«. No, u Valvasorovoj knjižnici postoji samo 11 svezaka ovoga djela, ali NSK u Zagrebu ima komplet od 21 sveska.¹² Ovaj godišnjak od tim naslovom izlazio je u Frankfurtu na Majni 1633.–1738. Događaji koji su u njemu obuhvaćeni obrađuju vremensko razdoblje od vremena izbijanja 30-godišnjega rata 1618. do mira u Požarevcu 1718. Spominje se i sudjelovanje Hrvata u tom dugogodišnjem ratu te opis velikoga dubrovačkog potresa u travnju 1667. kao i druge povijesne pojave i promjene. Edicija je ukrašena lijepim i vrijednim bakrorezima koje je izradio Matija Merian stariji.

ATLASI, PUTOPISI, TOPOGRAFIJE

Od kraja XVI. pa do kraja XVII. st. kartografija je doživjela veliki procvat, a i izrada atlasa je sve veća. Tada nastaju velika kartografska djela kojima su autori poznati kartografi – izdavači: G. Mercator, A. Ortelius, J. Janszon i drugi. Već je rečeno da se Valvasor nije zadovoljio osrednjošću nego je tražio najbolje te je znao procijeniti koja djela treba nabavljati. Najveće ime te epohe jest Abraham Ortelius. Nakon 10 godina pripreme izlazi poznati atlas: »Theatrum orbis terrarum«. Prvo izdanje ovog atlasa izišlo je 1570. u Antwerpenu i nalazi se u Valvasorovoj knjižnici. Ovdje se čuva još jedan Orteliusov atlas, njemačko izdanje, tiskano 10 godina poslije. U Valvasorovoj knjižnici ima još mnogo vrijednih geografskih djela, pa bi cijeloj toj zbirci trebalo posvetiti jednu opsežniju studiju.

Valvasorova Knjižnica sadržava brojne topografije najpoznatijih autora. Posebnu vrijednost tim djelima daje to što ih je mnoge ukrasio prvorazrednim bakrorezima Matthaeus Merian, jedan od najpoznatijih bakrorezaca.

Među topografijama moramo spomenuti djelo »Topographia provinciarum Austriacarum« (Frankfurt, 1649.). U njoj su opisane austrijske pokrajine: Štajerska, Kranjska, Koruška i Tirol. Nabrojiti ću još neke naslove: Topographia Bohemiae, Mo-

raviae et Silesiae (1650.), Topographia Braunschweig (Frankfurt, 1654.) itd. Uz ove topografije treba spomenuti ime Martina Zeilera koji je pisao tekst. Tu su i djela poznatog isusovca Atanazija Kirchera ukrašena lijepim bakrorezima.

Spomenut ću još poznatog engleskog liječnika, prirodoslovca i putopisca Edwarda Browna (1644.–1708.). On je djelu *Durch Niederland, Teutschland, Hungarn, Serbien... sonderbare* (Nürnberg, 1685.), opisao gradove Beograd i Osijek.

Međutim, ovaj čovjek prošao je i cijelu Sloveniju. Posjetio je Cerkljansko jezero i idrijske rudnike kao i druge prirodne znamenitosti Slovenije. Svoja zapažanja iznosio je u časopisu *Philosophical Transactions* 1669. godine. Nije poznato je li Valvasor osobno poznao Browna, ali je sigurno da je koristio njegove tekstove pri pisanju »Slave vojvodine Kranjske«.

Listajući knjigu po knjigu nailazimo na mnogo materijala iz arhitekture, tehnike, poljoprivrede, lovstva, i kako sam već spomenuo, gotovo iz svih znanstvenih disciplina. Zanimljivo je djelo *Bier-Brau Kunst* (Leipzig-Gotha, 1688.), koje je ukrašeno mnogim ilustracijama, a govori o proizvodnji pive. Vrlo je interesantna i knjiga danskog stručnjaka za lovstvo Johanna Taentzera *Der Diannen Hohe und Niedere Jagt Geheimnusz*, koju je izdao u Kopenhagenu, 1686. (drugo izdanje), a prikazuje razne zamke za životinje.

U zbirku materijala grafičke naravi mogli bismo ubrojiti djelo *Opus insignium armorumque Regum et regnorum, nec non tam aliarum quam et Carniolia Principum, Baronum*, u kojem su naslikana 2134 grba.¹³ Iz naslova je prepoznatljivo da

je grbove kraljeva i kraljevstva, grofova i baruna, plemića, sabrao Janez Vajkard Valvasor, a oslikao ih Jernej Ramschüssel.

Ovdje je dobro napomenuti da je ova dragocjena zbirka grbova uvezana u Zagrebu. To zaključujem uspoređujući taj uvez s uvezom najvrjednijih metropolitanskih kodeksa. Naime, i kodeksi i grbovi imaju drvene korice presvučene smeđom kožom. Na rubu korica utisnute su kao ukras 4 crte. Za podstavu korica Grbovnika služi mramorizirani papir kojega nema kod drugih Valvasorovih knjiga dok je često nalazimo na knjigama iz ostaloga dijela metropolitanskog fonda. Od neprocjenjivog značenja je objavljivanje faksimil-izdanja ovoga vrijednoga djela.

SKICNE KNJIGE¹⁴

U Valvasorovoj knjižnici nalaze se i četiri tzv. »skicne knjige«. Naime, pripremajući svoja izdanja trebao je prirediti i isprobati različite materijale i obaviti određene predradnje. Taj dragocjeni materijal omogućuje nam da možemo pratiti pojedine faze izrade nekog djela. Skicne knjige opisao je profesor B. Reisp u svojoj knjizi *Kranjski polihistor J. W. Valvasor*.¹⁵ U Metropolitani se nalaze skicne knjige za topografiju Kranjske, Koruške *Theatrum mortis humanae tripartitum*, i knjiga pokusnih otisaka za Slavu vojvodine Kranjske.

Umjetničku vrijednost ovih knjiga prepuštam stručnjacima, ali mora se priznati da su nam vrlo važne za upoznavanje pojedinih mjesta i prikaza povijesnih zbivanja, kao i odnosa među ljudima.

13 Janko Barlè 1944.

14 France Stele, *Valvasor, Kulturna skica*. Čas, Ljubljana 7/1913.

15 Branko Reisp, *Kranjski polihistor J. W. Valvasor*. Ljubljana 1983, 138–139.

JANEZ VAJKARD VALVASOR, DIE EHRE DES HERTZOGTHUMS CRAIN: DAS IST (...) BELEGEN- UND BESCHAFFENHEIT DIESES (...) RÖMISCH-KEYSERLICHEN HERZLICHEN ERBLANDES..., 1689. – SUVREMENI BAKROREZ S PRIKAZOM ZAGREBA

Der 12 d 12/c
wahre und erneuerte
Topus :

Das ist:
Das gantze Leben und Fa-
beln Topi/ so hme pflegen
zugeeignet werden.

1.

Alles klärlich und nützlich zu-
sammen getragen / und anjeko
an vielen Orten verbessert.

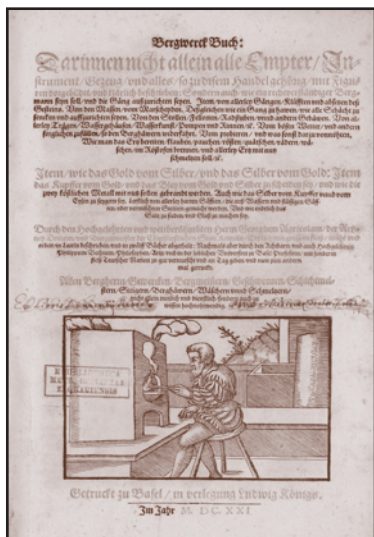
Supra nemine esse. gedruckt.

E. HIRSH
MITH. ECOLESIAE
MAG. ABENIN

OPIS IZLOŽENIH PREDMETA

1. AESOPUS, *Der wahre und erneuerte Esopus*.
Das ist: Das gantze Leben und Fabeln Esopi, so
ihme pflegen zugeeignet werden... an vielen Or-
ten verbessert. Zuvor niemals also gedr. S. l., s. a.
8° HDA M 3443-8°

U Valvasorovoj knjižnici nalazi se pet izdanja
djela grčkog pisca Ezopa (VI. st. pr. Kr.), od
kojih su neka bogato ilustrirana. Ovo izdanje
ilustrirao je Virgil Solis (1514.–1562.), nje-
mački slikar i bakrorezac.

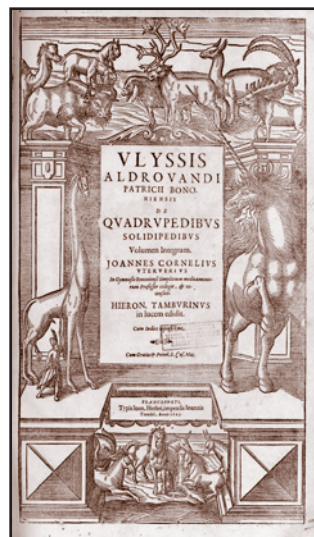

2. GEORG AGRICOLA, *Bergwerckbuch*. Orig: *De re metallica*. Darinnenn nicht allein alle Empter, Instrument, Gezzeug und alles so zu disem Handel gehörig, mit Figuren vorgebildet und klärlich beschrieben: Sondern auch wie ein rechtverständiger Bergmann seyn soll und die Gäng auszurichten seyen... Durch Georgium Agricolam... in Latein beschrieben und in XII Bücher abgetheilt.. Durch Philippum Bechium... verteutscht und an Tag gegeben und nun Zum andern mal getr. ... Basel, Getr. in Verlegung Ludwig Königs, 1621. 4° HDA M 11569-4°

Njemački liječnik i prirodoslovac Georg Agricola (1494.–1555.) u ovome njemačkome izdanju podrobno opisuje metaluršku i rudarsku tehniku svojega vremena. Knjiga je bogato ilustrirana mnogobrojnim prikazima minerala i rudarskog posla.

3. ANDREAS ALBRECHT, *Instrument zur Architectur* damit die fünff Seulen auch aller Sorten Stuck und Morser, sowol allerley Bilder und dergleichen Sachen leicht und recht proportionirt zu vergrössen oder zu verkleinern seind erfunden. Durch Andreas Albrecht... Nürnberg, {Gedr. bey Ludwig Lochnern}, 1622. 8° HDA M 7307-8° Autor Andreas Albrecht (17. st.) ilustrirao je ovo svoje djelo instrumentima za potrebe arhitekture.

4. ULISSE ALDROVANDI, *De quadrupedibus solipedibus, volumen integrum*. Joannes Cornelius Uteruerius ... collegit et recensuit. Francofurti, Typis Ioan. Hoferi, 1623. 2° HDA M 23783-2° Ulisse Aldrovandi (o. 1522.–1605.), talijanski prirodoslovac, pravnik i liječnik, napisao je mnogobrojna djela iz područja zoologije, naročito anatomije. Ovo je bogato ilustrirano. U Valvasorovoj knjižnici nalazi se pet dvosveščanih djela ovakva sadržaja.

5. **HOCHNUTZBAR** und bewahrte edle Bier-Brau-Kunst lehrend die rechte Arth und Weise gut, wohlschmeckend, gesund und kraeftig Bier zu brauen,... Leipzig und Gotha, 1688. 16° HDA M 8907–16°

Anonimni autor podrobno opisuje proizvodnju piva, čiji detalj je prikazan na naslovnoj stranici.

6. **VINCENZO MARIA CORONELLI**, *Historische und topographische ausführliche Beschreibung der Reiche Morea und Negroponte, wie auch der Inseln und hafnen selbigen Meeres bis an Salonich,...* Franckfurt am Mayn, s. a. 8° HDA M 7187–8°

Poznati talijanski geograf i kozmograf Vincenzo Maria Coronelli (1650.–1718.), osnovao je u Veneciji Akademiju Degli Argonauti. U svojim djelima opisuje i bogato ilustrira hrvatsku obalu od Istre do Kotora.

7. **JOHANN JOACHIM BECHER**, *Parnassus medicinalis illustratus, oder:... Thier-Kräuter- und Berg-Buch, sampt der Salernischen Schul, cum Commentario Arnoldi Villanovani und den Praesagiis Vitae et Mortis Hippocratis...* In 4 Th. beschrieben und mit 1200 Figuren gezieret durch Johann Joachim Becher... Ulm, in Verlegung Johann Görlins, 1662–1663. 4° HDA M 10410-4°

Njemački liječnik i kemičar Johann Joachim Becher (1635.–1682.), dao je ovo djelo u 4 sveska ilustrirati s više od 1200 grafika.

9. GEORG ANDREAS BÖCKLER, *Neues und zuvor nie also eingerichtetes vollkommenes Seulen-Buch*, worinnen die Seulen zu der edlen Bau Kunst, wie selbige vom Vitruvio, Archimede, Palladio, Scamozzo, Vignola, Serlio, Hans Blumen und andern... Baumeistern aus rechten Fundament in gewisse Lehrsätze und Regeln abgefasst und begriffen. Anjetzo aber auff's neue... erkläret und mit daru-gehorigen 40 Kupffer-Figuren zum erstenmal vorgestellt durch Georgium Andream Böcklern... Franckfurt am Mayn in Verlegung Johann Ziegers, gedr. bey B. Chr. Wusten, 1684. 4° HDA M 11566-4°

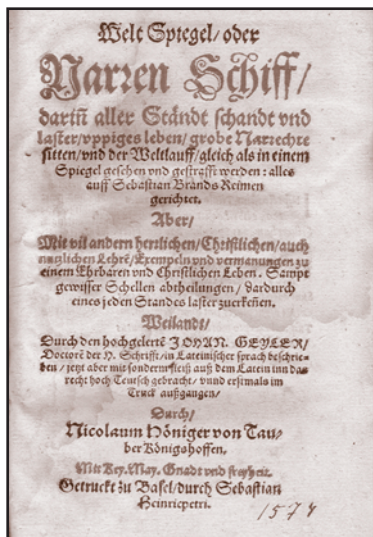

8. GEORG ANDREAS BÖCKLER, *Manuale architecturae militaris, oder Handbüchlein über die Fortification und Vestungs Baukunst* ... colligirt ... corrigirt und ver., zum dritten mahl an Tag gegeben durch Georg Andream Böcklern ... Franckfurt am Mayn, Theil 1, 4: bey Thomae Matthia Götz'en seel. Erben, Theil 2, 3: bey Thoma-Matth. Götz'en, 1660–1674. sv. 1-4 16° HDA M 9784-16°

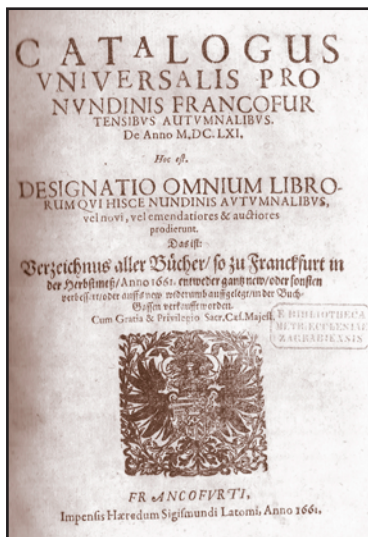

10. GEORG ANDREAS BÖCKLER, *Schola militaris moderna, oder Neuvermehrte Kriegs-Schule* ... Franckfurt am Mäyn, Bey Georg Heinrich Oehrligen, 1685. 8° HDA M 8874-8°
Njemački inženjer Georg Andreas Böckler (1644.– krajem XVII. st.), poznatiji je kao stručni pisac, negoli kao graditelj. U Valso-rovvoj knjižnici čuva se 11 njegovih djela ukrašenih mnogobrojnim grafikama, od kojih su posebno vrijedna djela iz vojne arhitekture.

11. SEBASTIAN BRANT, *Welt Spiegel, oder Narren Schiff, darin aller Sündt, Schandt und Laster... gestrafft werden. Alles auff Sebastian Brands Reimen gerichtet. Aber mit vil adern... christlichen, auch nutzlichen Lebren, Exempeln und Vermanungen zu... christlichenb Leben... durch... Johan Geyler in lateinischer Sprach beschriben, jetz... in das... hoch Teutsch gebracht und erstmals im Truck ausgegangen durch Nicolaum Höniger von Taurber Königshoffen, ... Zu Basel, Getr. durch Sebastian Heinrichpetri, (1574.) 8° HDA M 3679-8°*

Njemački pjesnik i humanist Sebastian Brant (1457.–1521.), studirao je u Baselu, a u ovom svojem poznatome i u 15. stoljeću veoma popularnome djelu opisuje opačine i budalaštine ovozemnoga svijeta.

12. CATALOGUS UNIVERSALIS pro nundinis Francofurtensibus autumnalibus et vernalibus de anno 1619–1661. Hoc est: Designatio omnium librorum qui hisce nundinia ... vel novi, vel emendatiores et auctiores prodierunt. Das ist Verzeichnus aller Bucher, so zu Franckfurt in der Herbst- und Oster-Mess ... verkaufft worden. Francofurti, impensis Haeredum Sigismundi Latomi, 1619–1661. 8° HDA M 7329-8°

U Valvasorovoj knjižnici čuvaju se dva sveska kataloga ovoga najstarijega sajma knjiga na svijetu, i u njima su popisane knjige na jesenjem i proljetnome sajmu od 1619. do 1661., među kojima se spominju i djela Marka Marulića, kao i djelo „Die Ehre des Hertzogthums Crain” samoga Valvasora.

13. JOSEPH FÜRSTENBACH, *Architectura navalis, das ist von dem Schiff, Gebäu, auff dem Meer und Seeküsten zugebrauchen... Sampt vielen Ab-rissen... und Kupfferstücken... beschrieben durch Josephum Furttebach. Ulm, Getr. durch Jonam Saur, 1629. 4° HDA M 6707-4°*

Njemački arhitekt Joseph Fürsttenbach (1591.–1667.), bio je graditelj u Ulmu i posrednik u umjetničkim formama. Napisao je i djela *Architectura civilis* te *Architectura recreationis*.

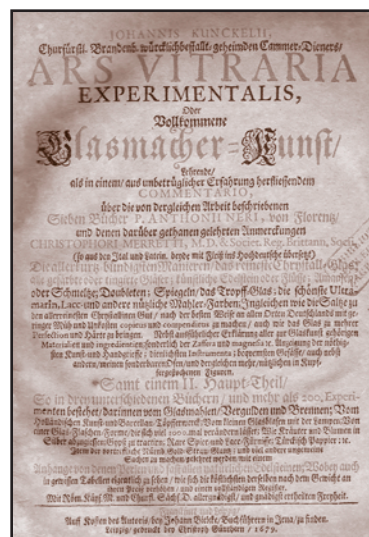

15. CASPERUS GEVARTIUS, *Pompa introitus honori serenissimi principis Ferdinandi Austriaci ... in urbem Antverpianam... Antverpiae, Apud Ioannem Meursium*, 1641. 2° HDA M 24729 -2° Nizozemac Caspar Gevartius (1593.–1666.), jedno vrijeme radio je kao gradski pisar u Antverpenu. God. 1644. dobiva titulu carskog savjetnika i povjesničara za svečano urešeno djelo u čast dolaska nadvojvode Ferdinanda u Antverpen. Ovo je jedno od najbogatije ilustriranih djela 17. st.

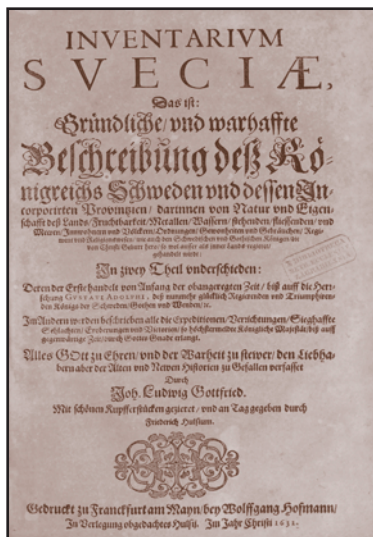
14. CONRAD GESNER, *Das Thier-Buch. Historia animalium. Getruckt zu Zurich bey Christoffel Froschouwer*, 1575–1589. 2° HDA M 24785-2°

Konrad Gesner (1516.–1565.), švicarski prirodoslovac i liječnik, utemeljio je znanstvenu zoologiju i prvi klasificirao biljke po cvjetovima i plodovima. Valvasorova knjižnica čuva 4 njegova djela.

16. JOHANNES KUNCKEL, *Ars vitraria experimentalis, oder vollkommene Glasmacherkunst ... so aus den Ital. Und Latein. beyde ins Hochdeutsches übers...* Frankfurt und Leipzig, gedr. Bey Chr. Gunther, 1679. sv. 1-2 8° HDA M 6565- 8° Njemački kemičar Johann Kunckel (1630.–1703.), posvetio se farmaciji i bio nadglednikom laboratorija u Dresdenu te u Stockholmu radio i kao rudarski savjetnik. U ovome svojem ilustriranome djelu piše o proizvodnji stakla.

17. JOHANN LUDWIG GOTTFRIED, *Inventarium Sveciae*, das ist Gründliche und warhafft Beschreibung des Königen Schweden und dessen Incorporirten Provinztien ... darinnen von ... den Schwedischen und Gothischen Königen die von Christi Geburt hero ... regieret, gehandelt wirdt ... Durch Job. Ludwig Gottfried ... Franckfurt am Mayn, Gedr. bey W. Hofmann, in Verlegung Hulsii, 1632. sv. 1-2. 4° HDA M 7542-4°

Njemački povjesničar Johann Ludwig Gottfried († 1636.), pisao je pod raznim imenima. U ovome djelu donio je povijest Švedske i njezinih kraljeva, a njegovo djelo „Historische Chronika“ godinama je držano jednim od najboljih djela iz svjetske povijesti.

18. EBERHARD WERNER HAPPEL, *Thesaurus exoticorum*, oder eine... Schatz-Kammer fürstend die Asiatische, Africanische und Americanische Nations... Beschreibung von Türckey ... Verfluchtes Gesetz-Buch oder Alkoran... Eine kürztbündige Beschreibung von Ungarn ... Eine umständliche Beschreibung des Lebens-Lauffs Ihrer Kayserl. Mayest Leopoldi I. und des itzo annoch wehrenden bluthigen Türcken Kreiges und

was in demselben Denckwürdiges in Ungarn, Pohlen und Morea passiret. Alles... aus den berühmtesten Scribenten zusammen getragen, mit... Kupfern und Landkarten auch andern Figuren... ausgezieret und... hrsg. von Everhardo Guernero Happelio. Hamburg Gedr. und verlegt durch Thomas von Wiering, 1688. 4° HDA M 7282-4°

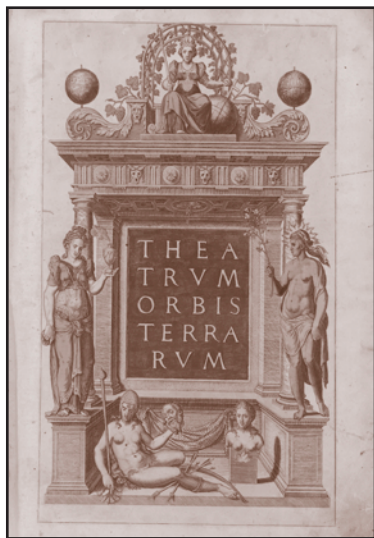
Nijemac Eberhard Werner Happel (1647.–1690.), studirao je matematiku, medicinu i pravo. U ovome djelu opisuje događaje u Europi i izvan nje, spominje i hrvatske krajeve. U Valvasorovoj knjižnici sačuvano je pet njegovih djela.

19. ATHANASIVS KIRCHER, *Ars magna sciendi*, in XII libros digesta, qua nova et universali methodo per artificiosum combinatiounum contextum de omni re proposita plurimis et prope infinitis nationibus disputari, omniumque summaria quaedam cognito comparari potest. ... Amstelodami, Apud J. Janssonium à Waesberge et viduam E. Weyerstraet, 1669. 2° HDA M 9407-2°

Isusovac Athanasius Kircher (1601.–1680.), studirao matematiku i hebrejski, a kasnije proučavao hijeroglif i arheologiju. U Valvasorovoj knjižnici sačuvano je više njegovih djela.

20. ABRAHAM ORTELIUS, *Theatrum orbis terrarum ab Abrahamo Ortelio elaboratum. Francisci Hogenbergi artificiosae manus tabulae caelatae sunt. Catalogus auctorum tabularum geographicarum.... Antverpiae, Christophor Plantin, 1570.* 2° HDA M 9425 – 2°

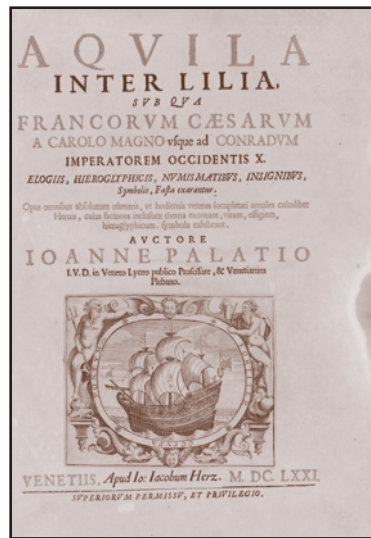

Nizozemski geograf Abraham Ortelius (1527.–1598.), autor je zbirke karata cijeloga svijeta, a ovo je prvo izdanje tiskano u poznatoj Plantinovoj radionici u Antverpenu, a u njem je donesena i karta hrvatskih krajeva u 16. stoljeću. U Valvasorovoj knjižnici nalazi se i njemačko izdanje ovoga djela iz 1580.

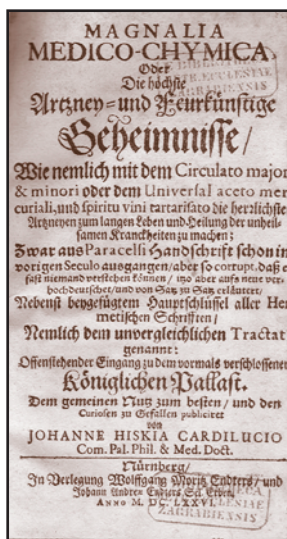

21. PUBLIUS OVIDIUS NASO, *Illustrissimo Dno Wolfgango Engelberto... has Ovidii Metamorphoseos icones d. d. c. q. devotissimus cliens loas Weichardus Valuasor. A. Frost fecit. Wagensbergi, Valvasor 1680.* 16° HDA M 5995-16°

U Valvasorovoj knjižnici nalazi se 5 djela rimskoga pjesnika Publija Ovidija Nazona (43. pr. Kr.–18. p. Kr.), a ovo je jedno od prvih što ih je Valvasor tiskao u svojoj tiskari na Bogenšpergu. Pojedine grafike opisane su na latinskome i njemačkome jeziku.

22. GIOVANNI PALAZZI, *Aquile Austriacae, in qua imperatores Austriaci ab Alberto II Honorifico usque ad Fernandum III. et IV. Occidentis imperatorem L. Elogiis, hieroglyphicis, numismatibus, insignibus, symbolis, imaginibus... et... historiarum serie exarati... Auctore Joanne Palatio... Venetiis, Ex Typographia Andreae Poleti, sumptibus Auctoris, 1679.* 2° HDA M 11521-2°

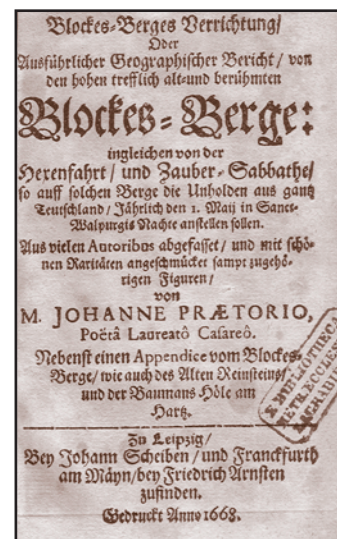

23. PARACELSUS, *Magnalia medico-chymica, oder die höchste Artzney- und Feurkünstige Geheimnisse...* Zwar aus Paracelsi ausgegangen... itzo aber aufs neue verhochdeutschet und... erläutert. Nebenst... dem... Tractat genannt Offenstehender Eingang zu dem vormals verschlossenen Königlichen Pallast... publiciret von Johanne Hiskia Cardilucio... Nürnberg, In Verlegung Wölffgang Moritz Endters und Joh. A. Endters sel. Erben, 1676. 8° HDA M 7378-8° Švicarsko-njemački liječnik, prirodoslovac i filozof Paracelsus (Philipp Theophrast von Hohenheim, 1493.–1541.), primjenjivao je metodu liječenja na temelju opažanja u prirodi. U Valvasorovoj knjižnici nalazi se 5 njegovih djela.

24. FRANCESCO PETRARCA, *Trostspiegel in Glück und Unglück Orig.: De remediis utriusque fortunae Francisci Petrarchae...* Trostbücher von Rath, That und Artzney in Glück und Unglück... Aus dem Lateinischen... verteutscht und mit vielen ... Figurren gezieret und in Truck von newem verfertigt ... Franckfurt am Mayn, Getr. bey J. Bringers sel. Wittib, in Verlegung Vincentij Steinmayers, 1620. 4° HDA M 11740-4°

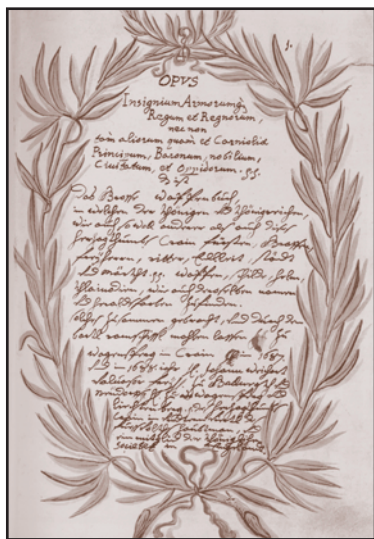

Talijanski pjesnik Francesco Petrarca (1304.–1374.) zastupljen je u Valvasorovoj knjižnici samo njemačkim prijevodom svojega djela napisanoga na latinskome *De remediis utriusque fortunae*.

25. JOHANN PRAETORIUS, *Blockes-Berge Verrichtung, oder Ausführlicher Geographischer Bericht von... Blockes-Berge: ingeleichen von der Hexenfahrt und Zauber-Sabbathe...* Aus vielen Autoribus abgefasset... sampt zugehörigen Figuren von M. Johanne Praetorio... Nebens einen Appendice vom Blockes-Berge, wie auch des Alten Reinstens und der Baumans Höle am Hartz. Zu Leipzig, Bey Johann Scheiben; und Franckfurth am Mayn, bey Friedrich Arnsten zu finden, gedr. 1668. 8° HDA M 5578-8° Njemački pisac i etnograf Johann Praetorius (1630.–1680.), posebno se bavio proučavanjem magije i praznovjerja, a u Valvasorovoj knjižnici nalazi se oko 20 njegovih djela.

26. JERNEJ RAMSCHÜSSEL, *Opus insignium armorumque regum et regnorum nec non tam aliorum quam et Carnioliae principum, baronum, nobilium, civitatum et oppidorum*. Das ist das grosse Wappenbuch... solches zusammen gebracht durch Johann Weichardt Valvasor und durch den Bartl Ramschissl mahlen lassen 1687–1688. Papir 19x30,7 cm, got. i. hum. kurziv 17. st., uvezano u drvene daščice, presvučene smedom kožom, a hrbat je urešen cvjetnom ornamentikom i naljepnicom s natpisom: I. W. Valvasor. Insignia Carnioliae. Obje spojnice su otpale, a na poledini prednjih korica nalazi se Valvasorov ekslibris. HDA MR 160

U ovome su djelu donesena 2134 grba različitih mjesta, plemića, vojvoda, kraljeva i kraljevstava i dr. Neke od njih Valvasor je dao izraditi prema pričanju. Oslikao ih je Jernej Ramschüssel (17. st.). Preslik je objavljen 1993. u Ljubljani.

27. PAVAO RITTER VITEZOVIĆ, *Nova musa, sive Pars artificiosa operum poeticorum, {quae annuo ablegationis suae ad caesaream aulam tempore concinnabat} anni MDCLXXXII*. Sadržava: *Grates pro gratiis*. – *Sacer chorus, seu Applausus metricus a Phoebo et musis celebratus*. – *Columna Ecclesiae*. – *Corona lauro-palmaris a Phoebo et musis connexa*. – *Pietas honorata*. – *Nova equestris imago cum alia equestri imagine*. – *Novus Skender-beg*. *Viennae Austriae*, 1683. 8° HDA MR 11381-8°

U Valvasorovoj knjižnici nalazi se više djela Pavla Rittera Vitezovića (1652.–1713.), hrvatskog povjesničara, jezikoslovca, književnika i tiskara. Vitezović je kod Valvasora, koji je bio vojnik Petra Zrinskoga, izučio tiskarski zanat, a biskup Mikulić je vjerojatno njegovim posredovanjem otkupio Valvasorovu knjižnicu.

28. GASPAR SCHOTT, *Magia universalis naturae et artis, sive Recondita naturalium et artificialium rerum scientia*. ... *Opus quadripartitum. Singularem epitomen sequens praefatio obiter accuratius vero uniuscujusque peculiare praeoquium exponit. Cum figuris aeri incis.* Bambergae, Sumpt. Joh. M. Schönwetteri, Pars 4.: *Herbipoli*, Sumpt. Haeredum J. G. Schönwetteri, 1659–1677. 8° HDA M 12172-8°

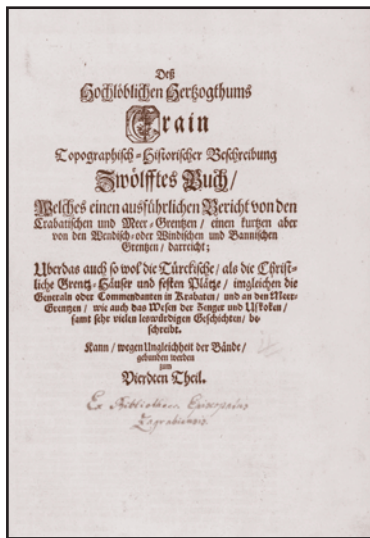
Njemački isusovac Gaspar Schott (1608.–1666.), bio je profesor moralne teologije i matematike. U Valvasorovoj knjižnici čuva se više njegovih djela, a drugi svezak Magije čuva se u župnoj knjižnici u Pokupskom.

29. THEATRUM-EUROPAEUM, oder Ausführliche und warhafftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten in Europa auch in den übrigen Welt-Theilen so wol im Religion als Prophan-Wesen. Franckfurt am Main, Theil 1, 3, 4, 5: Verlegt durch M. Merian, Theil 2, 10, 11: Im Verlag M. Merian (C. Merian) und Th. M. Götzens sel. Erben, Theil 6, 7, 8: Auf Kosten meyl. M. Merians sel. Erben, 1635–1682 4° HDA M 9322-4°

Ovo je svojevrsni godišnjak koji desetljećima prati europska zbivanja počevši od početka Tridesetogodišnjega rata 1618. do Požarevačkog mira 1718. Ukupno je izašao 21 svezak bogato ukrašen bakrorezima Matije Meriana (1621.–1687.) i Eosandera. Prati zbivanja i u hrvatskim krajevima pa je u njemu opisan i veliki dubrovački potres što se dogodio u travnju 1667. U Valvasorovoj knjižnici nalazi se 11 svezaka ovoga godišnjaka.

30. JANEZ VAJKARD VALVASOR, Die Ehre des Hertzogthums Crain: Das ist... Belegen- und Beschaffenheit dieses... römisch-keyserlichen herzlichen Erblandes; anjetzo vermittelst... Erzählung aller seiner Landschaften... und historisch-topographische Beschreibung in 15, wiewohl in 4 Haupt-Theile unterschiedenen Büchern wie auch häufigen Abrissen und zierlichen Kupffer-Figuren ausgebreitet von Johann Weichard Valvasor... In reines Teutsch gebracht... mit Erklärung-

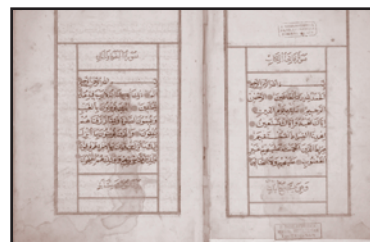
gen erw. durch Erasmus Francisci ... Laybach – Nuernberg, Zu finden bey W. M. Ender, Buchhändlern in Nürnberg, 1689. 1–4. kötet 2° HDA M 11249-2°

Slovenski polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641.–1693.), posjedovao je vlastitu tiskaru na Bogešpergu, kod Litije u Sloveniji. Za života je prikupio veliku knjižnicu i više od 7000 grafika. Napisao je mnoga povijesna djela. Svoju vrijednu knjižnicu kao i grafike prodao je zagrebačkomu biskupu Mikuliću kako bi tim novcem mogao objaviti svoje glavno djelo *Die Ehre des Hertzogthums Crain*. U Valvasorovoj knjižnici u Zagrebu nalazi se pet djela tiskanih na Bogenšpergu.

31. JANEZ VAJKARD VALVASOR, Theatrum mortis humanae tripartitum, figuris aeneis illustratum. Das ist Schau-Bühne des menschlichen Todes in 3 Theil, mit schönen Kupffer-Stichen gezieht und an Tag gegeben durch Joannem Weichardum Valvasor etc. etc. Laybach, Gedr. und zu finden bey Johann Baptista Mayr in Saltzburg, 1681–1682. 8°. HDA MR 6603-8°

33. JANEZ VAJKARD VALVASOR, *Topographia arcium Lambergianarum, id est: Arces, castella et dominia in Carniolia habita ad vivum iconizata quae olim sedificabant, possidebant et partim ad praesens possident comites a Lamberg. Luci edita per Ioannem Weichardum Valvasor. Bagenspergi, 1679. 8° HDA M 11650-8°*

32. JANEZ VAJKARD VALVASOR, *Topographia archiducatus Carinthiae modernae, das ist: Controfee aller Stätt, Märckht, Clöster undt Schlössen, wie sie anietzo stehen in dem Ertz-Hertzogthumb Khärndten, heervorgebracht zu Wagensperg in Crain im jahr 1681. ... durch Iohann Weichardt Valvasor – Pauli Ritter de Segnia ad archiducalem Carinthiae nympham de novo illustrissimi... domini Joannis Weichardi Valvasor... Topographiae suae libro carmen. Zu Laybach, Gedr. bey Johann Baptista Mayr, 1681. 8° HDA M 11640-8°*

34. QUR 'AN 16. st., papir, 302 ff., 28,5×12 cm, punktirano (vokalizirano) arapsko pismo, izvorni uvez u smeđoj koži, cjeloviti tekst, sadržava svo poglavlja (sure), na unutarnjoj strani prednjih korica nalazi se Valvasorov ekslibris. HDA MR 32

AZ NAGYSAGOS

VRNAC, ALSO LYNDVAI

BANEFI MIKLOS NAC, SZALA VAR-
^{Postilla} megefo ^{Postilla} Ispannyának, es a felleges Maximilian Romai Cza-
^{Postilla} sarnac Poharnokianac: &c. Az Atya Istentől Chri-

stus Iesusért minden lelki es testi ioknac béuöl-
ködését kiuánnya, es szolgálattját aián-
lya.

AZ SZENT LELEC BIZO-
nyára méltán ^{híres} bősülteri Nagyság: es tíf-
telendő Vram, fellyeb valónac lennij az
Istennec Igéiét az aranyból es drága
kőnél, a Királij Propheta által, Psal. 118.
Mert tiac ez által vagy on iduőségűnc, es az örök halál-
tól valo szabadulásunc, mint sz. Pál bizonyítja, Rom. 1.
Az Euangelium ISTENNEC hatalma, vgy mond, min-
^{omni creatura} den hiuőnc iduőségére. Christus-is Ioan. 8. így föl ef-
felől: Bizony mondom ti néctec, hogy valaki az en befé-
demet megtartandgya, halált nem lát mind örökké. Is-
meg: Ioan. 5. Forgassátoc, ^{volvite} főmlélléctec az irásokat, a mel-
^{scrutamin} lyekben azt tartjátoc, hog örök élettecc vagy on, mert az oc-
tano-bizonságot téfnecc en rolam. Ezért mondgya bot-
dognac az sz. Dávid, Psal. 1. az olyan embert, a ki az I-
(;) 2 stennec

DONJOLENDAVSKI DVOR OBITELJI BÁNFFY/BANIĆ I NJIHOVA KNJIŽNA NAOBRAZBA

MAĐARSKE PROTESTANTSKE CRKVE u nastanku svoje učvršćenje i na zapadnomadžarskome području mogu zahvaliti međusobnim brakovima ali svakako i bliskim svakodnevnim odnosima plemićkih obitelji. S crkvenopovijesnoga stajališta to područje zaslužuje posebnu pozornost i stoga što odcjepljenje protestantskih crkava započinje tek od kraja 16. stoljeća i konačno se zaključuje na sinodi u Csepregu (1612.). Donjolendavsku je obitelj Bánffy, uz obitelji Zrinski, Nádasdy, Istvánffy, Batthyány, Thurzó i Révay, zapala odgovornost da, uz ograđivanje od ekstremnih struja, podupiru vjerske promjene na takav način da se pri tome sve ustanove iz područja kulture održe na životu. Budući da se o knjižnici obitelji Bánffy nisu očuvali nikakvi onovremeni zapisi, o njihovoj se knjižnoj kulturi može zaključivati tek na temelju povijesti tiskare pod njihovom zaštitom i njezinih izdanja. Samim time i o onome protestantskome intelektualnome krugu čiji su pripadnici bili nazočni na njihovom dvoru. Trebamo se nadalje osvrnuti i na pojavu donjolendavske svjetovne inteligencije.¹

Pretci obitelji Bánffy stigli su u Mađarsku u 12. stoljeću, a njezini su članovi već krajem 15. st. obavljali značajne službe.² U 16. st. (donjo)lendavska i beckovska grana navode se u evidenciji genealoške stručne literature. U lendavskoj se grani do najvišeg ranga uspeo János Bánffy, koji je od 1530. do svoje smrti 1534. obnašao dužnost palatina. Njegov je sin, István Bánffy (1522.–1568.),³ kraljevski dvorski sudac i veliki župan Zalske županije (1560.–1568.) već bio protestant. Njegov je pak unuk, glavni peharnik Miklós Bánffy (1547.–1593.),⁴ postao jednim od glavnih oslonaca protestantske crkve na tome području. Slično ostalim mađarskim aristokratskim obiteljima, glava obitelji iz prve polovice 17. st., Kristóf (1577.–1644.), veliki župan Zalske i županije Somogy (1622.–1643.), kraljevski rizničar, potom i glavni peharnik, pokatoličio se. Pokatoličavanje je prema stručnoj literaturi uslijedilo 1598. kada je na velikaški dvor pozvan pavlinski redovnik Šimun Bratulić.⁵ Unatoč tomu što je Kristóf s dvjema ženama imao dvanaestoro djece, sve ih je nadživio te je tako s njime

1 Najkorisnija izdanja o povijesti donjolendavske obitelji Bánffy iz 16.–17. stoljeća: Elek Séllyei, *Dnevnik donjolendavskoga roda Bánffy*. Tudománytár, Új folyam 5. godište. Budim, 1841, 252–260, 321–325. (Séllyei 1841); Sándor Horváth, *Alsólendva múltja és jelene* (Prošlost i sadašnjost Donje Lendave). Donja Lendava 1942. (Horváth 1942); József Németh, *Lendva kulturális és irodalmi jelentősége* (Kulturna i književna važnost Donje Lendave). Naptár '87. Murska Sobota, 1986.; Béla Tantalics, *Lendva kulturális emlékei a 16. század második feléből*. Kulturne znamenitosti Lendave u drugi polovici 16. st. (Kulturne znamenitosti Lendave iz druge polovice 16. stoljeća). Zalaegerszeg 1988. (Tantalics 1998); György Kulcsár, *Az halálra való későletről rövid tanóság* (Kratka pouka o pripremanju za smrt) Uvodničar: Tibor Fabiny. Bp. 1990. Zbirka Ráday; Ferenc Tőkei: *Spira doktor hitelhagyása. Szigeti győzedelem*. (Napuštanje vjere doktora Spire. Sigetska pobjeda.) Uvodničar: Ferenc Tőkei. Bp. 1996. Naklada József Eötvös (Eötvös Klasszikusok, 9) (Tőkei 1996); Lajos Bence, *A XVI. századi irodalom és nyomdászat* (Književnost i tiskarstvo šesnaestoga stoljeća). Muratáj, 2000: 177–182.; Ildikó Hubert, *Kulcsár György az alsólendvai prédikátor* (György Kulcsár – propovjednik iz Donje Lendave). Lendava 2001, Galéria-Múzeum Lendva (Hubert 2001)

2 Iván Nagy, *Magyarország családai czímerekkel nemzékrendi táblákkal* (Grbovi i rodoslovlja mađarskih obitelji). I. Svezak, Pešta, 1857, 160–162. (reprint: Bp., 1987, Kossuth Kiadó; digitalno izdanje (CDROM) Bp., 1999, Arcanum Kiadó)

3 Supruga mu je bila Magdolna Guthi Ország.

4 Supruga mu je bila Uršula Zrinska, a kći Ana, supruga Jánosa Révaya.

5 Horváth 1942: 35.

izumrla donjolendavska grana.⁶ Donja je Lendava nakratko došla u posjed Ferenc Nádasyja, a nakon njegova pogubljenja i gubitka imanja (1671.) prisvajaju je Esterházyji.⁷ U međuvremenu, krajem 16. st. izumrla je i beckovska grana obitelji Bánffy preranom smrću sinova, također protestanata, glavnoga vratara i konjušara te zalskoga velikoga župana (1569.–1579.), Lászla Bánffyja († 1584.).⁸

Calendarium historicum Paula Ebera doživio je u Wittenbergu brojna izdanja te među protestantskim svijetom bio veoma popularan. Veliki broj sačuvanih primjeraka svjedoči da je slično Bibliji bio korišten pri obilježavanju značajnih događaja iz obiteljskoga života. Nakon prijelaska na protestantizam, István Bánffy kupio je primjerak izdanja iz 1551. te su se počevši od njega naraštajima obilježavali događaji vezani za obitelj, odnosno njezinu neposrednu okolinu. Uz česta prisjećanja, razdoblje između 1522. i 1617. postalo je važnim izvorom obiteljske i onodobne povijesti. Izvorni je primjerak na nesreću izgubljen, pa nam je tako poznat samo tekst iz 1841.⁹ Premda od knjižnice obitelji Bánffy nije ostao sačuvan ni najmanji dio, s pravom se, međutim, može pretpostaviti da su djela izdana u Donjoj Lendavi, bilo posvećena toj obitelji bilo da su nastala na njihovu dvoru, uistinu i bila u njihovu vlasništvu.

Kada je Rudolf Hoffhalter 1571. postao punoljetan, István Báthori zabranio je izdavanje protestantskih djela na područjima pod njegovom vlašću.

Hoffhalter se na posjed Miklósa Bánffyja, u Donju Lendavu, doselio sa svojom opremom. Odatle su ga 1574. po naredbi kralja Maksimilijana II. protjerali te ga je u Nedelišću Juraj Zrinski uzeo pod svoju zaštitu.¹⁰ Iz donjolendavskog razdoblja poznata su mu četiri izdanja, od kojih su tri radovi dvorskoga propovjednika Györgya Kulcsára, duhovna učenja,¹¹ i jedno – od kojega nije sačuvan nijedan primjerak – kronika Ferenc Tőkea o bitci kod Sigeta.¹²

Pretpostavlja se da je György Kulcsár podrijetlom iz Slavonije te da mu se obitelj pred Turcima povukla sjevernije u Zalu, a on sam u Gornju Ugarsku.¹³ Boravak u Donjoj Lendavi, gdje ga je Miklós Bánffy 28. kolovoza 1573. primio na svoj dvor za školskoga magistra, doživio je poput »izgnanstva«. Škola u kojoj je podučavao postojala je kao župna ustanova vjerojatno još od 14. st.¹⁴ Prije Kulcsára, poznata su nam još četiri imena magistara iz dnevnika Bánffyjevih: György Rác Orbó (od 1544.?), András Zuhodolyi, Farkas Szentgyörgyvölgyi Bakács i István Beythe.¹⁵ Posljednji od navedenih je od 1559. do 1564. bio učitelj, da bi se nakratko preselio k Nádasyjevima u Sárovar. Za dušebrižnika su ga pozvali natrag 1565. te je u Donjoj Lendavi boravio do 1574. kada se preselio u Sopron, a potom u Güssing.¹⁶ Bio je dakle, nasljednik Györgya Kulcsára u službi dvorskoga dušobrižnika sve do smrti 1577.¹⁷ Posebno treba spomenuti ime Ferenc Tőkea, koji je od 1553. do

6 Prva mu je žena bila Anna Mérey, druga Jelena Drašković. Horváth 1942: 36.

7 Horváth 1942: 36–41.

8 Pál je umro 1576., a János 1594.

9 Séllyei 1841.

10 Najnoviji sažetci, prema temeljnoj studiji Gedeona Borse (*Rudolphus Hoffhalters Typographie in der Gegend von Mur und Drau*. Vjesnik Bibliotekara Hrvatske 1968: 26–34): Judit V. Ecsedy, *Tiskanje knjiga u Mađarskoj u doba ručnoga tiskarstva od 1473. do 1800*. Bp., 1999, Balassi Kiadó, 62–63., i Judit V. Ecsedy, *Slova i ukrasi starih mađarskih tiskara od 1473. do 1600*. Bp. 2004, Balassi Kiadó (Hungariae Typographica I.) 91–98.

11 RMNy 319: *Az halálra való későletről rövid tanosság* (Kratka pouka o pripremanju za smrt); RMNy 320: *Az ördögnek a penitencia tarto bünössel való vetekedeséről*; RMNy 334: *Postilla*

12 RMNy 321: *Historia obsidionis regiae, Syghet*.

13 Najpotpuniji životopis s cjelokupnom bibliografijom i prijevodima na slovenskom i njemačkom jeziku: Hubert 2001.

14 Tantalics 1988: 15.

15 Séllyei 1841., Horváth 1942: 24–25.; Tantalics 1988: 15.

16 ÚMIL 227. (János Heltai)

17 Osim njih, iz kasnijih razdoblja poznato nam je još samo ime Jánosa Gála iz Donje Lendave kao protestantskoga dušobrižnika, koji je 1616. još bio aktivan. Usp. Horváth 1942: 28.

1556. živio u Donjoj Lendavi, ali ne zna se sa sigurnošću je li bio školski magistar ili protestantski dušobrižnik.¹⁸ Sigurno je međutim, da je ovdje napisao čak dva svoja djela. Jedno je od njih vjerovatno i objavljeno u Hoffhalterovoj tiskari (*Historia obsidionis regiae Syghet*),¹⁹ dok je drugo (povijesno djelo Francesca Spire) do tiskare dospjelo kao dio pjesmarice Pétera Bornemiszze, objavljene 1582.²⁰

Nabrajaajući onodobnu inteligenciju koja je živjela u Donjoj Lendavi, mora se spomenuti ime Gáspára Ráskaija, koji je 1551.–1552. bio gost na dvoru Bánffyjevih. Ondje je napisao i pripovijest u stihovima pod naslovom *Egy szép história az vitéz Franciscoroul és az ő feleségéről* (*Lijepa pripovijest o vitezu Francisku i njegovoj ženi*), koja je izašla u Debrecinu 1574.²¹ Drugi intelektualac, o čijoj se donjolendavskoj djelatnosti nagađa, bio je Nicolaus Madnienski koji se u zbirci luteranskoga učitelja podrijetlom iz Trenčína, Valentina Madera, pod naslovom *Libellus exercitiorum poeseos scholasticorum* pojavljuje u ulozi tajnika Lászla Bánffyja te kao «rector Beckoviensis».²²

U knjižnici obitelji Bánffy vjerovatno su se nalazile osim do sada spomenutih djela, i knjige posvećene nekomu od članova obitelji. Vrijedni su pozornosti i dobri odnosi ove obitelji s Péterom Bornemiszom. Bornemisz se u posveti u prvome od pet svezaka svojega djela, prisjeća potpore Lászla

Bánffyja i njegove supruge Borbále Somy,²³ dok je drugi svezak izravno njemu i posvetio.²⁴ Jedan od početnih uspjeha petnaestogodišnjega rata je bitka kod Đurđevca (30. listopada 1595.). Erdeljski knez Péter Pellérđi, glavni upravitelj dvora Zsigmonda Báthorija, u pismu jednomu mađarskomu velikašu daje opis te bitke. Pismo je objavljeno 1596. u tiskari Joannesa Manliusa u Güssingu s posvetom Kristófu Bánffyju, gospodaru susjednoga posjeda Donje Lendave.²⁵

Na svakom aristokratskome dvoru živio je veliki broj alumnista, odnosno gospodarskih upravitelja koji su gospodarili imanjima. Primjer za obrazovanje dala im je velikaška obitelj, a ovisno o njihovim materijalnim mogućnostima i osobnoj poduzetnosti, knjige su si mogli priskrbljivati i sami. Intelektualnoj razini dvora ide u prilog povremena pojava časnika literata u velikaševu okružju. Velik je broj takvih primjera, kao što su György Perneszith s dvora Nádasdyjevih,²⁶ ili Ákos Csányi,²⁷ ili István Jóna s dvora Jurja Zrinskoga (1598.–1626.).²⁸ Takva je vrst upravitelja s dvora Lászla Bánffyja bio i Tamás Komlós iz mjesta Böde u županiji Zala, čija nam je knjiga ostala u nasljeđe u franjevačkoj knjižnici u Güssingu: Alexander de Villa Dei, *Doctrinale, cum commentariis Hermanni Torrentini ... Venetiis, 1519*, koju je Pietro Lichtenstein tiskao za budimskoga trgovca Keyma Urbana.²⁹

18 Tantalics 1988: 21–25; Tőkei 1996. (s potpunom bibliografskom obradom)

19 RMNy 321; Tőkei 1996.

20 RMNy 513; Tőkei 1996.

21 RMNy 344; Tantalics 1988: 16–21.

22 RMNy 611

23 Sempte, 1573 RMNy 333

24 Sempte, 1574 RMNy 355

25 RMNy 785

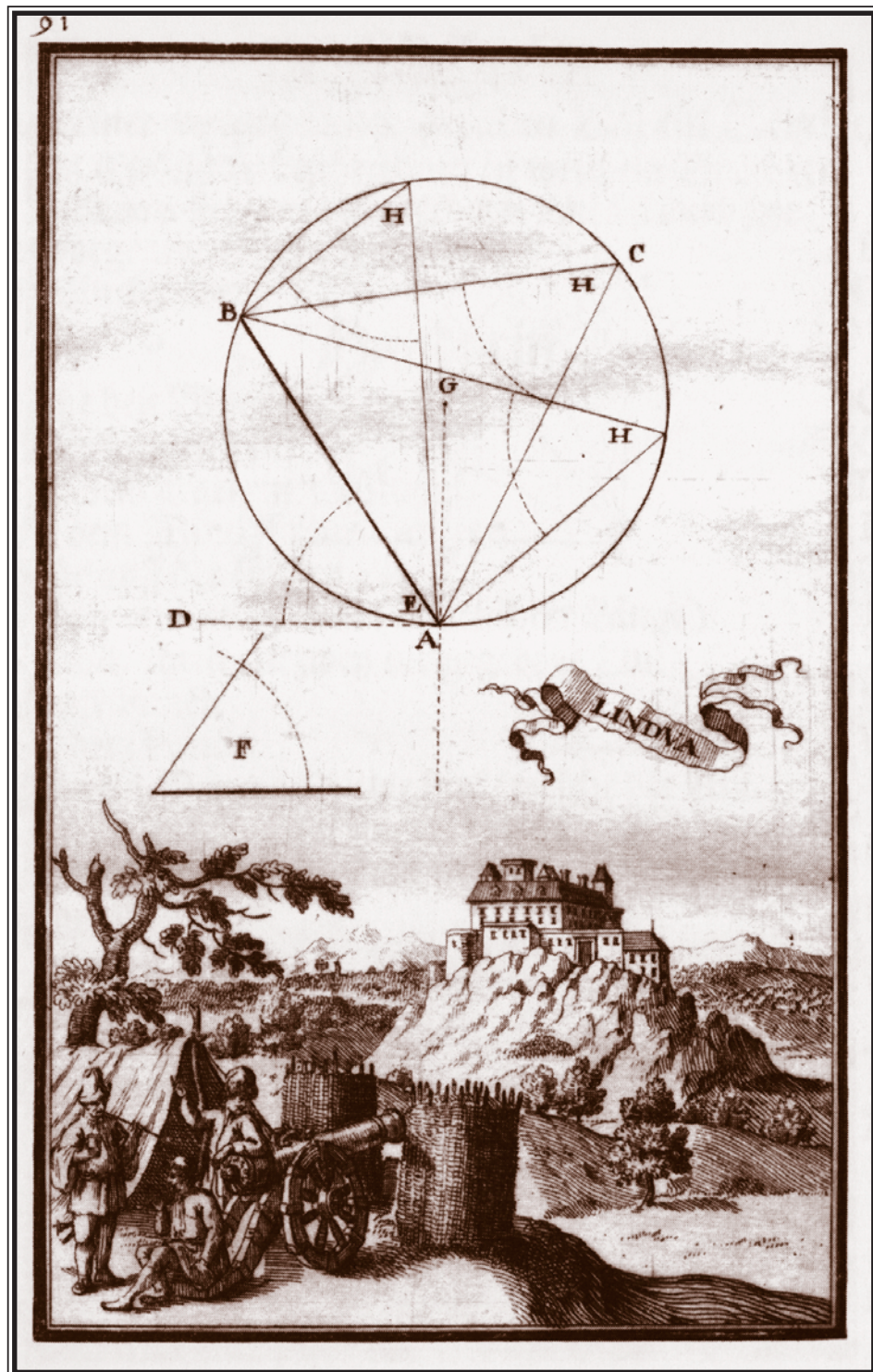
26 Katalog iz 1560.: Adattár 13. 13–14.

27 Sándor Óze, *500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549–1562* (500 mađarskih pisama iz XVI. stoljeća. Pisma Ákosa Csányija Tamásu Nádasdyiju 1549–1562). I–II. svezak. Budimpešta, 1996, Magyar Nemzeti Múzeum.; Usp. Elemér Mályusz: *A Nádasdy-levéltár magyar levelei 1531–1549* (Mađarska pisma iz arhiva Nádasdyjevih 1531–1549). Levéltári Közlemények, 1923.; Géza Istványi: *A magyar nyelvű írásbeliség kialakulása* (Razvoj mađarske pismenosti). Budimpešta 1934.; László Papp, *Magyar nyelvű levelek és okiratok a XVI. századból* (Mađarska pisma i spisi iz XVI. stoljeća.) Budimpešta 1964. [Nyelvtudományi Értekezések. 44.]

28 Vidi prema njegovih petnaest knjiga: *A Bibliotheca Zriniana története és állománya. – History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*. (Povijest i fond Biblioteke Zriniane). Napisali i sastavili: Gábor Hausner, Tibor Klaniczay, Sándor Iván Kovács, István Monok, Géza Orlovsky. Urednik: Tibor Klaniczay. Budapest 1992. Argumentum–Akadémiai Kiadó. [Zrínyi Könyvtár 4.]

29 Güssing, Franziskanerkloster 3/130.

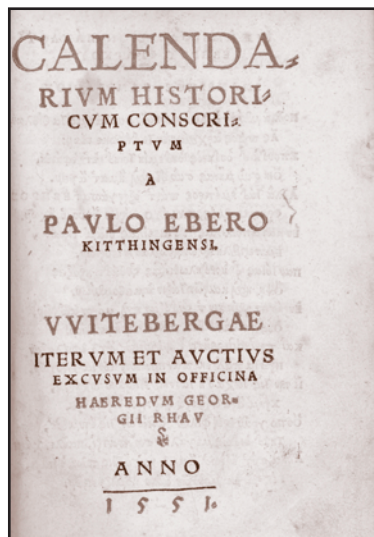
1.

OPIS IZLOŽENIH PREDMETA

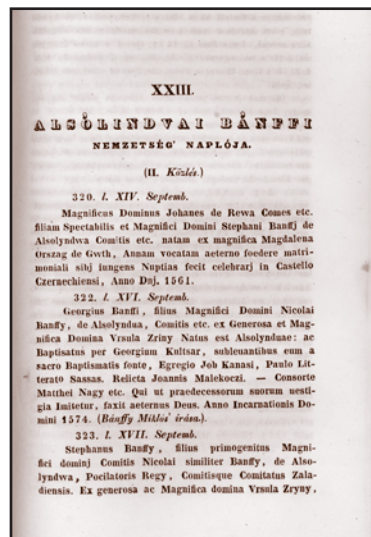
1. DONJA LENDAVA *Bakrorez, 170×115 mm*
(Justus van der Nyport) Burckhard von Birckenstein, Anton Ernst: Ertzherzogliche Handgriffe des Zirckles und Linials. Wien, 1686, Johann van Ghelen. 4° – OSZK App. H. 1217

2. PAUL EBER, *Calendarium historicum. Witebergae, in officina haeredum Georgii Rhau, 1551.* 8° OSZK Ant. 7557

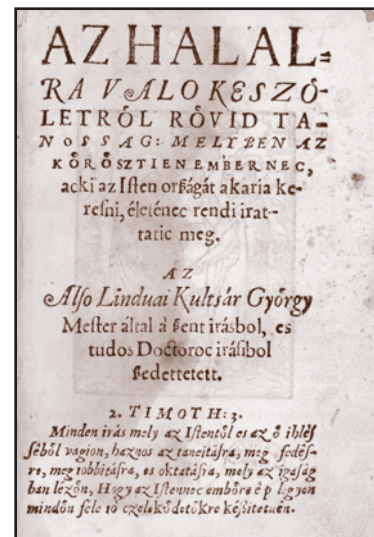
Jedan od wittenberških klasika povijesti filozofije protestantizma, Paul Eber, godišnje je izdavao kalendare koji nisu sadržavali samo tradicionalne kalendarske elemente nego i povijesne lekcije i učenja. Mnogi su primjerci tih kalendara služili kao albumi amicorum, spomenari ili obiteljski dnevnik. Članovi obitelji Bánffy najvažnije su obiteljske i povijesne događaje zabilježili u jedan takav kalendar iz 1551. Neke su događaje bilježili prema sjećanju, tako da su se zabilježeni događaji često odvijali nekoliko desetljeća prije vremena bilježenja. Izvornik je nažalost izgubljen. Bio je čuvan u Légrádskoj župi, zatim u budimpeštanskom Nacionalnome muzeju.

3. ELEK SÉLLYEI, *Dnevník donjolendavskoga roda obitelji Bánffy. Znanstveni arhiv, 9. svezak, 1841. primjerak iz OSZK-a*

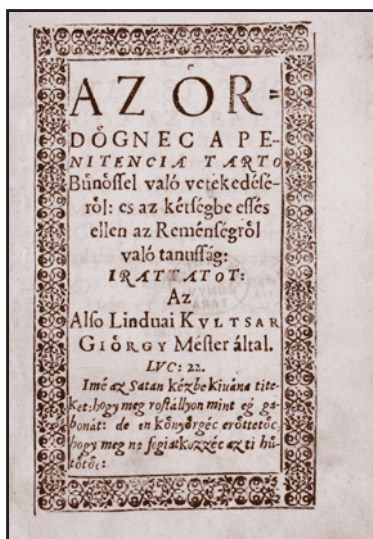

Izvornik je primjerak dnevnika obitelji Bánffy (vidi 2. stavku) izgubljen, tekst nam je poznat putem priopćenja Eleka Sellyeija.

4. GYÖRGY KULCSÁR, *Az haldra való készülről rövid tanosság... (Kratka pouka o pripravi za smrt ...)* Lyndvae, Rudolf Hoffhalter, 1573. 8° RMNy 319, OSZK RMK I. 96

Luteranska razmišljanja o pripravi za smrt. Protestantски učitelj, a zatim i svećenik, György Kulcsár, preporučio je djelo *Nicolao Banfi de Alsolindva*. Na kraju djela je poglavlje o vječnoj sreći i prokletstvu oslovljeno na čitatelja (*Ad lectorem*).

5. GYÖRGY KULCSÁR, *Az ördögnek a penitencia tartó bűnösöl való vetekedéséről es az kétségbeesés ellen az reménségről való tanusság.* (Pouke o nadmetanju vruga s penitencijarnim grješnikom i nadi kao spasu od očajanja.) U Donjoj Lendavi, Rudolf Hoffhalter, 1573. 8° RMNy 320, OSZK RMK I. 97

Luteranska razmišljanja o napasniku i grješniku u obliku dijaloga. U posveti stoje imena Jurja, Krste i Nikole, članova obitelji Zrinski. Tekst je prijevod djela Urbanusa Rhegiusa: pod naslovom *Dialogus inter satanam et peccatorem poenitentem*, izdanog u Frankfurtu na Majni 1545., Peter Braubach.

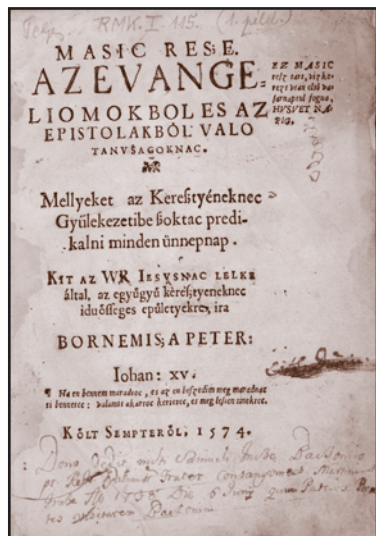

6. GYÖRGY KULCSÁR, *Postilla, az az evangéliomoknac, mellicet esztendő által a kereszténec gyöleközetibe szoktat olvasni es hirdetni, prédicatio szerint való magyarázattia ...* (Postilla, odnosno propovjedna pojašnjenja evanđelja koja su se tijekom godine čitala i propovijedala kršćanskim vjernicima...) U Donjoj Lendavi, Rudolf Hoffhalter, 1574. 4° RMNy 334, OSZK RMK I 114

Luteranska zbirka govora, objašnjenja biblijskih knjiga. Autor je djelo posvetio Miklósu Bánffyju. Djelo je u 16. stoljeću postalo veoma popularno. Nova su mu izdanja iz 1579. u Bártfi (RMNy 426), i 1597. u Bártfi (RMNy 793)

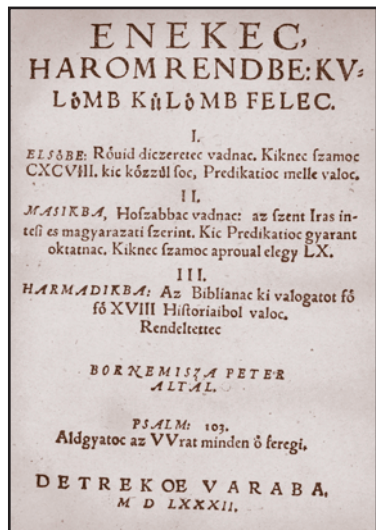

7. GÁSPÁR RÁSKAI, *Vitéz Francisco históriája* (Povijest viteza Franciska). U Debrecinu, 1574., András Komlós, 4° RMNy 344, MTAK RM I 4r 191 Gáspár Ráskai je i sam bio plemić. Pretpostavlja se da je bio sin, u mohačkoj bitci poginuloga nógrádskega velikoga župana, Gáspára Ráskaija († 1526.). Na donjolendavskome dvoru Bánffyjevih živio je 1551. i 1552. Lijepu pripovijest o vitezu Francisku (Europom proširenu vitešku priču) ondje je preveo s latinskoga na mađarski.

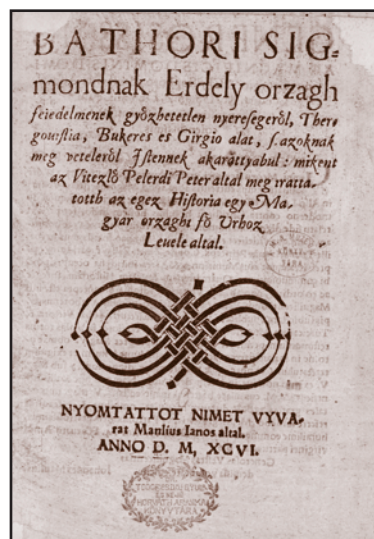
8. PÉTER BORNEMISZA, *Masic része az evange liomokból es az epistolakból valo tanusagoknac...* (Drugi dio pouka iz evanđelja i epistula...) *Sempte*, 1574, tipis Bornemisza, 4° RMNy 355, OSZK RMK I. 115

Péter Bornemisza (1535.–1584.), najutjecajniji je pisac mađarske luteranske crkve 16. st. Posvete je posvetio Borbáli Somi, suprugu Lászlai Bánffyja Donjolenavskoga.

9. ENEKEK HAROM RENDBE ... *Rendeltettec Bornemisza Peter által* (Pjesme u tri retkalstiba ... naručene od Petera Bornemisze). *Detrekoe*, 1582., tipis Bornemisza, 4° RMNy 513, primjerak je preslikano izdanje

Povijest Francesca Spire, djelo Ferenca Tőkei koji je na dvoru Bánffyjevih živio između 1553. i 1556., u Mađarskoj je u 16. st. poznato samo u tom izdanju. Spira je bio talijanski pravnik, učenjak koji je prihvatio protestantizam, ali podlegavši pritiscima vratio se katoličanstvu. Boga je, međutim, kaznio zbog nepostojanosti.

10. PÉTER PELLÉRDI, *Bathori Zsigmondnak, Erdely orzagh fejedelmének győzhetetlen nyereségéről Thergouistia, Bukares es Giorgio alat ... historia ...* (Pripovijest o nepobjedivosti Zsigmonda Bathorija, kneza Erdelja ...) *Nimet Vyvarat*, 1596, Johannes Manlius, 4° RMNy 785, OSZK Sztripszky I 1838/45 Péter Pellérdi, upravitelj Báthorijeva dvora, kao očevidac podnosi izvješće u povijesnome pismu o bitci protiv Turaka kod Đurđevca (30. listopada 1595.). Izdavač je knjigu posvetio Kristófu Bánffyju.

11. ALEXANDER DE VILLA DEI, *Torrentinus, Hermannus, comm.: Doctrinale ... Venetiis*, 1519., Petrus Lichtenstein für Urban Keym in Buda. – *Grammatica Venetiis*, 1509., Petrus Lichtenstein für Johannes Pap (in Buda). 4° Güssing OFM 3/130 Za intelektualnu razinu donjolenavskoga dvora znakovito je i to da je očuvan prijez iz vlasništva Tamása Komlósa, upravitelja imanja podrijetlom iz Bödea u županiji Zala. Komlós je zabilježio. »Suo Jure possidet me Thomas Komlos de Bewde ... Prefectus Bonorum Magistri Domini Ladislai Banffy de Alsolyndua«.

FERENC NÁDASDY, BEZ NADNEVKA, OSZK APP. M. 391, BAKROREZ

SÁRVÁRSKI I POTTENDORFFSKI DVOR OBITELJI NÁDASDY I NJIHOVA KNJIŽNA NAOBRAZBA

U PRVOJ POLOVICI 16. STOLJEĆA veliki broj novih obitelji uzdigao se u redove aristokracije, a posebno zbog velikoga broja ljudskih žrtava u bitci kod Mohača mnogo je srednjovjekovnih velikih obitelji izumrlo, ili su izgubile svoju važnost u upravljanju državom.

Nádasdyjevi svoje pretke vuku još iz vremena dolaska Mađara, a povelje potvrđuju njihovu ulogu u Arpadovo doba.¹ Ženidbom s Orsolyom Kanizsai, Tamás se Nádasdy na državnoj razini uzdigao na veoma važni položaj. Posjedi su se Kanizsaijevih nasljeđivali po ženskoj lozi, te se tako, inače ne iz materijalnih razloga već zbog i u ono doba legendarnoga braka sklopljenoga iz ljubavi, pred Tamásom Nádasdyjem otvorio put do najvišega dostojanstva. Bio je glavni upravitelj dvora (1532.), rizničar (1536.–1543.), hrvatski ban (1537.–1548.), kraljevski dvorski sudac (1543.–1554.), i na posljedku palatin od 1554. do 1562. Naravno, morao je prihvatiti i odgovornosti koje su pristigle s položajem, jer je organizacija obrane države od Turaka većim dijelom pripala članovima obitelji Nádasdy čiji su posjedi ležali na granici s Turskim

carstvom. Tamás je bio zemaljski glavni kapetan, a njegov sin Ferenc (1565.–1604.) kojega su se Turci plašili i prozvali ga »Crnim begom«, bio je veliki župan županija Vas i Šopron, glavni konjušar te glavni kapetan Zadunavlja (1598.–1604.).² Njegov je sin Pál (1598?–1633?), također bio glavni kapetan Zadunavlja i to od 1622. sve do svoje smrti te kraljevski glavni komornik i savjetnik. Naslov grofa dobio je 1625. Obitelj je s njegovim sinom Ferencom (1625.–1671.), ponovno zadržala veliki utjecaj. Bio je veliki župan Vasa, Zale, Somogya i Pešte, kraljevski savjetnik, glavni upravitelj dvora te kraljevski dvorski sudac od 1655. do smrti. Pod optužbom za urotu protiv kralja bio je 1671. lišen imanja i pogubljen. Znatni dio njegova imanja prigrabila je obitelj Esterházy. Obitelj se održala preko djece³ i rodbine,⁴ te odigrala važnu ulogu u protjerivanju Turaka iz Mađarske i ponovnom uspostavljanju poretka katoličke crkve i mađarskih kulturnih ustanova 18. stoljeća.⁵

Tamás Nádasdy bio je prvi protestant u obitelji. Pripadao je krugu koji se okupljao oko kancelara Lászla Szalkaija. Bio je prijatelj ostrogonskoga nad-

1 Iván Nagy, *Magyarország családai czímerekkel nemzékrendi táblákkal*. (Grbovi i rodoslovlja mađarskih obitelji). VII. kötet, Pest 1860. 19–26. (reprint: Bp., 1987, Kossuth Kiadó; digitalno izdanje (CDROM) Bp., 1999, Arcanum Kiadó), Zoltán Fallenbüchl, *Magyarország főmértósága* (Mađarsko visoko plemstvo). Bp. 1988, Maecenas Kiadó, I. a.: *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon* (Državni [kraljevski i carski] velikodostojnici u Mađarskoj 17. stoljeća). Bp. 2002, OSZK, Gondolat Kiadó, 207–208.

2 Supruga mu je bila Erzsébet Báthory.

3 Ferenc, István, Flórián, Tamás, László, Erzsébet i Magdolna.

4 Jediní brat njegova oca Pála je umro kao dječak. Sestre su mu bile Anna, prva supruga Nikole Zrinskoga, i Kata koja je postala ženom Györgya Homonnaija Drugeta. Ferenc je imao samo jednu sestru, Annu Máriju koja je postala redovnica.

5 U Léki su početkom 18. st. osnovali značajnu knjižnicu, a u Vátszentkútu servitski samostan, kojega su među ostalim poduprli velikom donacijom knjiga 1764. ali se u 19. stoljeću obiteljsko središte premjestilo u Nádasdladány. Ovdje su do kraja II. svjetskoga rata sakupili obiteljske zbirke legendarnoga bogatstva. Na kraju rata sovjetske su jedinice opustošile, a zatim je mađarska komunistička država nacionalizirala kolekcije koje danas u svom oskrnutom obliku obogaćuju funduse javnih zbirka.

biskupa, povjesničara i humanista Miklósa Oláha te održavao veze s više poznatih osoba suvremenoga humanizma (Ursinus Velinus, Georgius Logus, Jacobus Piso). Umjesto drevnoga grada Léka⁶ i Kanizse koju je stekao brakom, a koja se prvenstveno računala kao vojna utvrda te tako za stanovanje neudobna i opasna, za sebe i svoje vazale dao je izgraditi dvorac u Sárvaru.⁷ Djevojke koje su živjele na dvoru uz Orsolyu su Kanizsai usvojile brojna pravila lijepoga ponašanja (druženje, ples, ponašanje za stolom itd.), ali uz brojne praktične podatke i osnovna načela gospodarskoga nadgledanja, naučile su poglavito njegu cvijeća, povrća i voća. Nastavnici u protestantskoj školi osnovanoj u Sárvár-Újszigetu, zatim crkva i župa koje su pružile dom novoj luteranskoj vjeri te tiskara osnovana 1539. ustanove su mađarskog obrazovanja koje dvorac Nádasdyjevih izdižu iznad redova suvremenih velikaških središta.⁸ Ustanove toga dvora, odnosno intelektualci u njegovoj službi po prirodi stvari zahtijevali su knjige, o čijoj se nabavci brinuo velikaš odnosno obrazovani upravitelj dobrima (kao što su György Perneszi, Ákos Csányi ili Gábor Szentgyörgyi).⁹ György Perneszi († 1560.)

zavrjeđuje posebni spomen jer mu je u ostavštini ostao popis knjiga od 62 stavka.¹⁰ Vjerujemo da opis sadržaja njegove knjižnice daje dobar prikaz i o dvorskoj knjižnici velikaša Tamása Nádasdyja.

U Perneszihoj knjižnici važnu ulogu imaju antički autori. Tu, za Karpatski bazen uobičajenu pojavu, dijelom možemo objasniti i time što su u zemljama, u kojima je latinski jezik živio kao službeni, klasična djela bila popularnija te je u njima lakše bilo uživati, nego ondje gdje su ti pisci služili tek za učenje jezika. Drugi je razlog toj pojavi možda taj, što su etička djela iz staroga vijeka u Ugarskoj dugo bila istinskim izvorom etike, i mjesto im nisu zauzimali moderniji traktati iz filozofije etike. U zbirci je veliki naglasak na djelima ranih i srednjovjekovnih crkvenih otaca. Često su prisutna i teološka djela, premda se Perneszihoja zbirka s konfесиjskog aspekta može držati neopredijeljenom, uz djela Luthera prisutna su bila i Melanchthonova, naročito humanistička djela, ali je zastupljen bio i Calvin. Knjižnica se ne ističe bogatstvom djela s područja kozmografije i prirodoslovlja, ali su i ta djela prisutna. Povijesna je stručna književnost kroničarska, i bavi se prvenst-

6 Među pokretnom imovinom lečke tvrđave na popisu iz 1533. spominju se i knjige: *Lesestoffe in Westungarn II. Forchtenstein (Fraknó), Eisenstadt (Kismarton), Güns (Kőszeg), Rust (Ruszt)*. Hrsg. von Tibor Grüll, Katalin Keveházi, Károly Kokas, István Monok, Péter Ötvös, Harald Prickler. Segedin 1996, (*Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 18/2.*) (Baza podataka o povijesti duhovnih pokreta osamnaestoga stoljeća). Burgenländische Forschungen. Sonderband XV.), 200–201. (*ADATTÁR 18/2*)

7 Bibliografske sažetke o uglednoj stručnoj literaturi vidi u svesku s posljednje konferencije o Tamásu Nádasdyju, odnosno u bibliografiji Jánosa Sylvestera *Nádasdy Tamás (1498–1562) emlékezete. 500 éve született Magyarországon nádor*. [Sjećanja Tamása Nádasdyja (1498.–1562.). 500 godina od rođenja Mađarskoga palatina]. Urednik: István Söptei. Sárvár, 1998 (*SÖPTEI 1998*); *Bibliografija Jánosa Sylvestera*. Sastavila: Lilla Nagyné Piroška. Uvod: Lajos Kuntár. Sárvár-Szombathely, 1987 (*PIROSKA 1987*).

8 O dvorovima Nádasdyjevih vidi: Ferenc Szakály, *A sárvári „provinciális humanista kör” és a reformáció kezdetei* (»Sárvárski provincijalni humanistički krug« i početci reformacije). In: *A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*. (U službi znanosti. Knjiga sjećanja povodom osamdesetoga rođendana Kálmána Bende). Uredio: Ferenc Glatz. Budimpešta 1993, MTA Institut za povijesne znanosti, 83–96.; Katalin Péter, *Nádasdy Tamás mecénási tevékenységéről*. (Mecenatstvo Tamása Nádasdyja). Katalin Péter, *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból* (Svećenstvo i plemstvo. Studije iz mađarske kulturne povijesti iz stopedesetogodišnjega razdoblja počevši od reformacije). Budimpešta 1995 (A Ráday gyűjtemény tanulmányai. 8 (Studije iz zbirke Ráday. 8.), 56–65.

9 Knjižnični katalog nije sačuvan, za razliku od pojedinih spisa o kupovini knjiga. Usp. *Kultúrtörténeti szemelvények a Nádasdiak 1540–1550-es századaiából* (Odabrani dijelovi iz kulturne povijesti o računima Nádasdyjevih iz 1540.–1550.). Izdali: Bernát L. Komorowitz, Erzsébet M. Kállai. Suradnici: Mária Belényesi, Alice Gáborján. Sv. I–II. Bp. 1959, Történeti és néprajzi füzetek, I. (Povijesni i etnografski svesci, I.); Sándor Őze: *500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549–1562. I–II. kötet*. (500 mađarskih pisama iz XVI. st. Pisma Ákosa Csányija Tamásu Nádasdyju 1549–1562. I–II. Svezak). Budimpešta, 1996, Mađarski Nacionalni Muzej; Elemér Mályus, *A Nádasdy-levéltár magyar levelei 1531–1549*. (Mađarska pisma iz arhiva Nádasdyjevih od 1531.–1549.). Levéltári Közlemények (Arhivski dopisi), 1923.; Géza Istváni: *A magyar nyelvű írásbeliség kialakulása* (Stvaranje mađarske pismenosti). Budimpešta, 1934.; László Papp, *Magyar nyelvű levelek és okiratok a XVI. századból* (Pisma i isprave na mađarskome jeziku iz XVI. stoljeća). Budimpešta, 1964. In: *Nyelvtudományi Értekezések 44.* (Lingvističke rasprave).

10 *Magyarországi magánkönyvtárak I. (1533–1657)* (Privatne mađarske knjižnice I. (1533.–1657.). Tiskati dao András Varga. Bp.–Segedin 1986, *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 18/2* (Baza podataka o povijesti duhovnih pokreta 18. st.), 12–14.

veno poviješću Ugarske i susjednih joj područja. U potpunosti izostaju državnoteorijski, filozofskopolitički radovi, a također i ratničke, strateške i fortifikacijske spoznaje.¹¹ Pretpostavlja se je da je obiteljska knjižnica Nádasdyjevih bila mnogo bogatija. Zastupljenost medicinske literature sasvim je sigurno bila velika. Poznato nam je da su česta tema obiteljske korespondencije bili zdravstveni problemi, a činjenica je i to da se jedan od najpoznatijih liječnika u Ugarskoj onoga vremena, Gáspár Kőrösi Szegedi, upravo njima bavio.¹²

Philipp Melanchthon svratio je Tamásu Nádasdyju pozornost na Mátyása Bíróa Dévaija (1500?–1545.), koji je tako djelovao pod njegovim pokroviteljstvom.¹³ Nádasdy je podupirao Pétera Méliusza Juhásza koji je kasnije postao najutjecajnijim kalvinističkim propovjednikom te skladatelja historijskih pjesama, Sebestyéna Tinódija Lantosa. Najznamenitiji je znanstvenik na dvoru, međutim bio János Sylvester (1504?–1552.). Njegova je djelatnost na području stvaranja mađarskoga književnoga jezika te mađarske gramatike odredila tijek rasprava o tim pitanjima u nekoliko idućih stoljeća.¹⁴ U tiskari utemeljenoj 1539. poznata su

sva četiri izdanja njegova djela. Tiskaru je vodio Johannes Strutius (Strauss), a zatim Benedek Abádi.¹⁵ Prvo je djelo bilo Grammatica Hungarolatina, zatim je tiskara na Nádasdyjev zahtjev na mađarskome izdala bulu Pavla III., nakon čega je uslijedila parafraza Geneze napisane u stihovima na mađarskome.¹⁶ Budući da od zadnja dva djela nije ostao očuvan nijedan primjerak, prvom se knjigom na mađarskome jeziku tiskanoj u Ugarskoj drži glavno djelo Jánosa Sylvestera, prijevod čitavoga Novoga zavjeta izdanoga 1541.¹⁷ Troškove izdanja u cijelosti je pokrio Tamás Nádasdy.

Kasnorodeni palatinov sin, Ferenc Nádasdy, u povijesnoj literaturi poznat je prvenstveno kao vojnik. Istina, i ta literatura ističe moderne spoznaje o vojnoj znanosti te vještine upravljanja vojskom, do kojih se ne bi moglo doći samo na temelju praktičnih iskustava.¹⁸ U ono su se vrijeme pojavila brojna izdanja o njegovim bitkama¹⁹ – za koje se može pretpostaviti da su postojala u Sárváru –, a dvorski povjesničar Elias Berger posvetio je posebno izdanje njegovim vojnim vrlinama.²⁰ Sárvárski dvor, čak i od strane Turaka strahopoštovanoga „Crnoga bega”, nije izgubio na svojem sjaju

11 Usp. István Monok, *A 16. századi köznevelés műveltségéről* (O naobraženosti srednjega plemstva u 16. stoljeću). Söptei 1998: 105–115.

12 „Szérelmes Orsikám...” *A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése* («Voljena moja Uršula...» Korespondencija Nádasdyjevih i Gáspára Kőrösa Szegedija). Odabrao, tekstove uredio i bilješke napisao Tivadar Vida, pogovor je djelo Tamása Grynaeus. Bp. 1988, Szépirodalmi Kiadó.

13 O opsežnoj stručnoj literaturi vidi: *Dévai Bíró Mátyás ajánló bibliográfiája*. (Preporučena bibliografija Mátyása Dévaija Bírója). Sastavila Ilona Bartók. Sárvár 1989.

14 Uz do danas uporabljivu monografiju (János Balázs, *Sylvester János és kora* [János Sylvester i njegovo doba]. Bp. 1959) vidi bibliografiju Lille Piroške (Piroška 1987), te u najnovije vrijeme studiju Istvána Bartóka *Sylvester János elrejtett kincsei. Szempontok a Grammatica Hungarolatina új kiadásához* (Skrivena blaga Jánosa Sylvestera. Gledišta o novome izdanju Grammatike Hungarolatine). Magyar Könyvszemle 1998: 325–335.; I. a.: *A Nádasdy-mecenatúra hatása az irodalmi gondolkodásra* (Utjecaj mecenatstva Nádasdyjevih na književno mišljenje). Söptei 1998: 117–130.

15 Vezano uz to vidi: Judit V. Ecsedy: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziasztó korában 1473–1800*. Izdavanje knjiga u Mađarskoj u doba ručnoga tiskarstva od 1473 do 1800). Bp. 1999, Balassi Kiadó (Ecsedy 1999), 3–40., i Judit V. Ecsedy, *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473–1600* (Slova i ukrasi starih mađarskih tiskara od 1473 do 1600). Bp. 2004, Balassi Kiadó (Hungariae Typographica I.) (Ecsedy 2004) 44–52.

16 RMNy 39, 47, 49.

17 RMNy 49. Prve knjige na mađarskome jeziku izdane su u Krakovu (1532. i 1533., Poslanice svetoga Pavla u prijevodu Benedeka Komjátija) i Beču (1536., četiri evanđelja u prijevodu Gábora Pestija).

18 László Nagy, *Az erős fekete beg Nádasdy Ferenc* (Jaki crni beg Ferenc Nádasdy). Bp. 1987, Zrínyi Kiadó, (Nagy 1987) 235–274.; O onovremenoj mađarskoj vojnoznatstvenoj načitanosti vidi: György Domokos–Gábor Hausner–László Veszprémy: *Eruditio militaris*. Iskolakultúra 1997/5, 40–47. (s bibliografijom).

19 Evo tek nekih od njemu posvećenih izdanja: Nicolaus Gabelmann, Padova, 1590 (RMK III. 5502), ili pisma: RMK III. 5572, 7464, 7465 (Nürnberg, 1596); RMK III. 7482 (Frankfurt na Majni 1600).

20 Prag 1603 (RMK III.1004)

ni nakon smrti njegova oca Tamása Nádasdyja.²¹ Velikaš je sudjelovao u teološkim i crkvenim raspravama koje su se odvijale na njegovu dvoru, pa tako i u csepreškoj disputi 1591. godine,²² gdje su pristaše augsburške (luteranske) i helvetske (kalvinističke) vjeroispovijesti odlučili krenuti odvojenim putovima i osnovati zasebne župe. Sam je Nádasdy ostao na strani luteranske crkve,²³ te poticao mlade buduće svećenike u njihovu učenju. Na to su mu mladi poslali svoje zbirke zadataka posvećene velikašu pokrovitelju.²⁴ Iz djela dvorskoga svećenika te iz njegove načitanosti može se zaključivati i o njegovim duhovnim vidicima, jer se István Magyari († 1605.) u izvorima za svoja djela oslanjao i na sárvársku zbirku.²⁵ Izdanja tiskare podupirane od strane Ferenca Nádasdyja – koja su sasvim sigurno obogaćivala i obiteljsku knjižnicu – bila su pozvana služiti spomenutoj vjerskoj raspravi, odnosno borbi protiv težnja Pétera Pázmányja za pokatoličavanjem. Tiskaru je u pogonu držao Johannes Manlius naizmjenice u Keresztúru (1599., 1601., 1603.–1605.) i Sárváru (1600., 1602.).²⁶ Osim kalendara izdao je i luteransku Agendu (1598.),²⁷ odnosno vjerske stavke (1598.).²⁸ Naravno, i djela Istvána Magyarija (1602.),²⁹ nadalje je tiskara pod pokroviteljstvom Nádasdyja sudjelovala u kasnohumanističkim duhovnim pokretima na prijelazu iz 16. u 17. st. Izdan je latinsko-mađarsko-njemački rječnik (Balázs Szikszai Fabricius,

1602.³⁰) te ciklus prijevoda suvremenih luteranskih teologa: Aegidius Hunnius (Tamás Esterházy, István Kürti, 1602.³¹), Gottfried Rabe (János Fabricius, 1603.³²), Andreas Osiander (Mihály Zvonarics, 1603.³³). U toj je tiskari nadalje izdano i najviše pogrebnih pjesama i propovijedi u povodu smrti pokrovitelja Ferenca Nádasdyja (1604.).³⁴

U trenutku njegove smrti, sin mu je Pál još bio maloljetan, te je tako obiteljske stvari sređivala njegova udovica Erzsébet Báthory. Nádasdy je u oporuci svoju djecu preporučio pod zaštitu kasnijemu palatinu Györgyu Thurzóu, a računao je i na dobre namjere muža svoje kćeri Kate, Györgya Homonnaija Drugetha. Skrbnikom je ipak postao rođak iz druge (daraboške) grane obitelji Nádasdy, Imre Megyeri. Sljedeći naraštaj obitelji Nádasdy uskim rodbinskim vezama vezuje se uz Révayjeve (Pálova je žena bila Judit Révay, a Katina je kći, Erzsébet pak postala suprugom Lászla Révaya), odnosno uz Nikolu Zrinskoga, koji je za ženu uzeo Pálovu i Katinu sestru Annu. Povijest spora protiv Erzsébet Bathory – zbog višestrukih umorstava i okrutnosti – još ni dan danas nije u povijesnoj literaturi na odgovarajući način razjašnjena, a utjecaj što ga je vršila na sina Pála ni ne spominje se.

O knjižnome fondu sárvárske knjižnice ne postoji katalog ni iz doba Pála Nádasdyja ni Ferenca Nádasdyja. Njezin rast i dalje možemo procjenjivati per analogiam. Pál je do kraja života ostao lu-

21 Nagy 1987: 49–62.

22 O sinodi vidi: RMNy 653, odnosno strana izdanja: RMK III. 5517, 5518.

23 Vidi pogovor Lászla Makkaija: István Magyari, *Az országonban való sok romlásoknak okairól* (O uzrocima nastanka mnogobrojnih ruševina u državama). Pod tisak uveo Tamás Katona. Bp. 1979, Magyar Helikon.

24 Imre Zvonarics, Wittenberg 1601 (RMK III. 983); Gergely Czenki, Wittenberg 1603 (RMK III. 5677).

25 Osim Makkaijeve studije iz prijašnje bilješke vidi: József Turóczi-Trostler: *Az országonban való sok romlásoknak okairól. Forrástanulmány Magyari István könyvéről* (O uzrocima nastanka mnogobrojnih ruševina u državama. Izvorna studija o knjizi Istvána Magyarija). In: I. a.: *Magyar irodalom – világirodalom*. I. kötet (Mađarska književnost – svjetska književnost. I. svezak). Bp., 1961. 150–166.; Imre Bencze, *Magyari István sárvári prédikátor élete és munkái*. (Život i djela sárvárskoga propovjednika Istvána Magyarija). Bp. 1995, Evangélikus Országos Múzeum (Zemaljski evangelički muzej.)

26 Ecsedy 1999: 72–73; Ecsedy 2004: 121–122.

27 RMNy 833

28 RMNy 834

29 RMNy 890, 913

30 RMNy 891

31 RMNy 888

32 RMNy 901

33 RMNy 902

34 RMNy 910 (Georg Hartlieb), 912 (Benedek Nagy), 913 (István Magyari), 914 (Joannes Ruland), 915 (Zbirka pogrebnih pjesama).

teran, a najutjecajniji su mu savjetnici bila dvojica u crkvenim redovima cijenjenih svećenika, Mihály Zvonarics i István Lethenyei. Pružio je utočište i stranim protestantskim izgnanicima, kao npr. Wolfgangu Mangelburgu i Gregoru Gerberu.³⁵ Pál Nádasdy podupirao je i spomenute Lethenyeijeve studije, stoga ne čudi što je upravo njemu i posvetio izdane radove.³⁶ I disputacije ostale četvorice wittenberških učenika izdane su s posvetom upućenom njemu ili njegovoj udovici Judit Révay.³⁷ Bio je pokroviteljem jednoj od najzanimljivijih ličnosti mađarskoga kasnoga humanizma, sopronskom gradonačelniku Kristófu Lackneru i njegovim, kako u zemlji tako i u inozemstvu (Frankfurt na Majni, 1617)³⁸ emblematskim svescima iz tiskare koju su uzdržavali Nádasdyjevi.³⁹ Nekadašnja Manliusova tiskara je i nakon smrti Ferenc Nádasdyja (1604.) djelovala od 1608. do 1620. u Keresztúru, a zatim u Pápi do 1643. Tiskar je bio Imre Farkas. Kad se Pálov sin, Ferenc Nádasdy pokatoličio, ova je tiskara ostala bez pokrovitelja.⁴⁰ U toj su tiskari izdani i molitvenik Pála Nádasdyja,⁴¹ brojni kalendari te luteranska Agenda, ali se najvažnijim izdanjima mogu ocijeniti ona s kojima je sudjelovao u najvažnijim teološkim (pričest, irenejska teologija) i političkim raspravama toga vremena. Sukobljene su strane sačinjavali Mihály i Imre Zvonarics te István Lethenyei na strani luterana, a János Kanizsai Pálfi i István Pathai iz kalvinističkoga tabora, te nada-

lje na strani katoličanstva ostrogonski nadbiskup Péter Pázmány.⁴²

Ferenc Nádasdy je u upravljanju dvorom u Sárvaru slijedio primjer što ga je u početku uspostavio njegov pradjed. Pripadnost luteranskoj crkvi, podupiranje njezinih ustanova,⁴³ odnosno potpomaganje suvremene humanističke književnosti⁴⁴ bili su primarni ciljevi ove obrazovne politike. Na sinodu u Csepregu 1643. objavio je pokatoličenje⁴⁵ te su time zapadnomađarski protestanti izgubili i posljednjega velikoga mecenu, jer su se Miklós Esterházy i Ádám Batthyány već ranije priklonili nauku Pétera Pázmányja.

Sredinom sedamnaestoga stoljeća, unatoč međusobnim sukobima katoličkih aristokrata koji su sudjelovali u upravljanju državom, uočljiva je namjera da se Mađarska predstavi Habsburškom kraljevstvu kao zemlja čija je katolička crkva nastala neovisno o Habsburzima, te koja ima vlastite svece i heroje.

Nádasdy je dvor preselio u Pottendorff,⁴⁶ i ondje je na drugom imanju u županiji Šopron, u Lorettomu osnovao tiskare, u kojima je izdavao knjige dijelom za potrebe lokalnih katoličkih zajednica (u Lorettomu servitima), a dijelom i vlastita djela.⁴⁷ Znatno je proširio veze dvora, započeo je aktivnu djelatnost promicatelja književnosti i umjetnosti te je i sam postao piscem. Najpoznatije mu je djelo pod nazivom Mausoleum, u kojem u stihovima predstavlja mađarske kraljeve i koje je bilo bogato

35 Usp. RMNy 1492, odnosno 2027.

36 RMNy 1027A, 1028; cf. RMK III. 1611

37 István Lossics (1614, RMK III. 1135), István Potyondi (1614, RMK III. 1140), Miklós Galgóczi (1619, RMK III. 1265), András Horváth (1637, RMK III. 1532, 1533)

38 RMK III. 1189

39 RMNy 1133

40 Ecsedy 1999: 103–104.

41 RMNy 1494

42 RMNy 1059, 1061, 1072, 1091, 1324, 1380, 1560, 1602.

43 RMNy 1637, 1991.

44 Posebno se ističe podupiranje radova Davida Frölicha, matematičara i astronoma iz Késmárka: RMNy 1680, 1758, 1820

45 RMNy 1990

46 O kulturnopovijesnoj ulozi pottendorffskoga dvora Noémi Viskolcz uskoro objavljuje monografiju, pa se u ovim zabilježkama pozivamo na njezine dosad neobjavljene rezultate: *Pottendorffski dvor i knjižnica Ferenc Nádasdyja*. Bp., 2007, (Knjižnice Karpatskoga bazena u ranome novome vijeku) – u pripremi.

47 Ecsedy 1999: 137–138.; Alfréd Sitte, *Gróf Nádasdi Ferencz művei és könyvtára* (Djela i knjižnica grofa Ferenc Nádasdyja). Magyar Könyvszemle 1902, 146–158.

urešeno gravurama, prvi put izdano u Nürnbergu 1664.,⁴⁸ a nakon tri godine i u Pottendorffu.⁴⁹ Podupirao je brojna izdanja u Amsterdamu, Beču i Frankfurtu na Majni, ali su i među njima važnija ona djela koja se tiču mađarske povijesti.⁵⁰ Rad Pétera Révayja o mađarskoj kruni, koji se do dana današnjega pokazao uporabljivim, doživio je 1659. u Frankfurtu dva izdanja, od kojih su oba bila pod Nádasdyjevim patronatom.⁵¹ O svetom Ladislavu, kralju-vitezu i Milesu Marianusu,⁵² izdao je čak dvije sveučilišne disputacije. Jednu je napisao Miklós Falusy (1648.),⁵³ a drugu Ferenc Pakay (1667.).⁵⁴

Ferenca Nádasdyja uhitili su 3. rujna 1670. pod optužbom za urotu protiv kralja te su ga 30. travnja 1671. smaknuli u Bečkom Novome Mjestu.⁵⁵ Mnogi su se htjeli dograbiti bogate pottendorffske knjižnice velikaša osuđenoga na odrubljivanje glave i oduzimanje imovine. Najprije su iz nje izabrane knjige za carsku knjižnicu, ali su na posljedku onamo dospjele tek 1687.⁵⁶ Drugim je dijelom obogaćena imovina glavnoga dvorskoga kancelara Paula Hochera von Hochengrüna, dok je ostatak pripao lorettomskomu servitskomu samos-

tanu. Iz te su građe na račun carske knjižnice knjige ponovno uzete 1678., te su i one otpremljene u Beč.⁵⁷ Duplikati iz stare građe Österreichische Nationalbibliothek u više navrata bili su prebrani i prodani. Knjige lorettomskih servita dospjele su 1787. u budimpeštansku Sveučilišnu knjižnicu, odakle je tijekom stoljeća nestalo mnogo knjiga. Tako se rasuo knjižni fond pottendorffske knjižnice koji je brojio više od tisuću svezaka, a dosad je pronađeno manje od pedeset svezaka. Na temelju arhivskih izvora pred nama se otvara knjižna građa koja je pripadala modernoj, višejezičnoj (latinskoj, njemačkoj, talijanskoj, francuskoj, mađarskoj) zbirci. Važno je mjesto dobila i teološka literatura, a ona se sastojala poglavito od suvremenih autora. Uz povijesnu literaturu bila su zastupljena i djela o modernoj teoriji države i politici, a knjižnicu su obogaćivala i brojna literarna te djela s područja umjetnosti. Knjige su na policama bile poslagane prema tematskomu redoslijedu, i usudit ćemo se pretpostaviti da je bila riječ o prvoj mađarskoj zbirci u čijem je stvaranju važnu ulogu igrala ne samo čitalačka i korisnička, već i kolekcionarska namjera.

48 RMK III. 2254.

49 RMK III. 2397.

50 Ovdje nećemo nabrajati prigodna izdanja vezana uz članove obitelji Nádasdy.

51 RMK III. 2058, 6387.

52 Predaja »Marijina zemlja Mađarska« ponovno je oživjela u drugoj polovici 17. st., a u 18. st. postala je programom.

53 RMK III. 1694.

54 RMK III. 2384.

55 Na mnogim je europskim jezicima objavljena vijest o smaknuću uz obrazloženje postupka.

56 Adattár 13/2. 73–80., 101–106.

57 Adattár 13/4. (u pripremi)

SMAKNUĆE PETRA ZRINSKOGA, FERENCA NADASDYJA I FRANA KRSTE FRANKAPANA, BEZ NADNEVKA, OSZK APP. M. 362, BAKROREZ

1.

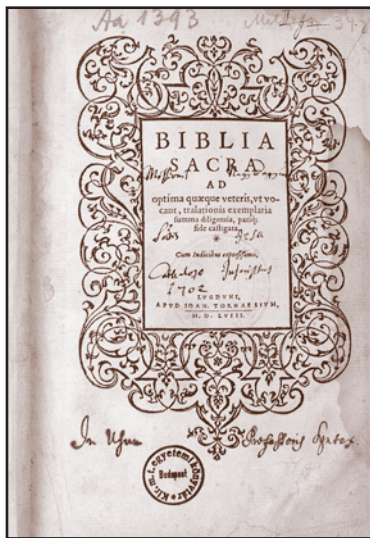
OPIS IZLOŽENIH PREDMETA

1. SLIKA TAMÁSA NÁDASDYJA (*Nepoznati slikar, 16. stoljeće*) *Ulje na platnu, 226×131 cm – Mađarski nacionalni muzej lt. 53.8*

2. SLIKA ORSOLYE KANIZSAY (*Nepoznati slikar, 16. stoljeće*) *Ulje na platnu, 227×131 cm – Mađarski nacionalni muzej lt. 53.2*

3. BIBLIA SACRA *ad optima quaeque veteris, ut vocant, translationis exemplaria summa diligentia, parique fide castigata.* Lugduni, 1558, Joannes Tornaesius. Primjerak: Budimpešta, Sveučilišna knjižnica, M 342

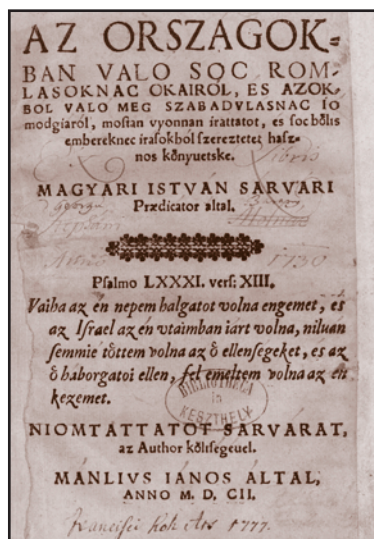
Svezak je bio vlasništvo Györgya Csirkea koji ga je vjerojatno kupio u Beču, gdje je studirao pravo, ili u Wittenbergu, gdje mu je Melanchthon bio profesor, odnosno domaćin. György Csirke vratio se 1560. u Ugarsku, i knjigu darovao sinu Tamásu Nádasdyja, mladomu Ferencu. Svezak osim potpisa darovatelja sadržava i autografske zabilješke više wittenberških profesora: Georga Maiora, Joachima Kammermeistera, Paula Ebera i samoga Philippa Melanchthona. Vidi: Ágnes Szalay Ritoókné: *Albani Csirke György, Melanchthon magyar tanítványa.* (Csirke György iz Albana, Melanchthonov mađarski učenik.) *Diakónia*, 1980/2. 15–21.; Katalin Keveházi: *Melanchthon-autográfok a történeti Magyarországon.* (Melanchthonski autografi u povijesnoj Ugarskoj.) *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből.* (Studije iz povijesti Lutherove reformacije.) Urednik Tibor Fabiny. Budimpešta 1984: 165–180. II. 4.

4. JÁNOS SYLVESTER, TRANSL.: *Vy Testamentum magyar nyelwen ...* (Sárvár) Vyszigethben, 1541, Joannes Strutius, Benedek Abádi. RMNy 49, primjerak: OSZK RMK I.15 i faksimil.

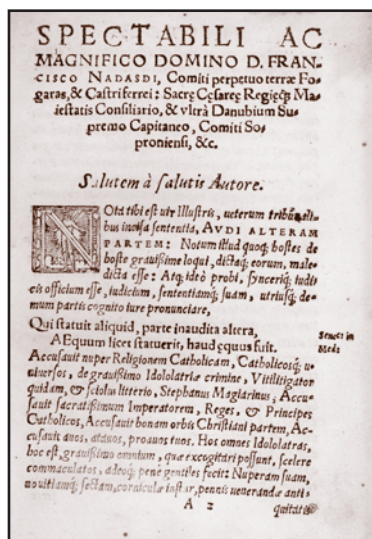

Prvo potpuno mađarsko izdanje Novoga zavjeta vezuje se za knjižnu kulturu sárvárskoga dvora. Prijevod je slijedio erasmička načela jer je jedan od važnijih Sylvestrovih ciljeva bio dokazivanje elokvencije mađarskoga jezika, a ne namjera služenja reformaciji. Posveta je upućena ugarskomu kralju Ferdinandu I., dok se na posljednjem listu nalazi sjedinjeni grb Tamásu Nádasdyja i Orsolye Kanizsai.

8. ISTVÁN MAGYARI, *Az országokban valo soc romlasoknac okairol, es azokbol valo meg szabadosnacs io modgiarol ... hasznos könyuetske.* (Korisna knjižica o uzrocima grijeha u zemlji i pravim načinima da se iz njih izbavi.) U Sárváru, 1602., Johannes Manlius. RMNy 890, primjerak: OSZK RMK I. 379

Djelo posvećeno Ferencu Nádasdyju luteranski je polemički spis koji prati teze wittenberške povijesne škole o »turskome Božjem biću« (Turca Dei flagellum), te preporuča da se do oslobođenja od Turaka dolazi putem prave luteranske vjere, te ako državni vođe prestanu živjeti u grijehu i neslozi. Vodeća ličnost katoličke strane, Péter Pázmány dao je odgovor na ovu knjigu.

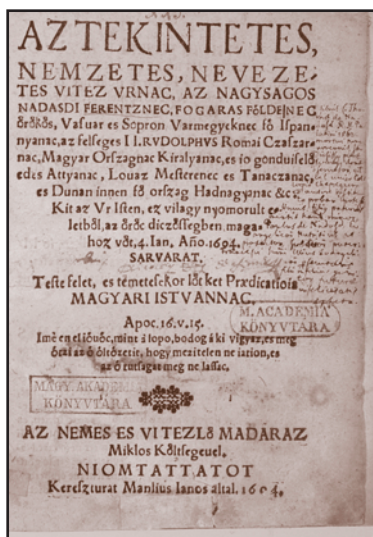

9. PÉTER PÁZMÁNY, *Felelet az Magiari Istvan sarvari prædicatorknak az ország romlása okairul irt könüeuere ... (Odgovor na knjigu Istvána Magyarija, sárvárskoga svećenika, o uzrocima grijeha na zemlji ...)* U Nagyszombatu, 1603., typis Capituli Strigoniensis. RMNy 905, primjerak: OSZK RMK I. 385

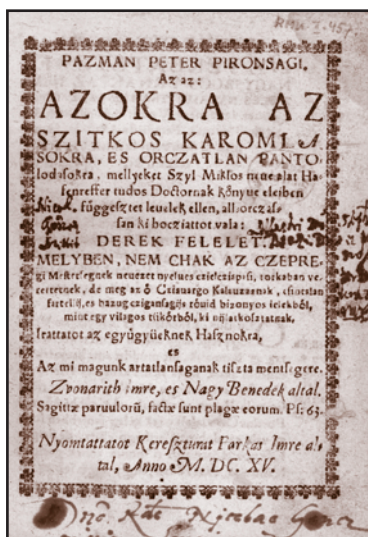
Posmrtna izdanja prigodom smrti „Crnoga bega”, Ferencu Nádasdyja 1604.

10. BENEDEK NAGY, *Naeniae ... Kereszturini, 1604., Johannes Manlius. RMNy 912, primjerak: OSZK RMK II. 321*

11. ISTVÁN MAGYARI, *Az tekintetes ... Nadasdi Ferencnek ... teste felet es temetesekor löt ket praedikatio ... Kereszturat (Dvije propovijedi nad tijelom uglednoga Ferenc Nádasdyja prilikom njegovoga pogreba ... u Keresztúru), 1604., Johannes Manlius. RMNy 913, primjerak: MTA RM I 4r 192*
Prigodom smrti (Sárvár, 4. siječnja 1604.) vojskovođe poznatoga širom onodobne Europe, pogrebne su pjesme bile napisane na brojnim jezicima te tiskane u više tiskara. Predstaviti ćemo neke od njih.

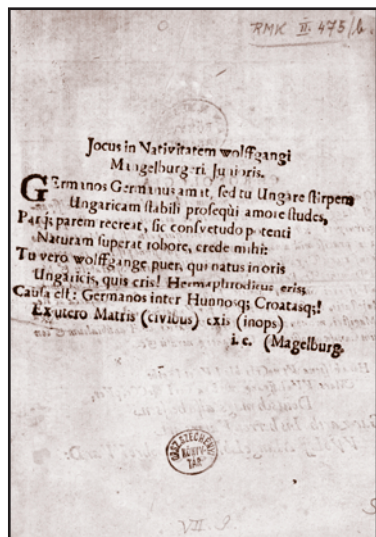

12. IMRE ZVONARICS, BENEDEK NAGY, *Pazman Peter pionsagi, az az azokra az szitkos karomla sokra es orczatlan pantolodasokra, melyeket Szyl Miklos neve alatt Hafenneffer tudos doctornak könyye eleiben függesztet leuelek ellene all-orczassan ki boczaított vala, derek felelet ... (Valjani odgovor na prijekore Pétera Pázmánya, to jest na njegova prosta huljenja i bezobrazna napadanja, koja je pod pseudonimom Miklós Szyl podložio izdao protiv pisama objavljenih na početku knjige doktoru znanosti Hafenneffera ...)* U Keresztúru, 1615., Imre Farkas. RMNy 1091, primjerak: OSZK RMK I. 457.

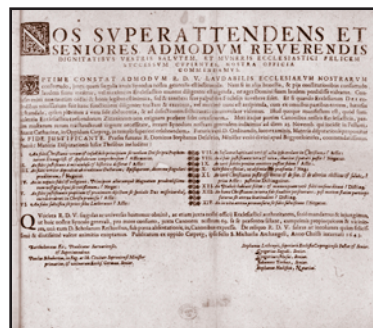
13. ISTVÁN LOSSICS CSÁKORTNYAI, resp.: Jacobus Martin, *præs.: Disputatio logica ... De argumenti dialectici inventione ... Wittenberg, 1614., Johannes Gormann. OSZK RMK III. 1135, primjerak*
Lossics je bio pod patronatom Pála Nádasdyja, dvorskoga svećenika Mihályja Zvonaricsa te dvorskog učitelja Jakaba Mockiusa. Pál Nádasdy potpomagao je mnoge na studiju u inozemstvu te se čini da je svjesno djelovao na polju ustrojstva crkve, i doškolovanja svećenika i učitelja. Poznati su nam brojni alumnisti: István Potyondi (Wittenberg, 1614., RMK III. 1140), Miklós Galgóczi (Wittenberg, 1619., RMK III. 1265), ili István Lossics Csáktornyai.

14. JOCUS IN NATIVITATEM Wolfgangi Mangelburgeri junioris. Csepreg, 1631 – 1632., Imre Farkas. OSZK RMNy 1492; primjerak: OSZK

Pál Nádasdy, slično ostalim protestantskim velikašima zapadnoga Zadunavlja, prihvaćao je izbjeglice, koje su u Europi progonili zbog vjerskih uvjerenja. Takva je bila i obitelj Wolfganga Mangelburgera koja je utočište dobila u Sopronkerekstúru, ili Gregor Gerber iz Saske koji je od 1617. do 1620. živio na porgelinskom imanju Pála Nádasdyja, da bi zatim otišao u Gornju Ugarsku (RMNy 2027).

15. PORTRET FERENCA NÁDASDYJA III. (Nepoznati slikar, 1662.) Ulje na platnu, 228×131 cm – Mađarski nacionalni muzej lt. 53.5

16. NOS SUPERATTENDENS ET SENIORES admodum reverendis dignitatibus vestris salutem et muneris ecclesiastici felicem successum cupiens nostra officina commendamus ... synodum nostram generalem indicimus ad diem 25. Novembris, ... in oppidum Csepreg ... 1643. Csepreg, 1643., Imre Farkas. RMNy 1990, primjerak: OSZK Poziv na luteranski sinod. Zanimljivost tiskovine leži u tome što je prigodom toga sinoda Ferenc Nádasdy objavio svoju namjeru prijelaska na katolicizam.

17. ATLAS MAIOR, sive Cosmographia Blaviana, qua solum, salum, coelum accuratissime describuntur. Tom. 1-11. Amstelodami 1662, Labore et sumptibus Ioannis Blaeu. OSZK, Kartografska zbirka TA 360/1-11

rimsko-njemačkomu caru i ugarskomu kralju Leopoldu I. Naslovnice tradicionalno krase tiskarski grbovi obitelji Blaeu, kojima je središnji motiv astronomski instrument, sphaera armillaris, ukazujući na to da je on utemelji-

Najljepša i zasigurno najsveobuhvatnija kozmografija 17. st. objelodanjena je u Amsterdamu pod uredništvom i o trošku Joannesa Blaeua. Ovaj golemi posao bio je kruna kartografske djelatnosti ne jednoga čovjeka, već tiskarske radionice velike obitelji Blaeu. Kartografsko izdavaštvo tiskarske radionice Blaeu – kao i kod drugih nizozemskih izdavača – tek dijelom je počivalo na izradi izvornih karata. Najveći se broj mapa iz njihove tiskarske radionice temeljio na preuzimanju sličnih djela od drugih izdavača. Djelu od jedanaest svezaka na latinskome jeziku, u kojem se može naći preko tisuću karata i drugih gravura, prethodilo je više atlasnih izdanja s različitim brojevima svezaka. Ovo golemo djelo zapravo je posebni snimak spoznaja o svijetu iz 17. st. Inačicu djela na latinskome jeziku objavljenu 1662., urednik Joannes Blaeu posvetio je

telj tiskarske radionice. Willem Janszoon Blaeu, bio je izrađivač astronomskih instrumenata i astronom. Većinu danas poznatih primjeraka ovoga prekrasnoga izdanja izdavač je u vlastitom ateljeu ukrasio iluminacijama, uvezanim najčešće u bijeli pozlaćeni pergament, tako da su ti zadivljujući svesci bili dostojni istaknutoga mjesta u bilo kojoj knjižnici. U primjerku iz Mađarske nacionalne knjižnice Széchényi (OSZK) stoji moderni vlasnički pečat iz 19. st., koji ukazuje na to da je djelo, prije no što je dospjelo u javnu zbirku, vjerojatno pripadalo obiteljskoj knjižnici u Tati vojvodâ Esterházy. Naš je svezak zadržao prekrasni kolorit, listovi su mu se tijekom stoljeća neznatno zaprljali te je vidljivo kako su ga nekadašnji vlasnici brižno štilili i čuvali. Jedan je takav *Atlas maior* postojao i u knjižnici Ferenc Nádasyja.

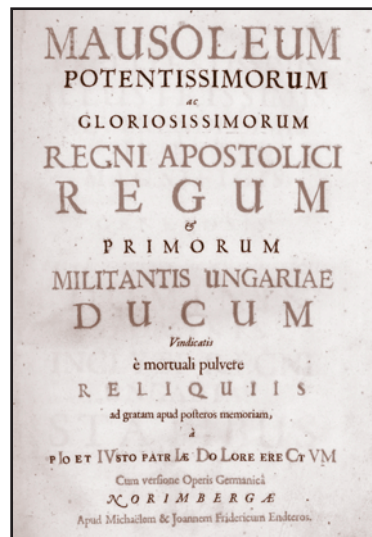
18. REGNI HUNGARIAE nova et exactissima delineatio. Amstelodami, 1664, Joannes Blaeu, 49×47 cm, OSZK Kartografska zbirka TR 7 080
Dvije godine poslije izdavanja *Atlasa maiora* na latinskome jeziku, Joannes Blaeu izdao je novu kartu Ugarske, koju je posvetio ondašnjemu državnomu sudcu, grofu Ferencu Nádasdyju. U posveti je izdavač Nádasdyja nazvao patronom, iz čega se može zaključiti kako je grof državni sudac bio uvaženi kupac amsterdamske tiskarske radionice Blaeu. Karta se sadržajno razlikovala od ostalih karta suvre-

mene Ugarske. Većina istraživača za izmjene odgovornim drži samoga grofa Nádasdyja, a pretpostavke im potkrepljuje činjenica da u usporedbi s ranijim prikazima Ugarske ova karta najveća odstupanja pokazuje na području Zadunavlja odnosno zapadne Ugarske, točno ondje gdje je državni sudac imao najviše posjeda. Ako pažljivo promotrimo ona odstupanja koja se mogu naći među ranijim zemljovidima Ugarske iz tiskarske radionice Blaeu i djela posvećenoga Nádasdyju, tada je lako uočiti da se iza izvora odstupanja krije djelo izdano 1664. koje je u odnosu na prijašnje zemljovide Ugarske predstavilo niz novih podataka. Taj je novi izvor podataka bilo djelo Martina Stiera pod naslovom *Landkarten des Königreich Ungarn, und dennen andern angrenzenden Königreiche, Fürstenthumen, und Landschaften ...*, koje je svijetlo dana ugledalo u Beču, također 1664.

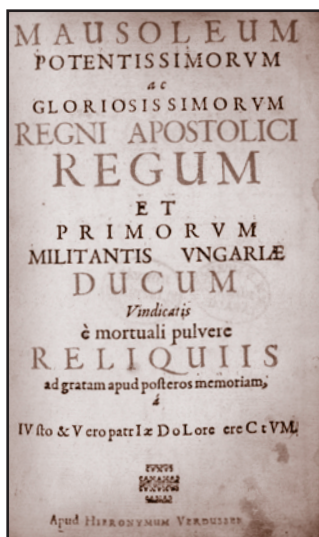
Suvremeni istraživač toga djela pretpostavlja (Zoltán Fallenbuch, Godišnjak OSZK-a, 1978. Bp. 1980: 375–389.), da je *Atlas maior*, odnosno Nádasdyju posvećeno ukrasno izdanje zemljovida Ugarske otisnuto na pergameni, kao dio fonda knjižnice Ferencu Nádasdyja dospjelo u vlasništvo Esterházyjevih. Vojvoda Pál Esterházy bio je šogor državnoga suca grofa Ferencu Nádasdyja, koji se naposljetku, od grofove konfiscirane imovine, domogao njegovih zapadnougarskih posjeda i utvrda s pripadajućom im pokretnom imovinom. Ovu našu pretpostavku potkrepljuje i činjenica da se zemljovid Ugarske otisnut na pergameni koji se drži dijelom ukrasnog izdanja, danas nalazi u Mađarskome državnome arhivu, u arhivskomj građi obitelji vojvoda Esterházy. Sumnju nam potkrepljuje i to što je 11 svezaka *Atlase maiora* nekoć bilo i u vlasništvu tatske loze obitelji Esterházy.

19. FERENC NÁDASDY, POSVETA; *Nicolaus Avancini, pjesme na latinskome, Sigmund van Birken, pjesme na njemačkome: Mausoleum ... Regni Apostolici Regum et ... Ungariae Ducum ... Norimbergae, 1664, Michael et Joannes Friedericus Endtner. RMK III. 2254, primjerak: OSZK*

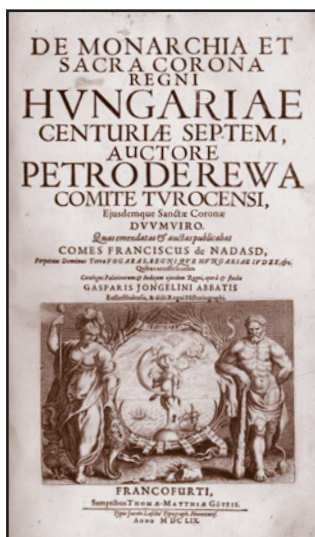

Ovo je djelo Nádasdy posvetio ugarskim stazežima. Namjera mu je bila propagiranje ideje o samostalnome Ugarskome kraljevstvu uz predstavljanje starih kraljeva i vođa. Svakomu je kralju i vodi u čast napisao posebnu pjesmu na latinskome i njemačkome jeziku.

20. FERENC NÁDASDY, POSVETA; *Nicolaus Avancini, pjesme na latinskom, Sigmund van Birken, pjesme na njemačkom: Mausoleum ... Regni Apostolici Regum et ... Ungariae Ducum ... Pottendorff, 1667, Hieronymus Verdussen. RMK III. 2397, primjerak: OSZK*

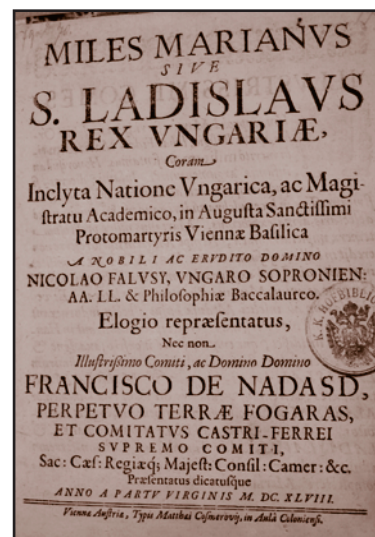

Nádasdy je u svojoj dvorskoj tiskari ponovno izdao tekstovni dio Mausoleuma (RMK III. 2254) objavljenoga u Nürnbergu 1664. Konceptija, prema kojoj je Ugarska o Habsburzima neovisna kršćanska kraljevina, našla je izraza u brojnim oblicima. Péter Révay napisao je monografiju o Svetoj kruni, Melchior Inchofer napisao je povijest crkve u Madara, oživjevši predodžbu o »Ugarskoj, zemlji Marijinoj«, dok je više njih raspravljalo o ugarskom svecu vitezu, svetome Ladislavu. Ova izdanja podupirao je Ferenc Nádasdy. Kasnije je i Pál Esterházy prisvojio te ideje.

21. PÉTER RÉVAY, De Monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae centuriae septem ... ejusdemque Sanctae Coronae deumviro, quas emendatas et auctas publicabat Comes Franciscus de Nadasd ... Quibus accessit seorsim Catalogus Palatinorum et Iudicum Ejusdem Regni, opera et studio Gasparis Jongelini ... Francofurti, 1659, Jacobus Lasché. RMK III. 2058, primjerak: OSZK.

Objavljivanje knjige potpomogao je Ferenc Nádasdy. U novome je izdanju objavljena iste godine, na istome mjestu (RMK III. 6387).

22. MIKLÓS FALUSY, Miles Marianus, sive S. Ladislaus Rex Hungariae ... Viennae Austriae, 1648, Matthaeus Cosmerovius. RMK III. 1694, primjerak: ÖNB

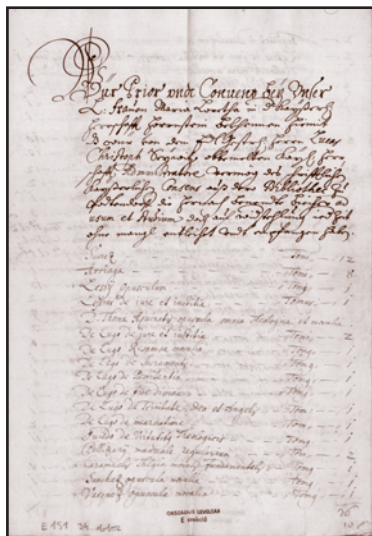
Miklós Falusy bio je šopronski đak te je 1648. vodio disputu za titulu bakalaureata. Svezak svojih teza posvetio je Ferencu Nádasdyju.

23. SMAKNUĆE FERENCA NÁDASDYJA, 1671. Bakrorez, 170×275 mm (C. Meysens) *Vera et deducta descriptio criminalium processuum et secuti supplicii in tres reos comites Franciscum de Nádasd, Petrum a Zrin et Franciscum Christophorum Frangepani. Viennae Austriae, 1671, Matthaeus Cosmerovius. RMK III. 2550, primjerak: OSZK*

1671. i 1672. objavljene su brojne tiskovine o smaknuću Ferenca Nádasdyja, Petra Zrinskoga i Krste Frankopana. Riječ je, uglavnom, o carskoj propagandi kojom se opravdavalno smaknuće.

24. OTPREMANJE DIJELA ZAPLIJENJENE KNJIŽNICE FERENCA NÁDASDYJA u Lorettom, 1672.-1673. Mađarski Državni Arhiv, E 150 Acta Ecclesiastica, Irregestata, 20 t. Nr. 2-3. Fasc. M. U popisu knjiga naveden je samo dio njih, a dio njih je naposljetku završio izravno u bečkoj Carskoj knjižnici, drugi pak dio dospio je u vlasništvo drugih obitelji.

25. TARIFFA, über das Fein-Silber ... durch Johann Haintzelmann ... Calculiert ... Augsbürg, 1622, Johann Ulrich Schönigk. Primjerak: Budimpešta, Sveučilišna knjižnica, Bar. Ec 20 Svezak i sadržajno zavrjeđuje pozornost, jer se u drugim suvremenim knjižnicama ne susrećemo s priručnicima o procjenjivanju vrijednosti srebra. Poseban je po tome što nam je tim djelom u nasljeđe ostao najstariji ekslibris obitelji Nádasdy. Njegovo otkriće možemo zahvaliti Gáboru Farkasu!

26. EKSLIBRIS FRANCISCUS DE NADASD, 1646. Primjerak: OSZK 502 040 Ovaj je ekslibris, naručen od Ferenca Nádasdyja 1646., očuvan zahvaljujući tomu što je bio zalijepljen u jednu kasniju knjigu – Mátyás Bél: *Apparatus ad historiam Hungariae ... Posonii, 1735, Joannes Paulus Royer*. Zamislivo je da su ekslibris gravure koje su ostale u obiteljskome vlasništvu, prema onovremenom običaju, kao vlasničko znamenje koristili i potomji naraštaji ove obitelji. Otkriće Noémi Viskolcz.

KERESZTYEN SENECA,

Az az
LVCIVS ANNÆVS SENECA,
Leveleiből ki-fzedetett,
Es xxxviii. Részre osztatott,
KERESZTYENI
VIRAGOK.

*Mellyek az Tekéntetes
és Nagyságos*
GROFF BATTYANI
ADAM, &c.

ő Nagysága akarattyaából.
Diákból magyarra, most
elsőben fordíttattak és költsé-
gével ki-nyomtatattak.

Nyomtatta Béchben, A'Koloniai Uld-
varban Cosmerovius Máte.
M. DC. LIV. esztendőben.

SÁMUEL KÉRI TRANSL.: KERESZTYEN SENECA..., 1654. RMNy 2510, OSZK RMK I 882

SÁMUEL KÉRI PREVEO JE OVO DJELO NA MOLBU ADAMA BATTHYANYJA.

GÜSSINŠKI DVOR OBITELJI BATTHYÁNY I NJIHOVA KNJIŽNA NAOBRAZBA

MEĐU KNJIZNICAMA MAĐARSKIH velikaša 16. i 17. st. kojima poznajemo sadržaj i povijesni razvoj, ističe se güssinška *Knjižnica Batthyány*. Güssinški je dvor s međunarodnim humanističkim vezama, s članovima aktivnim u mađarskome crkvenome, znanstvenom i kulturnome životu, sa svojom školom, tiskarom, i ne manje važno, knjižnicom, postao ustanovom od najvećega obrazovnog utjecaja na tome području na prijelazu iz 16. u 17. st.

Obitelj Batthyány tijekom druge polovice 15. st. toliko je ojačala da su njezini članovi postali visokim dostojanstvenicima.¹ Najviša služba Boldizsára Batthyányja (o. 1452.–1519.) bio je položaj zamjenika kraljevskoga dvorskoga sudca (1518.–1520.), Boldizsár II. (poslije 1525.), potkraj života postao je kraljevskim komornikom, a Ferenc I. (1497.–1566.), bio je veliki konjušar i veliki župan županije Vas (1525.–1543.). U ovome ćemo se izlaganju, međutim, usredotočiti na knjižnu kulturu triju naraštaja ove obitelji. Boldizsár Batthyány (1537.–1590.),² od 1568. bio je okružnim glavnim kapetanom Zadunavlja, dok je njegov sin Ferenc (1573.–1625.),³ bio velikim konjušarem, glavnim kapetanom Zadunavlja te velikim župa-

nom županije Šopron. Unuk Ádám (1610.–1659.),⁴ bio je carskim komornikom, kraljevskim savjetnikom i glavnim kapetanom Zadunavlja.

Obitelj je zacijelo posjedovala brojne dvorce i rezidencije, ali uz Szalónak, Rohonc, Dobru i Körmend, za nas su najzanimljivije životno razdoblje proveli u Güssingu.

Slično brojnim mađarskim aristokratskim obiteljima iz sredine 16. st., glava obitelji Boldizsár, prešao je na protestantizam. Mladić, simpatizer luteranstva, između 1559. i 1561. boravio je u Francuskoj gdje je bio svjedokom prvih progona hugenota. Njegova sklonost helvetskoj konfesiji u svakom je slučaju ojačala pred prizorima nasilja, odnosno prateći tiskovine na temu vjerskih rasprava.⁵ Na prostoru s vjerski mješovitim stanovništvom odcjepljenje protestantskih crkava trajalo je jako dugo, sve do prve trećine 17. st. Na dvoru Batthyányjevih, u doba Boldizsára i sina mu Ferenc, kalvinisti su imali najveći utjecaj. Nakon Ferencove smrti stručna literatura govori o »evangeličkome preokretu«. Ádám Batthyány odlučio se 1629. pokatoličiti, pa je 1640. u Güssing pozvao franjeve.⁶

1 Jedan od najpotpunijih genealoških sažetaka: András Koltai, *Batthyány Ádám és könyvtára* (Ádám Batthyány i njegova knjižnica). Budimpešta-Segedin 2002, OSZK–Scriptum Rt. (*A Kárpát-medence koraiújkori könyvtárai. Bibliotheken im Karpatenbecken der frühen Neuzeit. IV.*) (Koltai 2002): 284–291).

2 Supruga mu je bila Dorica Zrinska.

3 Supruga mu je bila Eva Poppel Lobkowitz.

4 Supruge su mu bile Aurora Formentini i Catharina Wittmann.

5 Péter Ötvös je u svojem predgovoru naslikao Boldizsárov suvremeni portret: *Bibliotheken in Güssing im 16. und 17. Jahrhundert*. Hrsg von István Monok, Péter Ötvös. Band II: István Monok–Péter Ötvös–Edina Zvara, *Balthasar Batthyány und seine Bibliothek*. Eisenstadt 2004. (Burgenländische Forschungen. Sonderband XXVI.) (Monok–Ötvös–Zvara 2004)

6 O vjerskim pripadnostima pojedinih naraštaja obitelji i o promjenama konfesijskoga sastava dvora András Koltai napisao je jezgrovitu studiju s cjelovitom bibliografijom: Koltai 2002: 5–8, 16–20, 24–29; Vidi: Sándor Eckhardt, *Batthyány Boldizsár a francia udvarnál* (Boldizsár Batthyány na francuskome dvoru). *Magyarságtudomány* 1943, 36–44.

Promjene u shvaćanjima vjere, smještaj posjeda Batthyányjevih, na razmeđu austrijskih povijesnih pokrajina, Ugarske i Turskoga carstva, posebice Boldizsárova duhovna otvorenost,⁷ osoblje pristiglo ženidbama Ferenc i Ádáma, utjecalo je na to da su se na güssinškome dvoru pojavile i na dulje ili kraće vrijeme ondje nastanile brojne znamenite ličnosti.⁸ Protestantska škola, koju su podupirali Boldizsár i Ferenc, tiskara te Ádáma »dvorska škola« kao ustanove privlačile su suvremenike.⁹ U okviru ove studije nemoguće je navesti svakoga poimence, ali se najistaknutiji moraju spomenuti. Među protestantskim dušobrižnicima ističu se István Beythe, István Pathai i János Pálfi Kanizsai,¹⁰ a važno je navesti i brojne štajerske, koruške, češke, falačke, württemberske i bavorske izgnanike koji su posjetili dvor, među kojima je nekolicina dobila i zaposlenje na obiteljskim posjedima.¹¹ Mnogi su od njih svojim priložima pridonijeli povećanju obiteljske knjižnice te knjižnice protestantske škole.¹² Prijelaskom Ádáma Batthyányja

na katoličanstvo na dvoru je došlo do novih odnosa. Uz isusovca Mátyása Vernicha spomena su vrijedni i župnik Mihály Lónyi, te franjevci Antal Nagy, Sámuel Kéri i Gergely Malonfalvay među güssinškim katoličkim dušobrižnicima. Valja imati na umu, da su u ono doba čak i stranci uočili suvremenost Ádáma dvora i odgoja njegovih sinova Kristófa i Pála.¹³

Obogaćivanje obiteljske knjižnice osiguravale su i uznapredovale znanstvene veze tijekom 16. st. S punim pravom možemo govoriti o »humanističkome krugu«, jer su Güssingom prošli David Chytraeus,¹⁴ Carolus Clusius,¹⁵ Elias Corvinus,¹⁶ odnosno Johann Kepler.¹⁷ Od korespondenata ističu se prirodoslovac Felizian von Herberstein, liječnici Nicolaus Pistorius, Joannes Homelius i Cesare Franco te arhitekt Pietro Ferrabosco.¹⁸

Zahvaljujući intelektualnoj živosti dvora, Johannes de Manlius (o. 1540.–o. 1605.), doselio se 1582. u Güssing s tiskarskom opremom te do 1585., a potom i od 1595. do 1597. izdao ukupno dvade-

7 Jedan od zanimljivijih primjera za to je nabava slike Pietera Brueghela st. Usp. Imre Katona, *Brueghel i Batthyányjevi*. Bp., 1979, Magvető Kiadó.

8 Usp. István Monok, *Die kulturvermittelnde Rolle des Batthyány-Hofes an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*. Deutsche Sprache und Kultur, Literatur und Presse in Westungarn/Burgenland. Hrsg. von Wynfrid Krieglleder, Andrea Seidler. Bremen 2004, Edition Lumière, 75–90. (Monok 2004).

9 Ogljedna raščlamba Ádáma dvorskoga života s opširnim razmatranjima prethodnih događaja: Koltai 2002.

10 Imre Katona, *A Batthyányak és a reformáció* (Batthyányjevi i reformacija). Savaria 5–6 (1971–72), 435–466.

11 István Monok, *Württembergi exulánsok Batthyány Ferenc udvarában* (Württembergski izgnanici na dvoru Ferenc Batthyányja). MKSz 2003: 205–211.; Usp.: *Exulanten aus Bayern, Oberpfalz und Pfalz am Batthyány-Hof an der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts*. Ungarn Jahrbuch 2004 [2005]: 225–234.

12 István Monok, *Die Bibliothek des Johann Jacob Knaus. Die Reste einer württembergischen protestantischen Bibliothek in Güssing*. Jahrbuch des Ungarischen Kulturinstitutes in Stuttgart. Hrsg. von Gyula Kurucz. Stuttgart 2003, 138–146.

13 István Monok, *Egy flamand utazó pozsonyi élményei 1662-ből. – De belevenissen van een Vlaams reiziger in Pozsony (1662)* (Požunski doživljaji flamanskoga putnika iz 1662). Erasmus. 1989. proljeće. 31–34, izdanje putopisa. I. a.: *A Belga Kínáhi Könyvtár magyar vonatkozású útleírásai* (Mađarski putopisi iz Belgijske kraljevske knjižnice). Lymbus. Művelődéstörténeti Tár. I. Szeged 1989, 37–76. Separat: A Lymbus Füzetek 3. (Lymbusovi svesci)

14 Usp. Béla Holl, *Adatok David Chytraeus magyarországi vonatkozásairól* (Podaci o mađarskim vezama Davida Chytraeusa). Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVIII, Szeged 1981, 55–63.

15 *Führer durch die Clusius-Gedächtnisstätten in Güssing*. Bearb. von Stephan Aumüller. Mit zwei Beiträgen von Otto Guglia. Eisenstadt 1973.; Festschrift anlässlich der 400jährigen Wiederkehr der wissenschaftlichen Tätigkeit von Carolus Clusius (Charles de l'Escluse) im pannonischen Raum. Eisenstadt 1973. (Burgenländische Forschungen. Sonderheft V.)

16 Ödön Szabolcs Barlay, *Boldizsár Batthyány und sein Humanisten Kreis*. Magyar Könyvszemle, 1979, 231–251; I. a.: *Elias Corvinus és magyar barátai* (Elias Corvinus i njegovi mađarski prijatelji). Magyar Könyvszemle, 1977, 345–353.

17 Kepler je u Güssingu bio vjerojatno onda kad je solidarizirajući se s protestantima prognanima iz Graza demonstrativno napustio sveučilište.

18 András Koltai, *A Batthyány család körmendi központi levéltárának kutatástörténete* (Povijest istraživanja körmendske središnje arhive obitelji Batthyány). Levéltári közlemények, 2000, 207–231. Odnedavno na izdavanju korespondencije Boldizsára Batthyányja radi Dóra Bobory.

setdvije knjige.¹⁹ Uz prigodna izdanja, kalendare i protestantske polemičke spise, izdao je i popis panonskoga bilja Carolusa Clusiusa, te travarsku knjigu Andrása Beythea.²⁰ Manlius je još pod zaštitom Jurja Zrinskoga, šogora Boldizsára Batthyánya, tiskao na tome području, u Varaždinu (1586.–1587.), Monyorókeréku (1587.–1592.) i Némethlővu (1592.–1593.). Nakon drugoga boravka u Güssingu pod zaštitom Nádasdyjevih, tiskao je i u Keresztúru i Sárváru (1601.–1605.).

Što se povijesti güssinške knjižnice tiče ostalo nam je mnogo dokumenata. Nažalost, katalog obiteljske knjižnice nije se sačuvao. Sačuvani su, doduše, računi knjiga koje su izdali Erhardt Hiller (Beč), Erhardt Widmar (Graz) i Jean Aubry (Frankfurt na Majni), nabrajajući knjige koje je Boldizsár kupio. Ovaj popis naslova nadopunjuju one knjige koje su se očuvale do današnjih dana, poglavito građa sačuvana u mjesnome franjevačkome samostanu güssinške protestantske škole. O Boldizsárevu knjižnome ukusu svjedoče i navodi koji su nam ostali u pismima.²¹ Taj se ukus u velikoj mjeri²² razlikovao od ukusa ostalih onovremenih velikaša.

Pisana se kultura u ovome kraju uz latinski širila i posredstvom njemačkoga i talijanskoga jezika. Na dvoru Batthyányjevih potrebe za knjigama i papirom, a jednako tako i modernim predmetima za svakodnevnu uporabu (namještajem, priborima

za jelo, novim vrstama povrća, cvijeća itd.), namirivale su se iz Graza, odnosno Beča, ali ni ponuda mletačkoga tržišta ne bijaše im strana. Ako nije bilo moguće drukčije, onda uz pomoć dostojanstvenika srodne obitelji Zrinski.²³ Boldizsár Batthyány i obiteljski naraštaji iz 16. stoljeća gotovo su jedine među svim mađarskim aristokratskim obiteljima bile francuski orijentirane.²⁴ Premda francuske ideje o protjerivanju Turaka iz Europe i uz to vezane ideje o politici velesile nisu bile strane nijednomu članu te obitelji, ipak se ne može reći da je u pozadini svega stajala politika. Francuski jezik na dvoru Batthyányjevih u svakom slučaju bio je u uporabi mnogo prije nego kod drugih istočnoeuropskih aristokratskih obitelji. Jedan od Boldizsárovih savjetnika u nabavci knjiga, Jean Aubry bijaše zet Andréa Wechela kojega je glava obitelji poznavala još iz Pariza kao hugenotskoga tiskara.²⁵ Literatura o vremenu francuskih vjerskih ratova ili francuska lijepa književnost na taj način dospjela je u Güssing, a velikaš je nekoliko francuskih izdanja darovao i protestantskoj školi.²⁶ Ni izdanja ženevskoga hugenotskoga tiskara Roberta Estiennea nisu u školsku knjižnicu dospjela slučajno.²⁷ Općenito se može reći i to, da je snošljivi ton zapadnomadžarskih vjerskih rasprava bio potpomognut vjerskom raznolikošću koju je predstavljala knjižnica protestantske škole, čiji je znatni dio prikupio Boldizsár. U njoj su u svoji

19 Sažeto vidi: Judit V. Ecsedy, *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1800*. (Tiskanje knjiga u Ugarskoj u doba ručnoga tiskarstva 1473–1800). Bp., 1999, Balassi Kiadó, 70–73., i Judit V. Ecsedy, *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473–1600* (Slova i ukrasi starih mađarskih tiskara 1473.–1600.). Bp., 2004, Balassi Kiadó (Hungariae Typographica I.), 117–122.

20 RMNy 535, odnosno RMNy 811.

21 Sažeto, uz bibliografiju: Monok–Ötvös–Zvara 2004.

22 Do dana današnjega najpotpuniji opis njegove knjižnoskupljačke djelatnosti: Béla Iványi, *Batthyány Boldizsár a könyvbarát* (Prijatelj knjige Boldizsár Batthyány). *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése* (Iz prošlosti mađarske književne kulture. Članci i sabrani materijal Béle Iványija). Prilagodili tisku i dodatak uredili János Herner i István Monok. Szeged 1983 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 11. – ADATTÁR 11.) (Pohrana podataka o intelektualnim pokretima 16.–18. st. 11.) 389–435.

23 Juraj Zrinski pokatkad bi skrenuo posebnu pozornost svojega šogora na poneku zanimljivu knjigu ADATTÁR 11. 553–554.

24 István Monok, *A francia könyv jelenléte a magyarországi olvasmányanyagban a 16–18. században* (Prisustvo francuske knjige u čitalačkom korpusu Ugarske od 16. do 18. stoljeća). *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére* (Studije u spomen Ferenc Szakálya). Urednik: Pál Fodor, Géza Pálffy i István György Tóth. Bp., 2002, MTA TTI (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek. 2.) (Gospodarstveni i sociološki svesci. 2.) 270–290.

25 Monok–Ötvös–Zvara 2004: 19–99., Robert Evans, *The Wechel Presses. Humanism and Calvinism in Central Europe 1572–1627*. Oxford, 1975 (Past and Present. Supplement, 2.).

26 Monok–Ötvös–Zvara 2004. Djela izdana u Bordeauxu, Ženevi, Lyonu, Montbéliardu, Morseeu i Parizu.

27 Monok–Ötvös–Zvara 2004: Br. 60, 66, 441.

svojoj širini, gotovo do nonkonformističnih vjerskih gledišta, bili nazočni gotovo svi ogranci reformatorske i evangeličke teologije.

O nabavci knjiga Ferenc Batthyányja znamo veoma malo. Poznate su njegove veze s mađarskim suvremenim intelektualcima, kao što su Bálint Balassi, Kristóf Lackner, Albert Szenci Molnár i dr., te otvorenost primanju izgnanika koju je njegov dvor sačuvao. Njegova supruga Eva Poppel Lobkowitz (1585?–1640.), te osobe s dvora koje su je pratile na putovanjima u Mađarsku, širili su kulturne vidike zahvaljujući kojima su na Batthyányjeve posjede pristizale napredne ideje. Nakon izbijanja Tridesetogodišnjega rata s čeških, falačkih i šleskih područja pristigao je i bio primljen veliki broj protestantskih svećenika.²⁸ Ferencov se dvor trudio slijediti suvremene protestantske dvorove, te su zacijelo i zbog toga u Güssing dospjela wolfenbüttelska dvorska pravila.²⁹ Duhovno je obličje dvora, međutim zadržalo izrazito vjerski karakter. Velikaš i njegova supruga su se – dijelom i zbog primoranosti – neposredno bavili i crkvenim prilikama na svojim posjedima, a i određeni su dvorski intelektualci pristigli iz protestantskih svećeničkih krugova. Tu situaciju dobro predodčuje i broj očitanih propovijedi na sahrani Ferenc Batthyányja 13. rujna 1625. Na sahrani preminuloga velikaša čulo se 20 mađarskih, 17 njemačkih te 5 propovijedi na hrvatskome jeziku.³⁰

Ádám Batthyány u vrijeme smrti svojega oca bio je još maloljetan, pa je pravo na upravljanje posjedima mogao preuzeti tek u ograničenoj mjeri. Kad je stasao u mladića pogoršao mu se odnos s majkom, koji je postao još teži nakon njegova prelaska na katoličanstvo 1629.³¹ Slično lektiri velikaških sinova njegova naraštaja, i kroz Ádámove su ruke prošle knjige tradicionalnih teoloških, ljetopisnih i pravnih sadržaja. Pored toga u knjižnici se ističe i onodobna suvremena povijesna književnost, te literatura iz vojne teorije i fortifikacije. Slijedeći očev tradicionalni primjer posvećivanja pozornosti mađarskoj kulturi, nabavio je veliki broj domaćih izdanja (udio mađarskih knjiga na njegovu popisu znatno je veći od onodobnoga prosjeka). Jednako je tako važna i njegova pokroviteljska djelatnost kojom je podupirao mađarsku katoličku književnost te pojavljivanje prigodnih izdanja.³²

Uvid u povijest güssinške obiteljske knjižnice može se dakle steći iz arhivskih dokumenata. Od knjiga su pronađene jedino one što su ih pojedini članovi obitelji dali u javne nadarbine. Zbog nedostatka izvora knjižnici obitelji Batthyány od druge polovice 17. st. gubi se trag. Izvjesno je da je knjižnica nakon protjerivanja Turaka, možda već krajem 1680-ih godina, dospjela u Körmend.³³ Ondje je ostala do kraja II. svjetskoga rata, a o njezinoj sudbini nakon toga ne postoje pouzdana vrela.

28 Monok 2004. Vidi: zabilješku 8!

29 Heinrich Herzog von Braunschweig d. Jüngere, *Hoffgerichte ordnung des ... Hern Heinrichs des Jüngereren Hertzogs zu Braunschweig und Lünenburg etc. Newlich geordnet und aufgericht.* Wolfenbüttel, 1556, Henning Rüden's Erben. Güssing, Franziskanerkloster 3/25.

30 *A körmendi Batthyány-levéltár reformációra vonatkozó oklevelei I. 1527–1625.* (Povelje o reformaciji iz Batthyányjevog körmenskoga arhiva I. 1527.–1625.). Građu sabrao Béla Iványi. Pod tisak uveo László Szilasi. Szeged 1990. (Baza podataka o povijesti duhovnih pokreta 16.–18. st. 29/1.) 322–329.

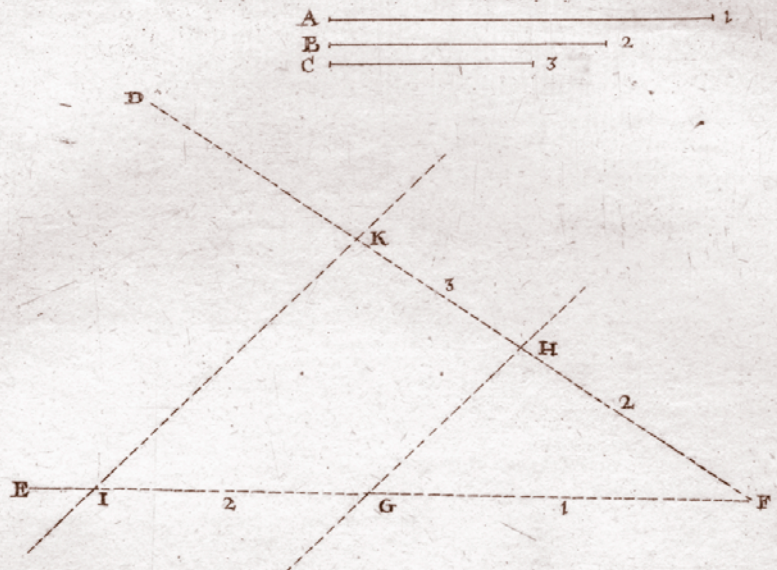
31 Koltai 2002: 20–29.

32 Bilješke i usporedbu pojedinih stavaka vidi u Koltai 2002: 148–268.

33 Koltai 2002: 269.

MARTINUS ROTA, CAROLUS CLUSIVS, 1575. OSZK APP. H. 147., BAKROREZ

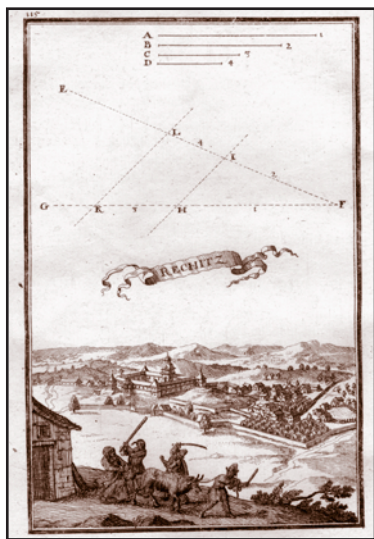
1.

GIESZING

OPIS IZLOŽENIH PREDMETA

1. GRAVURA S PRIKAZOM GÜSSINGA (NÉMETÚJVÁR) *Bakrorez, 170×115 mm (Justus van der Nypoort) Burckhard von Birckenstein, Anton Ernst: Ertzherzogliche Handgriffe dess Zirckels und Linials. Wien, 1686, Johann Van Ghelen. 4° – OSZK App. H. 1217*

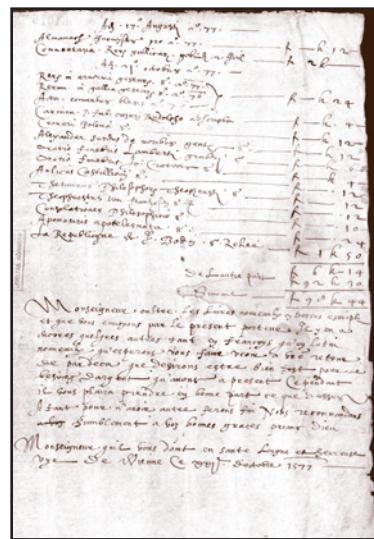
2. PRIKAZ ROHONCA (RECHNITZ) *Bakrorez, 170×115 mm (Justus van der Nypoort) Burckhard von Birckenstein, Anton Ernst: Ertzherzogliche Handgriffe dess Zirckels und Linials. Wien, 1686. 4° – OSZK App. H. 1217*

3. BOLDIZSÁR III. BATTHYÁNY *(nepoznati autor, 17. stoljeće) Ulje na platnu, 223×140 cm, Mađarski nacionalni muzej, kat. br. 561*

4. RAČUNI KNJIGA *koje je frankfurtski i bečki trgovac knjigama Jean Aubry izdao Boldizsáru Batthyányju, 1588. Izvornik: Mađarski Državni Arhiv, P 1314 obitelj Batthyány Lt. Missiles, Nr. 1073–1079.*

Jean Aubry bio je jedan od zetova Andréa Wechela († 1581.), hugenotskoga tiskara prebjegloga iz Pariza u Frankfurt na Majni (drugi mu je zet bio Claude de Marne), koji je bio zadužen za srednjoeuropske veze. Boldizsár im je Batthyány bio jedna od prvih stranaka iz Ugarske. U hanauskoj tiskari Aubryjevih sinova izašlo je Calvinovo djelo *Institutio* u prijevodu Alberta Szencija Molnára (1624., RMNy 1308). Obitelj je Wechel početkom

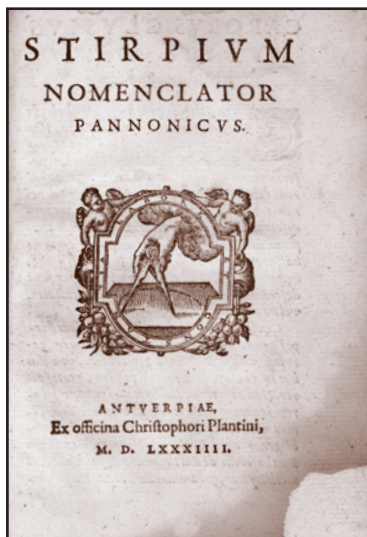
17. st. bila čvrsto povezana i s Ferencem Batthyányjem, nakon čije smrti su András Wechel (Tejfalu, 1637.–1645.) i János Zsigmond Wechel (Somorja, 1650., Kőszeg, 1651.–1668.?) održavali u pogonu Batthyányjevu protestantsku knjižnicu. O tome vidi: R. J. W. Evans, *The Wechel Preses: humanism and Calvinism in Central Europe 1572–1627*. Oxford, 1975., Past and Present Society; Judit Ecsedy: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézsajtó korában, 1473–1800*. Budimpešta 1999, Balassi Cop. 105–109.

5. JEREMIAS HOMBERGER, *Viola Martia Ieremiae Hombergeri Fritislariensis. Habet hic libellus piam praeparationem ad percipiendam coenam dominicam forma colloquij inter pastorem et confitentem instituti expositam.* Gyssingae, 1582, Johannes Manlius, RMNy 518, primjerak: Güssing OFM 3/79

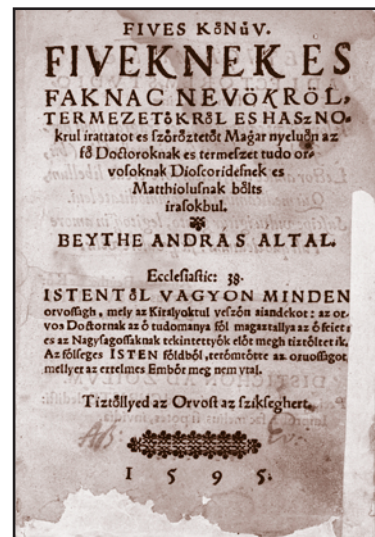
Evangelički nauk o ispovijedi. Posveta *Jeremias Hombergerus ... provincialis ecclesiae, quae Augustanae confessionis est pastor adolescentulo dr. Francisco ... Balthasaris Budiani liberi baronis in Gyssingen, domini in Slenningen etc. Rom. caesareae majestatis consiliarii, reg. majest. Hungar. Archidapiferi filio*, u Grazu, 14. svibnja 1582. Ispovijed i odrešenje u njem su izrečeni u obliku pitanja i odgovora. Manlius je bio poznati i priznati tiskar u Laibachu (Ljubljani), ali ga je katolički orijentirani austrijski dvor, čuvši za njegov plan o izdavanju protestantske Biblije, protjerao iz austrijskih povijesnih pokrajina. Protestant Boldizsár Batthyány srdačno ga je primio na svojem güssinškome posjedu. Sve do kraja života radio je u Ugarskoj, dobivajući poslove i od drugih velikaških obitelji (Zrinski, Nádasdy i dr.).

6. CHARLES DE L'ÉCLUSE, *Stirpium nomenclator Pannonicus.* Antverpiae, 1584, Christophorus Plantinus, 8° RMNy 538, OSZK RMK I. 205

Latinsko-mađarsko nazivlje biljaka s područja Ugarske. Sudeći prema godištu i nadnevku predgovora güssinško je izdanje (RMNy 536, 1583.) nedvojbeno nastalo prije ovog izdanja. To potvrđuju i uočljivi ispravci u tekstu. Glavnina priveza sadržava i poneke mađarske riječi, poglavito imena biljaka, te je s gledišta domaće botanike veoma važan, jer su u njem po prvi put objavljena staništa 335 biljaka iz Zapadne Ugarske. U tim se dvama djelima navodi oko 480 različitih ugarskih biljaka. Charles de l'Écluse (1526.–1609.), drugim imenom Carolus Clusius, jedan je od utemeljitelja moderne botanike. Njegovo je istraživanje panskog flore podupirao i Boldizsár Batthyány, a o mađarskome ga je nazivlju biljaka obavješćivao güssinški propovjednik István Beythe. Glavni je vrtlar bečkoga carskoga dvora kasnije postao pokretačem nizozemske proizvodnje lukovica tulipana.

7. ANDRÁS BEYTHE, *Fives könyv. FIVEKNEK ES FAKNAC NEVÖKRÖL, TERMEZETÖKRÖL ES HASZNOKRUL IRATATOT, ES SZÖRÖZTETÖT MAGAR NYELVŰN AZ FŐ DOCTOROKNAK ES TERMEZET TUDO ORVOSOKNAK DIOSCORIDESNEK ES MATTHIOLUSNAK BÖLTS IRASOKBUL BEYTHE ANDRAS ALTAL.* Nymet Vivaratt, 1595 Johannes Manlius (Knjiga trava. O imenima trava i drveća, o njihovoj upotrebi i koristi, napisana na mađarskome jeziku izdana iz rukopisa glavnih doktora i liječnika prirodoslovaca Dioscoridesa i Matthioluma posredstvom Andrása Beythea. U Güssingu, 1595., Johannes Manlius), 4° RMNy 766, OSZK RMK I 278

Knjiga o ljekovitim travama. U njoj su nabrojani poznatiji mađarski i latinski nazivi, te mađarske inačice naziva, djelovanje i primjena u liječenju 275 biljaka. Autor, koji u posveti sebe navodi kao slugu na Güssinškome crkvenomu saboru, bio je sin znanstvenika i svećenika Istvána Beythea.

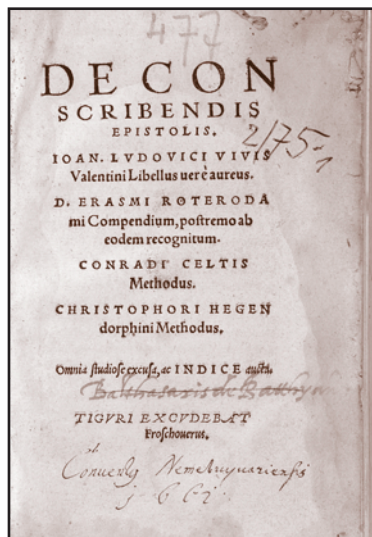
8. ISTVÁN BEYTHE, *Az zentök fö ineptiröl való evangeliomok, magyarazattyokkal özue, extendő altal. ... – Fő innep napokra való epistolak magyarazatij extendő altal, ... Nimöt Vij Várat, 1584, Johannes Manlius (Evangelistari o blagdanima glavnih svetaca u godini s objašnjenjima. ... – Objašnjenja epistula na glavne blagdane tijekom godine, ... U Güssingu, 1584., Johannes Manlius), 4° RMNy 554, OSZK RMK I 213, RMK I 214*

Evangelické postile. Posveta Istvána Beythea iza prve naslovnice dvodijelnoga sveska upućena je gospođi Dorici Zrinskoj ... supruzi ... Boldizsára Batthyányja, i datirana 1. prosinca 1584. u Güssingu. U prvome su dijelu objaš-

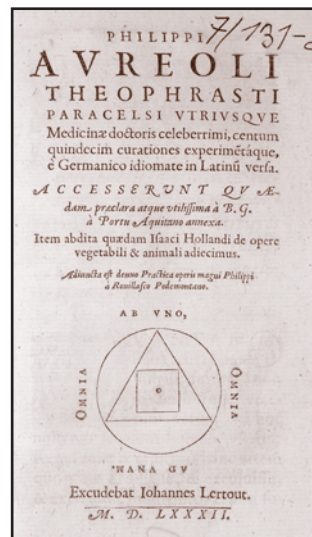
njenja evangelistara sa svetačkim blagdanima. Na kraju je pogovor upućen *Vjernim čitateljima* i kolofon, prema kojemu je djelo tiskao Joannes Manlius uz potporu Boldizsára Batthyányja. U drugome su dijelu objašnjenja poslanica svetačkih blagdana. István Beythe bio je protestantski propovjednik, učitelj, crkveni pisac i prirodoslovac. Od 1565. svećenik je na dvoru Bánffyjevih u Donjoj Lendavi, od 1574. propovjednik, crkveni pisac i prirodoslovac, a od 1576. dvorski dušobrižnik Boldizsára Batthyányja u Güssingu. Na sinodi u Csepregu 1587. objavio je kanone kojima su se usprotivili ortodoksni luteranski arhidakoni. Na kolokviju u Csepregu 1591. došlo je do otvorenoga raskola između Beythea i luterana, zbog čega se kasnije odrekao biskupskoga naslova.

9. JOHANNES LUDOVICUS VIVES; Erasmus Roterdamus, Desiderius, ed.: De conscribendis epistolis Ioann. Ludovici Vivis libellus vere aureus. D. Erasmi Roterdami compendium postremo ab eodem recognitum. Conradi Celtis methodus. Christophori Hegendorphium methodus. Omnia studiose excusa, ac indice aucta. Tiguri, [s. a.], Christophorus Froschoverus. – Gualterus poeta; Eck, Oswald ab, ed.: Alexandreidos ... Libri Decem. Ingolstadii, 1541, Alexander Weissborn. 8° – Güssing OFM 2/75

Zabilješke na naslovnici: (1) *Balthasaris de Batthyán*; (2) *Conv(entus) Nem(etu)uariensis* Ovaj svezak lijep je dokaz humanističkog obrazovanja Boldizsára Batthyányja, a svjedoči i o tome da je velikaš güssinškoj protestantskoj školi darovao veoma korisnu knjigu. Ta je knjižnica sredinom 17. stoljeća došla u vlasništvo franjevac.

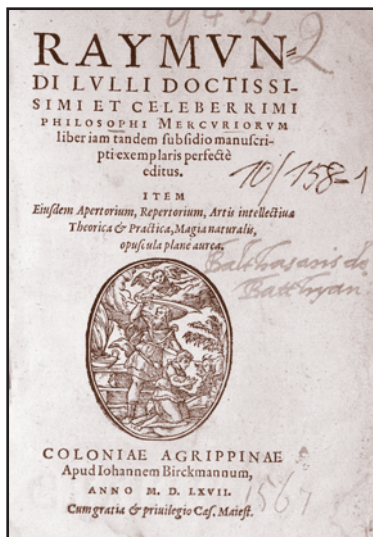
10. JOHANNES SPORISCH, Idea medici, cum Tractatu de symptomatibus crudelissimis, quae sacrificiationi et curcubitularum usui Brunae incolis in Marchionatu Moraviae superuenerunt: et De debre epidemii anni ab incarnatione Servatoris nostri 1580. Francfurti, 1582, apud haer. Andreae Wecheli. – Theophrastus Paracelsus, Philippi Aureoli Theophrasti Paracelsi ... Centum quindecim curationes experimentaque e Germanico idiomate in Latinum versa. Accesserunt quaedam praeclara atque utilissima a B. G. a Portu Aquitano annexa. Item abdita quaedam Isaaci Hollandi de opere vegetabili et Pedemontano(!) Genavae, 1582, Johannes Lertout. – Theophrastus Paracelsus; Gerard Dorn, interpr.: Con-

geries Paracelsicae chemiae de transmutationibus metallorum, ex omnibus quae de his ab ipso scripta reperire licuit hactenus. Accessit Genealogia mineralium atque metallorum omnium eiusdem autoris. Francfurti, 1581, Andreas Wechel. 8° – Güssing OFM 7/131

Zabilješke na naslovnici: (1) *Conv(entus) Nem(etu)uariensis* 1661; (2) *Balthasaris de Batthyán*

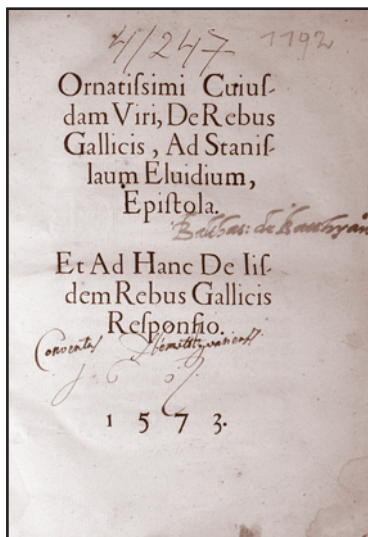
11. RAIMUNDUS LULLUS, *Mercuriorum liber iam tandem subsidio manuscripti exemplaris perfecte editus. Item Eiusdem Apertorium, Repertorium, Artis intellectiuae Theorica et practica Magia naturalis opuscula plane aurea.* Coloniae Agrippinae, 1567, Johann Birckmann. – Raimundus, Lullus, *De secretis naturae, seu de Quinta essentia liber unus, in tres distinctiones diuisus, omnibus iam, partibus absolutus. Adiecta est eiusdem epistola ad Regem Robertum de Accuratione lapidis Philosophorum: cui adiunctus et tractatus de quibus ex scriptis Raymundi super Accurtationis epistolam ab Artis studioso collectus.* Coloniae, 1567, Johann Birckmann. 8 ° – Güssing OFM 10/158

Bilješka na naslovnici: *Balthasaris de Batthyán* Posjet Charlesa L'Éclusea i Johanna Keplera (upitan) dobar je pokazatelj interesa dvora Batthyányjevih za prirodne znanosti. Zbog toga je bilo važno da se u dvorskoj knjižnici nađu temeljne suvremene knjige s područja medicine i astronomije.

Zabilješke na naslovnici: (1) *Balthas(aris) de Batthyán*, (2) *Conv(entus) Nem(etujuariensis)* 1661

12. GUY DUFAUR DE PIBRAC; Stanislaus Elvidius, *Ornatissimi cuiusdam Viri de Rebus Gallicis ad Stanislaum Eluidium Epistola. Et ad hanc de iisdem Rebus Gallicis Responsio.* Paris, 1573, Frédéric Morel. 4 ° – Güssing OFM 4/247

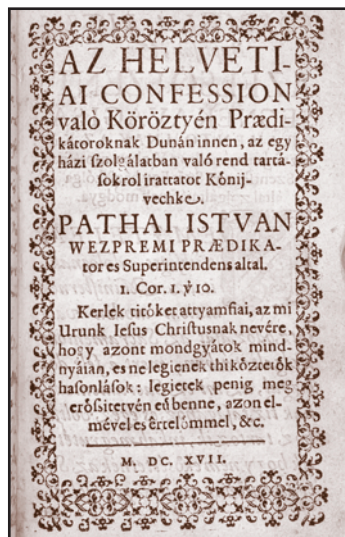
Zabilješke na naslovnici: (1) *Balthas(aris) de Batthyán*, (2) *Conv(entus) Nem(etujuariensis)* 1661

Progoni francuskih protestanata, hugenota započeli su u vrijeme boravka Boldizsára Batthyányja u Francuskoj. Događaje vezane za vjerski rat do kojega je došlo nakon pokolja u Bartolomejskoj noći (1572.) mađarski je velikaš pratio u stopu te se trudio pribaviti i najnovija francuska književna djela. To potvrđuju i na njegovo ime poslani računi za knjige s navedenim naslovima djela. Sačuvan je tek maleni broj tih knjiga. Djelo Guya Dufaura jedno je od tih rijetkih knjiga.

13. FERENC BATTHYÁNY, II. (nepoznati autor, 17. stoljeće) Ulje na platnu, 217×125 cm – Mađarski nacionalni muzej, kat. br. 566

14. ISTVÁN PATHAI, *Az helvetiai confession való köröztyn prae-dikátoroknak Dunán innen, az egyházi szolgálatban való rend tartásokról irattatott könyvechke ...* (Knjižica napisana za kršćanske propovjednike helvetske konfesije u Zadunavlju o provođenju obreda u crkvenoj službi...) Güssing, 1617., Máté Bernhard, 8 ° RMNy 1143A, Debrecin, Sveučilišna knjižnica 753.536 Calvinistička Agenda. Izdavanje djela govori o tome da je dvor Ferenc Batthyányja 1617. bio helvetske vjerske orijentacije unatoč tomu što je njegova supruga Éva Lobkowitz Poppel bila luteranka. Pisac Pathai (1555.–1632.) svojim je djelovanjem služio pomirenju dviju protestantskih strana.

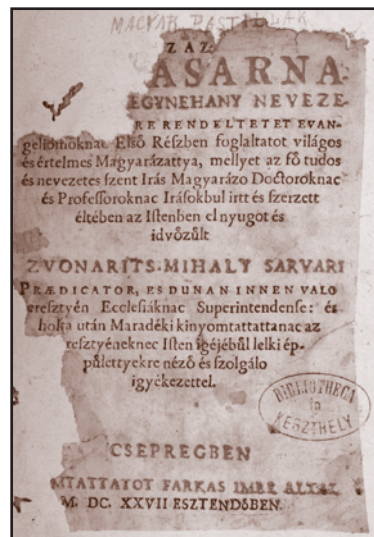

15. GYÖRGY ZVONARICS, *Rövid felelet, mellyben Pecseli Imrenec, ersec ujuari calvinista prae-dicatornac tanácsa meghamisítottat, és az több doctoroc írásira-is válasz adatic im ez kérdés felől: az keresztyén embernek kellessége lutheranusnac avagy calvinistának nevezetni...*, mellyet... kö-zönségesse tött sarvari Zvonarits György. (Krtak

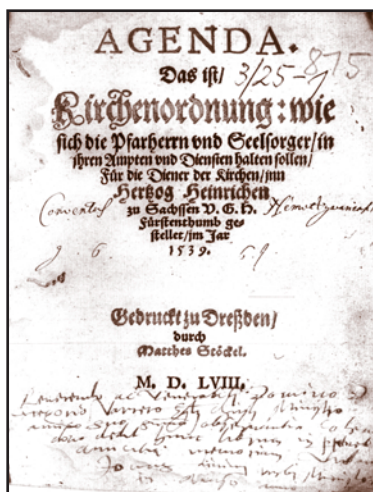
odgovor u kojem Imri Pecseli, güssinškomu propovjedniku, nadbiskup zabranjuje učenje, te daje odgovor na napise mnogih doktora o pitanju: treba li se protestant nazivati luteranom ili kalvinistom..., kojega je... objavio György Zvonarics.) Imre Farkas, u Csepregu, 1626. 4 ° RMNy 1354, Željezno, Esterházy-Bibliothek Evangelički polemički spis. Autor je posvetu uputio gospođi Évi Poppel... udovici... Ferenc Batthyánija. Ime Györgya Zvonaricsa upisano je 1620. u matičnu knjigu pohadatelja wittenberškoga sveučilišta. Vrativši se u Sárvár postao je upraviteljem evangeličke škole, a nakon toga postaje odgojiteljem i službenikom kod obitelji Batthyány u Güssingu. U ovome djelu ulazi u raspravu s djelom reformatora Imrea Pécse-lija Királya, objavljenom u Košicu 1621. te opravdava nazive luteran i kalvinist, jer se prava vjera od lažne samo tako može raspoznati.

16. MIHÁLY ZVONARICS, *Magyar postilla, az az az vasarnapokra es egynehany nevezetes inne-pekre rendeltetett evangeliomoknak első részben foglaltatott világos és értelmes magyarázattya, mellyet az fő tudos és nevezetes Szent Irás magyarázó doctoroknak és professoroknak írsokbul irtt és szerzett élteben az Istenben elnyugot és idvözült Zvonarits Mihaly sarvari praedicator es Dunan innen valo keresztyén ecclesiának superintenden-se, és holta után maradéki kinyomtatattanan...* (Mađarske postile, to jest u prvom dijelu evan-gelja naručenima za nedjelje i neke važne blagdane jasno i razumno sročena objašnjenja, koja je na temelju spisa velikih znanstvenika i slavnih doktora poznavatelja Svetoga pisma za života napisao

i prikupio u Gospodinu preminuli i štovani sárvárski propovjednik i superintendant zadunavskih protestantskih crkava Mihály Zvonarics, te koje su po njegovoj smrti tiskane...) Imre Farkas, u Csepregu, 1627. 4 ° RMNy 1380, OSZK RMK I. 560

Evangeličke postile. Posveta upućena gospođinu grofju Pálu Nadasdiju, nasljedniku posjeda Fogaras i velikome županu županije Vas... također i... njegovoj supruzi... gospođi Judit Revai datirana je 9. lipnja 1627. u Csepregu. Potpisnici posvete su csepreški propovjednik István Lethenyei i češki István Zvonarics, te preceptor Ádáma Batthyánija, György Zvonarics. Troškove izdavanja su, osim Nádasdyjevih, podmirile Erzsébet Czobor, udovica Györgya Thurzóa, Mária Forgách, udovica Pétera Révayja te Éva Poppel, udovica Ferenc Batthyányja.

17. JUSTUS JUSTUS; Georgius Spalatinus; Casparus Creutziger; Fridericus Mylius; Justus Menius; Johann Heinrich Hertzog zu Sachssen Weber: Agenda. Das ist, Kirchenordnung: wie sich die Pfarrherrn und Seelsorger, in jhren Ampten und Diensten halten sollen, Für die Diener der Kirchen, jnn Hertzog Heinrichen zu Sachsen V. G. H. Fürstenthumb gestellet, jnn Jar 1539. Dresden, 1558, Matthias Stöckel. –Heinrich Hertzog v. Braunschweig d. Jüngere: Hoffgerichte ordnung des ... Hern Heinrichs des Jüngereren Hertzogs zu Braunschweig und Lünenburg etc. Newlich geordnet und auffgericht. Wolfenbüttel, 1556, Henning Rüden's Erben. –August Sachsen, Kurfürst: Die Ehe wirdt vornemlich, von wegen der Glutfreuntschafft, Darnach auch von wegen der Schwegerschafft, wie folgend zusehen, verboten. Dresden, 1557(?), Matthias Stöckel. – General Articul und gemeinder bericht, wie es in den Kirchen mit den Pfarrherrn, Kirchendienern, den

Eingepfarten, und sonst allenthalb ordentlich, auff Hertzogen Augusten Churfürsten zu Sachsen etc. in jüngst verschieen Fünff und verordente und beschehene Visitation, behalten werden soll. M.D.LVII. Dresden, 1557, Matthias Stöckel. – Ferdinandus, I., rex: Abdruck des Passawischen Vortrags: so den andern Monats tag Augusti/Anno Lij etc. auffgericht worden. Dresden, ca. 1555, Matthias Stöckel. 4° – Güssing OFM 3/25 Prisutstvo ovoga sveska u Güssingu dobro pokazuje koliko je zanimanje Ferenca Batthyánya spram ustrojstva crkava i dvorskoga života u Njemačkoj. Crkve u Donjoj Saskoj vodile su se prema ustroju što ga je u 16. st. uspostavio Johann Bugenhagen (Kirchenordnung), dok je izborni vladar o ostvarenju toga ustroja vodio posebnu brigu. Wolfenbüttelski dvor bio je svojevremeno jedan od najmodernijih. U 17. st. ondje je osnovana i posebna plemićka visoka škola (Adelschule).

18. THOMAS NAOGEORGIUS, *De dissidiis componendis, ad Mathiam Bredenbachium, ... Libri II. Thomae Naegeorgi. Adiuncta est etiam Satyra, ante annos aliquot scripta, in Ioannem Del'la Casa, archiepiscopum Beneventilum, Sodomiae patronum: eodem Thoma Naegeorgo autore. Basileae, 1559. Johannes Oporinus. – Proverbia Salomonis versibus descripta. Frankfurt am Main, 1578, Nicolaus Bassaeus. – Casparus Eurymachaera, Ludouicus Helmbold, Parva Biblia, Hoc est: Carmen Elegiacum In Singula Utriusque Testamenti Capitula. Autore Casparo Eurymachaera Gutttenbergens. Addita sunt Monosticha in Singula Sacrorum Bibliorum Capita M. Ludouici Helmboldi Müllhusini. Lipsiae, 1615, Justus Janssonius für Henning Gross. – Valentinus Weigelius, Informatorium Oder kurtzer Unterricht, welcher gestalt man duch drey Mittel den schmalen Weg zu Christo sich führen kan lassen. Gestellet durch M. Valentinum Weigelium, gewesenen Pfarrherrn zu Zschopau(!). Gedruckt zu der Newenstatt, 1616, durch Johann Knuber. – S. F.: De christiani cosmoxeni Genitura iudicium. Montisbelgardi, 1615, Jacobus Foillet. – Stephanus Guazzus; Wisaeus, Melchior, transl.: Gnóthikseauton, dass ist, Ein sehr lehrreiches und nützlich Gesprech Von Erkänntnuss Seiner selbst. Erstlich in Italienischen Sprach von dem Hodigelarten Herren Stephano Guazzo beschrieben, Jetzt aber von Herren Melchior Wisaeo Rectore in Habelschwerda in Schlesien in deutsche Sprach verdolmetschet. Mühlhausen, Johann Stang für Jakob Apel, 1616. – Sendschreiben an die glorwürdige Bruderschaft des Hochlöblichen Ordens von Rosen-Creutze. S. l., 1615, s. Typ. – Julianus de Campis, Sendbrieff oder Bericht an Alle welche von der Newen Bruderschaft des Ordens vom Rosen Creutz genant, etwas gelesen, oder von andern per modum discursus der Sachen beschaffenheit, vernommen. Es sind die in Schrauchen bauffen, etliche aber gewinnen nur das Kleinot. Darumb ermalne? Ich Julianus De Campis O. G. D. C. R. F. E. Daß die je..en, welche von einer glücklichen direction, und gewünschlter impression guberniret werden?, ... nicht durch ihre selbst eygenen dissidens, oder uppiger? Leute unartiges judiciten, wenig machen lassen. Milita bonam militiam, seruans fidem et accipies coronam Cloriae? S. l., 1615, s. Typ. – Valentinus Tschirnnessus, Assertio*

Oder Bestetigung der Fraternitet R.C. welche man des Rosen Creutzes nennet, von einem derselben Fraternitet Mitgesellen, in Lateinischen Versen beschrieben, Und dem Deutschen Leser zum besten, in dieses Deutsch, schlecht ubergesetzt. Item: Schnelle Botschafft, an die Philosophische Fraternitet vom Rosen Creutz. Durch Valentinum Tschirnnessum Gorlicerum Germanum Phil. et Med. Licentiatum. Erstlich Gedruckt zu Dantzsig, 1617, durch Andream Hünfeldt. – Theophilus Schweighart, Sub umbra alarum tuarum, Jehova. Pandora sextae aetatis, sive speculum gratiae. Das ist: Die ganzte Kunst und Wissenschaft der von Gott Hoherleuchten Fraternitet Christiani Rosencreutz ... wie fern sich dieselbige erstreckte, auff was weiß sie tuglich erlangt, und zur Leibs und seelen gesundheit von uns moege genutzt werden, wider etliche derselben Calumniaturen ... der Universae – weißheit und Goetlichen Magnalien waren liebhabern, treuherziger meynung entdeckt. Durch Theophilum Schweighart Constantiensem, Panosophiae Studiosum MDC XVII. S. l., 1617, s. Typ. – Johannes Siverti, Entdeckte Mummenschantze oder Nebel Kappen. Das ist, Christliche Widerlegung der nechst von Cassel aussgeflognen Stimpel Confession der Newen Krugs Brüder, oder wie sie sich nennen Rosen Creutzer darinnen bewiesen wird, daß ... Leute nicht auß Gott, sondern auß dem Vater der tugenden und verwirnung gutes Policy und seyn. Allen recht ... Christen zur warnung in Durch verfertigt ... Durch Johannem Siverti Aegl. S. l., 1617, s. Typ. 8° – Güssing OFM 8/130

19. VALENTINUS WEIGEL, *Ein nützliches Tractätlein Vom Ort der Welt. Geschrieben von Dem Ehrwürdigen, etc. in Gott ruhendem M. Valentino Vveigelio weyland Pfarrern zu der Tschopaw. Hall in Sachsen, 1614, Christoph Bissmarck für Joachim Krusicken.* – Valentinus Weigel, *Nosce teipsum. Erkenne dich selbst. Zeiget vnd weiset dahin, dass der Mensch sey ein Microcosmos, das gröste Werck Gottes, unter dem Himmel. Er sey die kleine Welt, und trezt alles in ihme, was da funden wird, in Himmel und Erden, und auch darüber. Gestellet von Dem Ehrwürdigen, etc. in Gott ruhendem M. Valentino Weigelio, Weyland Pfarrherrn zu der Tschopaw. Gedruckt zu der Newenstatt, 1615, Johann Knuber.* – Valentinus

Weigel, *Der güldene Griff. Das ist: Alle Ding ohne Irrthumb zuerkennen, vielen Hochgelehrten unbekandt, Und doch allen Menschen nothwendig zu wissen. Durch M. Valentino Weigelio gewesenenen Pfarrherrn zu Zschopaw. Gedruckt zu der Newenstatt, 1616, bey Johann Knuber.* – Valentinus Weigel, *Christlich Gespräch vom wahren Christenthumb. Neustadt, ca. 1616?, Johann Knuber.* 4° – Güssing OFM 8/156

Oba sveska mogu se povezati s nonkonformističnom intelektualnom strujom s početka 17. stoljeća. To su veoma rijetka izdanja. I učenja bratstva od ružarija i weigelianska teologija spadali su među spoznaje što ih je branio službeni crkveni nauk. Na dvor Ferenc Batthyányja te knjige donio je württemberški izgnanik Johann Jacob Knauss. Batthyány je Knaussa primio u službu, te je ovaj postao svećenik u Borostyánkőu i do smrti svojega zaštitnika ostao u Mađarskoj.

20. GRAVURA S LIKOM ÁDÁMA BATTHYÁNYJA Bakrorez, 150×120 mm Elias Wideman: *Icones illustrium herouum Hungariae.* – Wien, 1652. f° – OSZK App. H. 848

21. ÁDÁM BATTHYÁNY (nepoznati autor, oko 1600) Ulje na platnu, 234×140 cm – Mađarski nacionalni muzej, kat. br. 569

23. PÉTER PÁZMÁNY, *Bizonys okok, melyek erejetül viseltetven egy fő ember az új vallások töreből kiféslet, es az romai ecclesianak kebelébe szállott.* (Odredeni razlozi zbog kojih je jedan plemenitaš izmakao zamkama novih vjera i doletio u naručje rimske crkve.) Posonii, 1631., typ. Societatis Jesu. 4 ° RMNy 1511, OSZK RMK I 603

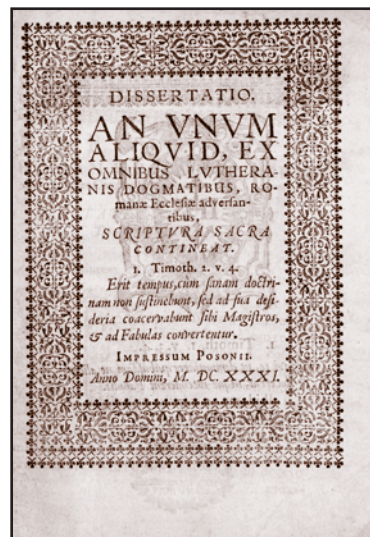
Katolički propagandni napis. Ostrogonski nadbiskup Péter Pázmány u Nagyszombatu posvetio ga je gospodi *Évi Popel...* udovici *Ferencza Bottyanija*, prema kojoj je u ovome djelu u ime pokatoličenoga plemenitaša u tekstu obuhvatio osam razloga njegova preobraćenja.

22. GRAVURA S LIKOM PÉTERA PÁZMÁNYA Bakrorez, Lajos Vayer ml.: Ikonografija Pétera Pázmánya. Budimpešta 1935., Sveučilišna tiskara, OSZK 117 802

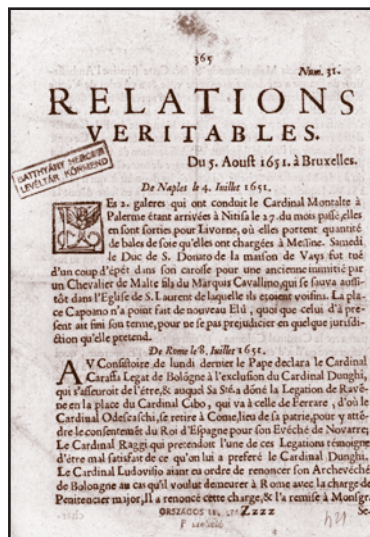
24. PÉTER PÁZMÁNY, *Dissertatio, an unum aliquid ex omnibus Lutheranis dogmatibus, Romanae Ecclesiae adversantibus, Scriptura Sacra contineat.* Posonii, 1631, typ. Societatis Jesu, 4 ° RMNy 1512, OSZK RMK II 472

Katolički polemički spis. Posvetno pismo Pétera Pázmánya *Casparo Illyesházi* datirano 27. prosinca 1630. u Nagyszombatu. Péter Pázmány ovim je djelom odgovorio na rukopis evangeličkoga superintendanta iz županije Trenčín, Jána Hodíka, pod naslovom *Hyperaspistes...* Hodík je pak sljedeće 1632. godine odgovorio djelom izdanim u tiskari u Bártfi: *Statera dissertationis...* (RMNy 1520). Pázmány je svoje argumente napisao u povodu preobraćenja neimenovanoga mladog protestantskoga plemića – vjerojatno Ádáma Batthyányja. Péter Pázmány je gotovo čitavi naraštaj mađarskih aristokrata preobratio na katoličanstvo. U tu je svrhu napisao mnogo polemičkih spisa, ali je povrh svega djelovao putem osobnog uvjerenja.

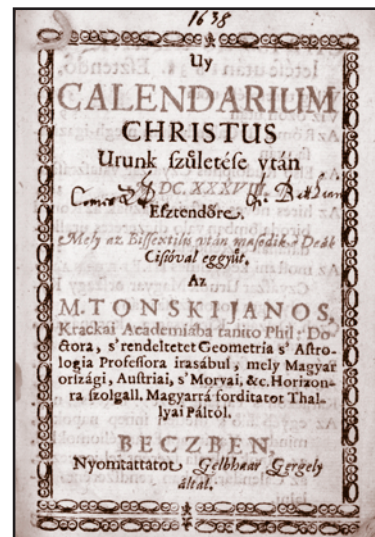

25. ORDINARI REICHS ZEITUNGEN, *sine loco* 1646, n° 1346. (MOL, P 1336, 9. cs., 375) 1646, n° 1350. (MOL, P 1336, 9. cs., 368)

26. RELATIONS VERITABLES. Bruxelles, par Guillaume Scheybel, 1651. n° 31. MOL, P 1336, 9. cs., ff. 421–422

Organizacija informiranja suvremenih velikaških dvorova o najnovijim vijestima bio je složeni zadatak. Redovito su se dobivale pisane obavijesti s većih europskih dvorova, a ako je bilo moguće dobavljale su se i pisane novine.

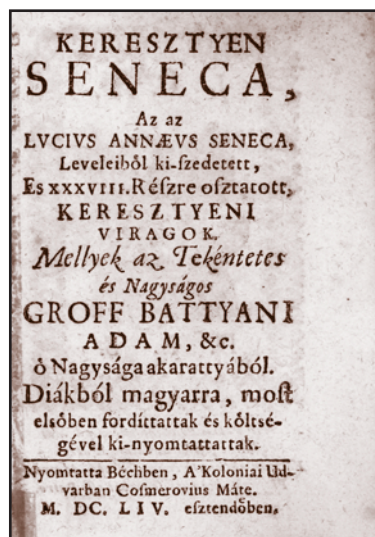

27. JAN TONSKI, PÁL TÁLLYAI, transl.: *Uy calendarium Christus Urunk születése után MDCXXXVIII. esztendőre, mely az bisextilis után második, a deák cisióval együtt, az M. Tonski János, krackai akademiába tanító phil. doctora rendeltetett geometria s astrologia professora irasábul, mely magyar országi, austriai s morvai etc. horizonra szolgall* (Novi kalendar za ljetu Gospodnje MDCXXXVIII., drugi nakon bisextila, s latinskim prijevodom, koji je naručen od Jánosa M. Tonskog, doktora filozofije na krakovskoj akademiji, i izrađen prema njegovim geometrijskim i astrološkim spisima, za mađarski, austrijski i moravski horizont.) Gregor Gelbhaar, u Beču, 1637. 8 ° RMNY 1667, OSZK RMK I 666a

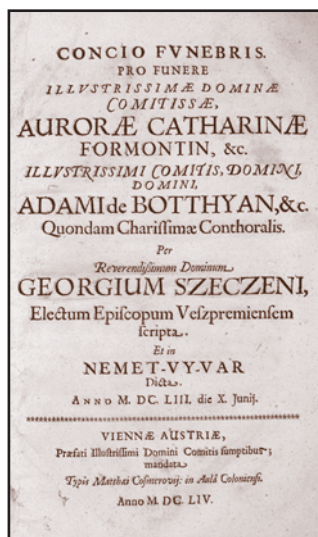
Jedna od malobrojnih knjiga preostalih iz zbirke Ádáma Batthyányja. U kožnom uvezu, sa sljedećim tekstom na prvoj ploči: *Illustrissimo Domino Domino Comiti Adamo de Batthyán, perpetuo de Némethújvár, Sacra Caesarea Regiaeque Majestatis Consiliarius ac partium Regni Hungariae cis Danubianarum, Confiniorumque Canisae oppositorum Generali Capiteano. etc. M.DC.XXXVIII.* Zabilješka vlasnika na naslovnici: *Comes A D de Batthyány.* Na praznoj stranici prosinačkoga dijela kalendara, između 13. i 25. prosinca, nalaze se vlastoručne zabilješke Ádáma Batthyányja. Ádám Batthyány je i drugom prigodom dao izraditi sličan Lucijin kalendar, prema vjerovanju da vrijeme u 12 dana od blagdana svete Lucije do Božića pokazuju kakvo će vrijeme biti sljedećih dvanaest mjeseci u godini.

28. SÁMUEL KÉRI, transl.: *Keresztyen Seneca, az az Lucius Annaeus Seneca leveleiből ki-szedetett és XXXVIII részre osztatott keresztyeni viragok, mellyek... groff Battyan Adam etc önagsága akarattából diákból magyarra most elsőben fordítottak és költségével kinyomtattattak.* (Seneca kršćanin, to jest kršćanski biseri izvađeni iz pisma Lucija Aneja Seneke i podijeljeni na XXXVIII dijelova, koje je ... voljom njegove visosti grofa Adama Battyanija etc. sada prvi put prevedeno s latinskoga na mađarski i o njegovu trošku tiskano.) Máté Cosmerovius, u Beču, 1654. 8° RMNy 2510, OSZK RMK I 882

Kršćanska stoička moralna učenja. Na poledini naslovnice iznad drvoreza s likom pelikana

nalazi se natpis *I. C. D.*, a ispod natpis *D. A. B.* Kako je pelikan stari simbol Isusa Krista, tako se on nalazi i u grbu Batthyányjevih, dok je moguće značenje monograma sljedeće: Iesu Christo Domino Dedicat Adamus de Batthyany. Ispod toga se nalazi pjesma na latinskom o Ádamu Batthyányju. Slijedi posvetno pismo naslovljeno na *nasljednoga gospodara Güssinga, Szalónaka i Borostyána, Adama Battyanija*. Samuel Kéri (pravim imenom Zorád ili Szorád) 1645. primljen je u franjevački novicijat te je tada ime promijenio u Kéri. Nakon svećeničkoga zaređenja odlazi u güssinški samostan te postaje kućnim kapelanom Ádama Batthyányja. Umro je 1671. u Požunu. Izvorni mu je prijevod djela njemačkog isusovca Johanna Baptista Schellenberga (1586.–1645.) pod naslovom *Seneca Christianus*, prvi put objavljenog 1637. u Augsburgu, postao vrlo popularno djelo koje je doživjelo brojna izdanja.

29. GYÖRGY SZÉCHÉNYI, *Concio fvebris pro funere... comitissae Aurorae Catharinae Formontin... comitis... Adami de Botthyan... quondam charissimæ conthoralis per... Georgium Szeczeni, electum episcopum Veszpremiensem scripta et in Nemet-Vy-Var dicta anno MDCLIII. die X. Junij. Viennae Austriae, MDCLIV praefati... comitis sumptibus... typis Matthaei Cosmerovij. 2° RMNy 2512, Budimpešta, Sveučilišna knjižnica Posmrtni govor na mađarskome jeziku. Veszprémski biskup György Széchényi održao je posmrtni govor na pokopu Auróre Katalin Formentini, supruge grofa Ádáma Batthyányja u Güssingu 10. lipnja 1653. Tiskano djelo ne sadržava posvetu, ali nam naslovnica pripoćuje da je djelo izdano o trošku Ádáma Batthyányja. Tema je propovjedi pohvala dobrim ženama, veličanje moralnih vrlina koje su bile karakteristične i za preminulu groficu. Tekst propovjedi uokviren je drvorezom s likom pelikana koji mlade hrani vlastitom krvlju.*

ELIAS WIDEMANN, ICONES ILLUSTRUM HEROUM HUNGARIAE. VIENNAE, 1652., OSZK APP. H. 848, BAKROREZ

BIBLIOTHECA ESTERHÁZYANA

DOSLJEDNO KATOLIČKO, vojnički organizirano, pomalo surovo – tako treba okarakterizirati dvorsko domaćinstvo jedne osobe ranoga novoga vijeka, u usponu na društvenoj ljestvici.

Kapinja¹ renesansnoga dvorca grofa Nikole Esterházyja, prikladnog i za vojne svrhe, u zapadno-ugarskome Lakimpuhu, (danas Lackenbach u Austriji) zatvarala se svaki dan u vrijeme ručka i svi su se, počevši od sluškinje, preko plemićkih mladića do uglednih gostiju i članova obitelji Esterházy, okupljali na skupnome čitanju:

„Svaki dan prije ručka ... oni koji posjeduju tu vještinu, barem jedan sat moraju čitati; priču ili neku drugu knjigu što im gospodar [Nikolaus Esterházy] daje u ruke; povrh toga, taj se rad mora vršiti i nakon ručka, sat ili dva.”²

Za taj dnevni postupak, kako su to određivale lakompaške (Kicléd) dvorske uredbe (Udvari Utasítások) iz vremena oko 1627. godine, književnost koju se čitalo izabirao je sam grof Nikola iz građe svoje knjižnice. Porastom moći, bogatstva i ugleda kuće Esterházy tijekom sljedećih dvanaest naraštaja zbirka je neprestano obogaćivana, proširivana, njegovana. Knjižna građa obitelji Esterházy, obogaćena otprije 400 godina, danas je jedna od

najvećih privatnih knjižnica u Austriji i Mađarskoj, ubraja se među još nepoznata blaga panonskoga područja.³

U potonje vrijeme razvijanje knjižnice nastavilo se pod palatinima Nikolom (1582.–1645.) i Pavlom (1635.–1713.) Esterházy. Zbirka knjiga jedne obitelji u usponu točno odražava zamršeno vjersko i političko stanje; u 17. st. prisutno vjersko slobodoumlje u zapadnoj Ugarskoj i baroknu obnovu zemlje u ranome 18. st.

I. GROF NIKOLA ESTERHÁZY GALÁNTSKI

Grof Nikola Esterházy⁴ bio je utemeljitelj ne samo Bibliotheca Esterházyane, nego i današnje vojvodske obitelji. Kao palatin i pregovarač s Turcima tijekom njihove opsade zemlje, odigrao je ključnu ulogu u povijesti Ugarske. Kao osoba, koliko nadarena toliko i ambiciozna, utemeljio je i učvrstio basnoslovni obiteljski posjed u negdašnjoj Ugarskoj (dijelom u današnjoj Mađarskoj, Austriji, Slovačkoj, Ukrajini). Niži plemić karizmatične osobnosti podrijetlom iz protestantske obitelji utemeljio je svoj uspon na vjernosti i odanosti habsburškomu carskomu dvoru i katoličkoj crkvi.

1 Usp. Józef Kovács, *Adelige Höfe, hochadelige Hofhaltungen, Nikolaus Esterházy's Hofhaltung*, Burgenlandi Tartományi Múzeum Eisenstadt (Hg.) *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum*. Eisenstadt 1998, 125–135, 134.

2 Ferenc Döry, (Hg.) *Gróf Esterházy Miklós nádor udvari rendtartása* [Dvorski poslovnik palatina grofa Nikole Esterházyja]; Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, Jg. 8 (1901), 4 dio, 224–230, Punkt 29.6 dvorski poslovnik. Usp. Józef Kovács, *Esterházy Miklós udvara és a nyugat-magyarországi reneszánsz* [Dvor grofa Nikole Esterházyja i zapadno-mađarska renesansa]; Ágnes Várkonyi, (Red.): *Magyar reneszánsz udvari kultúra* [Mađarska renesansna dvorska kultura] Budapest 1978, 184–187, 187.

3 Grundlegender Artikel: Theresia Gabriel, *Die fürstlich Esterházy'sche Bibliothek – Zeugnis einer bewegten Vergangenheit*. Wolfgang Gürtler –Gerhard J. Winkler (Hg.): *Forscher-Gestalter-Vermittler. Festschrift für Gerald Schlag*. Eisenstadt 2001, 119–130.

4 Književnost koja govori o Nikoli Esterházyju: Csaba Csapodi, *Esterházy Miklós*. Budapest 1942; Katalin Péter, *Esterházy Miklós*. Budapest 1985.

Nikola se rodio u Požunskoj županiji pod sretnom zvijezdom, majka mu je bila sestra Istvána Illésházyja (1540.–1609.), koji je kasnije izabran za palatina i postao jednim od najbogatijih predstavnika mađarskoga visokoga plemstva. Illésházy je uzeo pod svoju skrb te dodijelio izdašnu potporu mladom i marljivomu Nikoli, koji je u 18. godini prešao na katoličku vjeru, na što ga se otac, kao odgovor na to, odrekao.⁵ Preostali dokazi i rano vrijeme konvertiranja – prethodeći potonjem, od strane politike na vlasti motiviranom masovnom prijelasku mađarskog plemstva na vjeru vladajuće kuće – dokazuje Nikolinu snažnu povezanost s pokretom reformnoga katolicizma. Zahvaljujući posredovanju njegova strica, častoljubivomu Esterházyju omogućen je ulazak u dvorske krugove, od 1608. godine, kao njegov nasljednik, obavlja administrativne poslove tadašnjeg palatina Illésházyja. Kad je 1609. Illésházy neočekivano preminuo, Nikola je svoje usluge ponudio drugomu rođaku, Ferencu Mágochyju, (o. 1580.–1611.). Imučni aristokrat, pristaša Habsburga, kao glavni kapetan sjeverno-ugarskih krajinskih utvrda igrao je ključnu ulogu u obrani zemlje od Turaka. Nikola Esterházy ubrzo je postao njegovim povjerenikom, njegovim zamjenikom u obavljanju službenih poslova, i konačno, njegovim nasljednikom i u privatnome životu: godinu dana poslije Mágochyjeve smrti oženio se s njegovom udovicom Orsolyom (oko 1575.–1619.). Ne samo zato što je Orsolya radi njega prešla na katoličku vjeru, nego i zato jer je kao kći i nasljednica baruna Derssfiya u brak donijela silnu imovinu, historiografija je s posebnom pozornošću, s ponešto podsmijeha i poruge pratila njezin lik. Izrazom „hladna postelja” nazivana ustanova braka u Ugarskoj 17. st. nije bila rijetkost, bila je često sredstvo obitelji iz redova nižega plemstva u povisivanju njihova ranga, koji su tako došli do znatnoga širenja imovine.

ZBIRKA KNJIGA U LAKIMPUHU

S Dersffijevim posjedima, koji su po Orsolyinoj smrti 1619. godine prešli na Nikolu, u posjed Esterházyjevih, među ostalim, dospjeli su podosta unosni posjedi, kao gornjo-ugarski Munkács (Munkačevo, danas u Ukrajini), Lanži i Lakompak (ovaj zadnji u Zapadnoj Ugarskoj, na teritoriju današnje Austrije). Došavši na značajni položaj brzinom vjetra i raspolažući vrtoglavi bogatstvom, Nikola si je oko 1620. u lakompaškom dvorcu uredio prebivalište, gdje je odgajao svojeg sina Ivana (1621.–1642.). Zbog stalne opasnosti od Turaka, veliki broj plemića, dvorskih službenika i vojnika pronašao je sklonište u Nikolinom (od 1625. i palatin Ugarske) dvorcu koji se prostirao u srednjo-gradišćanskoj ravnici. Palatin Nikola latio se sveobuhvatnih rekonstrukcijskih radova kako bi svoje sjedište, koje je, na kraju krajeva, bilo i prebivalište kraljevih predstavnika, dostojno oblikovao. Nedostatak kraljevskoga dvorskoga domaćinstva od dolaska Habsburga na ugarsko prijestolje, Nikola je nadoknadio u Lakompaku.⁶ Stroga pravila ponašanja što su se odnosila na svakodnevne poslove bila su utvrđena u opsežnome katalogu, koji je sadržavao i drakonske kazne. Gradnja prikladna i za utvrdnu, unutar jedne četverokrilne zgrade, skrivala je u sebi stari dvorac opasan renesansnim vrtovima i jamama za vodu, dotjeran hodnicima s arkadama, gdje su bile smještene Nikoline odaje i zbirka knjiga.⁷ Na temelju važnosti knjižnice Nikole Esterházyja može se pretpostaviti da je bila smještena u vlasnikovoj blizini. Kao što je poznato, zbirka protestantskoga grofa Batthyányja u Güssingu (južno Gradišće) bila je postavljena pokraj domaćinove spavaće sobe.⁸ Kao što je Güssing u 16. st. bio središtem srednjoeuropskoga humanizma, što se ne smije podcijeniti, tako Lakompak pod Nikolom možemo držati sje-

5 Usp. Zsigmond Bubics–Lajos Merényi, Herceg Esterházy Pál Nádor [Palatin vojvoda Nikola Esterházy]; in: Akadémia történelmi bizottságának segélyezésével kiadja a magyar történelmi társulat (Hg.): Magyar Történeti éltajczok, Jg. 1895, 1. füzet, 1. könyv, II.

6 Usp. Bubics–Merényi 1895, 2. knjiga, II.

7 U današnje vrijeme može se posjetiti samo jedan dio starog dvorca, tzv. Granarium, (Usp. Judith Schöbel, *Schloß Lackenbach. Zur Rekonstruktion einer ungewöhnlichen Schlosserweiterung*; Österreichischer Kunsthistorikerverband (Hg.): Kunstrealitäten. Blinde Flecken der Kunstgeschichte, Tagungsband, 9. Österreichischer Kunsthistorikertag 1997, Jg. 13/ 14 (1997/ 1998), 17–23.

8 Usp. András Koltai, *Adam Batthyány und seine Bibliothek*. Eisenstadt 2002, 104.

dištem teološkoga kruga širokog utjecaja.⁹ Brojni isusovci, koji su bili djelatni i kao autori crkvenih spisa, obogaćivali su Nikolin dvor a da ga nisu stavljali u središte agresivne protureformacije. U razdoblju vjerskih borba snošljiva klima zapadne Ugarske pokazala se u po sebi razumljivom suživotu vjeroispovijesti na lakompaškome dvoru: dvorskim namještenicima protestantima dopušteno je vršenje njihovih obreda, dok se katolicima služila misa ili dok se Nikola molio u dvorskoj kapelici;¹⁰ u lakompaškoj knjižnici u pogledu vjeroispovijesti nalazili su se i oprečni ili upravo reformatorski i evangelički spisi. Nikolin dvor jasno je odražavao i slobodnu teološku atmosferu drugih zapadno-ugarskih plemićkih dvorova. U razdoblju europskih vjerskih ratova, u Ugarskoj su prijetnja od Turaka i opsade u pozadinu potisnule probleme vjeroispovijesti.

PODRIJETLO GRAĐE

Kao nasljedstvo barunice Orsolye Dersffy, građa knjižnice negdašnjeg ostrogonskoga nadbiskupa Miklósa Oláha (1493.–1568.), čija je čitava imovina prešla na bližnje rođake,¹¹ dospjela je u Lakompak i velikim dijelom udarila temelj Bibliotheci Esterházyani. Nadbiskupska privatna knjižnica,¹² čiji točan razmjer udjela u zbirci Esterházy još nije ni blizu otkriven, imala je veliki značaj. Oláh je,

kao kancelar i nadbiskup, bio jednom od odlučujućih ličnosti sredinom 16. st. Kao crkveni poglavar nastojao je oko reforme uzdrmane katoličke crkve i kao bliski povjerenik cara Ferdinanda I., stajao je u središtu srednjoeuropskih humanističkih krugova, kojemu je pripadao i Erazmo Roterdamski.¹³ Na mnogim spisima antičkih autora stavio je svoj ekslibris.

Nikola je nastupio i kao pokrovitelj tiskanja knjiga: podupro je objavljivanje „Adriai tengernek Syrenaia” [Adrianskoga mora sirena] Nikole Zrinskog, koja je otisnuta tek 1651.¹⁴ Objavio je 1644. „Intö levelek” [Pisma opomene] upućena Györgyu I. Rákóczi, napise koje je u pozadini ratova protiv Turaka Nikola uputio erdeljskomu knezu.¹⁵ Kao i njegovi suvremenici, grof Ádám Batthyány, Janko Drašković, Pavao Nádasdy i Gábor Illésházy, tako je i Esterházy prevodio, pisao i pripremao za tisak pastoralna djela. Njegova se uloga u podupiranju vjerske književnosti pokazala i kad je njemu bliskom isusovačkomu ocu Mátyásu Hajnalu (1578.–1644.) povjerio izradu jednog katoličkoga molitvenika,¹⁶ što se nije sastojao od drugoga, doli kompiliranja starih mađarskih crkvenih pjesama.¹⁷ Tu knjigu Nikola je pripremio za svoju drugu ženu, barunicu Krisztinu Bedeghy Nyáry (1604.–1641.), da učvrsti njezin prijelazak na katoličku vjeru, što se dogodilo pri sklapanju braka 1642. godine.

9 Usp. Vera Zimányi, *Die Hofhaltung und Lebensweise der Esterházy im 17. Jahrhundert*. Burgenländisches Landesmuseum Eisenstadt (Hg.): Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum, Eisenstadt 1998: 257–276, iza str. 258.

10 Usp. Döry 1901: 2. točka dvorskog poslovnika: „Amikor az úr reggel 8 órakor misére indul, a katolikusoknak el kell kísérniük, azoknak, akik nem katolikusok, szintén imádkozhatnak a kápolnában.” („Kada se gospodar ujutro u osam sati uputi na misu, katolici ga moraju pratiti, a oni koji nisu katolici također smiju moliti u kapelici.”)

11 Nasljedstvo Miklósa Oláha je preko nećaka Császára Miklósa Oláha († prije 1574), prešlo na njegovu nasljednicu, kćer Orsolyu Császár Lanzasérsku († 1593). Orsolyu Dersffy, podrijetlom iz braka sklopljenoga s Ferencem Szerdahelyijem Dersffyjem, oženio je Nikola Esterházy.

12 Usp. László Szelestei Nagy, *Oláh Miklós könyvtáráról* [O knjižnici Miklósa Oláha]. Program és mítosz között [Između programa i mita]. 500 godina od rođenja Miklósa Oláha, 9–10. I. 1993, Budapest 1993, 51–69.

13 Usp. Colomannus Eperjessy–Ladislaus Juhász (Hg.), *Nicolaus Olabus*. Hungaria–Athila (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Saeculum XVI), Budapest 1938. Usp. Richard Perger, *Das Palais Esterházy in der Wallnerstraße zu Wien*. Wien 1994: stranice iza str. 17., stranice iza str. 82.

14 Usp. Koltai 2002: 137; Nikolaus Graf Zrínyi, *Adriai tengernek Syrenaia* (Adriatici maris Syrene), Wien 1651.

15 Nikolaus Graf Esterházy, *Wegen Ablegung der jetzt gegenwertig entstandenen Kriegs-Schwürigkeiten zu Georg Ragozky gegebenen Schreiben*. Wien 1644.

16 Usp. Josef Rittsteuer, *Palatin Nikolaus Esterházy und die Jesuiten*. Wolfgang Gürtler–Gerhard J. Winkler (Hg.): Forscher-Gestalter-Vermittler. Festschrift für Gerald Schlag. Eisenstadt 2001, 363–368, 364.

17 Usp. Bubits–Merényi 1895, 2. knjiga, III.

Krisztina je zajedno sa svojom kćeri iz prvoga braka, groficom Erzsébet Thurzó (1621.–1642.), obilno povećala imovinu i novim knjigama obogatila zbirku Esterházyja. Erzsébet je bila nasljednica svojega djeda, palatina grófa Györgya Bethlenfalvija Thurzóa (1567.–1616.). Razmišljajući dinastijski, Nikola je Ivana, svojega sina iz prvoga braka s Orsolyom, oženio s Erzsébet. Knjige podrijetlom iz nasljeđa Thurzóvih mogle su na neprocjenjivi način obogatiti Bibliothecu Esterházyanu budući da su palatina općenito držali obrazovanim čovjekom; dopisivao se s najznačajnijim ličnostima svojega vremena, engleskim kraljem Jakovom, saskim izbornim knezom Ivanom I. Jurjem, bio je slavan po svojoj velikoj knjižnici uređenoj u Bicsceu (danas u Slovačkoj), koju si je nadbiskup Peter Pázmány uzalud pokušavao priskrbiti.¹⁸ Održavao je vezu s najvažnijim ličnostima wittenberškoga sveučilišta, koje su bile pod utjecajem Luthera i Melanchthona, kao zaštitnik ortodoksnoga provođenja luteranskih smjernica. Tu se obrazovao Thurzów sin, Kálmán, Erzsébetin otac, kojega su 1615. izabrali za rektora wittenberškog sveučilišta, a preko čije su ostavštine novi protestantski spisi dospjeli u zbirku Esterházy.

Daljnji izvor zbirke knjiga činili su spisi Luthera, Melanchthona i Erazma Rotterdamskoga,¹⁹ koji se, jedan dio u prvom izdanju, nalaze u građi i koje su preko Nikolinog brata Tamása Nebojsze Esterházyja (1570.–1615/16.) dospjele u posjed knjižnice Esterházy. Tamás, koji se obrazovao u Wittenber-

gu, iskazao se kao autor velikoga broja protestantskih spisa, dio kojih je posvetio Istvánu Illésházyju²⁰ i koji su, između ostalih, izašli iz tiskare grofa Nádasdyja. Dok se svesci podrijetlom iz Tamáseva pera više ne mogu naći u knjižnici Esterházy, dotle su tiskana izdanja protukatoličkih napisa njegova učitelja i pokrovitelja, predavača na wittenberškome sveučilištu, Aegidiusa Hunnisa, veoma bogato zastupljena.

Možemo pretpostaviti da je sam Nikola nabavljao knjige koje su se bavile u prvome redu mistikom i skolastikom, koje su u njegovome duhovnome životu igrale veliku ulogu te vršile utjecaj na njega.²¹ Pored 15 inkunabula, danas se u knjižnici nalazi skoro 1000 tiskanih spisa podrijetlom iz 16.–17. st., koje imaju ekslibris²² obitelji Cegled, Listy i, naravno, Esterházy. Nalazimo i druge vlasničke zabilješke protestantskih plemića: Boldizsára Batthyányja, Franje Bánffyja i Nádasdija, koji su raspolagali značajnom zbirkom knjiga. Ta su djela u građu knjižnice Esterházy zasigurno dospjela zamjenama i darovima, što je među plemićkim dvorovima bio svakodnevni običaj: u negdašnjoj güssinškoj knjižnici Batthyányjevih također možemo naći knjige s vlasničkom zabilješkom Nikole Esterházyja.²³

ZBIRKA KNJIGA U TVRĐAVI FRAKNÓ

Pored povećanja knjižne građe, utemeljenja i danas postojeće riznice, palatin Nikola je i dalje

18 Usp. Tibor Grüll–Katalin Keveházy–Károly Kokas, u.a. (Hg.): *Lesestoffe in Westungarn 1535.–1740.*, 2 dio (Köszeg, Rust, Eisenstadt, Forchtenstein). Szeged 1006, 11.

19 Usp. Gabriel 2001: str. iza 119.

20 Die evangelische Streitschrift „Epistola dedicatoria“ widmete Thomas Graf Esterházy Stephan Illesházy und dessen Gemahlin Katalin Pálffy (Usp. Gábor Hausner–Tibor Klaniczay–Sándor Iván Kovács i. a. (Hg.), *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*, [Budapest] 1991: 40, bz. 88.

21 Usp. Katalin Péter, Miklós (Nikolaus) Esterházy; Amt der Burgenländischen Landesregierung (Hg.): *Bollwerk Forchtenstein, Ausstellungskatalog*. Eisenstadt 1993, 36–41, 37.

22 U katalogu knjižnice mogu se pročitati sljedeće vlasničke zabilješke: Johann Altmann; György Branik; Paul Cegled (Professor in Tyrnau und Heidelberg), Joannis und Stephan Cegled; Petrus Codicillus; Alexander Ebeczky; Ferenc, Ivan, Janos, István und Laszlo Esterházy; Johannes Falkenperger; Bernhard Feulner; Clemens Hizler aus Ravensburg; Bartholomei Horberger; Joan Kühn; Ferenc, Tamas und Joann Listy; Nicolaus Pettendorfer; Rutger Resti; Johann Sterbeck; Ruprecht von Storzding; Stephan Szikozay (Sekretär des Palatins); Stephan Szuhay; Gerardi de Taxis; Franciscus Trimmel; Johann Vieigandus aus Magdeburg; Thomas Walperger aus Monte S. Mariae (vgl. Inventarium der bei den P.P. Franziskanern in Eisenstadt befindlichen und von der Domäne übernommenen und im Schloß Eisenstadt untergebrachten Büchersammlung. Sog. Bibliotheca Esterházyana, 1937; Esterházy Privatstiftung, Archivium C.P. Esterházy, Prot.6341.

23 Usp. Koltai 2002: 116.

primjereno sudjelovao u ugarskome političkome životu: u vrijeme ustanka erdeljskog kneza Gábor Bethlena, na početku Tridesetogodišnjega rata, dosljedno je stajao na strani cara, unatoč tomu što se veliki dio njegovih posjeda prostirao u Erdelju. Budući da je bio dobro obaviješten, znao je da je Bethlenova sudbina neodvojiva od uspjeha europske protestantske unije, odnosno od potpore Osmanskoga carstva.

Za osvjedočenu vjernost kući Habsburga i kao naknadu za izgubljene posjede u Istočnoj Ugarskoj, Nikola je 1622. dobio grofoviju Fraknó i vlastelinstvo Eisenstadt (danas oboje u Austriji), koji su 1626., odnosno 1649. dospjeli u trajni posjed obitelji. Kao „comes in Frachno aliter Forchtenstein”, Nikola je svoj dvor od 1630-tih godina, koristeći blizinu Beča, preselio u tvrđavu što se prostirala u podnožju gorja Rozálja, gdje se obrazovao u krugu mladih političara. U taj krug, u tzv. Esterházyjancima, ubrajali su se Nikola Zrinski, pjesnik i vojskovođa, grof Franjo Wesselényi, kao i grof Franjo Nádasdy. Kao ugarski palatin, 20 je godina središnju državno-upravnu djelatnost obavljao iz fraknóškoga dvorca: često su onamo svraćali budući tvorci ugarske politike, koji su zasigurno poznavali neke od sastavnih dijelova Nikoline riznice, kao i knjižnicu. Njegovom smrću 1645. godine zbirke su dospjele u vlasništvo njegova nasljednika, grofa Pavla, koji ih je dalje u znatnoj mjeri proširio.

Međutim, veliki Nikolin cilj da uz pomoć cara oslobodi Ugarsku od Turaka izjalovio se. Na kraju života rezignirano se povukao iz politike; u nekoliko navrata želio se zahvaliti na palatinskoj službi, jer nije uspio postići carev odlučniji nastup u interesu Ugarske.

Nikolina knjižnica služi kao dokaz da naobrazba igra veliku ulogu u životu osobe koja želi napredovati u političkom i društvenome smislu, ali i

dokaz da je u Ugarskoj 17. st. vladala liberalna teološka atmosfera. Dosljedno katolički Esterházy nije tražio najveće moguće povlastice koje su išle uz vjersku pripadnost; trudio se ne izazivati vjere i crkve jedne protiv drugih, već pridobiti sve ugarske snage za borbu protiv Turaka. U skladu s time, katoličke i protestantske knjige ravnopravno su stajale jedne pored drugih u njegovoj knjižnici, koja po svojoj veličini i značaju nije zaostajala za zapadnoeuropskim plemićkim knjižnicama.

II. VOJVODA I PALATIN PAVAO ESTERHÁZY I. IZ GALÁNTHE

Kao „uomo universale” specifično mađarskoga profila, u okorjelome katoliku Pavlu Esterházyju²⁴ mijesala se za barok karakteristična pobožnost i obnašanje svjetovnih stvari s visokim stupnjem nacionalne samosvijesti i određenoga domorodačkoga temperamenta. Kao i gotovo svaki predstavnik mađarskoga visokoga plemstva nakon protjerivanja Turaka, tako je i on sudjelovao u vjerski motiviranome natjecanju za status, što je bilo vezano i uz naseljavanje redovnika, izgradnju škola, izgradnju crkava i dvoraca, kao i pojačano poticanje tiskanja slika i knjiga. Te su inicijative učvrstile kako izgradnju zemlje poslije 1683. u katoličku habsburšku državu, tako i slavu velikaškoga naručitelja. Pavao, koji je od 1687. prvi ponio naslov vojvode Esterházy, potvrdio se kao najznačajniji mecena u obitelji; ubrajao se među najutjecajnije i najbogatije velikaše Habsburškoga carstva, u vrijeme početka okretanja mađarske barokne kulture prema bečkomu dvoru i naglašavanja mađarskog identiteta – iako kasneći – pojavio se kao autor vjerskih i glazbenih djela. Upravo tako, kao političar velike moći u službi cara, stekao je sebi ime, ali je postao legendaran kao veoma daroviti njegovatelj mađarskoga narodnoga plesa.²⁵

24 Usp. Sigismund Bubics, *Fürst Paul Eszterházy. Palatin von Ungarn* (rukopis). Wien um 1895; Usp. Adolf Mohl, *Herceg Esterházy Pál nádorispán* [Vojvoda Pavao Esterházy, palatin], Sopron 1924; Usp. Endre Csatai, *Emlékezés Esterházy Pál nádorra* [Sjećanje na palatina Pavla Esterházyja], Sopron 1935; Usp. Andreas Angyal, Fürst Paul Esterházy. Südostdeutsche Forschungen, 4(1939), 339; Usp. István Fazekas–Paul Esterházy, Amt der Burgenländischen Landesregierung (Hg.): *Bollwerk Forchtenstein, Ausstellungskatalog*. Eisenstadt 1993, 42–51.

25 Na svečanosti prigodom krunjenja carice Leopoldine za ugarsku kraljicu 1647., Pavao je prikazao mađarske i hrvatske narodne plesove (usp. Bubics–Merényi 1895, 2. knjiga, VI).

Pavao je od rođenja bio pod strogim katoličkim odgojem, što su ga određivali isusovci: deseto dijete grofa Nikole osnove svojeg odgoja dobilo je od glasovitih isusovačkih otaca; nakon smrti njegova oca, poslali su ga k isusovcima u Graz, gdje je pohađao gimnaziju zajedno s carskim vojvodama, Ferdinandom i Leopoldom. Svoje studije 1649. godine nastavio je na isusovačkome sveučilištu u Velikoj Subotici, gdje je u njemu sazrela želja da se posveti duhovnomu zvanju. Pored svršavanja studija na Filozofskome fakultetu u Velikoj Subotici, surađivao je kao oduševljeni glumac u komadima s biblijskom tematikom.²⁶

Treću godinu studija nije mogao završiti, jer je morao preuzeti upravljačku ulogu kuće Esterházy, budući da su 1652. u bitci kod Vezekénya odjednom pala četiri Esterházyja, pa su tako u dobi od sedamnaest godina na njega pale dužnosti glave obitelji. Slično svojem ocu, koji je razmišljao dinastijski i preko brakova učvrstio svoju imovinu i proširio posjede, nakon što je postao glava obitelji, uzeo je za ženu svoju nećakinju Orsolyu (1641.–1682.), kćer svojega polubrata Ivana, nasljednicu već prije spomenutoga Thurzóva klana. S obzirom na Orsolyinu mladost, brak je sklopljen u tajnosti i tek je 1655. postao pravovaljan dodjelom papine dispencije. I to pokazuje od kolike je važnosti bilo u međuvremenu ime Esterházy u Rimu, odnosno kakav je rang Pavao mogao „steći” preko svojih materijalnih mogućnosti.²⁷ Drugi brak s Evom Thököly (1659.–1716.) iz Késmárka donio mu je novo uvećanje imetka.

Već je rano igrao ulogu u ugarskoj političkoj sredini; 1653. Pavao Esterházy sudjelovao je na regensburškoj Carevinskoj skupštini, gdje je Ferdinand IV. okrunjen za njemačkoga kralja. Na putu kući sa svojim šogorom grofom Franjom Nádasdyjem posjetio je gradove Freising, Fürstentfeld, Augsburg, Ulm i Passau, u Münchenu ih je pak primio bavarski izborni knez.²⁸ Barokni spomenici i zbirke, među njima i značajna zbirka

umjetničkoga blaga i antikviteta Wittelsbachovih, duboko su se dojmile Pavla i Franje.

Pavao je imao znatni utjecaj na ugarsku politiku, a isto tako imao je osobne prednosti zato što je pripadao carevoj pratnji: kao vojni zapovjednik južne Ugarske (1668.) sudjelovao je u zauzeću posjeda nekadašnjih protestantskih plemića, što je vodilo daljnjemu proširivanju njegovih, i bez toga već golemih posjeda. Pavao je imao utjecajnu ulogu u interesu cara Leopolda I. u pregovorima koji su služili ponovnomu približavanju kuće Habsburg Ugarskoj. Esterházy je bio iskušano sredstvo za cara, kao njegov vjerni podanik, da se dopuštanjem za popunjavanje važnih služba ugarskim magnatima, približi pristašama ustanka. Skupština ga je 1681. godine, na Leopoldovu preporuku, izabrala za palatina Ugarske, na takvu službenu poziciju koju je od Wesselényijeve pobune popunjavao carski namjesnik. Kao ugarski predstavnik kralja, Pavao je postigao potvrdu prava staleža na upravljanje glede javnih poslova, ali je u rješavanju, kako se potvrdilo, presudnih vjerskih pitanja ostao bezuspješan. Zbog napada Turaka 1683. godine – što je Pavao predvidio – posebno s obzirom na prijetnju Beču, carska kuća bila je prisiljena unovačiti velike oružane snage protiv Turaka: Pavao je sudjelovao u oslobođenju Beča i ponovnom zauzeću Budima 1684. kao glavni zapovjednik. Car je pružanje pomoći u protjerivanju Turaka iz Ugarske uvjetovao zahtjevom da muški članovi kuće Habsburg mogu nasljedno nositi ugarsku krunu, što je Pavao na šopronskom saboru i postigao. U godini krunjenja prvog ugarskoga kralja koji je na prijestolje stupio putem nasljedstva, 1687., Pavla su, kao nagradu za njegovu službu, uzdigli na rang vojvode.

Kao vojvoda i palatin, Pavao je imao značajnu ulogu u obnovi zemlje opustošene 150-godišnjom turskom vlašću. Kao „uomo universale”, njegovi interesi nisu se prostirali samo na području političke i ekonomske konsolidacije zemlje, nego i udo-

26 Usp. Bubits–Merényi 1895, 2. knjiga, VI.

27 O financijskim donacijama upućenima Svetoj Stolici, odnosno o šogorici pape Inocenta X. vidi: László Berényi, *Wolfgang Esterházy*. *Burgenländische Heimatblätter*, 62 (2000): 3, 43–52, 47.

28 Usp. Fazekas 1993: 44.

maćivanja kulture, koju je želio vezati uz doba kralja Matije. Pavao, koji je važio kao jedan od najznačajnijih mecena ranonovovjekovne ugarske povijesti, kao patron i oduševljeni borac protureformacije, pored crkvenih zgrada, podigao je i brojna svjetovna remek-djela. To je služilo podjednako njegovu duhovnomu spasenju, ali i njegovoj političkoj i društvenoj prosudbi te na dobro još mlade kuće Esterházy. Njegova reprezentacija silnoga magnata, opunomoćenika na visokim dužnostima – zajedno s hvatanjem obiteljskim bogatstvom – može se uvrstiti u fenomen prakse isticanja moći, novca i interesa, koja je jačala pod pritiskom društvenih očekivanja. Tako je pokazao kakva su bila očekivanja u društvu. Podupiranje književnosti, likovne umjetnosti, glazbe i znanosti bilo je u tijesnome međuodnosu s tim fenomenom te je spadalo u pravila vođenja života jednog obrazovanoga baroknoga vojvode.

KNJIŽNICE U TVRĐAVI U FRAKNÓU I DVORCU U ŽELJEZKOM

Pored riznice i čudesne komore sagrađene u Pavlovoj tvrđavi u Fraknóu, posebno upada u oči ondje čuvana zbirka knjiga. Do završetka turskih ratova Pavao je kao mjesto stanovanja najčešće koristio ovu tvrđavu – jer se činila najsigurnijom – koju je dao preurediti. Velika dvorana riznice, koja je imala ulogu obiteljskog arhiva, potječe iz toga vremena. Pretpostavka prema kojoj su dvorane knjižnice mogle biti u neposrednoj blizini najbolje čuvane riznice, mogla bi biti blizu istini, iako se ne može dokazati. U svijetu mašte XVII. st. zbirke umjetničke i čudesne komore oblikovale su cjelinu s knjižnicom: vrativši se natrag u svijet humanističkih ideja, koji je svoj značajni udio imao u tome što su se diljem Europe osnivale tzv. „Kunstkammer”-e, u kojima se na kritički način

istraživala srednjovjekovna pismenost. Starovjekovni autori svjedočili su o zbirkama Rimljana i budili ideju o dokazanoj snazi neposrednog opažanja novih stvari. Trebalo bi kritički proučiti spoznaje filozofa proučavanjem realija podrijetlom iz prirode, umjetnosti i znanosti. Zbirke bi trebale uzeti u obzir sve pojavnosti svijeta, zajedno s njihovim očuvanim pismenim oblicima, u interesu znanstvenog otkrivanja, kako bi njihova informacijska vrijednost podjednako rasla.

Pavlovi interesi su se, počevši od 1660-tih godina, postupno okretali u smjeru tvrđave u Željeznom, koju je preuređio u reprezentativni vojvodski dvorac. Pokazao je snažno pregnuće u stvaranju nazočnosti jednoga vojvode, svjedočio je o optimističnoj ideji da će se zemlja u dogledno vrijeme osloboditi od Turaka. Prvi barokni dvorac u Ugarskoj prkosio je drugim magnatima, koji su dotada živjeli isključivo u utvrđenim gradinama: za Pavla su uzor bili europski dvorovi te se svojim graditeljskim aktivnostima pokazao kao predstavnik novih vremena. U novoj zgradi dvorca u Željeznom, nedaleko od galerije, u negdašnjem jugo-zapadnome tornju, bila je smještena knjižnica zacijelo velikih razmjera.²⁹ Prema katalogu podrijetlom iz 1721. godine, koji uglavnom odražava stanje kada Pavao u vrijeme svoje smrti ostavlja dvorac iza sebe, u knjižnici se nalazilo mnoštvo globusa i slika. Riznica dvorca u Željeznom je osim umjetničkoga blaga i dragoga kamenja, skrivala u sebi i knjige te vojvodske povelje.

GRADA KNJIŽNICE

Značaj Pavlove zbirke knjiga³⁰ uvelike je nadmašivao knjižnice magnata koji su pripadali naraštaju njegova oca: građu je nedvosmisleno nabavljao izvan granica Ugarske i njegova zbirka po karakteru više nije bila dvorska knjižnica kakvu sastavljaju

29 Rasvijetljeno na temelju inventarnoga popisa dvorca: Ordentliche Beschreibung und Inventierung Fürst Esterhazyschen Gschloß Eysenstatt, und deren darinnen sich befindenden Mobilien und Farnussen, März bis Juni 1721 (objavljeno u: Johann Harich, *Über das Schloß Esterházy zu Eisenstadt und die Burg Forchtenstein. Ismeretlen levéltári dokumentum.* Burgenländische Heimatblätter, 34 [1972], 4, 145–169).

30 Temeljno djelo o popisu knjiga: Géza Orlovsky, *Esterházy Pál könyvjegyzéke* [Popis Knjiga Pavla Esterházyja]. Andrea Kazinczy–Sándor Iván Kovács (ur.), *Zrínyi-dolgozatok* [Radovi o Zrinskome], sv. 2. Budapest 1985, 125–126.

alumnisti. S obzirom na aktualnu suvremenost, europsko tržište knjiga potpuno je zadovoljavalo krug Pavlovih interesa, i u tome su mu cilju stajale na raspolaganju, kako njegove materijalne mogućnosti, tako i znanstvenici kojima je knjižnica bila povjerena na brigu i povećanje građe.³¹ Pavlova knjižnica počiva na temeljima zbirke knjiga Nikole Esterházyja, Györgya Thurzóa i Miklósa Oláha i, kao takvu, može ju se držati suvremenom, budući da je okupljala reprezentativna izdanja iz pojedinih znanstvenih područja tadašnjega svijeta.

Radi izgradnje fontane na Esterházyjevom posjedu, nabavio je 20-30 djela koja se bave hidrografijom kao ilustrirani materijal za graditelja.³²

Zbirka je isto tako svjedočila o širokome krugu interesa njezinih vlasnika: Pavlov katalog knjiga pored 100 naslova medicinskih djela, nabraja skoro sve značajnije alkemičarske knjige toga vremena, budući da je bio poznat i kao alkemičar.³³ Kao kapetan tvrđave Pápa, planirao je tehničko-fortifikacijske radove, pa je sakupljao knjige vezane za vojna umijeća, kao i gradnju utvrda.³⁴ Vojvoda je, povrh toga, pokazivao osobitu sklonost prema astronomiji, kako to dokazuje i jedan Pavlov crtež koji prikazuje komet nad Željeznom.³⁵ U katalogu knjiga nalazimo i spis podrijetlom od Tycha Brahea, zvjezdoznanca na carskome dvoru Rudolfa II.

Proučavanje rimskih povjesničara i filozofa bilo je obveznim dijelom naobrazbe: kako je to oko 1650. zabilježio u svojem dnevniku, zbog jednoga

Ciceronova navoda od isusovačkih otaca iz Velike Subotice dobio je jako lijepu knjigu.³⁶

Pored darova, oko 100 svezaka dospjelo je u vojvodsku knjižnicu iz zbirke Franza Orsolinija, svećenika u dvorcu u Željeznom.³⁷ U sačuvanom katalogu svećenika preminuloga 1700., pored crkvenih spisa, nalaze se i djela brojnih antičkih i suvremenih talijanskih autora, između ostalih, i jedno izdanje Machiavellija.³⁸

INVENTARI

O zbirci knjiga vojvode Pavla stoje nam na raspolaganju dva inventarna popisa, u obama slučajevima napravljenima nakon njegove smrti.

Bilješku o Pavlovoj knjižnici podrijetlom iz vremena oko 1718. godine, koju je napravio Sebastian Ferdinand Dobner i koji je pobrojao u prvo me redu zemljopisna i hidrografijska djela,³⁹ što su najvjerojatnije bila u dvorcu u Željeznom.

Cjeloviti katalog, koji je vjerojatno obuhvaćao veliki dio knjižnice, nastao je 1756. – „Cathalogus Bibliothecae ad exigentiam Testamenti Principis Condam Pauli Eszterházy” – i odnosio se isključivo na knjižnu građu vojvode Pavla. One su, sukladno njegovoj posljednjoj želji, smještene na čuvanje u franjevački samostan u Željeznom, kojega je osnovao grof Nikola Eszterházy 1625. godine. U ostavci iz 1696. Pavao je svoju zbirku knjiga nazvao „lijepom i s nemalim trudom prikupljenom knjižnicom”.⁴⁰ Knjižnicu je po njegovoj smrti

31 Usp. Grüll–Keveházy–Kokas ibid. 1996: 18.

32 Pavao je 1680. velikomu vojvodi Károlyu Ferdinándu preporučio knjigu iz kemije (usp. Grüll–Keveházy–Kokas ibid. 1996: 18).

33 Usp. Fazekas 1993: 50.

34 Usp. Bubics–Merényi 1895., 3. knjiga, IV.

35 Figura Cometa kismartony visit Die 26 Decembris Anno MDCLXXX A Comite Paulo Esteras observati Die 27 Dici Mensis, Feder auf Papier (Privatna zaklada Esterházyjevih, Arhiva C.P. Esterházy)

36 Usp. Bubics–Merényi 1895., 3. knjiga, I.

37 Usp. István Fazekas, *Francesco Orsolini várplébános hagyatéki leltára 1700-ból* (Ostavinski katalog župnika tvrđave Francesca Orsolinija iz 1700) Péter Dominkovits–Éva Turbuli (ur.), Házi Jenő emlékkönyv. Sopron 1993, 309–312.

38 Usp. Specificatio librorum pie defuncti domini Orsolini, 1700 (Mađarski zemaljski arhiv, Arhiv obitelji Esterházy, Prot.108, Fasc.C., Nr.64. (objavljeno u: Grüll–Keveházy–Kokas ibid. 1996: 189–192).

39 Popis u: Henricus Schaeuius, *Skeleton geographicum*, Bd.4, Braunschweig 1671 – handschriftlicher Eintrag von Sebastian Ferdinand Dobner (Mađarski zemaljski arhiv, Arhiv obitelji Esterházy P108, Rep.46, Mf.14536); objavljen u: Grüll–Keveházy–Kokas ibid. 1996: 159–161.

40 Paul I. Fürst Esterházy, *Testamentum Principis Pauli Eszterházy Palatini super, cum tuto triplici Majoratu in Bonis suis Anno 1695 conditum, cum subnexo codicillo ejusdem de Anno 1696 per Imperatorem et Regem Leopoldum primum Anno 1699 confirmatum, 2.März 1695, Punkt XIII.* (Mađarski zemaljski arhiv, Arhiv obitelji Esterházy, E 148, NRA Fasc. 353/1, Fol.40b-41a.; objavljen u: Volk und Heimat, VI[1953]).

trebalo postaviti u franjevačkom samostanu, povjeriti na brigu ocima te dalje razvijati iz jednoga darovanoga fonda da, prema Pavlovim riječima, „svaki znanstvenik [...] koji doputuje ovamo”⁴¹ može steći uvid u njezinu građu. Vojvoda je nasljednike imovine Eszterházyjevih obvezao da kao glavni nadzornici jamče opstanak i zaštitu knjižnice. Tzv. Bibliotheca Eszterházyana čini neotuđivi i neodvojivi dio povjerbine obiteljske imovine.

Povjeravanje brige za knjižnicu jednomu crkvenomu redu bilo je poznato već prije Pavla, u vezi s Batthyányijevim darom, budući da je grof svoju slavnu zbirku knjiga sredinom 17. st. povjerio na skrb güssinškomu franjevačkomu samostanu.⁴² Zaklada u Željeznome je uza sve to nastala tek 1756., a s tim je ciljem realiziran i veliki inventar.⁴³ Povrh toga, dokaziva je i činjenica da su škrinje s knjigama otpremljene iz fraknoške tvrđave u samostan.⁴⁴

Katalog se dijeli na dva dijela koji se danas čuvaju u Fraknóu i Budimpešti.⁴⁵ Naslov „Catalogus Librorum in Arce, & Bibliotheca Frakno repository” upućuje na to da je čitava knjižna građa stavljena u inventarne popise u dvorcu u Željeznom (Arce) i forchtensteinskoj (mađ. Fraknó) knjižnici. Bilješke sadržavaju oko 1500 pretežito latinskih, mađarskih i njemačkih, u manjem omjeru talijanskih, mađarskih, francuskih i grčkih naslova. Obuhvaćaju sveukupno područje znanosti, ali najveći dio njih izlaže vjersku i povijesnu književnost.⁴⁶ Zanimljivo je da se već u knjižnici Nikole Eszterházyja poznato supostojanje protes-

tantskih – u katalogu knjiga: „Haeretici” – i katoličkih – „Ecclesiastici” – knjiga potvrđuje da su one i količinski ujednačene.

VOJVODA PAVAO ESTERHÁZY KAO PISAC I IZDAVAČ

Vojvoda Pavao je Željezno razvio u središte muza, na koje je utjecalo europsko duhovno središte baroka, Beč, i njegova istočna vrata, Budim i Pešta. Zaključno do 1690. vojvoda je naručio izradu brojnih zgrada, oltara, umjetničkih djela, koji su posredovali između srednjoeuropskoga baroka i duhovnosti postupno osvješćivanoga mađarstva. Posebno se u posljednja dva i pol desetljeća života smanjilo njegovo podupiranje „iz kamena isklesane umjetnosti” na korist spisateljskih i naručiteljskih aktivnosti.

Do 1711. iz Pavlova je pera objavljeno jedanaest vjerskih djela.⁴⁷ Ona se gotovo isključivo bave temom Djevice Marije, Majke Božje i pokazuju Pavlov neobičan krotki odnos spram Marije. Još je kao dijete napisao pogovor knjizi Mártona Kopcsányija pod naslovom „A Szent Szűz élete” [Život Svete Djevice]⁴⁸.

Kao posljedica brojnih hodočašća u Máriazell, Pavao je podigao novi oltar tamošnjemu kipu Djevice Marije, koju su slavili Mađari. Vojvoda je, kao posjednik najvišeg ugarskoga državnoga dostojanstva, i to stavio u Eszterházyjevim bogato urešenim grbom ukrašen kompendium koji je sadr-

41 Ibid.

42 Usp. Koltai 2002: S.100ff.

43 Inventar Knjižnice franjevačkog reda podrijetlom iz 1722. ne spominje građu Bibliothecae Eszterházyane (usp. Michael Weiss, *Geschichte der Bibliothek im Franziskanerkloster zum hl. Michael in Eisenstadt*, (rukopis). Eisenstadt 1979 [Privatna zaklada Eszterházy]).

44 Usp. Litterae Joannis Smiliar ex Fraknó 1756 (Arhiv franjevačkog samostana Eisenstadt, Sig. AII13, Fasc. 26, Nr. 2. [navod Weiss 1979: 183]).

45 1. dio: Catalogus Bibliothecae ad exigentium Testamenti Principis Condam Pauli Eszterházy Venerabili Conventui P.P. Franciscanorum ad S. Michaelem in Civitate Kismartony Sub 16a & 17a Men 7bris Anni 1756. resignatorum, & per manus traditorum (Mađarski zemaljski arhiv, Arhiv obitelji Eszterházy Fasc. C Nr. 46, Repos. 8). 2. dio: Catalogus Librorum in Arce, & Bibliotheca Frakno repository (Mađarski zemaljski arhiv, iz nekadašnjeg Arhiva obitelji Eszterházy, Sig. P 108, Fasc. C 1, Nr. 56, Repos. 800 [Grüll–Kevházy–Kokas u. a. 1996: 162–181]).

46 Katalog sadržava sljedeće skupine: Ecclesiastico-Historici, Ecclesiastici, Haretici, Scholastici, Juridici, Medici, Politici et Historici, Militares et Geometrici, Historici de diversis animalibus, Libri botanici, Canonici, Diversi antiqui oratores, Astrologici, Mathematici et Chymici, Geographici, Topographici.

47 Usp. Karl Semmelweis, *Die gedruckten Werke des Palatins Paul Esterházy*. Burgenländische Heimatblätter, 23 (1961), 1, 32–42.

48 Usp. Bubits–Merényi 1895, 2. knjiga, III.

žavao slike Madone iz Ugarske i cijeloga svijeta, a koji je izdao 1690.⁴⁹ Njegov rad naslova „Mennyei korona” [Nebeska kruna], objavljen na mađarskom, koji je sadržavao bogatu slikovnu građu, posebno je razumljiv i vrijedan pozornosti.⁵⁰ Knjiga opremljena bogatim ilustracijama postigla je razmjerno veliku popularnost,⁵¹ čije je novo prošireno izdanje objavljeno 1696.

Zbirka koja sadržava pedeset i jednu molitvu upućenu Djevici Mariji objavljena je između 1691. i 1858. u sedam izdanja i na četirima jezicima (usp. VI.3). Pavao je osim toga uredio i jedan molitvenik: „Via lactea” (Beč, 1691.), koji je sadržavao dvije litanije, jednu svecima obraćenicima (Velika Subotica, 1693.), a jednu Svim Svetima (Velika Subotica, 1698.), te je i nadalje istupao kao pokrovitelj knjiga o Mariji (usp. VI.1).

U Ugarskoj posebno popularna misao o „regnum Marianum” pojavila se vrlo snažno u Pavlovom grandioznom djelu crkvene glazbe, „Harmonia Caelestis”⁵² (usp. VI.4). Sam Pavao svirao je više instrumenta s tipkama, skladao je niz kantata kombinirajući na zanimljiv način harmonije tada suvremene španjolske glazbe s motivima iz istočno-europskih narodnih pjesama. Neovisno o pitanju da li je Pavao sam ili su drugi po njegovoj narudžbi skladali to djelo, „Harmonia Caelestis” postala je najvažnije djelo mađarske crkvene glazbe u razdoblju nakon protjerivanja Turaka. Kantate vjerno dokazuju da je zapadu okrenut dvor vojvode Pavla Esterházyja puno važnosti pridavao i kulturnoj obnovi Ugarske. Možemo smatrati značajnim, u pogledu vojvodskoga mecenata i mađarskoga baroka, što u tome djelu europska kultura visokoga stupnja i narodna kultura Panonske nizine stoje u svjesno oblikovanoj simbiozi, koja predstavlja veliku vrijednost.

Pavlove pjesme i stihovi, koje su izdane tek u 20. st., otkrivaju visoku razinu vojvodskog diletantizma.⁵³

Kao što je svojim crkvenim djelima Pavao postavio spomenik sebi i svojemu duhovnomu spasenju, tako je i svojom ostalom publicističkom djelatnošću služio na dobrobit svjetovnoga blagostanja obitelji: u središtu su stajali planovi koji su trebali zajamčiti legitimaciju kuće Esterházy naročitim naglašavanjem plemenite i, prije svega, „čiste mađarske krvi”. Golema obiteljska stabla, galerija predaka ovjekovječenih na lanenome platnu ili uklesani u kamen jednako su tako služili kao dokaz toga, kao i „Tropheum domus Estoriane” na skoro 300 stranica, koji je objavljen 1700. (usp. VI.2). Potvrda plemićkoga podrijetla je u raskidanoj, zaposjednutoj i opustošenoj, mnogonarodnoj Ugarskoj bila neophodna za popunjavanje važnih služba. U to vrijeme u drugim europskim državama običaj je bio da su povlastice dobivane iz vladareva milosrđa, nasuprot tomu, u Ugarskoj još se krvno podrijetlo plemića računalo te je odražavalo neovisnost samosvjesnih aristokratskih obitelji.

Do pretjeranosti izmišljena obiteljska povijest vojvode Pavla temeljila se na toj prinudi, svoje potomke morao je obilježiti kao osnivače mađarske nacije i kulture, a njegova tiskana djela nisu bez primjera s obzirom na povijesti drugih plemićkih obitelji – npr. Festetići ili Zrinski. U povijesti mađarske barokne kulture jedinstveno je tijesno povezivanje stvarnih, kao i izmišljenih predaka i njihovih životnih priča.

Pavao je pravovremeno prepoznao silni značaj propagande u grafičkome slikovnome prikazivanju, s tim je ciljem planirao izdavanje knjige naslova „Topographica Regni Hungariae”, koja je bila prvo ilustrirano topografsko djelo u Ugarskome Kraljevstvu. Plan, u okviru kojega bi bili predstavljeni brojni bakropisi iz Esterházyjeve zbirke, nije se ostvario, unatoč tomu, njegov pothvat moramo ocijeniti kao djelo pionirskoga karaktera jednoga doduše izdavačkoga šeptrle. Ipak, slično djelo to-

49 Paul Fürst I. Esterházy, *MENNYEI KORONA az az Az egész Világon levő Csudálatos Boldogságos Szüz Képeinek rövideden föl tett EREDETI.* Tyrnau 1690.

50 Usp. Gábor Tüskés–Éva Knapp, *Der ungarische Atlas Marianus.* Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde, 1995, 35–56.

51 Usp. Bibliotheca Hungarica Antiqua, III. sv. Budapest 1994: str. iza str. 32.

52 Ágnes Sas (ur.): Pál Esterházy, *Harmonia caelestis.* Musicalia Danubiana, 10(1993).

53 Usp. Fazekas 1993: 50.

pografskoga karaktera nije objavljeno u Ugarskoj do 19. st.⁵⁴

Jedino političko djelo vojvode Pavla Esterházyja, „Mars Hungaricus”, ostalo je neobjavljeno. Jedini je od suvremenika u svojoj kronici sažeo povijest borba protiv Turaka, ciljajući time i na čitalačku publiku izvan Ugarske.⁵⁵ Pavao se pri sastavljanju djela podjednako pokazao kao načítani kompilator i marljivi umjetnik: ono je sadržavalo njegove ilustracije (npr. prikaz šatora nekoga turskoga vođe) usporedno s latinskim rukopisom epske pjesme Lászla Listija.⁵⁶ Pretpostavlja se je da „Mars Hungaricus” nije objavljen po Pavlovoj vlastitoj želji, budući da je osjećao nezadovoljstvo potpisivanjem mira u Vásváru i nije mogao zatomiti svoju ocjenu carskoga dvora, djelo je tako ugledalo svjetlost dana tek 1989.⁵⁷

TISKARA

Malo je poznata činjenica da je otprilike od 1611. u dvorcu u Željeznom djelovala jedna dvorska tiskara „Typis Residentiae Kismartoniensis”. Od tiskara Johanna Baptista Hübschlina (1677.–1713.),⁵⁸ sačuvano je tek nešto malo tiskovina, a i one su bile svakodnevna izdanja, kao pjesme pohvalnice, instrukcije,⁵⁹ odnosno „ODEN TRAGICA seu DOLORIS PEGMA”, koju je priredio po Pavlovoj smrti 1713. godine, što je značilo gubitak fi-

nancijskog pokrovitelja tiskare i, ne dugo poslije, prestanak njezina djelovanja.

III. DALJNJA SUDBINA BIBLIOTHECE ESTERHÁZYANE

Daljnja sudbina Bibliotheca Esterházyane povijest je zanemarivanja i zabluda: o zbirci, sukladno Pavlovoj posljednjoj želji premještenoj u franjevački samostan, 43 godine poslije jedva da su se i brinuli i povećavali je te se ona naočigled mijesala s knjigama otaca. Takvo se stanje, unatoč tomu što su vojvode Esterházy više puta skretali pozornost na to⁶⁰, zapravo nije nimalo popravilo. Knjižnicu je 1884. karakteriziralo „stanje potpunoga nereda”.⁶¹ Posebice je vlaga, koja je ostavila brojne tragove i danas vidljive na knjigama, jako oštetila građu. Višestruki pokušaji spašavanja knjižnice iz nepoznatih su razloga redovito trpjeli poraz.⁶² Za vjerovati je da nisu pravilno cijenili vrijednost zbirke. Tek je 1936. posljednji gospodar povjerbine obitelji, vojvoda Pavao V. (1901.–1989.), otpremio knjige natrag u dvorac u Željeznome.⁶³ Te neraspakirane škrinje, s oko 2000 svezaka, ruske su trupe 1945. odvukle u Moskvu, gdje su veliki dio Bibliotheca Esterházyane uskladištili u Knjižnici stranih književnosti. Jedan drugi dio građe, koji je po završetku rata otpremljen u Mađarsku preko nekadašnje Demokratske Republike Nje-

54 Usp. Géza Galavics, *Fürst Paul Esterházy als Mäzen*. Bundesdenkmalamt Wien/ Institut für Kunstgeschichte der Universität Wien (Hg.): Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte, XLV. (1992): 121–290, 131. Bakropisi Jakoba Hoffmanna i Matthäusa Greischera služili su kao primjer: Anton Ernst Burckhard von Birckenstein, *Ertz-Herzogliche Handgriffe des Zirckels und Linials, oder außerwehler Anfang zu denen Mathematischen Wissenschaften*. Wien 1686.

55 Usp. Galavics 1992: 126.

56 Sačuvan je Pavlov rukopis: Paul I. Fürst Esterházy, *Mars Hungaricus sive Tractatus de bello turcio eiusdemque primordio ac fine* (Mađarski zemaljski arhiv, Obiteljski arhiv Esterházyjevih, Prot. 125, 702 cs, Nr. 11895).

57 Emma Iványi, *Mars Hungaricus*. Knjižnica Zrinskih, sv. III. Budimpešta 1989.

58 Usp. André Csatai, *Die fürstlich Esterh zyschen Druckereien in Eisenstadt*. Burgenländisches Heimatblatt, 5(1936): 4; Gedeon Borsa, *Ein Beitrag zur Eisenstädter Druckerei des 18. Jahrhunderts*. Burgenländisches Heimatblatt, 18 (1956), 188.

59 INSTRUCTION Vnd Form Die PROFESSION Einer Closter Jungfern abzulege!// Schloß Eysen-Stadt/ gedruckt bey Johann Baptist H bschlin/ Ihro Hoch F rstl. Durchl. Palatinischen Hoff-Buchdrucker.

60 Usp. Brief Nikolaus I. Fürst Esterh zy an den Guardian, 1782 (Arhiv Franjeva kog samostana Eisenstadt, Sig. AII13, Fasc. 26, Nr. 3 [cit.: Weiss 1979: iza 183.]).

61 Chronik des Franziskanerklosters III. (Arhiv Franjeva kog samostana Eisenstadt, Sig. AII13, Fasc. 26, Nr. 13, str. 6 te iza str. 40. [cit.: Weiss 1979: 185]).

62 Usp. Weiss 1979: iza 185.

63 Usp. Weiss 1979: 187; Na tragu djela Chronik des Franziskanerklosters III.; Ferencesrendi Kolostor lev lt ra Eisenstadt, Sig. AII13, Fasc. 26, Nr. 13: 166.

mačke, 2003. ponovno je dospio u vlasništvo obitelji Esterházy i prvi put će biti predstavljen u okviru ove izložbe.

IV. POTONJE KNJIŽNICE VOJVODA ESTERHÁZY

Pored Bibliotheca Esterházyane, tijekom stoljeća nastajale su i druge knjižnice, koje su bile čuvane u palačama i dvorcima Esterházyjevih. Izvršitelj testamenta vojvode Pavla, vojvoda Pavao Antun II. (1711.–1762.), već kao student u Leidenu, stvorio je jednu zbirku knjiga.⁶⁴ Oduševljeno je sakupljao djela francuske beletristike i, prije svega, partiture za koje je izdvajao značajne svote. Izložbom organiziranom u spomen na Josepha Haydna, koji je prije djelovao kao dirigent vojvodskoga dvorskog orkestra, 1761. godine upisao je svoje ime u povijest glazbe te je time dvor Esterházyja, do tada mađarskoga karaktera, u cjelini usmjeravao prema europskim uzorima.

Vojvoda Nikola I. (1714.–1790.), „ljubitelj pompe”, u svojem je dvorcu u Fertődu koji su spominjali i kao „mađarski Versailles”, držao veliku knjižnicu. Jedna dvorana je u početku sadržavala oko 7500 knjiga, ali se građa vojvodske knjižnice stalno proširivala značajnim rukopisima o mađarskoj povijesti:⁶⁵ već 1768. brojila je 22.000 svezaka.⁶⁶ Težište Nikoline knjižnice bilo je, osim na književnosti iz područja hortikulture i gradnje, na vojnim umijećima.⁶⁷

Vrhunac cjelovitosti i njege znanja koje se moglo steći iz knjiga, knjižnica je dosegla u vrijeme Nikole II. Esterházyja (1765.–1833.), koji je oko 1800. ujedinio konstantno obogaćivane zbirke što su se nalazile u zgradi Ugarske tjelesne garde i u obiteljskoj palači u Beču. Pod knjižničarem Ludwigom Wielandom, sinom Christopha Martina Wielanda, građa je ponovno uređena, popisana i do-

vedena u red.⁶⁸ Knjižnica je, zajedno sa značajnom zbirkom slika – koja je kasnije udarila temelj budimpeštanskomu Muzeju likovnih umjetnosti – smještena u palaču u Mariahilfu, te bila otvorena obrazovanoj austrijskoj publici u razdoblju kasnoga prosvjetiteljstva.

Stalno rastuća knjižna građa je 1862. bila prisiljena na seljenje. U dvorcu u Željeznom sjedinjene su knjižnice koje su potjecale iz različitih vojvodskih rezidencija, tako da se građa proširila na približno 70.000 svezaka⁶⁹.

Nakon podjele imovine Esterházyja na mađarski i austrijski dio, uslijed reorganizacije upravljanja imovinom golema je knjižnica 1921. ponovo dospjela u dvorac u Željeznom, gdje je zbirka u današnje vrijeme smještena na približno istome mjestu na kojem je vojvoda Pavao čuvao i svoju zbirku knjiga.

PROCJENA

16. st. donijelo je u Europi eksplozivno rasprostranje privatnih zbirka knjiga: gotovo svaki društveni sloj nabavljao je bitno više knjiga, nego ikada prije u povijesti. Iako je tiskarska tehnika, povezano sa širenjem luteranske reformacije tomu dala bitan impuls, ipak je religiozni duhovni pokret koji počiva na čuvstvenim temeljima, povukao snažno udomaćivanje prakse čitanja.

Korijeni do danas očuvane knjižnice vojvodske obitelji Esterházy sežu natrag u to vrijeme i točno pokazuju da je i panonsko područje bilo dijelom toga, prvenstveno razvoja karakterističnoga za Zapadnu Europu.

Povijest Bibliotheca Esterházyane može se u stopu pratiti od prve polovice 17. st. U tome je razdoblju grof Nikola Esterházy, tvorac zbirke knjiga, postavio i temelje uzdizanja obitelji. Mjesta ču-

64 Pa je više ormara punih knjiga morao poslati u Mađarsku. (usp. Gabriel 2001: 123).

65 Usp. Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Esterháß im Königreiche Ungern. Pressburg 1784, 19f.

66 Johann Matthias Korabinsky, *Geographisch-historisches- und Produkten-Lexikon von Ungarn*. Pressburg 1786, iza 166.

67 Usp. Gabriel 2001: 123.

68 Usp. Gabriel 2001: 125.

69 Usp. Gabriel 2001: 129.

vanja zbirka i njihovo neprekidno povećavanje doveli su do izražaja, kako u Ugarskoj, tako i u Austriji, utjecaj što su ga članovi obitelji vršili i na politiku, gospodarstvo, društvo i kulturu te svjedočila o tome u kakvoj tijesnoj povezanosti stoje znanost i moć. Građa, sastavljena iz dijelova nasljedstva bračnih družica kasnijega palatina grofa Nikole, u ranome je razdoblju točno odražavala duhovno ozračje zapadnoga dijela zemlje koja je bila pod turskom okupacijom: temelje građe činile su knjige kako ostrogonskoga nadbiskupa Miklósa Oláha, tako i protestantskoga palatina grofa Györgya Thurzóa. U ekslibrisima što se nalaze u Esterházyjevim knjigama, pored zabilježaka heidelberških znanstvenika, nalazimo, po sebi razumljivo, zabilješke prijašnjih vlasnika knjiga, brojnih mađarskih velikaša i njemačkih plemića. Građa sastavljena gotovo ekvivalentno od spisa protestanata i vjerskih nonkomformista upućuje na vjerski liberalizam raskidane i zaposjednute države. I književna produkcija strogo katoličkoga Nikole i njegovoga brata, autora protestantskih polemičkih spisa grofa Tamása Esterházyja svjedoči o tome da su u tadašnjoj Ugarskoj vjeroispovijesti skoro ravnopravno živjele jedna pored druge. Knjižnica Esterházyjevih bogato je profitirala od zbirka knjiga protestanata, koji su u Ugarskoj 16. st. – slično kao u cijeloj Europi – raspolagali s bitno većim zbirkama knjiga negoli katolički plemići i građani. Veliki dio mađarskih protestantskih knjiga služio je razvoju kulturnog i vjerskog identiteta.

U ranome razdoblju Bibliotheca Esterházyane svjetovne su knjige – slično drugim zemljama Europe – bile naravno od maloga značaja, na prijelasku stoljeća, međutim, spektar tema se proširio: Pavao Esterházy ciljano je skupljao knjige što su mogle zadovoljiti stručne, znanstvene i druge interese ljudi baroknoga doba te je time, kao prvi član obitelji uzdignut na rang vojvode, pokazao veličanstveni primjer. Građa njegove zbirke podrijet-

lom iz svih dijelova Europe s vremenom je sve više postajala dijelom baroknoga statusnoga natjecanja i vrijednost knjige kao investicije sve više je rasla. U vezi s Čudesnom i Umjetničkom komorom sagrađenom u fraknóškoj tvrđavi i zatvorenoj za izvanjski svijet, knjige su postale dijelom jedne besprimjerne prisne atmosfere. U Pavlovim najvažnijim boravištima, u fraknóškoj tvrđavi i dvorcu u Željeznom, knjižnica je bila par excellence mjesto povlačenja, razmišljanja i učenja. Brojni i visokovrijedni spisi podrijetlom iz Pavlova pera i pera drugih autora, svi su primjeri barokne svijesti o poslanju: njegova djela koja govore o Mariji predstavljaju nepokolebljivoga katolika, a njegovi – neobjavljeni – politički i topografski spisi državnika i pokrovitelja u obnovi Ugarske nakon protjerivanja Turaka. Njegove genealoške studije služile su potvrdi uzdizanja obitelji na visoka službenička dostojanstva u Ugarskoj i u visoke društvene slojeve, njegova glazbena zbirka značila je početak mađarske crkvene glazbe.

Palatini i vojvode iz obitelji Esterházy djelovali su kao putokaz u procesu napretka države nakon turskih vremena, ali su i izvlačili korist iz toga. Svojim su utjecajem, idejama i europskim vezama snažno sudjelovali u stabilizaciji probudene Ugarske, kojoj je značaj dala Austrija. Njihove zbirke knjiga bile su istaknuti primjeri velikoga stupnja obrazovanosti i svijesti o kulturnome poslanju panonskoga prostora.

„Lijepa i s nemalim trudom sakupljena knjižnica” palatina Pavla i njegova oca, koja je u današnje vrijeme jedina velika i značajna zbirka knjiga u privatnome vlasništvu u Srednjoj Europi, zrcalo je zaslepljujućeg uzdizanja kuće Esterházy, dokaz liberalnoga teološkoga držanja u razdoblju europskih vjerskih ratova, jasni primjer dalekosežnih europskih veza, obnove Ugarske nakon oslobođenja od Turaka te istaknuto kulturno nasljeđe panonskoga prostora.

Expeditis g^o magis et bⁱ
sus patriam regressis ad
huc stat dñā mūdi cū pu
ero hiesu z nutricao ei⁹ io
seph aput p̄sepe i illo loce
llo paciēter z hūilif vsq; ad .xl. diē ac
si quis mulier alia de populo z puer
hiesus homo pur⁹ esset et legis obfⁱ
uācia idigēt. Stabat g^o dñā vigilās
z attēta sup custodia dilecti filij sui O
cū quāta sollicitudine z diligētia ipm
gubernabat ne vel i minimo esset dese
ctus cū quāta etiā reuerentia cautela
et pio timore ipsū cōtractabat quem
sciebat esse deū suū et dominū suū. flex
is genubz accipiebat/ipsuz et repone
bat in cumis. Cū quanta etiā iocūditate
cōfidētia z auctoritate materna ip
sum āplexabat^r osculabat^r stringebat
dulciter et delectabat^r in eo quē cerne
bat esse filiū suū/ q̄ sepe q̄ curiose in
tuebat^r in vultu z in singulis ptibz ei⁹
sacratissimi corporis q̄ seriose et pru
dentē tenella mēbra eius fastinās com
ponebat/ sicut etemz fuit humilima sic
fuit et prudentissima. Vñ in singulis
officijs et obsequijs vigilāti z dormiē
ti seduli ministrabat. O quaz libenter
eū lactabat vix fieri potuit quin mag
nam et alijs feminis in exptam dulce
dinē in talis filij lactatōe sentiret. Sz
et de sancto sene ioseph refert. Bern.
q̄ puez hiesum sup genua tenebat z
eidem frequēt arrisit. Stante g^o dñā
aput p̄sepe sta et tu cū ea iuxta p̄sepe
z delectare frequēt cū puero hiesu qz
ētus exñt abipso. Quelibz aīa fidelis
et maxime religiosa a die natiuitatis
dñi vsq; purificatōem deberet saltem
semel i die aput dictū p̄sepe dñām vi
sitare et adorare puez hiesū z matrē
affectuose meditari de paup̄tate hūi
litate z benignitate ipoz. Vidisti quo
mō beata vgo infordeute stabulo pa
cienter multis diebz perseuerabat vñ
non debēt nobis difficile esse nec mag
num videri in monasterio et in secre

to nostro consistere. Ad quod hortatur
nos hugo de sancto victore ad mona
chos dicens/ liber a culpa non est qui
alienum vsurpat officium. Si mona
chus es quid facis i turba. Si amas
silencium cur declinatōibus assidue in
teresse declinaris/ tu semper ieiunijs
fletibus insistere debes et tu pphetari
queris/ simplicitas monachi philoso
phia est. Sed docere inquis alios vo
lo/ non est tuum docere sed plangere
Si tamē doctor esse desideras audi qd
facias. Militas habitus tui et simplici
tas vult⁹ in ocēcia vite et sanctitas cō
uisatōis tue docere debēt hoies melius
fuegiēdo q̄ sequēdo ¶ De purificatōe
domine nostre.

Huemente autē qdragesi
ma die put i lege statutū
erat exñt dñā cū pue^o suo
hiesu et ioseph et iuerūt
de bethlehē i iherusalem; q̄
sūt abinuicē quinq; miliaria vt scdm
legē susterēt eū dño idē p̄sctarēt. Na
de et tu cum eis et adiuvā portare pu
erum. Adducūt ergo dominum tem
pli ad templum dommi. Cumq; itra
ssent templuz emerūt duas turtures
aut duos pullos columbarū ut offer
rēt p eo sicut p pauperibz fiebat. Et
qz erant paupes credendum est ma
gis de pullis colūbarum qz facilius et
p minori p̄cio inueniūtur et ideo i le
ge ponūt^r vltimo loco. Et euāgelista
tacet de agno q̄ erat oblatio diuitum
¶ Et ecce symeō iust⁹ i spū venit i tē
plū z sicut respōsū accepat vt videret
christū dñm anq; moreret^r. Cū autē
festināt remēs vidisset eū statū agno
uit pphetico spū z accelerans genua
flexit z adorauit eum inf brachia ma
tris. Sz m̄ itelligēs filij volūtate po
rerit symeoi. Ille aut gaudē^r in vltis
suis eū sustinēs surrexit bñdicens deū
z dicēs. Nūc dimittis suū tuum dñe
Et pphetisās de passione xpi ayt ad
mariaz. Et tuā ipsi⁹ animam ptrans

OPIS IZLOŽENIH PREDMETA

1. HUGO DE PRATO FLORIDO, *Sermones dominicales super evangelia et epistolas*. Reutlingen, Michael Greyff, 1478 körül. (HC 8998; BSB-Ink H 413) – Ludolphus de Saxonia: *Vita hiesu a venerabili viro fratre Ludolpho Cartusiensi edita incipit feliciter* (*Vita Christi in compendium redacta*). Nürnberg, Johann Sensenschmidt et Andreas Frisner, 1474–1478. (HC 10302.) fol. Bibliotheca Esterházyana 15 865

Ekslibris: Conventus Kismartoniensis. U ovome zacielo najstarijem privezu Biblioteke Esterházyane iz Željeznoga združene su propovijedi Huga de Prata Florida († 1322.) s Kristovim životopisom što ga je načinio Ludolphus de Saxonia (o. 1295.–1378.).

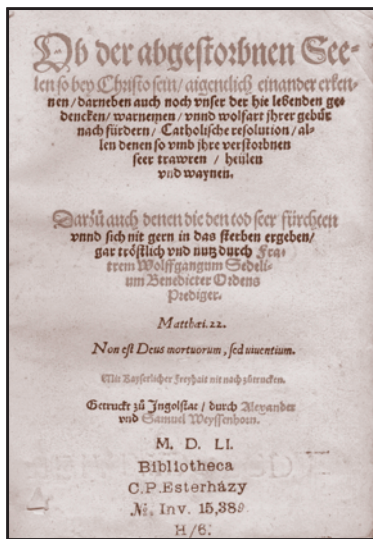
2. METHODIUS, *Methodius primum olimpiade et postea Tyri civitatum episcopus sub diocletiano Imperatore In calcide civitate ... coronatur: ... passus fuit quartadecima Kalendas octobris. De revelatione facta Ab angelo beata Methodio in carcere detento*. Basel, Michael Furter, 1516. 4° Bibliotheca Esterházyana 15 401

Ekslibris: Ao 1612. 24 Aprilis Dono datum liber a G. D. Emirico Lobodczki Paulo Szorjwanj (?) in sui Memoria. (tintom na prednjem dijelu korica); In manibus (...) mea, Milobioxix a Zenth Jwany Anno 1620 (tintom na naslovu); Stephanus Bornemissa (...) Anno 1635. (tintom na naslovu); Pulchra quidem Lectu sunt sed non omnia vera. In Jese quid quid continet iste Liber. J. D. (tintom na naslovu); Joannes Duchaj pro tunc Parochus Dioschanenses(?) (tintom na stražnjem dijelu postave). Brojne napomene u tekstu.

3. EOBANUS HELIUS HESSUS (ED.), *Psalterium Davidis. Carmine redditum per Eobanum Hessum. Cum Annotationibus Viti Theodori Noribergensis... Accessit Ecclesiastes Salomonis... Lipsiae(?)*, 1546 (?) 8° Bibliotheca Esterházyana 14 666 Ekslibris: Sum Joannes Glathar von Illiengen (tintom u prednjem unutarnjem dijelu korica preko prethodnoga zapisa); in manu Domini sortes meae (tintom u prednjem unutarnjem dijelu korica), uvez od svinjske kože u drvenim koricama iz 1565. sa sveskom portreta s naslovima. U slučaju ulomka teksta iz 16. st. u pitanju je Eobanus Helius Hessus (1488.–1540.) kao prevoditelj Davidovih Psalama, koji su nastajali od 1000. do 300. pr. Kr., a obuhvaćaju

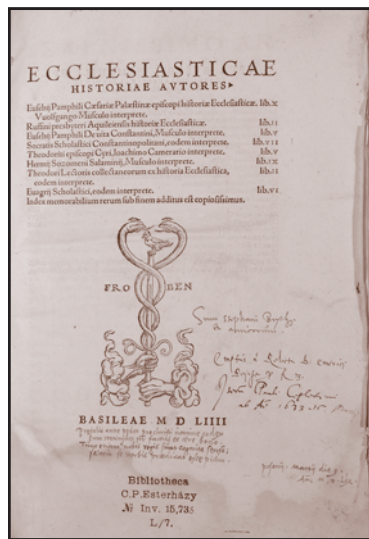
prošnje, pohvalnice, zahvale i tužaljke. Skupa s jednim tekstom propovjednika Salomona pojavio se ovaj Hessusov tekst između 1538. i o. 1567. u više od 20 naklada. Elegantni, gotovo poetski latinski stihovi obogaćeni su zabilježkama teologa Veita Dietricha (1506.–1549.). Erfurtski humanist, reformator i pjesnik Hessus bio je učitelj na nürnbergskom učilištu Ägidien-gymnasium što ga je osnovao Philipp Melanchthon (1497.–1560.). On se pojavljuje uz Martina Luthera (1483.–1546.) s posvetnim pismima u uvodu knjige. Davidov tekst je posvećen izbornomu knezu Johannu Friedrichu od Saksonije (1503.–1554.), a Salomonov tekst zemaljskomu grofu Philippu pl. Hessenskomu (1504.–1567.). Oba vladara, koji su nosili nadimak Velikodušni, slovlili su kao najvažniji politički vođe protestantizma: oni su podupirali Martina Luthera i njegov nauk. Ovaj svezak združuje, dakle, najznačajnije duhovne kao i političke protagoniste reformacije u Njemačkoj.

4. WOLFGANG SEIDEL (SEDELIUS), *Ob der abgestorbenen Seelen so bey Christo sein, aigentlich einander erkennen, darneben auch noch vnser der hie lebenden gedencken... Catholische resolution... Ingolstadt, Alexander und Samuel Weyssenhorn, 1551.* – Johannes Fabri, *Etliche schöne Christenliche Predigt von dem Glauben... Gepredigt zu Augspurg im Thumbstift Anno M.D... Durch den Hochwürdigen Fürsten nund Herrn Herrn Michaelen Bischoff zu Mersburg; Dillingen, Sebald Mayer, 1551.* – B. Johann Hoffmeister, *Drey Christliche und vast nützliche predigten beschehen in der Christlichen und Fürstlichen Stat München disen September im 1546. Ingolstadt, Alexander Weissenhorn, 1547.* 4° Bibliotheca Esterházyana 15 389
Ekslibris: Joannes Groner. 1.5.5.6. (na naslovnici, u prednjem dijelu korica, precrano), 1556 Eustachis Taffner. (tintom u prednjem dijelu korica, precrano), Sum ex libris Alberti Rosbell Parochi in Ralsperg m. p. (tintom na prednaslovnome listu)

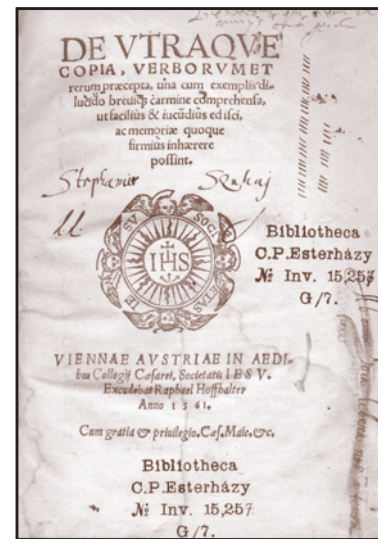
5. ECCLESIASTICAE HISTORIAE AVTORES: Eusebij Pamphili Caesariae Palaestinae episcopi historiae Ecclesiasticae: lib. X Vuolfango Musculo interprete. Ruffini presbyteri Aquileiensis historiae Ecclesiasticae: lib. II. Eusebij Pamphili De uita Constantini, Musculo interprete: lib. V ... Basel, Hieronymus Froben, 1554. 2° Bibliotheca Esterházyana 15 738

Ekslibris: Sum Stephani Bejthe et amicorum (tintom na naslovnici); Emptus á Relicta D. Emerici Bejthe pro fl. 3. Iterum Pauli Cegledini ab Anno 1633. 15 Martij (tintom na naslovnici); Posonij Martij die 9. Anno MDLIX. (tintom na naslovu).

6. ANDRÉ DES FREUX, ZV. FRUSIUS, *De utraque copia, verborum et rerum praecepta... carmine comprehensa... Wien, Raffael Hoffhalter, 1561.* 4° Bibliotheca Esterházyana 15 257

Ekslibris: Stephanus Szuhaj (na naslovnom listu), Magister Joannes Mollensis ultima Februarij 1583

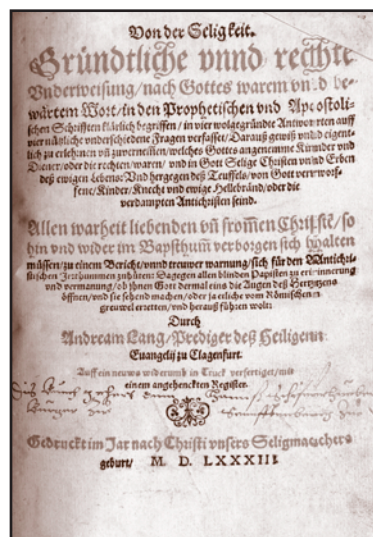
finem fecit (na zadnjoj strani) Inicijali: FZ 1580. Retorički tekst što ga je napisao André des Freux, zvan Frusius, isusovac iz najbližega kruga oko utemeljitelja reda Ignacija Loyolskoga, po svojoj prilici nastao u isusovačkome kolegiju u Messini, gdje je Frusius predavao grčki. U knjizi se nalazi niz zabilježaka prijašnjih vlasnika, od kojih je najzanimljivija rukom unesena zabilješka Stephana Szuhaja (većinom poznatoga kao Istvan Szuhai, 1551.–1607.). Ist. Szuhai studirao je u Trnavi i Beču, a počam od 1585. obnašao službu nadbiskupa u Vácu (Waitzen), Egeru (Erlau), u Nyitri (slovački Nitra) u Kalocsi (Kaloča). Na strani Habsburgovaca bio je bitno uključen u procese protiv protestantskih magnata u Ugarskoj. Knjiga je vjerojatno došla u Szuhaijev posjed kada je on kao mladi kanonik živio u samostanu u Ostrogonu (Gran). Od njega vjerojatno potječu brojne napomene glede sheme teksta i rečenične strukture.

7. ZACHARIAS PRAETORIUS, *Das ist Materienbuch aller handt predigten für einen Christlichen Pfarherr und Seelsorger*, 2. Bde. Magdeburg, Matthaeus Giseken, 1575. fol. Bibliotheca Esterházyana 15 611

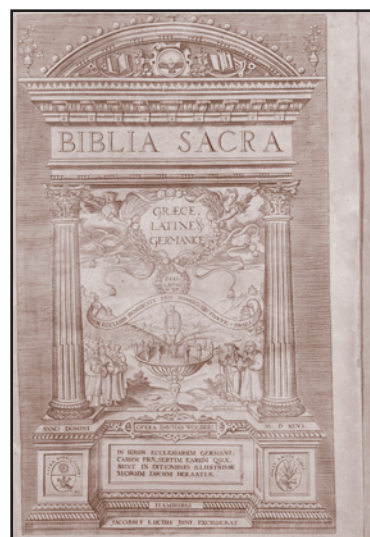
Knjiga zbirka pripovijedaka za svećenike i očeve obitelji potječe od Zachariasa Praetoriusa (1535.–o. 1575.), protestantskoga propovjednika u Eislebenu (nekadašnja grofovija Mansfeld u Tiringiji).

8. ANDREAS LANGE, *Von der Seligkeit. Gründliche unnd rechte Unterweisung nach Gottes warern und bewäremt Wort in den Prophetischen und Apostolischen klärllich begriffen...*, [s.l.] 1583. 4° Bibliotheca Esterházyana 15 632

Ekstlibris: Dies Buch gehört dem Hannß Schiferbinder Bürger zur Sunnfftenberg zur (tintom na naslovu); 1590 Herz Dein Will Geschicke ist/ Hannß Schiferbinder zur/ geherig (tintom na postavnome listu); Was Gott will Erquickhen/ Das kann Niemandt Erstickenn (u tinti na postavnome listu)

Knjiga je zamišljena kao reformatorski nauk o ponašanju, a priredio ju je celovečki propovjednik Andreas Lange. On je pripadao skupini teologa koji su sredinom 16. stoljeća bili pozvani u Kurušku, kako bi predavali na luteranski profiliranom staleškom učilištu pod imenom „Collegium Sapientiae et Pietatis“.

9. DAVID WOLDER–ST. PAGNINUS–THEODOR VON BEZA–MARTIN LUTHER, *Biblia sacra. Graece, latine et germanice*. Hamburg, iff. Jakob Lucius, 1596. fol. Bibliotheca Esterházyana 15 858

Trojezično Sveto pismo poznato je pod nazivom „Hamburger Polyglotte.“

10. JEREMIAS DREXEL, *Opera spiritualia, Duobus Tomis comprehensa*. Douai, Baltazar Belleri, 1636. 4° Bibliotheca Esterházyana 15 475

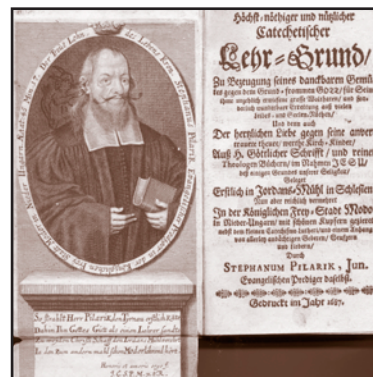
Ekslibris: Comitis Stephani Esterhazi Anno 1639 (tintom na naslovnici); Supralibros: C(omitis) S(tephani) E(sterházy) Spisi Jeremiasa Drexela (1581.–1638.), rektora isusovačkoga kolegija u Münchenu i dvorskoga propovjednika u službi izbornoga kneza Maximiliana I. od Bavarke, bili su posebno popularni, čak i kod protestanata. Iz vlastoručno upisane zabilježke na naslovu knjiga je 1639. godine došla u posjed grofa Stephana Esterházyja (1616.–1641.). Kao prvorođeni sin Nikolausa Esterházyja de Galanthá, koji je svoju obitelj ponovno vratio na katoličanstvo, bio je Stephan odgojen posvećeno u smislu protureformacijske mistike i skolastike. Vjerojatno su „Opera spiritualia” posredstvom Stephanove kćeri Ursule koja se trebala udati za kasnijeg kneza Paula Esterházyja dospjela u sastav Bibliothecae Esterházyanae u Željeznom.

11. ANDRÁS ILLYES, *A' keresztyeni életnek példája vagy tüköre*. Nagyszombat, Srensky Mátyás, 1682. 4° Bibliotheca Esterházyana 15 355

Ekslibris: Tobias Magáth olvasvan e könyvet 1875 ben (tintom u prednjem dijelu korica); Magáth Tobias (olovkom na postavi uz dio 5); Fr Ozsvaldus Schäffer Geboret im jahr 1849. in Pusta Gyimoth Eingekleidet im jahr 1874 in Eisenstadt, Hic liber est meus testis est deus hic (...) erit (tintom u stražnjem dijelu korica);); Magath Tobias, Magath, Tobias Magáth 1875, Magáth Tobias (tintom u stražnjem dijelu korica)

Ostrogonski nadbiskup György Szelepcheni potaknuo je bratislavskog kanonika Andrasa Illyesa (1637.–1712.) na prevođenje svetačkih životopisa s talijanskoga na mađarski. On je prije toga kao poklisar bio poslan u Rim, kako bi od pape Klementa IX. primio reverendu kojom će po povratku u Ostrogon ogrnuti i na taj način posvetiti tamošnjega novopostavljenoga nadbiskupa.

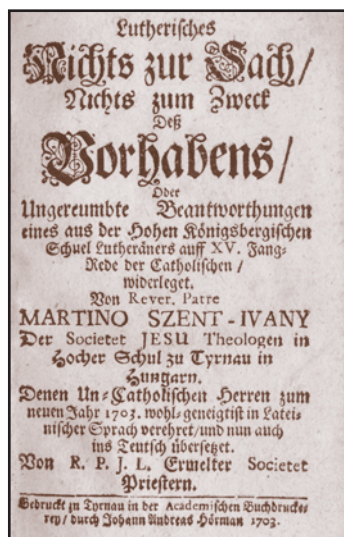

12. STEPHAN PILARIK JUN., *Höchst-nöthiger und nützlicher Catechistischer Lehr-Grund / Zu Bezeugung seines danckbaren Gemüthes gegen dem Grund-frommen GOTT... Brieg, Johann Christoph Jacob, 1687. 8° Bibliotheca Esterházyana 14 418*

Ekslibris: Conventus Kismartoniensis: 777. (tintom na unutarnjem dijelu prednjih korica), na ramenima Stephana Pilarika na portretu s frontispisa perom je nacrtan suflirajući đavao; brada mu je karikaturalno povećana. Stephan Pilarik (1647.–1710.) bio je protestantski propovjednik u Gornjoj Šleziji i Donjoj Mađarskoj. Prvo izdanje Pilarikova Katekizma nastalo je u godini priznavanja vjerske snošljivosti za mađarske protestante na temelju zaključaka Ődenburskoga zemaljskoga vijeća 1681. Vijećnici su mađarskim plemićima i gradovima ponovno vratili vjersku slobodu.

14. RENÉ DE CERISIERS, *L'exercice de la constance chrestienne*. Prag, 1707. 8° Bibliotheca Esterházyana 14 986

Ekstlibris: Maria Christina Comtesse de Trautson AD 1710 (tintom na naslovnici)

13. MARTIN SZENT-IVANY, *Lutherisches Nichts zur Sach / Nichts zum Zweck Des Vorhabens / Oder Ungereumbte Beantwortungen eines aus der Hohen Königsbergischen Schuel Lutheraners auff XV. Fang-Rede der Catholischen / widerleget*. Tyrnau, Johann Andreas Hörman, 1703. 8° Bibliotheca Esterházyana 14 263

Izrazito produktivni mađarski isusovac Martin Szent-Ivány (1633.–1705.) bio je docent matematike i teologije na Sveučilištu u Trnavi, kojemu je predsjedao kao dekan.

Djelo o kršćanskoj savršenosti ulomak je iz francuskog izvornog izdanja iz pera vojnoga dušobrižnika Luja XIV. Renée de Cerisiersa (1603.–1662.). Izdanje što ga čuva Bibliotheca Esterházyana pokazuje na naslovnici grb obitelji Sporck, a nastalo je 1707. vjerojatno u njihovoj tiskari u Pragu. Te godine objavila je Marie Eleonora Franziska Sporck (rođ. 1679.), redovnica u samostanu sv. Anuncijate redovnica celestinka i kći poznatoga grofa Franza Antona von Sporcka, njemački prijevod Cerisiersova djela. Oboje je povezivala privrženost jansenizmu: polazeći od učenja nizozemskog teologa Corneliusa Jansena, proturječio je ovaj reformatorski pokret papinskomu crkvenomu nauku, usredotočivši se na Augustinov nauk o milosti. Jansenizam je naglašavao da je čovjek na temelju vlastite snage savršeno nesposoban za dobro. Samo Bog može odabrati i spasiti ljude.

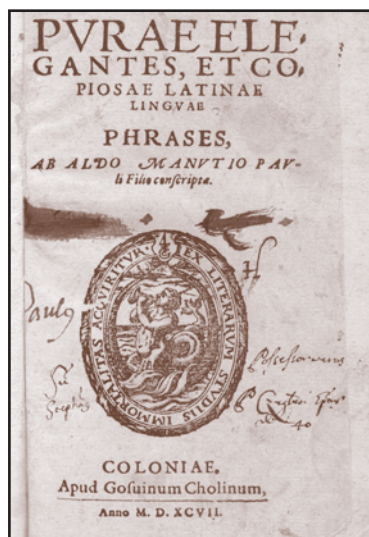

15. STEPHANUS CSETE, (ED.), *Duodecim Stephani heroes vngariae. Tyrnaviae, Matthias Syrmensis*, 1681. 4° Biblioteka, Dvorac Željezno, VI/3 Zbirka životopisa koju je vjerojatno financijski podupirao Paul von Esterházy kompilira deset vladarskih namjesnika i vojskovođa po imenu Stefan, koji su bili značajni za mađarsku povijest: mađarski kraljevi Stefan I. do Stefana V., poljski kralj Stefan Báthori (1533.–1586.), Palatin Stefan Szapolyai († 1499.), prelat samostana u Temišvaru Stefan Losonczi († 1552.) kao i dvorjanin Stefan Esterházy († 1444.). Postavni bakrorez pokazuje bistu Paula Esterházyja prije svećane barokne arhitekture, koja je ukrašena ratnim napravama i bistama kraljeva i boraca. Prizor nadvisuje car koji lebdi u oblacima; uz podnožje biste šestorica plemićkih studenata retorike na sveučilištu u Trnavi, od kojih potječu životopisi, dive se kneževskom portretu.

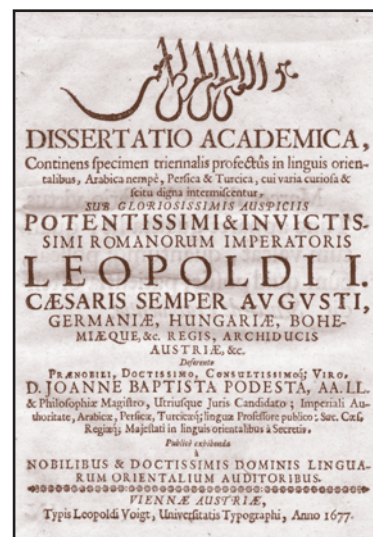
16. JOHANN STILTING, *Vita sancti Stephani regis hungariae ex latinis et graecis ... Jaurinum, Gregor Johannis Streibing, 1747. 2° Bibliotheca Esterházyana 15 729*

17. THOMAS DE ERFORDIA, *De Modis Significandi: seu Dramatica Speculatia. Venetiae, Simon de Luere, 27. August 1499. (HCR 6453) – Petrus Aureoli, Aurea ac pene divina totius sacre pagine Commentaria compendiose edita per... Petrum Aureolum... Venetiae, Lazarus de Soardi, 29. Oktober 1507. 4° Bibliotheca Esterházyana 14 319* Ekslibris: Lucae Frölich (tintom na naslovnici) Traktat „De Modis significandi” slovi kao završni dio spekulativne gramatike, u smislu jezične teorije kasnoga srednjega vijeka. Prema teoriji Tome Erfurtskoga (o. 1300.–1310.), u svim se jezicima nalaze iste gramatičke forme i funkcije: one bi se u skladu s time mogle opisati kao najvažniji načini ponašanja jezika (modi significandi).

18. ALDO MANUZIO, *Pvrae elegantes, et copiosae latinae linguae phrases. Köln, Goswin Cholinus 1597. – Theodoricus Morellus, Enchiridion ad verborum copiam havd infrugiferum, denuo multo quàm antea, auctius emaculatusque in lucem datum. Köln, Fabrizio Gualthero, 1560. 8° Bibliotheca Esterházyana 15 002* Ekslibris: 1646/ M Stephani Czegled./ A Emptus den. 40./ Anno 1642. (tintom na prednjem postavi); Paulus/ H (tintom na naslovu prve knjige); Sum/ Possessor vedus/ Stephanus/ P Czegled. Emptus/ 40 (tintom na naslovu prve knjige); Dono dedit hunc libellum/ ego Paulus Zondág Stepha-/ no Beniamin Szylagi Fr(atr)i suo/ clarissimo, Deus optimus/ maximus qum promoueat in/ studijs d(oct)r(in)a christiana, Amen (poledina zadnje stranice prve knjige)

19. GIOVANNI BATTISTA PODESTA, *Dissertatio academica, Continens specimen triennalis profectus in linguis orientalibus, Arabica nempe, Persica & Turcica, cui varia curiosa & scitu digna intermiscuntur... Wien, Leopold Voigt, 1677. 4° Bibliotheca Esterházyana 15 404* Talijanski lingvist Podesta (o. 1625.–1698.), bio je počam od 1671. tajnik za orijentalne jezike cara Leopolda I., kojemu je ova disertacija i posvećena.

20. LAURENT BEYERLINCK, *Magnum theatrum vitae humanae: hoc est, rerum divinarum, humanarumque syntagma catholicum, philosophicum, historicum, et dogmaticum*, 6 sr., 1. sr. (A-B). Lyon, Johann-Anton Huguetan, Marc-Anton Ravaud, 1656. fol. Bibliotheca Esterházyana 15 794

Enciklopedija Beyerlincka (†1627.), regensa na biskupskome seminaru u Antwerpenu, dio je šestosvećčanoga niza.

Bakrorez na drugome naslovnome listu ovoga leksikona sadržava mnoštvo baroknoga znamenja koje se recipijentu čini lako razumljivim i donekle moralizirajućim.

21. JOHANNES CAPISTRAN SEBACHER, *Der Zum Vierten Erbaute Tempel Salamon, Das ist: Höchst-Schuldigt-Demüthige Danck-Lob-Ehr und dedications-predß/ Von der Zum Vierten Höchst-Kostbar von Ihro Hoch-Fürstl: Durchleucht Paulo Esterhazy Erbauten Kirchen deß weitberühmten Gnaden-Orths Maria Auf der Haydt*

Hinter dem Ungerischen See-Förto... Tyrnaviae, Johann Andreas Hörmann, 1703. 2° Bibliotheka Dvorac u Željeznom V-E-7in

Kada je Nikolaus von Esterházy 1622. preuzeo vlast u Željeznom i u grofoviji Forchtenstein, dobio je i patronat nad svima tamošnjim crkvama, samostanima i kapelama. Kao posljednik patronata imao je obvezu brinuti se za očuvanje, gradnju i održavanje tamošnje crkve i samostana.

Taj nasljedni obiteljski patronat koji je završio tek godine 1963. posebno provodi knez Paul s osobitim predanjem: Gotovo sve samostanske i crkvene zaklade u današnjem Sjevernom i Srednjem Gradišću – povezuju se s njim. Potreba za obnovom i izgradnjom nakon ratova s Turcima i potreba za novogradnjama usljed protureformacije, za što se Paul gorljivo zauzimao, išle su na ruku „nadobudnomu“ vladaru koji je ponajveću važnost polagao na rast

dvorskog i mecenatskoga sjaja legende „čovjeka u usponu“.

Godine 1694. počela je obnova hodočasničke crkve u Frauenkirchenu u blizini Novoselskog jezera (Neusiedler See). Talijanski graditelj Francesco Martinelli kao i talijanski štukator dobili su u zadatak provedbu baroknog uređenja. 19. studenoga 1702. zgrada je bila ponovno posvećena. Povodom ilustracije nastala je Hvalbena propovijed patra Johanna Capistrana Sebachera, koja je bila posvećena Paulu. Velika slika iz godine 1702. pokazuje južnu baroknu fasadu crkve. Lijevo pokraj crkve je moguće prepoznati ponovno utemeljeni samostan franjevaca, također zakladu kneza Paula. Brdo Kalvarija, koje je u blizini, egzistira – u suprotnosti s kapelama na desnoj strani – do danas. Nadvršena je hodočasnička crkva tzv. milosnom slikom iz Frauenkirchena. Okružen knjigama s izrekama, jedan orao nosi portret kneževskog utemeljitelja zaklade u odori reda Zlatnog runa. Njegov redovnički simbol bio je, doduše, samosvjesno zamijenjen s Esterházyjevim grbom.

22. CAROLUS I. *Superatis aemulis hungariae rex electus. Tyrnaviae, Typ. Academicis, 1712. 4° Biblioteka Dvorac Željezno V-P-2*

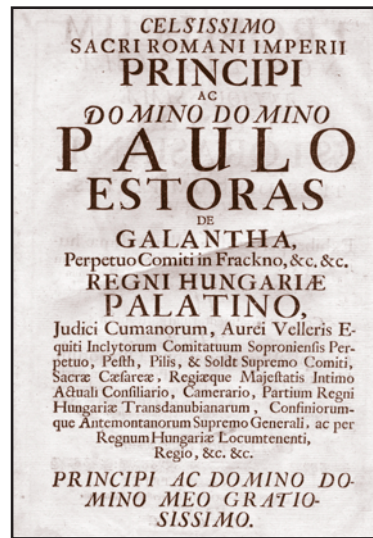
Kazališni komad „Carolus I.” izvelo je kazalište studenata Isusovačkog sveučilišta u Trnavi kojemu je pripadao i Paul Esterházy. Studenti su 1712. izveli komad o razmiricama oko prijestolja nakon smrti mađarskoga kralja Andrije III., 1301. Na latinskom i mađarskom napisana knjižica s tekstom komada posvećena je knezu Paulu I. On je u vrijeme svojega studija i sam sudjelovao u povijesnim komadima, pa je ovom prilikom podupro tiskanje teksta.

23. PÁL ESTERHÁZY *Speculum immaculatum, Viennae, Leopold Voigt, 1698. 4° Biblioteka Dvorac Željezno V-P*

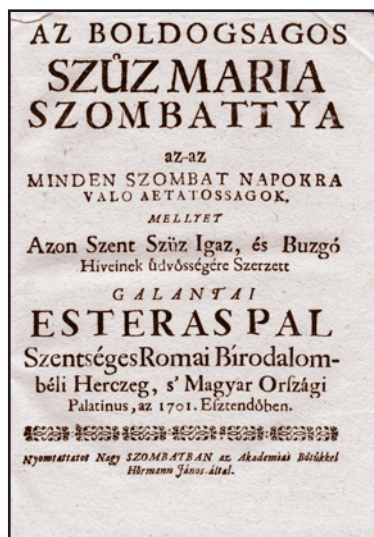
Paul u 13 poglavlja obrađuje svoje dogmatsko djelo Bezgrješno Začeće Marijino. On se u svojoj argumentaciji iskazuje kao dobar poznavatelj srednjovjekovne skolastike. Postavni bakrorez s programom zaštitničke Immaculatae nalazi se u nizu tiskanih vjerskih spisa koje je Paul napisao ili ih je financijski podupirao. Knez time pod zaštitu Boga i Katoličke crkve nije samo stavio svoje mecenatstvo, nego i znak svoje moći.

24. PÁL ESTERHÁZY (ED.), *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorianae in tres partes: Exhibet pervetustam Illustrissimae hujus Familiae Genealogiam...*, II. *Continet Commentarium...*, III. *Complectur Donationes, Officiorum...* Viennae, Leopold Voigt, 1700. 2° Biblioteka Dvorac Željezno V-P

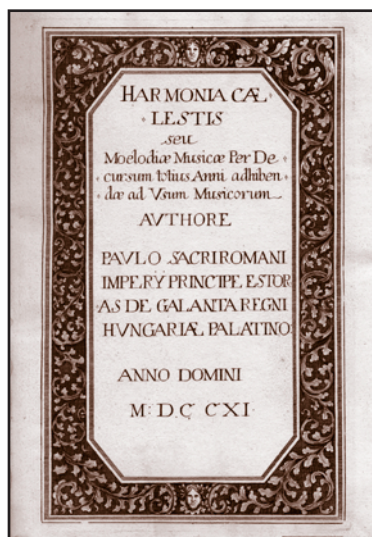

„Trophaeum Nobilissimae ac Antiquissimae Domus Estorianae” barokno je glavno djelo genealoških istraživanja kuće Esterházy i kreativni primjer za glorifikaciju obitelji u usponu što se zasniva na iskrivljivanju i krivotvorenju povijesti. Palatin knez Paul I. Esterházy naručio je 1700. godine objavljeno djelo koje posvema u smislu barokne reprezentacije i legitimacije u tiskanim slovima sadržava dokaz „plemenite krvi”.

25. PÁL ESTERHÁZY *Az boldogságos szűz Maria szombattya. Nagyszombat, Johann Hörmann, 1701.*
4° Biblioteka Dvorač Željezno V-P

Ovo djelo sastavljeno od 52 molitve Djevici Mariji za svaku subotu kroz godinu pojavilo se između 1691. i 1858. u 7 naklada na mađarskom, hrvatskom, njemačkom pa čak i na ruskom jeziku. Djelo iz Esterházy-knjižnice na dvorcu Eisenstadt druga je naklada originalnog mađarskog izdanja Paula Esterházyja koje je objavljeno u Trnavi. Već 1696. objavljena je u Zagrebu hrvatska verzija, koju je prevela grofica Marija Magdalena Nádasdy († 1692.), udovica carskog grofa Ivana Draškovića. Još 1858. pojavila se treća mađarska naklada, druga hrvatska i jedna njemačka naklada, čiji je urednik bio Alois Bucsánszky.

26. PÁL ESTERHÁZY *Harmonia caelestis seu Moelodiae Musicae Per Decursum totius Anni adhibendae ad Vsum Musicorum. Viennae, 1711.*
Metszette Jakob Hoffmann és Johann Jakob Hermundt. 2° Knjižnica Dvorač Željezno V-P-5
Knez Paul I. nije glede samosvojna i staleški svjesna stava postavio jasne signale samo na području cvata materijalne raskoši, nego se Esterházy pojavljuje kao prvi unaprjeđivač dvorske glazbe: razvoj koji bi obitelj Esterházy usljed strukturirana i iznivilirana unaprjeđivanja glazbe namještenjem i angažiranjem Josepha Haydna trebao dovesti do vrhunca međunarodne važnosti.
Njegovim radom inicirani sakralno-glazbeni opus „Harmonia Caelestis” niz je kantata i višeglasnih crkvenih popijevaka za sve svetkovine kroz godinu. Dodatne marijanske popijevke odgo-varaju sa svojih 35 do 50 kitica onodobnomu marijanskomu kultu, ali su dijelom rodoljubno-mađarski obojeni. One združuju tekstove južnonjemačke, češke, mađarske i poljske provenijencije.

MIKLÓS PÁLFFY, BEZ NADNEVKA, OSZK APP. M. 1033 – BAKROREZ

KNJIŽNICA OBITELJI PÁLFFY

UGLEDNI UGARSKI plemićki rod Pálffy, njegova grana Erdödy, imao je veliku ulogu na području današnje Slovačke u vremenskome protegu od 16. do 18. st. U početku niža plemićka obitelj čiji početci sežu u 14. st., jačala je u političkome, gospodarskom i društvenome smislu – njezini su članovi postupno u zemlji zauzimali najviše položaje, kao što su bili palatin, zemaljski sudac, namjesnik, župan ili čuvar ugarske krune. Habsburgovci su tu službu, ali prije svega vjernost dvoru i rezultate u ratovima protiv Turaka, nagrađivali na prikladan način – plemićkim naslovima i posjedima. Istodobno se očitovao odnos Pálffyjevih prema kulturi, obrazovanju i duhovnomu životu uopće. Među najuvjerljivijim dokazima takva odnosa jesu upravo njihove aktivnosti povezane s izgradnjom knjižnice, podupiranjem izdavaštva i osnivanja škola. Pri tome ne treba zaboraviti njihovo obnašanje važnih vojnih, upravnih i gospodarskih dužnosti kao i obiteljsku povezanost s drugim značajnim rodovima – Thurzo, Fugger, Erdödy, Illesházy, zahvaljujući čemu je, naravno, rastao i njihov utjecaj na cjelokupni život u zemlji.¹

Knjižnica obitelji Pálffy spada među vrijedne i u Slovačkoj relativno očuvane plemićke knjižnice,

no danas ne čini kompaktnu cjelinu. Članovi roda razgranali su se tijekom nekoliko naraštaja u tri loze i to crveno-kameňsku, stupavsko-pajštúnsku i bojničku, odnosno pezinočku. Knjige su se postupno nasljeđivale, a knjižnica gradila i proširivala. S gledišta istraživanja književne kulture u Slovačkoj, najznačajnija je knjižnica u Červenom Kameňu, iako je doživjela sudbinu tzv. odvoza u razdoblju 1948.–1949. te 1952., jednako kao i mnogo drugih povijesnih knjižničnih cjelina. Ni sudbina knjižnice u dvorcu u Bojnicama koji je pripadao mlađoj grani roda nije bila bolja jer je, zajedno s fondom iz bratislavske palače Pálffyjevih u ožujku 1926. određena za prodaju u Pragu, kako dokumentiraju Zinkovi aukcijski katalozi koji se čuvaju u Nacionalnoj knjižnici Češke Republike u Pragu.²

Istraživanje knjižnice nije do danas završeno s obzirom na to da su pojedine rijetke knjige rodovske knjižnice iz starijeg razdoblja sačuvane na različitim mjestima. Može se o njoj stvoriti slika na temelju devet očuvanih rukopisnih kataloga iz 17. i 18. st., ili analizom konkretnih knjiga koje su već obrađene u izdanim katalozima inkunabula, rukopisa i tiskovina iz 16. st.³ Ti katalozi dosljedno bilježe svaki zapis o vlasništvu i izvoru, ali i razne osobnosti

1 Pregled najnovije literature o povijesti obitelji s bibliografijom: Géza Pálffy, A Pálffy család felemelkedése a 16. században. *Pálffyok v novoveku*. Sastavili Anna Fundárková, Géza Pálffy. Bratislava–Budimpešta, 2003, 17–36.

2 O kulturnopovijesnome značaju knjižnice: Eva Frimmová, Fuggerovsko–Pálffyovská knižnica v kultúrno-historických súvislostiach. In *Pálffyok v novoveku*. Sastavili Anna Fundárková, Géza Pálffy. Bratislava – Budimpešta, 2003, 118–129.

3 O bogatoj slovačkoj izdavačkoj djelatnosti na području izdavanja kataloga i bibliografski opisi pojedinih kataloga: István Monok. Vingt ans de recherche sur la culture du livre dans le bassin des Carpathes. – Dvacet let vyzkumu knižní kultury v Karpatské páni. *K výzkumu zámeckých měšťanských a církevních knihoven*. (Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles.) Ed. Jitka Radimská. Opera romanica. Vol. 1. Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis. České Budejovice 2000. [2001.], 53–85; prošireno: István Monok, *Vingt ans de recherche sur la culture du livre dans le bassin des Carpathes*. Revue française d'histoire du livre. Genève, Droz, 2001.

kojima su knjige bile posvećene, čime se informacije o navedenim knjižnicama produbljuju. Može se upozoriti na neke rijetke knjige koje je obitelj dobila i čiji je vlasnik bila tijekom nekoliko naraštaja, a koje se danas iz raznih razloga nalaze na različitim mjestima, prije svega u Slovačkoj. Od rijetkih tiskovina riječ je prije svega o inkunabulama, zatim o tiskovinama iz 16. i 17. st., slovackim i elzevirskim tiskovinama, ali i rukopisima novijega karaktera.⁴

Razdoblje humanizma i renesanse razdoblje je nastajanja velikih europskih knjižnica i u tom su pogledu i članovi roda Pálffy ostavili značajni trag u Slovačkoj. Prateći ukupni razvoj rodovske knjižnice, neophodno je ukazati na početke i okolnosti njenog nastanka koje su imale utjecaja na odnos pojedinih članova obitelji prema knjigama. Zato je potrebno vratiti se u 16. st. u kojem se istaknuo poznati protuturski ratnik Nikola Pálffy (1552.–1600.). Oženio se Marijom (1566.–1646.), kćeri Marka Fuggera (1529.–1597.) i kao miraz, a djelomično i kupnjom, 1583. godine dobio je njihovo obiteljsko sjedište u Červenom Kameňu.⁵ Dio imovinskih transakcija bio je i dio zbirke knjiga iz grane Antuna Fuggera st. (1473.–1560.).

Sudbina toga dijela knjižnice povezana je sa Slovačkom još iz razdoblja zajedničkog poduzeća Fug-

gerovih i Thurzovih za proizvodnju bakra koje je osnovano 1494. u Banskoj Bystrici. Jakov Fugger (1459.–1525.) i njegov nećak Antun bili su izuzetno sposobni poduzetnici i bankari, dulje vremena djelovali su u Banskoj Bystrici, a kasnije su kupili posjed u Červenom Kameňu. U Banskoj Bystrici je Antun Fugger od svojega strica Ivana Jakova naslijedio više knjiga, a dio njih vjerojatno je odnio u Červený Kameň. Pratiti sudbinu tih knjiga vrlo je složeno, jer su knjige podijeljene između pojedinih potomaka obitelji Fugger.⁶ Na sreću, mnoge od njih prešle su u rod Pálffy. Za više njih postoje samo naznake da su se čuvali u dvorcu Červený Kameň, danas su pak bespovratno izgubljene. Poznato je da su faktori obitelji Fugger i bečki humanisti za njihovu knjižnicu nabavili mnogo knjiga. Riječ je o humanistima-biblioofilima kakvi su bili Jan Dernschwam (1494.–1568.),⁷ Jan Sambucus (1531.–1584.)⁸ ili Ljudevit Carino. Potonji je kupovao knjige u Lyonu i Baselu, a nakon njegove smrti 1569. njegovi su nasljednici prodali Pálffyjevima cijelu Carinovu knjižnicu za 600 guldena. Jan Dernschwam za obitelj je kupio dvanaest grčkih srednjovjekovnih kodeksa.

Katalog knjižnice iz 16. st. nije sačuvan, unatoč tomu poznati su zapisi koje navodi Nikola Pálffy (1552.–1600.) o kupnji knjiga za svoje sinove

[2002.] 199–222; Livia Fábryová. *Tlače 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre*. Martin 2000.; Imrich Kotvan. *Inkunábuly na Slovensku*. Martin 1979.; Imrich Kotvan. *Slaviká XVI. storočia Univerzitnej knižnice v Bratislave*. Bratislava 1981.; Imrich Kotvan–Eva Frimmová. *Inkunábuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách*. Martin 1996.; Helena Saktorová–Klára Komorová–Emília Petrenková–Ján Agnet, 1993. *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej*. Martin 1993.; Helena Saktorová–Klára Komorová–Emília Petrenková, *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach*. Martin 1997.

⁴ Vidi: Michaela Kujovičová, Šľachtická knižnica Pálfióvcov na hrade Červený Kameň. *Pálfióvcí v novoveku*. Sastavili Anna Fundárková, Géza Pálffy. Bratislava–Budimpešta 2003: 105–117; Imrich Kotvan, *Rukopisy Univerzitnej knižnice v Bratislave*. Bratislava 1970.

⁵ Izvori za kupoprodajne odnose: Pavol Jedlička, *Adatok Erdődi Bárá Pálffy Miklós... életrajza és korához*. Eger 1897: 83, 93–95; Marián Skladaný, Rybníkářstvo na fuggerovskom panstve Červený Kameň v 16. storočí. *Historické štúdie*, 1965, č. 10, s. 27; Viliam Čičaj, Obilninárstvo na panstve Červený Kameň za Mikuláša Pálffyho v rokoch 1583 až 1600. *Agricoltura*, 1983: br. 15, 5–19; Pálfióvsky rod – dejiny, osobnosti, stavebné aktivity, mecenášstvo a zbierky. *Zborník príspevkov zo sympózia usporiadaného pri príležitosti výstavy Pálfióvcí v Bojniciach*. Ed. Katarína Malečková. Bojnica 2000.

⁶ Paul Lehmann, *Eine Geschichte der alten Fuggerbibliotheken. I–II*. Tübingen 1956., 1959.

⁷ O njegovoj knjižnici vidjeti studije Jenő Berlása, odnosno katalog iz 1552. godine: *A Dernschwam-könyvtár. Egy magyarországi humanista könyvjegyzéke*. Kísérőtanulmányal közreadja Berlász Jenő. Sajtó alá rend. és a mutatót összeáll. Katalin Keveházi–István Monok. Szeged, 1984. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 12.)

⁸ Anton Vantuch, *Ján Sambucus. Život a dielo renesančného učenca*. Bratislava 1975.; Knjižnicu J. Sambucusa njegova je udovica 1583. prodala carskoj knjižnici: Zsámboky-könyvtár katalógusa. Gulyás Pál olvasatában. Bev. Ötvös Péter. Bibliográfia: András Varga–Stero, István Monok. Szeged 1992. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 12.)

– Stjepana, Pavla, Ivana, Nikolu – za potrebe njihovih studija u Beču. Bila su to djela antičkih autora i teološki radovi.⁹ Nikola je tijekom svojega daljnje studija pjesmom pozdravio svojega prijatelja sa studija Franciska Maximilijana Calcha iz Milana, u vrijeme kada je branio teze kod Georga Clainera u Ingolstadt.¹⁰ Zasigurno se i ta mala tiskovina nalazila u obiteljskoj knjižnici.

U vezi sa sjedištem roda u Červenome Kameňu možemo spomenuti zanimljivu knjigu nastalu po narudžbi. Antun Fugger je, prije negoli je odlučio kupiti dvorac, dao izraditi »stručnu procjenu«. Obatio se svojemu rođaku, olomouckomu biskupu Stanislavu Thurzu († 1540.) koji mu je poslao svojega tajnika Jana Dubraviusa. Dubavius u svom djelu *De piscinis et piscium, qui in illis aluntur, naturis, libri quinque* (Bratislava 1547.; Zürich 1559.) s posvetom Antunu Fuggeru u nekoliko zanimljivih odlomaka piše o dvorcu.

U tome traktatu s jedne strane ocjenjuje tadašnje stanje dvorca i mogućnosti njegove rekonstrukcije, s druge strane predlaže izgradnju ribnjaka na tome području. Djelo je jedinstveno jer se bavi problematikom gradnje ribnjaka, u vrijeme kad je ribničarstvo teoretski bilo tek u počecima i to uglavnom u južnoj Češkoj.

Obiteljske tradicije grane Antuna Fuggera, tako i ljubav prema knjigama, prešle su i na njegove potomke – Pálffyjeve. Značajnu ulogu u svakome pogledu igralo je njihovo mecenatstvo koje se očitovalo u vjerskoj angažiranosti, osnivanju samostana, škola, knjižnica i potpori studentima. Od početaka u tome nije zaostajao ni Nikola Pálffy – posebno se ističe djelo bratislavskog i ostrogons-

koga kanonika Andrije Monoslóija *De cultu imaginum, az idvössegre intö kepeknek tiszteletiröl való igaz tudomány* (Trnava 1589.),¹¹ za čiji nastanak je upravo on zaslužan i koje mu je autor posvetio kao glavnomu bratislavskom županu.

Oslobađanje Jagerske tvrđave od turske vlasti 1598. bio je slavni događaj europskoga značaja. Ne treba se stoga čuditi što je više njegovih sudionika nastojalo Pálffyja – vojskovođu hvaliti u latinskim i mađarskim panegiricima.¹² Prijepiska Pálffyjevih i panegirici zasigurno su se također nalazili u obiteljskoj knjižnici.

Za sina Nikole Pálffyja i Marije Fugger, palatina Pavla Pálffyja (1590.–1653.), životopisci kažu da je znao izuzetno učinkovito djelovati na vjerski nepovoljno raspoložene plemićke tabore, no na temelju tadašnjih tiskovina jasno je da je bio važni stup katoličke crkve. Joannes Ignatius Veszelniczy izdao je 1628. panegirik njemu posvećen,¹³ a studenti spiške isusovačke gimnazije u znak zahvalnosti za potpomaganje škole posvetili su mu školsku dramu.¹⁴ Osim toga, podupirao je u studiju i druge studente.¹⁵ Vjerojatno su se u knjižnici palatina nalazile i te sitne tiskovine, odnosno druge koje su mu bile posvećene, ili pak one koje s njima polemiziraju. Npr. glavni lektor reda bratislavskih franjevaca Bonaventura Hocquard posvetio mu je svoje teološko djelo izdano u Beču,¹⁶ s kojim polemizira spis luterana Zaharije Kalinke izdan 1652. u Trenčínu.¹⁷ Također je teško zamislivo da nije dobio izdanja o kipu Pietà i o čudima koja su s njime povezana, budući da je upravo on zaslužan za njegovo postavljanje u Bratislavi. Njegov opis Mihael Kopcsányi († 1646.) izdao je 1643.

9 Pavol Jedlička, *Eredeti részletek Gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653 s Gróf Pálffyjak életrajzi vázlatai*. Budimpešta 1910, 6–14.

10 Ingolstadt 1610. (RMK III. 5809).

11 Nagyszombatba 1589. (Čaplovič 1911.; RMNy 632).

12 Ján Bocatius, košički sudac napisao je na latinskom (Bartphae: Jakub Klöss, 1599 – Čaplovič 87; RMNy 846); a Márton Gyulai 1599. godine na mađarskome panegirik o toj pobjedi – izišao je 1619. u Debrecínu kod Pála Rheda (RMNy 1173). Inozemne reakcije na pobjedu kod Győra: RMK III. 5572 (Nürnberg, 1596.), RMK III.

13 Viennae 1628. (RMK III. 1419).

14 Leutschoviae 1649. (Čaplovič 959; RMNy 2272); Leutschoviae 1650. (Čaplovič 968; RMNy 2322).

15 Npr. bio je mecena Jana Wolfiusa kojemu je posvetio panegirik *Hungaria* (Viennae 1653.).

16 Viennae 1648., 1649. (RMK III. 7617, 7621).

17 Trenchenii 1652. (Čaplovič 1816; RMNy 2443).

na latinskome, mađarskome, a zatim i na njemačkome jeziku,¹⁸ kasnije ponovno u Augsburgu na njemačkome jeziku.¹⁹ Pavao Pálffy osnovao je 1653. franjevački samostan u Malackama, nedaleko od svojega vlastelinstva Plavecký Hrad, a darovao mu je i knjige.²⁰

Njegov odnos prema samostanu pokazuje i činjenica da se u kripti crkve u Malackama u srebrnome sandučiću čuva njegovo srce. Supruga Pavla Pálffyja Franciska Khuen nakon smrti supruga nastavila je njegove napore oko rekatalizacije. Osnovala je 1666. pijaristički samostan u Prievidzi te ondje izgradila i crkvu.²¹ Obrativši se poljskomu provincijalu Václavu Opatovskomu dogovorila je uvjete njihova djelovanja na bojničkome vlastelinstvu te s 25000 zlatnika osnovala fundaciju za samostan i školu. Samostanu u Prievidzi darovala je više knjiga, između ostaloga devet bibliografskih jedinica inkunabula u 15 svezaka i jednu tiskovinu iz 16. st.

U 16. st. većina ugarskih aristokratskih obitelji priklonila se protestantima. U obitelji Pálffy najpoznatija je sestra Nikole Pálffyja Katarina Pálffy (1542.–1616.), supruga Ivana Krušiča, a kasnije i prvoga protestantskoga palatina Stjepana Illesházyja (1541.–1609.). Knjižnice što se nalaze u obiteljskim sjedištima ništa ne govore o njezinoj naobrazbi, pa tako ni trenčinska zbirka Stjepana Illesházyja,²² a ni knjige koje je Katarina Pálffy dobila.²³

U bratislavskom isusovačkome kolegiju, odnosno na Trnavskome sveučilištu studiralo je više članova

obitelji Pálffy – Ferdinand, Toma i Nikola.²⁴ U vrijeme studija ondje su izdali više prigodnih pjesama, postavke s predavanja ili prigodna djela, od kojih se više primjeraka čuvalo u obiteljskoj knjižnici.²⁵ U rukopisnoj zbirci iz Červenoga Kameňa sačuvane su malobrojne knjige što su ih pojedini članovi napisali u vrijeme svojih sveučilišnih studija (1635.–1777.). To su bile prije svega zabilješke s predavanja, pjesme, odnosno prigodna djela, od kojih su neka i tiskana. Kao primjer navodimo Tomu Pálffyja († 1679.), koji je obnašao više visokih crkvenih dužnosti, bio je mecena studenata²⁶ i autor prije svega pogrebnih propovijedi.²⁷ Dio rukopisa nastao je u franjevačkome samostanu u Malackama koji je podupirao Nikola Pálffy (1710.–1773.).²⁸ U 18. st., pa sve do početka 20. st. nastajali su i iz drugih razloga neki rukopisi izravno od članova roda ili na njihov poticaj (npr. autor pravne sudske problematike iz 1706. bio je Franjo Pálffy). Iz 18. st. sačuvani su već i katalozi knjižnice.

U vrijeme ere obitelji Pálffy ističe se više osobnosti koje su zaslužne za razvoj knjižnice. Iz červeno-kamešne grane to je Rudolf Pálffy (1719.–1768.), čija je vojna karijera povezana s ljubavlju prema uzgoju konja i skupljanju antikviteta – utemeljio je umjetničku zbirku i imao utjecaja na karakter knjižnice. Knjige dobivene u to vrijeme znanstvenoga su karaktera. Može ga se držati osnivačem rodovske knjižnice. Pobrinuo se za jedinstveni uvez knjiga (barokni, kožni s pozlaćenim ornamentalnim sljepotiskom na hrptu), opremio ih

18 U isusovačkoj tiskari u Bratislavi 1643. izdani su: Čaplovič 346, 347; RMNy 2018, 2018A, 2019.

19 1643., Andreas Aperger (RMK III. 1600).

20 Vidi: Vsevlad Jozef Gajdoš, *Františkánska knižnica v Malackách*. Bratislava 1943, 119; Vsevlad Jozef Gajdoš, *Františkáni na Záhorí*. Almanach Spolku záhorských akademikov so sídlom v Malackách. Brno, 1938, 22–35.

21 Július Valach, Vplyv školstva na vývoj gymnaziálnej knižnice v Prievidzi v rokoch 1666–1918. In *Knihy* '87. Martin 1988, 94–100. Najnoviji podatci: András Koltai, *A Pálffyjak és a piaristák: a bajmóci uradalom katolizációja és a privilegyei piarista kollégium első évei. Pálffyovci v novoveku*. Sastavili Anna Fundárková, Géza Pálffy. Bratislava–Budimpešta 2003, 74–104.

22 Vidi u ovome katalogu dio o knjižnici Illesházyjevih.

23 *Evangeliumok és epistolák...* Detrekő, 1581., Typis Petri Bornemisza (Čaplovič 1686., RMNy 486).

24 Alojz Zelliger, *Pantheon Tyrnaviense*. Trnava 1931.

25 Ferdinand Pálffy: Čaplovič 313, 334, 335; RMNy 1694, 1747, 1845, 1846; Nikola Pálffy: Čaplovič 334, RMNy 1845.

26 Npr. podupirao je studij Františka Kopeckog u Trnavi (RMNy 2543).

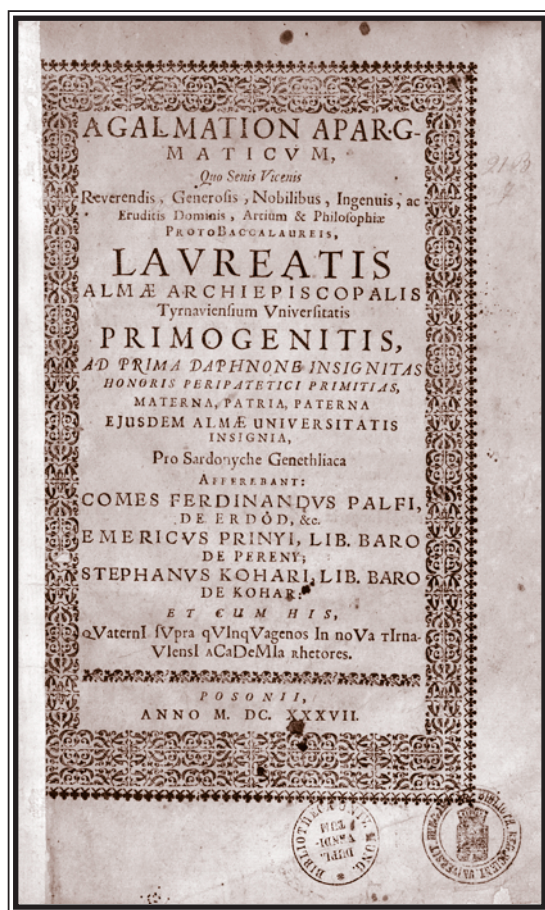
27 Viennae: Matthaeus Cosmerivius, 1643., 1653. (RMK III. 1662.; RMK III. 1830.); Trenchenii: Laurentius Benjamin ab Hage, RMNy 2246; Čaplovič 1786.

28 O njegovu mecenatu i tamošnjem djelovanju govori i sam naslov rukopisa koji sadržava popis franjevaca u Malackama: *Liber generationis filiorum... s. Francisci... in venerabili conventu Palfiana... Malackensi*.

je naljepnicama i ekslibrisom *CRP* (= Comes Rudolphus Pálfi), dao je sastaviti popis knjiga, odredio je njihovo mjesto u tzv. kabinetu. U oporuci iz 1765. obvezao je nasljednike da sačuvaju njezinu cjelovitost te odredio i način posudbe knjiga i daljnje nasljeđivanje knjižnice. U nekim se knjigama nalazi ekslibris kao rodovski grb koji predstavlja jelena što iskače iz kotača. Drugi zaljepljeni ekslibris s bakrotiskom koji glasi *Ex Libris Leopoldi II. Comitis Pálffy ab Erdöd etc.* koristio je tajni savjetnik Leopold (1739.–1799.), iz stupavske grane roda. I na kraju, u mnogim je knjigama slovom *P* u desnom gornjem kutu naslovne str-

nice označio vlasništvo knjige visoki državni dužnosnik, veleposjednik Stjepan Pálffy (1828.–1910.).

Ograničili smo se na najstarije razdoblje razvoja odnosa prema knjigama roda Pálffy te djelomično i roda Fugger, ali i na neke oglede iz kasnijeg razdoblja s obzirom na značajne kulturne djelatnosti određenih članova roda Pálffy. Sastav, sadržaj kao i jezici na kojima su knjige pisane odražavaju u širem vremenskom rasponu potrebe, interes i ukus toga velikaškoga roda koji je čvrsto stajao na strani katoličke crkve i u službi Habsburgovaca, međutim, one nose i pečat njegovih pojedinih osobnosti.

AGALMATION APARGMATICVM, QUO SENIS..., 1637. RMK II 513. – NASLOVNICA DJELA FERDINANDA PÁLFFYJA

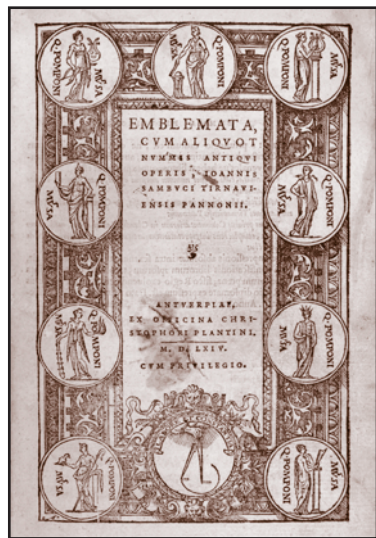
1.

OPIS IZLOŽENIH PREDMETA

1. PORTRETI PAVLA, STJEPANA I IVANA PÁLFFY

Iz albuma Eliasa Widemanna: Icones illustrium heroum Hungariae. (Viennae, 1652) OSZK App. H. 848

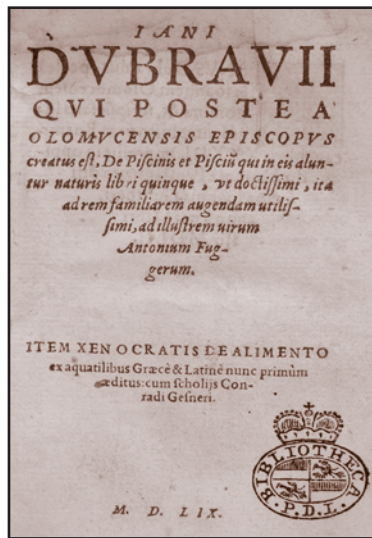

2. JAN SAMBUCUS, *Emblemata. Antverpiae, ex off. Christophori Plantini, 1564. 8°. SNK SD 44574; OSZK RMK III. 526*

Ján Sambucus (1531.–1584.), poznati humanist, izdavač antičkih rukopisa, rođen je u Trnavi, djelovao na carskome dvoru u Beču kao liječnik i povjesničar. Vjerojatno je 1563. god. bio u službi obitelji Fugger u Augsburgu.

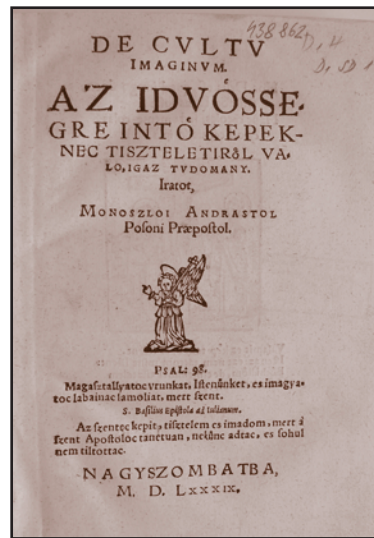
3. JAN DUBRAVIUS, *De piscinis et piscium, qui in eis aluntur, naturis, libri quinque. Zürich, Andreas Gessner, 1559. 8°. Bratislava, Sveučilišna knjižnica LG 38; OSZK App. H. 2547 a*

Posveta Antonu Fuggeru i opis dvorca Červení Kameň. Olomoučki biskup Jan Dubravius bio je tajnik Stanislava Thurza (1497.–1540.).

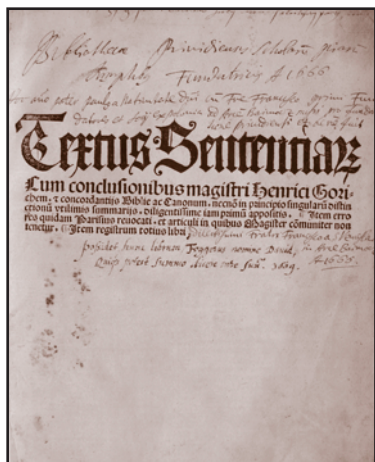

4. ONDREJ MONOSLOI, *De cultu imaginum. Az idvössegre intő kepeknek tiszteletiről való igaz tudomány. Nagyszombatba, [Tiskara ostrogonskog kaptola], 1589. 4°. SNK SD 14249; OSZK RMK I. 230, RMNy 632*

Autor je djelo posvetio bratislavskom glavnomu županu Nikoli Pálffyju (1552.–1600.).

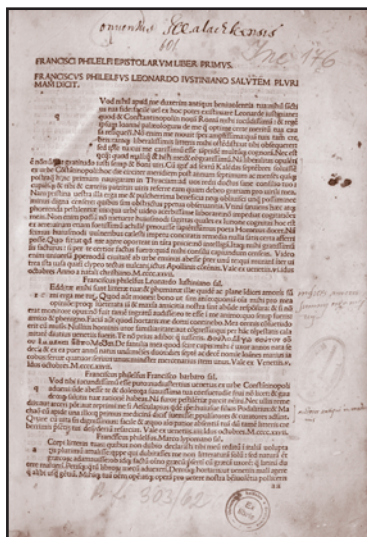

5. PIETRO LOMBARDO, *Sententiarum libri quattuor. Basileae, Nicolaus Kessler, 1498. fol. Bratislava, Sveučilišna knjižnica Inc 251 (HC 10198)*

Priružnik Pietra Lombarda († 1166.) u 17. st. više nije bio toliko u upotrebi, no njegovo se poznavanje tražilo od poznatih profesora svećenika. Rukopisni zapis koji se nalazi na naslovnoj stranici informira o dolasku pijarista, oca Pavla i brata Franje u dvorac u Bojnica-ma 1660. Oni su dali temelje pijarističkomu samostanu u obližnjoj Priedvidzi. Pijariste je iz Poljske pozvala supruga Pavla Pálffyja Francis-ka Khuen. Tekst zabilješke glasi: *Bibliothecae priuvidiensis scholarum parum sumptibus fundatrix A. 1666. Hoc anno pater Paulus a Natiuitate Domini cum fratre Francisco primi fundatores et socii ex Polonia ad Arcem Baimocz missi pro fundatione Priuvidiens et bene fuit dilectissimi fratri Francisco a S. Venceslao in arce Baimocz Anno 1660.*

6. FRANCESCO FILELFO, *Epistolae. Venetiis, Jo-hannes Rubeus, 1488. fol. Bratislava, Sveučilišna knjižnica Inc 176 (HC 12938)*
Značajni talijanski humanist Francesco Filelfo (1398.–1481.) djelovao je kao profesor na aka-demiji u Firenci, veleposlanik Mletačke Re-publike u Istanbulu. Zabilješka rukom Paulus Pálffy Comes Perpetuus i Conuentus Malaczensis, na posljednjem foliju dokazuje da je taj svezak Pavao Pálffy darovao franjevcima u Malackama.

7. WERNER ROLEWINCK, *Fasciculus temporum. Coloniae, Henricus Quentell, 1479. fol. Bratislava, Sveučilišna knjižnica Inc 306 (HC 6923)*

Autor Werner Rolewinck u svojem djelu en-ciklopedijski sažima aktualne povijesne i zem-ljopisne spoznaje o europskim zemljama. Prvo-tisak potječe iz knjižnice Stjepana Pálffyja iz Červenoga Kameňa.

8. HARTMANN SCHEDEL, *Chronica. Cum xylographis Michaeli Wolgemut et Wilhelmi Pleydenwurf. [Germanice].* Trad. Georgius Alt. Norimbergae, Antonius Koberger pro Sebaldo Schreyer et Sebastianio Kammermeister, 23. XII. 1493. fol. Bratislava, Sveučilišna knjižnica Inc 350 (H 14510)

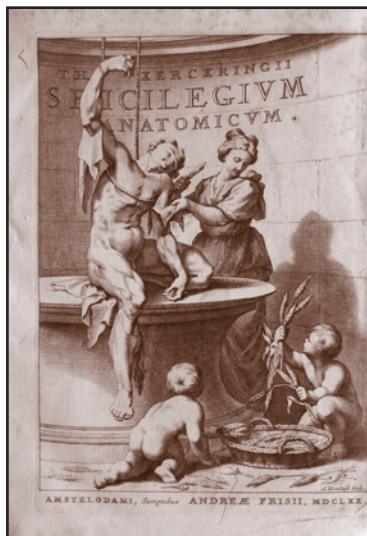
Jedna od najljepših i najilustriranijih inkunabula. Njemački humanist Hartmann Schedel (1440.–1514.), kao autor i urednik te svjetske kronike sažeo je obavijesti o povijesti čovječanstva od najrazličitijih antičkih autora sve do najnovijih rezultata suvremenih znanstvenika. Prvotisak potječe iz knjižnice Stjepana Pálffyja iz Červenoga Kameňa.

9. GERARD MERCATOR, *Atlas, sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura*. Dusseldorpii, excud. Albertus Busius, 1595. 4° SNK IA 550

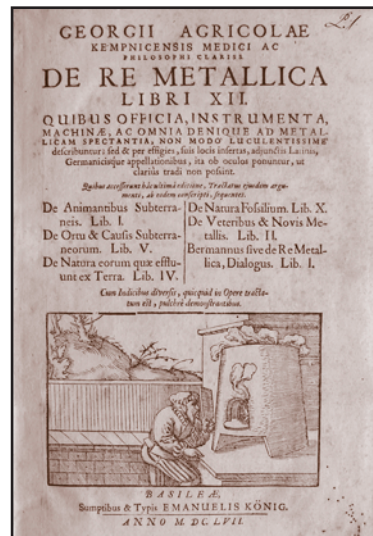
Značajni nizozemski kartograf Gerard Mercator (1512.–1594.), izdao je dva dijela sabranih karata. Treći dio dovršio je njegov sin Rumold i objavio sabrani cijeli *Atlas* sa 107 karata. Knjiga potječe iz prvotne knjižnice obitelji Fugger.

10. THEODOR KERCKRING, *Spicilegium anatomicum*. Amstelodami, 1670. 4° Červený Kameň, SNM Muzej Červený Kameň 724

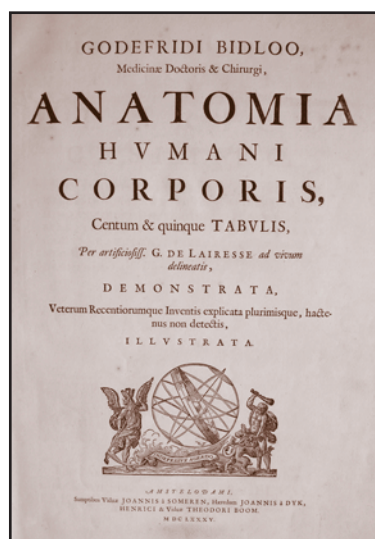
Liječnik Theodor Kerckring daje u svojem spisu enciklopedijski izbor informacija o ljudskoj anatomiji koji dokumentira brojnim slikama i skicama. Knjiga potječe iz knjižnice obitelji Pálffy u Červenome Kameňu.

11. GEORG AGRICOLA, *De re metallica libri XII*. Basileae, Emanuel König, 1657. fol. Červený Kameň, SNM Muzej Červený Kameň 52

Prirodoslovac i liječnik Georg Agricola (1490.–1555.), vlastitim imenom Georg Bauer iz njemačkoga Glauchaua, bio je osnivač novovjekovne mineralogije i metalurgije. U ovome svojem djelu bavio se djelomično i rudarstvom u srednjoslovačkim rudarskim gradovima – Bansknoj Bystrici, Bansknoj Štiavnici, Smolniku i području Spiša. Osobno nikada nije bio u Slovačkoj, informacije o rudničkim crpkama ili o obradi ruda dobijao je prije svega iz pisama svojih prijatelja, npr. Jana Dernschwama, faktora kod obitelji Fugger u Bansknoj Bystrici.

Knjiga potječe iz knjižnice obitelji Pálffy u Červenome Kameňu.

12. GOVARD BIDLOO, *Anatomia humani corporis, centum et quinque tabullis. Amstelodami, 1685. fol. Červený Kameň, SNM Muzej Červený Kameň 3130*

Djelo liječnika Govarda Bidloa sadržava 105 slika i skica ljudske anatomije. Knjiga potječe iz knjižnice obitelji Pálffy u Červenome Kameňu.

Historiarum
VETERIS TE-
STAMENTI HEROICO

Carminē redditarum, Libri I

GENESIS.
EXODUS.
NUMERORUM.
IOSUAÆ.
IUDICUM.
RUTH.
SAMUELIS DUO.
REGUM DUO.

PER
LEONHARDUM MOKO-

SCHINUM Pannonium Lipto-
Petri Pauli viensem. Franko Klenetz
1810.

Cum Prefatione luculenta, Dn. AEGIDII HUN-
NII, S. S. Theologiæ Doct. Profef. ac Pa-
storis in Acad. V Vitebergensi

Ex libris Johannis Lammæ 922. Li. Wilhelms
VVITĒBERGAE *1841*

Impensis CLEMENTIS BERGERI Bibliop.
Typis Cratonianis excusi,

ANNO clā. 19. **XCIX.**

LEONHARDUS MOKOSCHINUS, HISTORIARUM VETERIS TESTAMENTI HEROICO CARMINē REDDITARUM ... 1599.

SVEZAK JE POSVEĆEN ISTVANU ILLESHÁZYJU

KNJIŽNICA PALATINA JURJA THURZA I RODOVSKA KNJIŽNICA ILLÉSHÁZYJEVIH

ROD THURZO imao je značajnu ulogu u političkome, gospodarskom i kulturnome životu Ugarske od polovice 15. st. do prve polovice 17. st. Rod Thurzo dijelio se na nekoliko grana od kojih su dvije glavne bile spiška i bytčansko-oravska. Članovi bytčansko-oravske grane od početka 16. st. bili su značajno prisutni u političkome, crkvenom i kulturnome događanju u zemlji. Najveći je značaj ta linija Thurzovih postigla kroz osobu palatina Jurja Thurza.¹

Obitelj Thurzo je zahvaljujući uskim obiteljskim vezama s Fuggerovima od kraja 15. st. ojačala svoj utjecaj u ugarskome, češkom i poljskome političkome životu. Crkveni dvori u Olomoucu i Vroclavu u vrijeme djelovanja obitelji Thurzo odigrali su važnu ulogu u oblikovanju naobrazbe u tadašnjim srednjoeuropskim prostorima.²

Dosad poznati podatci s početka 16. st. odnose se na šintavsku, augsburšku, spišku i bytčansku knjižnicu. Dio šintavske knjižne zbirke Alekseja Thurza (1489./1490.–1543.),³ vjerojatno je dospio u knjižnicu trnavskoga sveučilišta koju je 1635. osnovao Petar Pázmány⁴ Očuvao se katalog knjižnice i iz augsburškoga sjedišta obitelji Thurzo, načinjen nakon smrti Stanislava Thurza (1531.–1586.). Ta knjižna zbirka (111 sv.) sadržavala je humanističke spise i filozofske radove.⁵ Dio fonda spiške knjižnice Kristofora Thurza († 1607.) popisan je nakon njegove smrti, radilo se o popisu onih knjiga koje je odatle odnio Stanislav Turzo (1576.–1625.).⁶ Među dvorskim knjižnicama obitelji Thurzo ipak je najznačajnija i napoznatija knjižnica palatina Jurja Thurza, ona što je bila smještena u njegovu dvorcu u Bytči.

1 O kulturnopovijesnome značaju obitelji Thurzo preglednu je studiju napisao: Kurt Bathelt, *Die Familie Thurzo in Kunst und Kultur Ostmitteleuropas (1450.–1640.)*. Deutsche Monatshefte. Zeitschrift für Geschichte und Gegenwart des Ostdeutschums, 1940: br. 13–4, 115–127.

2 Monografiju o položaju obitelji Thurzo u kontekstu književne kulture priprema: Helena Saktorová, *Turzovské knižnice v ranom novoveku* (rukopis se priprema za izdavanje).

3 Gabriella Erdélyi, *Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek*. R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk.: Tusor Péter. Budapest 1998, 118–132.

4 Prvi podatak potječe iz 1533. godine: *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése*. Sajtó alá rend. és a függelékét összeáll. Herner János, Monok István. Szeged 1983, 34, br. 51. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 11.); O Petru Pázmányiju: *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése*. Sajtó alá rend. és a függelékét összeáll. János Herner, István Monok. Szeged 1983, 210–211, 335. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 11.); Pál Ili Gulyás, *A könyv sorsa Magyarországon*. III. kötet. Budapest 1961, 177.

5 Béla Iványi, *Egy magyar főúr könyvtára a XVI. században*. Magyar Könyvszemle, 1909, 94–95; *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése*. Sajtó alá rend. és a függelékét összeáll. János Herner, István Monok. Szeged 1983, 489–490. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 11.)

6 Katalog se nije očuvao, poznata nam je samo njegova signatura. Vidi: *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése*. Sajtó alá rend. és a függelékét összeáll. János Herner, István Monok. Szeged 1983, 530. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 11.) Isti taj Stanislav Thurzo poznat je kao patron luteranskog teologa u Seredi Miklósa Pálháziya Göncza. Pálházi Göncz na mađarski je preveo djelo wittenberškog tiskara Georga Rhawa koje je izišlo u Keresztúru u tiskari I. Farkasa uz potporu obitelji Nádasdy (RMNy 1090).

Juraj Thurzo rodio se 2. rujna 1567. u dvorcu Lietava u imućnoj obitelji nasljednoga župana Oravske županije, visokopoloženoga činovnika komore i crkvenoga dostojanstvenika Franje Thurza (1512.–1574.) i Katarine Zrinski (1548.–1585.), kćeri hrvatskog bana Nikole Šubića Zrinskoga. Odgajao ga je prvo saski učitelj i liječnik, poslije se na dvoru austrijskoga nadvojvode Ernesta pripremao za vojnu i diplomatsku karijeru. Nastanio se 1585. na obiteljskome posjedu u Bytči što ga je zajedno s posjedom Orava dobio njegov otac Franjo.⁷

Od 1585. Juraj je koristio naslov nasljednog oravskoga župana, od 1598. djelovao je kao kraljevski savjetnik, zatim je obnašao dužnost kraljevskoga peharnika. Svoje osobne sposobnosti iskazao je u ratu protiv Turaka kao sudionik mnogih bitaka s Turcima za što je 1601. imenovan kapetanom preddunavske vojske, istodobno je postao zapovjednikom novozamočkoga garnizona, a 1606. promaknut je u grofa. Svoj povlašteni društveni položaj istaknutoga velmože u zemlji učvrstio je 1609. kada je nakon smrti Stjepana Illesházyja (1541.–1609.) postao ugarskim palatinom. U tome razdoblju, što su ga obilježili složeni unutarnji i vanjskopolitički događaji, kao što su bili staleški ustanci protiv Habsburgovaca, a osobito opasnost od Turaka, sudjelovao je u značajnim političkim i diplomatskim pregovorima.

Svojim je autoritetom pridonio očuvanju mira u zemlji i stvaranju relativnoga mira s Turcima. Juraj Thurzo ostavio je veliki trag u povijesti evangeličke crkve u Ugarskoj. Držali su ga laičkom glavom evangeličke crkve. Podržavao je razvoj protestantizma, utjecao na formiranje crkvene organizacije i sudjelovao u osnivanju evangeličkih župa i crkvenih škola, posebno na području današnje Slovačke. Imao je izuzetne odnose sa sveučilištem u Wittenbergu, gdje je uz njegovu potporu studiralo nekoliko studenata, a njegov je sin Imre Thurzo (1598.–1621.), zahvaljujući tim okolnostima još u mladosti mogao postati rektorom sveu-

čilišta.⁸ Unatoč jasnoj vjerskoj orijentaciji Juraj Thurzo zadržao je prohabsburšku lojalnost zbog čega je uživao povjerenje cara Rudolfa II. te poslije Matije II. Palatin Juraj Thurzo spadao je među obrazovane plemiće svojega vremena. Održavao je veze s istaknutim intelektualcima kod kuće i u inozemstvu, podržavao širenje humanističkih ideja i razvoj renesansne umjetnosti.

Svojim interesom za humanističko obrazovanje koje se njegovalo u široj obiteljskoj sredini, izgradio je na svojem dvoru u Bytči značajno kulturno središte.

Na dvoru Thurzovih živjeli su značajni pjesnici i pisci kao npr. Jan Rimay (1569./73.–1631.), skupljač slovačkih i mađarskih pjesama svojih suvremenika, Jan Fanchali Job († 1613.), kao dvorski propovjednik ovdje je djelovao humanist Elija Láni (1570.–1618.), dvor je posjećivao Albert Molnár iz Seneca (1574.–1634.), kraljevski povjesničar Elija Berger (1562.–1644.) i dr. Bytčanski dvor je u vrijeme Thurzovih dobio i politički značaj. Kako su Thurzovi obnašali visoke državne dužnosti, njihovim su se dvorom kretale važne osobe iz ugarskoga političkoga, kulturnog i duhovnoga života.⁹

Organskim dijelom i ukrasom bytčanskoga renesansnoga dvorca bila je bogata knjižnica palatina Jurja Thurza. Ta velika i jedinstvena zbirka oblikovala se vjerojatno u široj obiteljskoj knjižnici jer su i drugi članovi obitelji bili vlasnicima dragocjenih zbirka knjiga te poznati kao mecene i pokrovitelji književnosti, obrazovanja i kulture uopće, i to ne samo u domaćim nego i u inozemnim relacijama. Knjižnica je bila smještena u prostorijama jugozapadne rotunde bytčanskoga dvorca gdje su bile radne sobe Jurja Thurza. U jednoj od njih nalazi se u zid ugrađen i do danas sačuvani ormar u kojem su bile smještene vjerojatno najvrjednije knjige i spisi. Ta renesansna zbirka knjiga nije bila u bytčanskome dvorcu mrtvi inventar ili tek modni dodatak dvorca Thurzo. Juraj Thurzo pokazao se kao ambiciozni skupljač, knjižnicu je gradio sus-

7 Jozef Kočíš, *Bytčiansky zámok*. Martin 1974.

8 *A Thurzó család és a wittenbergi egyetem. Dokumentumok és a rektor Thurzó Imre írásai 1602–1624*. Sajtó alá rend.: Edit Dományházi, Zsuzsa Font, Gizella Keserű, Miklós Latzkovits. Szeged 1989. (Fontes rerum Scholasticarum I.)

9 László Sziklay, *Thurzó György udvara és a reneszánsz irodalmi és tudományos központ*. Budapest 1971, 393–400.

tavno prema svojim profesionalnim interesima. Zadužio je 1611. svojega košičkoga tajnika Samuela Hamela da uredi knjižnicu i sastavi katalog.¹⁰ Katalog pod nazivom *Index geminus bibliothecae, ab Illustrissimo Comite ac domino, domino Georgio Thurzo Comite supremo ac Perpetuo de Arwa, Regni Hungariae Palatino, Judice Cumanor/uml, Sacrlatissimael Regliael maiestatis Locumtenente et intimo Consiliario etc. Comparatae, Pro unico eoque charissimo filio, Magnifico Comite Emerico Thurzo de Arwa, in tutis ac fidis librorum castris tum militante: Quorum alter Alphabeticum Auctorum ordinem, alter situs et collocationis seriem continet. Conscriptus in arce Bytchensis, Anno DIVo PaLatIno LaVs CresCat. LaVs qVoqVe Nato; CresCat Io NatVs VIVat VterqVe DiV* pohranjen je u Zemaljskom arhivu (Országos Levéltár) u Budimpešti.¹¹ U naziv kataloga ukomponiran je kronogram 1610., no iz korespondencije Jurja Thurza i Samuela Hamela (koja se čuva u Državnome područnom arhivu u Bytči)¹² proizlazi da je katalog sastavljen 1611. Tekst rukopisnoga kataloga dokumentira da katalog nije sastavljala jedna osoba nego se u njemu nalaze dodatci zapisani drugom rukom i u drugo vrijeme. Katalog sadrži otprilike 450 zapisa poredanih najprije po abecednome redu po autorima ili po nazivima djela, a u drugome nizu prema veličini knjiga. Oblik zapisa pojedinih naslova u katalogu tipičan je za svoje vrijeme, jer u mnogim slučajevima sadržava samo osnovne podatke o tisku, često nedostaje autor, negdje se navodi samo naziv, a gotovo svugdje nedostaju tiskarski podatci, što znatno otežava bibliografsku identifikaciju djela.

Knjižnica palatina Jurja Thurza predstavljala je bogatu zbirku djela značajnih humanističkih autora i učenjaka domaćeg i inozemnoga podrijetla. Sadržavala je radove značajnih autora s područja teologije, povijesti, filozofije, prava, medicine, zemljopisa, kozmografije, zvjezdnoznanstva, botanike

i drugih znanstvenih disciplina, pri čemu se u zbirci našao i određeni broj književnih spomenika europskoga značaja. Nadalje, dijelom zbirke bila su i brojna dragocjena izdanja antičkih djela kao izvori inspiracije humanizma i renesanse.

Posebnu skupinu fonda činila su djela ugarskoga, odnosno slovačkoga podrijetla koja su i kao proizvodi prvih tiskara na području današnje Slovačke dokumentirala recepciju humanizma i reformacije u domaćim društveno-kulturnim uvjetima. Bitni dio te skupine činila je reformacijska literatura luteranskoga tipa domaćega podrijetla, čije su izdavanje financijski potpomagali Juraj Thurzo, a kasnije njegova supruga Elizabeta Czobor. Nedjeljivi dio knjižnice bila je i prigodna poezija iz pera ugarskih pjesnika koji su u svojim radovima veličali svojega mecenu, palatina Jurja Thurza. Svoje radove palatinu posvećivali su i studenti kojima je davao novčanu pripomoć u domaćim školama i na inozemnim sveučilištima. Važni izvor za poznavanje značajnih događaja u obiteljskome, javnom i političkome životu obitelji Thurzo jesu kalendar iz razdoblja 1596.–1616., pohranjeni u bytčanskom dvorcu, danas sjedištu Državnoga područnog arhiva, u kojima se nalaze dnevници palatina i njegova sina Imre Thurza. S tipološkoga gledišta knjižnica Jurja Thurza sadržavala je rukopise i inkunabule, temelj knjižnice činile su tiskovine iz 16. st. i na kraju nekoliko naslova s početka 17. st. Knjižnica kao cjelina, naravno, nije sačuvana, na temelju dosadašnjeg istraživanja uspjelo se identificirati njezin torzo. Polazili smo od spoznaje da su knjige te zbirke bile označene identifikacijskim znakovima vlasnika – rukopotpisom i supralibrosom. U svakoj Thurzovoj tiskovini na naslovnoj stranici dominira autentični rukopisni zapis koji počinje latinskom rečenicom koja odražava životni *kredo* Jurja Thurza *Vive ut vivas* iza koje slijedi njegov vlastoručni potpis napisan urednim sitnim

10 Helena Saktorová, *Knjižnica palatina Juraja Thurza. Kniha '81*. Martin 1982, 73–82; Mária Ludányi, *Könyvtárrendezés Thurzó György nádor udvarában 1611–ben. Collectanea Tiburtiana*. Szerk. Géza Galavics, Bálint Keserű, János Herner. Szeged 1990, 271–277. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmak történetéhez. 10.).

11 Izdanje: *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyagyűjtése*. Sajtó alá rend. és a függelékét összeáll. János Herner, István Monok. Szeged 1983, 505–535. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmak történetéhez. 11.).

12 Nalazi se u Državnome područnom arhivu u Bytči.

rukopisom i dopunjen godinom u kojoj je došao u posjed knjige. Supralibros sadržava inicijale Thurzova imena i njegove političko-društvene naslove, nalazi se na prednjim koricama knjige i ima varijantne oblike od kojih su najpoznatiji: *C G T R H P* [Comes Georgius Thurzo Regni Hungariae Palatinus], *G T D B F* [Georgius Thurzo de Bethlenfalva]. Dijelom supralibrosa u pravilu je i godište koje dokazuje godinu stjecanja knjige.

Tijekom našeg istraživanja u slovačkim, mađarskim, hrvatskim i rumunjskim knjižnicama, identificirali smo dva rijetka rukopisa iz 15. st., četiri inkunabule i otprilike 150 naslova tiskovina iz 16. i 17. st. Identificirane tiskovine i u njima očuvani zapisi vlasništva čine jedinstvenu bazu podataka za poznavanje sudbine knjižnice. Knjižnicu su darovanim knjigama obogaćivali rođaci palatina, 1587. dobio je od svojega skrbnika Imre Forgáča (1539.–1599.) djelo antičkog povjesničara Aleksandra Apijana (Basel, 1554.), radove humanističkoga talijanskoga povjesničara Paola Giovija (Basel, 1577.) te *Povijest Poljske* povjesničara Marcina Kromera (Köln, 1589.). Rijetki prvotisak Kronika svijeta Hartmanna Schedela (Nürnberg, 1493.) poklonio je J. Thurzu kao svojem pokrovitelju Danijel Kubíni. Knjižnica Jurja Thurza bila je poznata ne samo u krugu obitelji i bliskih prijatelja, nego se urezala i u pamćenje značajnih osoba ugarskoga kulturnog i duhovnoga života koje su posjetile dvor Thurzo u Bytči. Njezinim je fondovima dao prilog i kaločki biskup Demeter Nápradi (1556.–1619.), koji mu je poslao vrijedni rukopis iz druge polovice 15. st. – traktat o dužnostima supruge *De re uxoria* venecijanskoga patricija Francesca Barbara. Na objema stranicama prvoga lista nalazi se vlastiti rukopisni zapis Jurja Thurza *Vive ut vivas. Comes Georgius Thurzo Comes perpetuus de Arva Regni Hungariae Palatinus 1611* i darovna rukopisna zabilješka kaločkog nadbiskupa iz 1611. *Illustrissimi ac magnifici domini domini Comitis Georgij Thurzo*

de Bethlehem falva Regni Hungariae Palatini Bibliothecae Bitsensi Inscriptis Demetrius Napragi Arciep. Colocensis... Anno Dni MDCXI, kao i rukopisni i tiskani ekslibris Illesházyjevih iz 18. st. *Comitis Jospehi Illeshazy Cathalogo inscriptus 1728*. Danas se taj kodeks čuva u Knjižnici Széchényi u Budimpešti.¹³

Juraj Thurzo bio je vlasnik i jednog od prvih radova o ugarskoj povijesti iz 15. st. koncipiranog u duhu renesanse. Njegov autor bio je lucerski biskup i napuljski izaslanik u Ugarskoj Pietro Ransano (1428.–1492.), koji je za kralja Matiju Korvina napisao pregled ugarske povijesti pod naslovom *Epitome rerum Hungaricarum*.¹⁴ Knjiga se prvotno nalazila u kraljevskoj knjižnici, zatim je njezin vlasnik postao Vladislav II. Jagelović († 1516.), pa ostrogonski nadbiskup Tomaš Bakóc te na kraju Juraj Thurzo *Comes Georgius Thurzo regni Hungariae Palatinus. 1611*. Posljednji vlasnik kodeksa nakon Illesházyjevih bio je od 1830. Nikola Janković, a 1835. kodeks je dospio u Knjižnicu Széchényi u Budimpešti.

Nije moguće ovdje iznijeti tumačenje sadržaja knjižnice niti predstaviti sve dosada poznate činjenice o složenoj povijesti zbirke knjiga. Na temelju očuvanoga broja knjiga iz knjižnice Jurja Thurza možemo utvrditi da je Juraj Thurzo najviše knjiga dobio u vrijeme svojega obnašanja dužnosti palatina, a najviše supralibrosa i rukopisnih zapisa datira iz 1611. Moguće je i to da je 1611., za inventarizacije knjižnice, Juraj Thurzo naložio da se veća skupina tiskovina uveže i da se na uvez tiska supralibros ili pak da se starije uveze označi supralibrosom u kojem je kodiran palatinski naslov skupljača.

Knjižnica palatina Jurja Thurza nakon njegove smrti u ostavinskom postupku podijeljena je između supruge, kćeri i sina jedinca Imre Thurza što dokazuju zapisi vlasništva u sačuvanim knjigama. S obzirom na razgranatost obitelji Thurzo

13 Emma Bartoniek, *Catalogus Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici. XII. Codices manus scripti Latini. Vol. I. Codices Latini Medii Aevi*. Budapestini 1940, 271–272, br. 294.

14 Emma Bartoniek, *Catalogus Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici. XII. Codices manus scripti Latini. Vol. I. Codices Latini Medii Aevi*. Budapestini 1940, 222, br. 249; Csaba Csapodi, *The Corvinian Library. History and Stock*. Budapest 1973, br. 565. (Studia Humanitatis, 1.)

dijelovi knjižnice našli su se u zbirkama obitelji Esterházy, Jakušić, Thököly, a vjenčanjem palatinove kćeri Helene i Gašpara Illesházyja (1593.–1648.) 1614. godine, mnoge rijetke tiskovine obogatile su rodovsku knjižnicu Illesházyjevih u Dubnici nad Váhom.

Rod Illesházy, prvotno niži plemićki rod sa Žitnog ostrva za svoje zasluge u političkome, javnom i duhovnome životu Ugarske dobio je plemićku titulu i bio jednim od značajnijih i bogatijih plemićkih rodova u Ugarskoj.

Članovi roda bili su nasljedni župani Trenčinske, Liptovske, a povremeno i Oravske županije, osim toga našli su se i na visokim položajima u upravi zemlje te tako imali utjecaja na društveno-politička zbivanja u zemlji. Djelovali su na dužnostima ugarskoga palatina, podžupana, glavnoga župana, diplomata, savjetnika Ugarske komore i imali različite vojne naslove. Uz političko, vojno i javno djelovanje angažirali su se i na području kulture. Pokazali su se kao darežljivi meceni pisaca, podržavali razvoj umjetnosti, znanosti i obrazovanja. Osnivali su škole, organizirali zaklade za studente koji su studirali kod kuće i u inozemstvu, a u svojoj su se okolini posvetili i razvoju tiskanja knjiga. Illesházyjevi su bili vlasnici velikih posjeda na području Slovačke. Njihovo glavno sjedište, osim trenčinskog dvorca, bio je dvorac s vrtom u Dubnici nad Váhom¹⁵ što ga je dao izgraditi Gašpar Illesházy (1593.–1648.), i u koji se obitelj potkraj 17. st. trajno naselila. Dubničko je sjedište bilo mjesto gdje su se s obitelji sastajali važni predstavnici kulturnoga, duhovnog i političkoga života Ugarske.

Sukladno svojim položajima Illesházyjevi su imali izvanrednu naobrazbu koju su stekli u domaćim

školama i na inozemnim sveučilištima. Dijelom te prestižne kulturne sredine bila je i dragocjena rodovska knjižnica. Bogatu zbirku knjiga koja je 1835. godine sadržavala 6 000 djela obogaćivali su gotovo svi članovi roda i svaki skupljač joj je utisnuo svoj osobni pečat. Uz aktivno nabavljanje obilježeno profesionalnim i osobnim interesima skupljača, knjižnica se uvećavala i zahvaljujući darovima poznatih i značajnih osoba iz zemlje, a mnoge su knjige u knjižnicu dospjele putem rodbinskih veza.¹⁶

Temelje knjižnici Illesházyjevih dao je Stjepan Illesházy (1541.–1609.). Proslavio se u bitkama protiv Turaka, kao političar bio je na strani Matije II., a 1608. godine izabran je za prvoga protestantskog ugarskoga palatina. Podržavao je reformaciju i evangeličke škole u svojoj okolini, a više je radova izdano uz njegovu potporu.¹⁷ U te se aktivnosti uključila i njegova supruga Anna Pálffy.¹⁸ Iskazao se kao humanistički intelektualac, bio je književno aktivan, napisao je nekoliko rukopisnih radova. O njegovoj zbirci knjiga govore sačuvani tiskani dokumenti sa zasjedanja bratislavskoga sabora *Articuli Posonienses* koje je Stjepan Illesházy dobivao na temelju svojega sudjelovanja u saboru u protegu 1596.–1599. te 1601. Opremljeni su rukopisnom namjenom za palatina Stjepana i na kraju kraljevskim potpisom Rudolfa II., pečatom, potpisom visokoga crkvenoga dostojanstvenika te činovnika kraljevske komore, a danas se nalaze u fondovima Országos Széchényi Könyvtár u Budimpešti. Stjepan Illesházy upleten je 1603. u spor vezan uz uvredu visočanstva, zbog čega je morao otići u izgnanstvo i živjeti u Poljskoj. Dopisivao se sa suprugom i u pismima navodio knjige koje je čitao.¹⁹ Prigodom zapljene njegove imovine 11. studenoga 1603. popisane su i knjige koje je imao u Trenčins-

15 Eva Frimmová, *Odnos obitelji Illesházy prema književnoj kulturi*. Kniha 2000–2001. Martin 2002, 415–428.

16 Katarina Babičová–Vlastimil Hábl–Daniela Učniková. *Illesházyovci. Rodová zbierka obrazov*. Trenčín 1998.

17 Među njima su, primjerice, i teze Leonarda Mokošinja s tematikom Staroga zavjeta koje su izišle u Wittenbergu 1594. (RMK III. 938).

18 Kao udovica Jána Krušiča, Petra Bornemisu poduprla je izdavanje djela *Evangéliumok és epistolák* (Plavecký hrad 1581. – Čaplovič 1686.; RMNy 486), zatim je kao supruga Stjepana Illesházyja 1602. poduprla izdavanje djela *Aegidija Hunnija* (prev. Toma Esterházy i István Kürti), koje je izišlo kod Johanna Manliusa u Sárvaru (RMNy 888).

19 Pálffy *Kata leveleskönyve*. Sajtó alá rend. Ötvös Péter. Szerk. István Monok. Szeged 1991. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 30.) s potpunom bibliografijom stručne literature o obitelji Illesházy.

kome dvorcu.²⁰ Na temelju toga popisa moguće je karakterizirati kulturni vidik palatina kao predstavnika luteranizma. Slično kao Juraj Thurzo, aktivno je pratio polemike u okviru luteranske teologije, može se kazati da je imao aktualne spoznaje o nazorima wittenberških ortodoksnih teologa, nazorima tübingenških i heidelberških sveučilišnih profesora koji su bili s tadašnjega gledišta otvoreni, te o pomirljivim duhovnim strujama. S obzirom na svoju sudbinu priklanjao se idejama antičkoga stoicizma, zato je razumljivo što su se u njegovoj knjižnici nalazili radovi predstavnika novostoičizma.²¹

Proširivanje knjižnice nastavio je Gašpar Illesházy (1593.–1648.), nećak Stjepana Illesházyja.

Gašpar Illesházy, kao mnogi članovi roda, postigao je izvanrednu karijeru. Naslijedio je naslov trenčinskoga, liptovskog i oravskoga župana te postao carsko-kraljevskim savjetnikom. U razdoblju 1626.–1648. vodio je Oravski komposesoriat. Bio je pristaša Gabrijela Bethlena (1580.–1629.), sudjelovao je u pregovorima pri sklapanju Mikulovskoga mira (6. siječnja 1622.). Nakon Bethlenove smrti stao je na stranu Habsburgovaca.

Gašpar Illesházy spadao je među istaknute osobe evangeličke crkve u Ugarskoj. Podržavao je razvoj školstva, na njegovim posjedima djelovali su evangelički propovjednici i češki izbjeglice. Bavio se kreativnim književnim stvaralaštvom, sastavio je knjigu pouka za svoju djecu, preveo spis Joakima Beusta *Enchiridion de arte bene beateque moriendi* na mađarski (*A jó és boldog kimulás mesterségéről*),²² izdao zbirku latinskih poslovice.²³ Pomagao je izdavanje djela slovačkih evangeličkih intelektualaca

koji su mu posvećivali svoje radove kao izraz poštovanja i zahvalnosti. Podupirao je prije svega izdavanje latinskih, mađarskih i čeških kalendara (David Fröhlich, János Bandorkovics),²⁴ prigodnih pjesama, pogrebnih govora (Jan Kalinka, Adam Wolfius, Danijel Remeň).²⁵ Mnogo važnija bila je njegova novčana potpora izdavanja levočkih, bardejovskih i trenčinskih luteranskih školskih teza (Alexander Hadik, Jan Kučera, David Láni, Elija Spléni, Jan Graca)²⁶ i čeških molitvenika.²⁷ Tadašnji luteranski autori (Zacharija Láni, Jan Hodik, Florijan Duchoň)²⁸ i katolički svećenici (Petar Pazmány, Mihael Kopcsányi)²⁹ svoje su polemičke radove posvetili Gašparu Illesházyju, dok je on, naravno, podupirao luteransku stranu. Valja spomenuti da su sve tiskovine iz češke izgnaničke tiskare Václava Vokála i njegove udovice Doroteje izišle uz novčanu potporu Gašpara Illesházyja.³⁰ Teško je zamislivo da bi te tiskovine nedostajale u obiteljskoj knjižnici.

U njegovo vrijeme knjižnica Illesházyjevih obogaćena je za navedena rijetka rukopisna djela Francesca Barbara i Pietra Ransana, kao i za 18 tiskovina iz 16. st. te pet tiskovina s početka 17. st. s pravnom tematikom koje je, zajedno s katalogom bytčanske knjižnice, u miraz donijela njegova žena Helena Thurzo.

Knjige iz njegova vlasništva označene su supralibrosom *CCI PDT M DC XLIII* [Comes Casparus Illesházy Perpetuus Dominus a Trenchin]. Svoj udio u oblikovanju obiteljske knjižnice imao je i Juraj Illesházy (1625.–1689.), sin Gašpara Illesházyja. Studirao je u Ružomberoku, obnašao duž-

20 84 naslova knjiga. *A magyar könyvkultúra múltjából. I. évfolyam. Békésy Béla cikkek és anyaggyműködése*. Sajtó alá rend. és a függelékét összeáll. Herner János, Monok István. Szeged 1983, 149–151, br. 229. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 11.)

21 Književnu kulturu obitelji Illesházy podrobno je analizirao Péter Ötvös. *Egy főúri könyvtár a XVII. század elején. Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században*. Szerk. Zombori István. Szeged 1988: 139–148.

22 Debrecen 1639, Fodorik Menyhért (RMNy 1763).

23 Trenčienii 1643, Dorota Vokálová (Čaplovič 1755; RMNy 2031).

24 Čaplovič 800, 802, 1714; RMNy 1550, 1557, 1570, 1806.

25 Čaplovič 1709, 1711, 342, 1765; RMNy 1751, 1754, 1954, 2086 – i Čaplovič 1783. (RMNy 2245) pogrebna pjesma u povodu njegove smrti (Ján Melcel, 1648.).

26 Čaplovič 1729, 184, 1737, 884, 897, 907, 1753, 1763, 1778; RMNy 1858, 1869, 1908, 1941, 2011, 2029, 2067, 2082, 2190.

27 Čaplovič 1746; RMNy 1796.

28 Čaplovič 153, 158, 1739; RMNy 1401, 1520, 1910.

29 Čaplovič 305, 348; RMNy 1512, 2020.

30 V. Judit Ecsedy, *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1800*. Budapest 1999, 98–99.

nosti trenčinskog i liptovskoga župana, bio carsko-kraljevskim savjetnikom i komornikom, kraljevskim glavnim stolnikom. Prvotno je bio evangeličke vjeroispovijesti,³¹ ali je kasnije prešao na katoličku vjeru i postao osloncem protureformacije. Nije poznato kada je točno konvertirao, jer su još 1658. u Trenčinu i Levoči redovito izlazile njemu posvećene školske teze i molitvenici.³² Svoje rekatolizacijske aktivnosti usmjerio je prije svega na Trenčín i okolicu gdje je podržavao isusovačke škole. Isusovačkoj gimnaziji darovao je veliku količinu knjiga. Postojanje te zbirke knjiga dokazuju sačuvana djela sa vlasničkim zapisom Jurja Illesházyja, od kojih se u fondu Sveučilišne knjižnice (Egyetemi Könyvtár) u Budimpešti nalazi 3. svezak poznatoga djela Gaja Plinija Sekunda *Historia mundi*, koji se prvotno nalazio u knjižnici Jurja Thurza.³³

Problemima izgradnje rodovske knjižnice Illesházyjevih nedvojbeno je najveću pozornost, pored drugih članova, posvetio posebno Josip Illesházy (1700.–1766.). Na kraju svojega života zadužio je intelektualca i dubničkoga svećenika Jana Balta-

zara Magina (1681.–1734.) da sastavi katalog u to vrijeme već bogate zbirke knjiga obitelji Illesházy.

Još jedan član obitelji Illesházy, Ivan Krstitelj Illesházy (1737.–1799.), kao i njegov sin Stjepan Illesházy (1762.–1838.), dalje su unaprjeđivali knjižnicu i od nje stvorili značajnu knjižnicu prosvjetiteljskoga tipa. Zanimljiva knjižnica bila je uz vrijedne umjetničke spomenike ukras dvorca (6 tisuća djela u 8 tisuća svezaka, brojni rijetki rukopisi, među kojima i Dubnička kronika o ugarskoj povijesti do 1479).³⁴

Stjepan Illesházy odlučio je knjižnicu darovati Zemaljskoj knjižnici Széchényi u Budimpešti. Darovnu oporuku sastavio je 22. lipnja 1835. u Rohovcima, a izvršenje čina darovanja povjerio je svom prijatelju palatinu Josipu Habsburškomu. Prema mišljenju mađarskog istraživača na području književne kulture Jenőa Berlása, dubnička knjižnica obitelji Illesházy jedna je od malobrojnih knjižnica koje u kontinuitetu od humanizma odražavaju kulturno-duhovni razvoj istaknute plemićke obitelji i njezin položaj u političko-kulturnome životu Ugarske od 16. do polovice 19. st.³⁵

31 Još 1642. izdao je svoje filozofsko predavanje u trenčinskoj Vokálovoj tiskari (Čaplovič 1744; RMNy 1965).

32 Čaplovič 1793, 1799, 1804, 1015; RMNy 2293, 2344, 2348, 2588.

33 Genevae, 1601, Jacobus Stoer (BEK Ec 1188).

34 Július Sopko, *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*. Budmerice 2004.

35 Jenő Berlász, *Az Illésházy könyvtár. Fejezet az Országos Széchényi Könyvtár állomány történetéből*. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1967. Budapest 1969, 57–95.

1.

OPIS IZLOŽENIH PREDMETA

1. DVORAC LIETAVA *Bakrorez, 155×200 mm Priorato, G. Gualdo: Continuatione dell'Historia di Leopoldo Cesare. Wien, 1676. – OSZK App. H. 985*
Dvorac Lietava izgrađen je u gotičkome stilu, bio je jedna od uporišnih točaka vlastelinstva Matúša Čáka Trenčinskog (1260.–1321.). Obitelj Thurzo dvorac je dobila zahvaljujući braku Franje Thurza (1512.–1574.), dužnosnika komore i kraljevskoga savjetnika s Barborom († 1561.), kćeri Nikole Kostke. Sin Franje Thurza bio je Juraj Thurzo (1567.–1616.). Poslije smrti Imre Thurza (1598.–1621.), imovina je podijeljena na četiri dijela između kćeri i sestre Jurja Thurza.

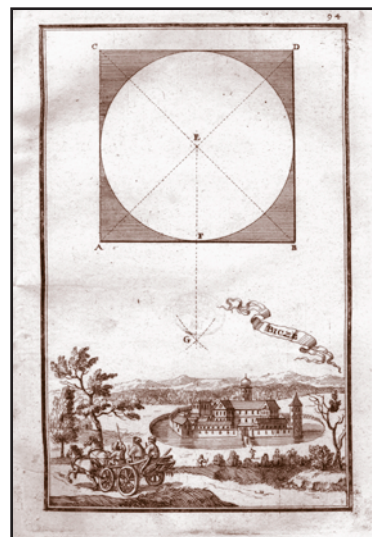

2. PORTRET JURJA THURZA

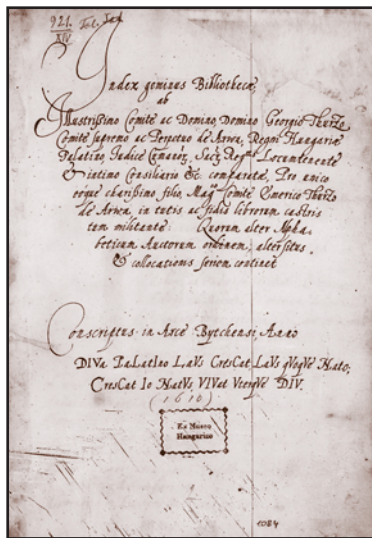
Bakrorez, 177×124 mm (b.r.) OSZK App. M. 541

3. BYTČA *Bakrorez, 170×115 mm (Justus van der Nypoort) Burckhard von Birckenstein, Anton Ernst: Ertzherzogliche Handgriffe dess Zirkels und Linials. Wien, 1686, Johann Van Ghelen. 4° – OSZK App. H. 1217*

Franjo Thurzo kupio je bytčansko vlastelinstvo zajedno s dvorcem 1563. godine. Dvorac je bio u stanju koje nije odgovaralo potrebama plemićke obitelji, zato je Franjo Thurzo dao izgraditi novi dvorac (1571.–1574.).

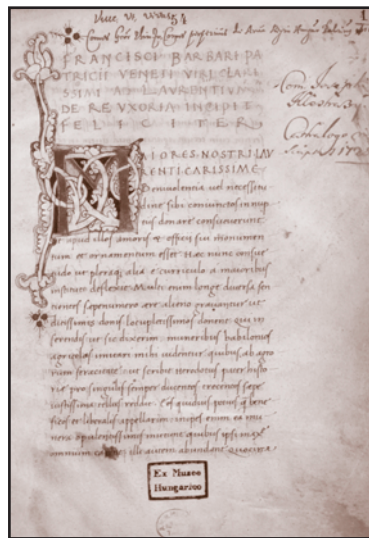
4. KATALOG KNJIŽNICE JURJA THURZA *MOL E 554 Városi és Kamarai iratok, 2° Lat. 921/a, 1610*

Katalog knjižnice palatina Jurja Thurza izradio je njegov košički tajnik Samuel Hamel krajem rujna i početkom listopada 1611. godine.

5. FRANCESCO BARBARO, *De re uxoria*. Rukopis, 2. pol. 15. st. OSZK Cod. Lat. 294

Djelo o dužnostima supruge napisao je venecijanski humanist Francesco Barbaro (1398.–1454.). Uz traktat se nalazi pismo upućeno fiziku Nicoli Leonardu od Petra Pavla Vergerija (Capodistria/Koper, 1370.–Buda, 1444.), koji je od 1418. živio vjerojatno u Ugarskoj i

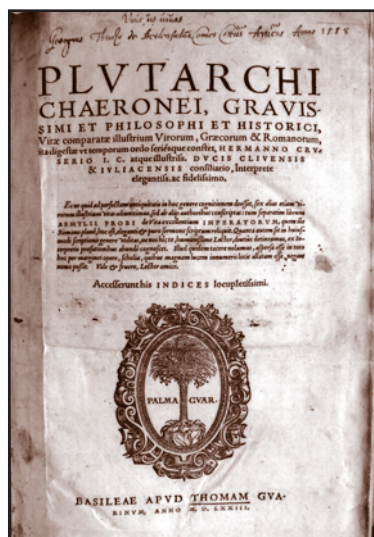
pripadao krugu oko ostrogonskoga nadbiskupa Ivana Viteza. Vjerojatno je njegovim posredovanjem rukopis dospio u Ugarsku. Jagerski biskup Demeter Nápradi (1559.–1619.) poslao je rukopis Jurju Thurzu 1611., nakon svojega posjeta u Bytči. Knjigu s posvetom (Illustrissimi... domini Comitis Georgij Thurzo de Betlehemfalva. Regni Hungariae Palatini... Bibliothecae Bitsensi Inscriptis Demetrius Napragi Arciep. Colocensis... Anno Dni MDCXI) zajedno s popratnim pismom u Bytču je donio glasnik D. Nápradija. Rijetki rukopis je poslije na temelju obiteljskih odnosa Thurzovih i Illesházyjevih postao dijelom rodovske knjižnice Illesházyjevih u Dubnici nad Váhom, a svojim ju je autografo u 18. st. označio Josip Illesházy (1700.–1766.): Comitis Josephi Illeshazy Cathalogo inscriptus 1728. Na uvezu tog kodeksa nalazi se i tiskani ekslibris: Illéshazianae Bibliothecae Dubnicensis.

6. PIETRO RANSANO, *Epitome rerum Hungaricarum*. Rukopis, 15. st. OSZK Cod. Lat. 249

Autor spisa je humanistički povjesničar, lučerski biskup Pietro Ransano (1428.–1492.), koji je u razdoblju 1488.–1490. živio na ugarskome kraljevskome dvoru kao izaslanik napuljskoga kralja Ferdinanda Aragonskoga. Povijest Ugarske napisao je u Budimu, a dovršio u Napulju. Vlasnici rukopisa bili su: nasljednik Matijaša Korvina kralj Vladislav II. Jagelović (1456.–1516.), zatim ostrogonski nadbiskup Tomáš Bakóc (1442.–1521.). Nije poznato kada je dospio u knjižnicu Jurja Thurza (1567.–1616.). Thurzovo vlasništvo rukopisa dokazuje rukopisni ekslibris *Vive ut vivas. Comes Georgius Thurzo Regni Hungar. Palatinus Ao 1611*. Iz knjižnice obitelji Thurzo Ransanov je rukopis dospio u knjižnicu Illesházyjevih, a u Mađarsku nacionalnu knjižnicu, na mjesto svoje sadašnje pohrane, dospio je 1835. zajedno s knjigama Nikole Jankovića.

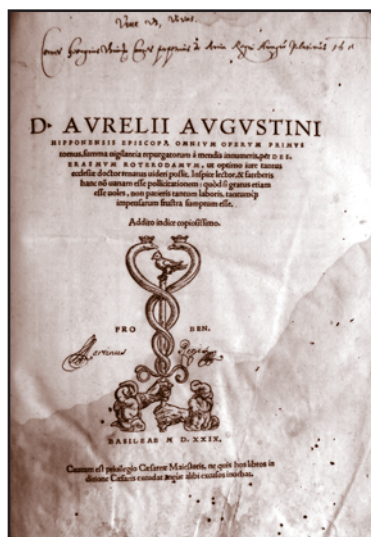
7. PLUTARCHOS, *Vitae comparate illustrium virorum*. Basileae, Thomas Guarinus. 1573. 2° SNK IA 845

S područja antičkog književnog stvaralaštva u knjižnici Jurja Thurza nalazilo se i djelo grčkog pisca i filozofa Plutarha (50.–120.). Juraj Thurzo knjigu je dobio 1588., u razdoblju kada je Juraj Thurzo nosio naslov nasljednog župana Oravske župe. Vlasnička bilješka u knjizi glasi: *Vive ut vivas*. Georgius Thurzo de Betlenfalva Comes Cottus Arvieni. Anno 1588. Na bogato ukrašenome renesansnom uvezu ujedno je tiskani supralibros s imenom i tekstom: Georgius Turzo de Bethlemffalwa.

8. AURELIUS AUGUSTINUS, *Opera omnia*. Basileae, Johannes Frobenius, 1528.–1529. fol. SNK IA 337/1, 2, 4, 6, 7, 9, 10

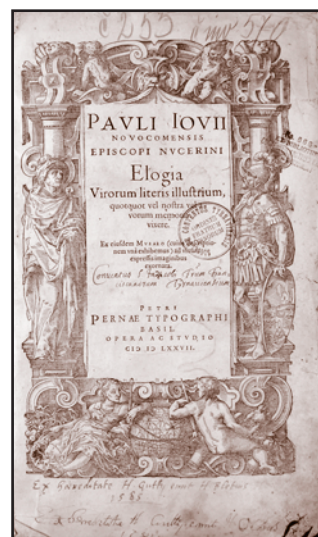
Djelo sv. Augustina (354.–430.), od izuma tipografije imalo je mnogo izdavača. Juraj Thurzo posjedovao je sabrano izdanje podijeljeno u 10 svezaka što ga je za tisak pripremio i svojim zabilješkama obogatio Erazmo Roterdamski (1469.–1536.). Od prvotnih 10 svezaka do danas se u fondu Slovačke nacionalne knjižnice očuvao 1., 2., 4., 6., 7., 9. i 10. sve-

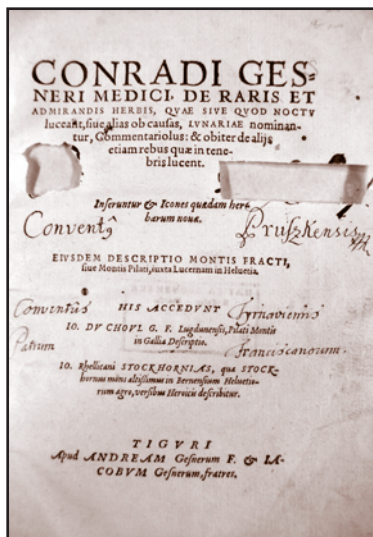
zak. Na naslovnim stranicama tih primjeraka nalazi se zabilješka: *Vive ut vivas*. Comes Georgius Thurzo Comes perpetuus de Arva Regni Hungariae Palatinus 1611; a na renesansnom uvezu supralibros s inicijalima C G T R H P [Comes Georgius Thurzo Regni Hungariae Palatinus]. Na prijelomu 17. i 18. st. knjige su postale vlasništvo vjerskoga pisca i seniora gemerske bratovštine crkve u Brzotínu Martina Regis-Kráľoviecha (1680.–1715./1737.), zatim su postale dijelom Knjižnice Učenog malohontskog društva, koja je osnovana (1808.) na inicijativu Mateja Holka (1757.–1832.).

9. PAOLO GIOVIO ST., *Elogia virorum literis illustrium*. Basileae, Petrus Perna, 1577. 2° SNK – Knjižnica franjevac Tr 24148

Ovaj konvolut radova talijanskoga povjesničara, liječnika i biskupa Paola Giovija st. (*Elogia virorum bellica virtute illustrium*. Basileae 1575. 2°; *Vitae illustrium virorum*. Basileae 1578. 2°), kupio je 1585. knjižničar bečke Carske knjižnice Hugo Blotius (1553.–1608.), zatim je bio u vlasništvu Imre Forgáča (1539.–1599.), koji ga je 1588. darovao Jurju Thurzu. Nakon njegove smrti dospio je u knjižnicu trnavskih franjevaca.

10. KONRAD GESNER, *De raris et admirandis herbis*. Tiguri, Andreas Gesnerus et Jacobus Gesnerus fratres, 1555. 8° SNK IC 74336

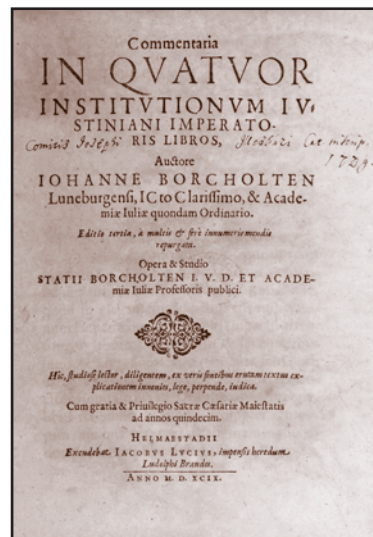

Od prirodoslovnih radova švicarskog polihistora Konrada Gesnera (1516.–1565.) očuvalo se ovo njegovo djelo u renesansnom uvezu. Supralibros: *CGT RHP*, na naslovnoj stranici nalazi se vlasnička zabilješka trnavskih franjevac.

11. NIKOLAUS VIGEL, *Decisionum juris controversi centuriae sex*. Francofurti, typ. Sigismundi Latomi, imp. Joannis Theobaldi Schönwetteri, 1600. 8° OSZK Ant. 5931

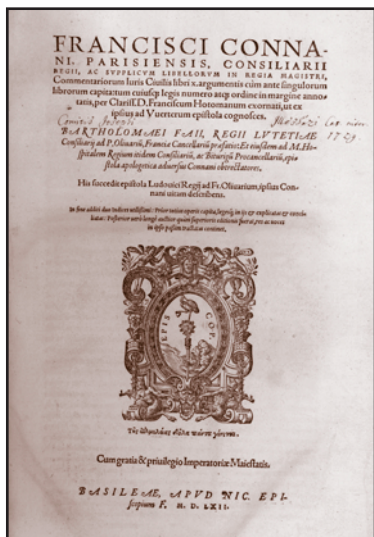
Među knjigama koje su se kao miraz Helene Thurzo, udane za Gašpara Illesházyja, našle u rodovskoj knjižnici Illesházyjevih, bili su i mnogi pravni spisi i pravni priručnici. U njih spada i rad njemačkog pravnika Nikole Vigela (1529.–1600.), uvezan u konvolute s radovima Jeana Calvina, Jakoba Curtija, Antonija Piaggija i Petra Gilkensa. Na naslovnoj stranici Vigelova rada nalazi se rukopisna zabilješka: *Comitis Josephi Illésházi Cat. Inscript. 1729*, dok se na uvezu knjige nalazi supralibros s inicijalima palatina Jurja Thurza: *CGT RHP 1611*.

12. JOHANNES BORCHOLTEN, *Commentaria in quatuor Institutionum Iustiniani imperatoris libros*. Helmaestadii, Jacobus Lucius, imp. Heredum Ludolphi Brandes, 1599. 4° OSZK Ant. 4060
Treće izdanje djela Johanna Borcholtena (1535.–1593.), Juraj Thurzo dobio je 1599., poslije je dospjelo u obitelj Illesházy. Osim supralibro-
sa Jurja Thurza *CGT RHP 1611*, zabilješke na naslovnoj stranici: *Comitis Josephi Illésházi Cat. Inscript. 1729*; sudbinu knjige dokumentira i zalijepljeni ekslibris: *Illesházianae Bibliothecae Dubnicensis*.

13. FRANÇOIS DE CONNAN, *Commentariorum juris civilis libri X. Basileae, apud Nicolaum Episcopium, 1562. 2° OSZK Ant. 356*

Djelo francuskoga pravnika François de Connana (1508.–1551.), s komentarima François Hotmana (1524.–1572.), Juraj Thurzo sigurno je mogao često koristiti (supralibros: *CGT RHP 1611*). Knjiga je dospjela u Dubnicu nad Váhom i otud u Mađarsku nacionalnu knjižnicu: *Comitis Josephi Illésházi Cat. Inscript. 1729*. U knjizi se nalazi zalijepljeni ekslibris: *Illesháziánae Bibliothecae Dubnicensis*.

14. VECTIGAL REGIUM. Posonii, Typis archiepiscopalis, 1612. 4° OSZK RMK II 349; RMNy 1041

Ugarski zakonski porezni pravilnik. Na naslovnoj stranici nalazi se bakrorezni grb kralja Matije II. (1608.–1619.), a na kraju izdanja nalazi se kraljevski potpis. Taj službeni dokument u knjižnicu obitelji Illesházy dospio je iz zbirke obitelji Thurzo. U knjizi se nalaze zapisi vlasništva obiju obitelji, na uvezu je supralibros *CGT RHP 1611*, na naslovnoj stranici potpis Josipa Illesházyja: *Comitis Josephi Illésházi Cat. Inscript. 1729*; također i tiskani ekslibris: *Illesháziánae Bibliothecae Dubnicensis*.

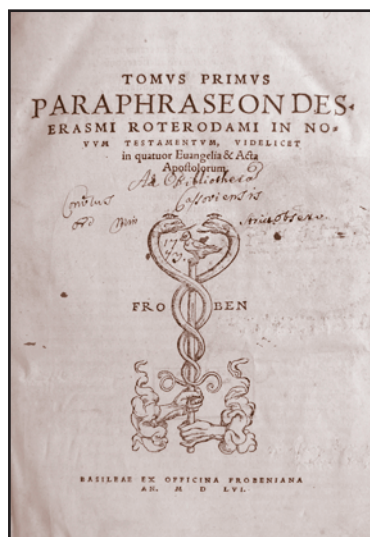
15. TRENCÍN BAKROREZ, 155×200 mm G. Gualdo Priorato, *Continuatione dell'Historia di Leopoldo Cesare. Wien, 1676.—OSZK App. H. 985* Dvorac je izgrađen u 11. st., zatim je nekoliko puta bio pregrađivan i krajem 16. st. dospio je u vlasništvo obitelji Thurzo. Od 1600. godine njegov je vlasnik bio Stjepan Illesházy.

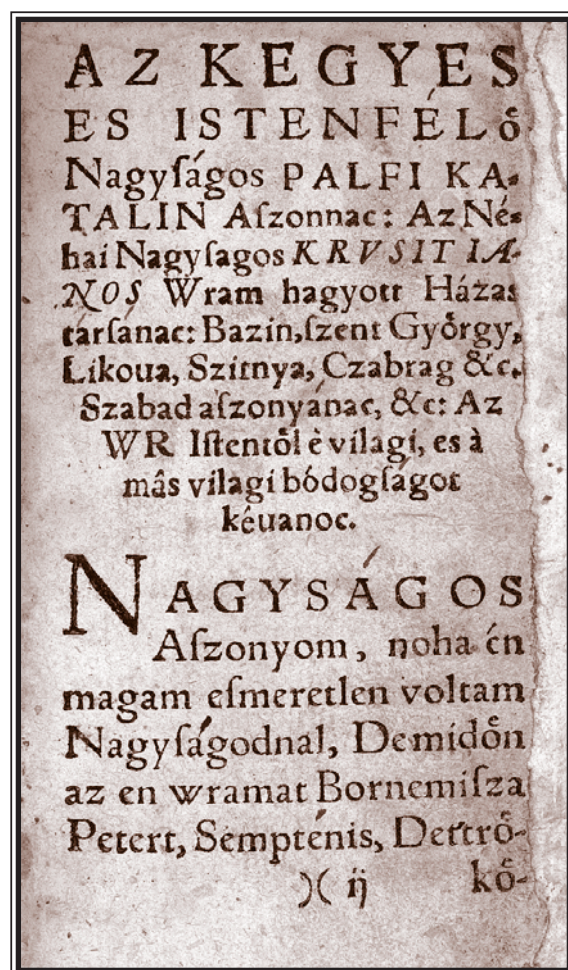
16. GAŠPAR ILEŠHÁZI (TRANSL.), *Kezben viselő könyv a io es bodog kimulasnak mestersegeröl, melyet először Beust Joachim deakul irt ... Debrecenben, 1619, Fodorik Menyhart, 1619. 8° OSZK RMK I. 689*

Jan Laskai (1605.–1657.), posvetio je djelo Gabrielu i Jurju Illesházy. Prijevod je nastao na temelju djela Joachima von Beusta: *Enchiridion de arte bene beateque moriendi*. Lipsiae, 1593. (RMNy 1763).

17. DESIDERIUS ERASMUS, Tomus primus (– secundus) Paraphraseon ... in Novum Testamentum. Basileae, Hieronymus Frobenius et Nicolaus Episcopus, 1556. 4° SNK IB 39569/1

Michal Ascanius knjigu je posvetio Gašparu Illesházyju: *Illustriss. ac Celsiss. Comiti ac Domino Domino Caspari Illeshazi de Illeshaza Comiti perpetuo Sacrae Cesarei Majestati Consiliario, Equiti aurato artium et scientiarum aestimatori sapientissimo [...] hac sacrata magni Desiderij Erasmi Roterodami monumenta dat, dicat. Trenchinij 2 Augusti Anno 1647 [...] Michael Ascanius Doctor medicinae*. Michal Ascanius rođen je početkom 17. st. u Žilini, od 1630. studirao je medicinu na sveučilištu u Jeni, Baselu i Tübingenu. Djelovao je kao dvorski liječnik erdeljskoga kneza Jurja Rákoczyja I., zatim je obavljao liječničku praksu u Trenčínu i Skalici, gdje je 1700. umro. Poznati su njegovi prigodni stihovi.

EVANGÉLIUMOK ÉS EPISTOLÁK.

DETREKO 1581–1582 FARINOLA TYP. BORNEMISZA IMPENSIS ERHARDI HILLERII, CIVIS AC BIBLIOPOLAE VIENNENSIS.

KNJIGA JE POSVEĆENA KATARINI PALFFY

FORMVLÆ

TRACTANDARVM

Sacrarum concionum, per
Euangelia cōmunium Fe-
riarum totius anni ; in v-

sum Ecclesiæ CHRI-

STI collectæ,

Authore

LEONARTO STÖCKEL.

Matthæi II.

Beatus, qui in me non offen-
ditur.

Psal: 8.

Per os infantium & lactenti-
um exerces Domine omnipo-
tentiam, propter inimicos tu-
os, vt eos vlciscaris.

BARTPHÆ.

LEONHARD STÖCKEL, FORMVLÆ TRACTANDARVM SACRARUM CONCIONUM ..., 1578.

NASLOVNICA KNJIGE OBJAVLJENA JE UZ POTPORU FERENCA REVAYA

KNJIŽNICA OBITELJI RÉVAY

OBITELJ RÉVAY pripadala je najstarijim ugarskim plemićkim rodovima. Rod je potjecao prvotno iz Srijema, iz dvorca Reva te svoj rodoslov izvodi od Jakova Révaya koji je živio početkom 13. st.

Na teritorij današnje Slovačke došli su poslije Mohačke bitke i smjestili se u Turiecu.¹

Među prve značajne predstavnike roda spada Franjo Révay (1489.–1553.) i njegov brat Stjepan (16. st.). Franjo Révay, kao predstavnik visokog ugarskoga plemstva, sudjelovao je u bitkama protiv Turaka. Nakon poraza ugarskih vojska 1526. kod Mohača stao je na stranu Ferdinanda I.

Za svoje zasluge i vjernost kruni 1527. od vladara dobiva darovnicu za polovicu turječkoga dvorca Sklabiňa. Zajedno s bratom Stjepanom dobiva 1528. posjed u Fejerskoj županiji, a vjenčanjem s Barborom Dulai dobiva nove posjede u Fejerskoj, Barananskoj, Tolnaskoj i Šomođskoj županiji. Dobio je 1538. darovnicu za još jedan značajni posjed u Turiecu – Blatnicu, a drugo vjenčanje s Annom Czobor donosi mu posjed Czoborovih u Holíču, Šaštínu i Ostrome Kameňu. Vlasnikom jednoga dijela sklabińškoga posjeda bila je i obitelj Makedonski i taj je dio Franjo Révay uspio dobiti 1540. od udovice Nikole Makedonskoga. Tako je obitelj postala jedinim vlasnikom toga posjeda. Franjo

Révay postao je osnivačem sklabińsko-blatničke grane roda Révay, a brat mu Stjepan trebstovske grane. Franjo Révay obnašao je razne visoke političke dužnosti, a 1532. imenovan je županom Turječke županije. Bio je obrazovan čovjek širokih vidika i drži se jednim od pionira reformacije u Slovačkoj. Pod utjecajem kalvinističkoga nauka upoznao je Martina Luthera sa svojim sumnjama vezanim uz Lutherovu reformaciju na koje mu je M. Luther odgovorio u pismu u kojem ga upozorava neka se ne da zavesti krivim naucima.² Franjo Révay vodio je računa i o obrazovanju svojih sinova. U razdoblju 1539.–1544. poslao je svoje sinove Mihaela, Ivana, Lorinca i Franju na studij u školu u Bardejov tamošnjemu rektoru, poznatomu humanistu Leonardu Stöckelu (1510.–1560.).³ Po svršetku studija u Bardejovu otišli su u Italiju na sveučilište u Padovu, gdje su se 1546. godine upisali u sveučilišnu matičnu knjigu.⁴ Može se pretpostaviti da su još oni zaslužni za nastanak i osnivanje obiteljske knjižnice. Sinovi Franje Révaya – Mihael (o. 1531.–?) i zatim Franjo († o. 1602.) postali su nasljedni župani Turječke županije i također su obnašali više činovničke dužnosti na kraljevskome dvoru. Obojica su 1556. promaknuta u barune.

1 Literatura: *Slovenský biografický slovník : (od roku 833 do roku 1990)*. Martin 1992, 5. sv.; Jozef Novák, *Rodové erby na Slovensku. III. Pětikova zbierka pečatí*. Martin 1986.; Branislav Varsik, *Otázky vzniku a vývinu slovenského zemianstva*. Bratislava 1988.; Iván Nagy, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal VIII. köt.* Budapest 1862.

2 Ovo je pismo izišlo u jednome luteranskome polemičkome spisu Severina Škultétyaja 1599. u Bardejovu (Čaplovič 96; RMNy 854).

3 Franjo i Mihael Révay potpomogli su izdanje Stöckelove zbirke propovijedi (Bardejov, Dávid Gutgesell. 1578. – Čaplovič 14; RMNy 406). Drugo je izdanje potkraj 16. st. potpomogao Gabrijel Révay († 1598.) (Bardejov, 1596. – Čaplovič 62; RMNy 773).

4 Franjo i Mihael Révay poduprlji su izdanje Stöckelove zbirke propovijedi (Bardejov, Dávid Gutgesell. 1578. – Čaplovič 14; RMNy 406). Drugo je izdanje potkraj 16. stoljeća pomogao Gabrijel Révay († 1598.) (Bardejov, 1596. – Čaplovič 62; RMNy 773).

Franjo je podupro izdavanje polemičkoga luteranskoga spisa Elije Lánija⁵ i elegija Pavla Malua⁶ koje su izašle 1601. u Bardejovu, u tiskari Jakuba Klösa.

Najznačajniji predstavnik obitelji Révay u ranome novome vijeku bio je Petar Révay (1568.–1622.).⁷ S mladim Petrom Révayem u Bardejovu je radio Toma Fabry, a tri je godine proveo u gimnaziji u Spiškoj Novoj Vesi, gdje ga je poučavao Jan Ursinus. Zatim je sa svojom braćom – Franjom i Nikolom – otišao u Beč (1584.) gdje su ga, iako je bio luteran, odgajali isusovci, ali ipak je imao i pozvanoga luteranskog učitelja iz Augsburga. S njegova bečkoga studija, koji je trajao tri godine, sačuvane su tri bilježnice filozofskih zabilježaka.⁸ Njegov tamošnji učitelj bio je Johannes Molensis. S njime se susrećemo 1588. u Strassburgu, gdje su na njega najviše utjecali Johannes Sturm i Melkior Junius,⁹ zapravo je došao u ruke luteranskih profesora. Magistrom je postao 1588., ali je ondje proveo još tri godine. Sa strassburškoga studija očuvala se jedna bilježnica s njegovim zabilješkama koja se čuva u Ostrogonu.¹⁰ Pismom se 1592. obratio jednom od najutjecajnijih humanista toga vremena Justusu Lipsiusu koji je tada bio učitelj u Leidenu, a nakon povratka kući sklapao je prijateljstva s osobama koje su bile pristalice kršćanskog novostoičizma i koje su se u velikoj mjeri uključivale u rješavanje problema svoje domovine (npr. Jan Rimay).¹¹ Po povratku s putovanja po Njemačkoj postao je nasljednim županom Turječke županije, zatim je obnašao visoke državničke dužnosti

(čuvar ugarske krune, kraljevski savjetnik, sudac kraljevske tabule, glavni dvernik). Kao predstavnik ugarskih staleža na političkim se razgovorima 1608. u Pragu upoznao s Janom Jesseniusom i s njime održavao prijateljske veze. Napisao je raspravu o ugarskoj kruni (*De sacrae coronae Regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna*),¹² u kojoj je njoj pripisao gotovo magičnu moć i utjecaj na povijesna zbivanja u zemlji, držao ju je jedinim simbolom kraljevske titule i moći.

Taj njegov rad bio je temelj za opširnije djelo o ugarskoj povijesti *De monarchia et sacra corona Regni Hungariae centuriae septem*.¹³ Temelj za pisanje tog rada bila mu je starija povijesna literatura (osim ugarskih povjesničara Marcin Kromer, Philippe Bosquier, Nikolaus Lagmann, Gerardus de Roo, Niccolò Macchiavelli, Justus Lipsius i dr.), kronike, arhivski materijali i vlastita iskustva.¹⁴ Povijest Ugarske tako opisuje od dolaska Huna u Europu pa do svojega vremena i predstavlja je kao povijest različitih i ravnopravnih naroda i zemalja. U djelo je uvrstio i geografski opis Ugarske i njezinih pokrajina. To je djelo prva apoteoza slavenstva u ugarskoj historiografiji, unatoč tomu što u to vrijeme Slovaci nisu imali vlastito administracijsko-upravno uređenje. U djelu je pojasnio drevnost Slavena, njihovo značenje u Panoniji, dokumentirao je njihovu brojnost, teritorijalnu rasprostranjenost njihovih središta i raširenost njihova jezika. Njegov odnos prema slavenstvu zasigurno je obilježilo podrijetlo roda Révay iz hrvatske sredine te također život na turječkom posjedu.

5 Čaplovič 94; RMNy 852.

6 Čaplovič 103; RMNy 872.

7 O njegovu su životu izdane mnoge monografije. Najmodernija je i s bibliografskim popisom: György Bónis, *Révay Péter*. Budapest 1981. (Irodalomtörténeti Füzetek).

8 Esztergom, Érseki Könyvtár Ms. II. 224, 272, 273.

9 Poznate su njegove dvije strassburške disputacije. Prvu je imao u vrijeme predsjedavanja Paula Graseccija *De mutuo materia* (1591., RMK III. 816), a drugu kod Melkiora Junija iz fizike (1592., RMK III. 5526; 2. izd.: Monbéliard, 1595, RMK III. 5553).

10 Esztergom, Érseki Könyvtár Ms. II. 253.

11 Vidi Tibor Klaniczay, Az akadémiai mozgalom és Magyarország a reneszánsz korában. *Tibor Klaniczay, Pallas magyar ivadéka*. Budapest 1985, 26–31 a Tibor Klaniczay, Az arisztokrácia és Justus Lipsius politikai gondolkodása. *Tibor Klaniczay, Stílus, nemzet és civilizáció*. Szerk.: József Jankovics. Budapest 2001, 236–250.

12 Augustae Vindelicorum, Christoph Mangus, 1613 (RMK III. 1118). Viennae Austriae, Matthaeus Cosmerovius, 1652 (RMK III. 1795.).

13 Izdano je dva puta 1659. godine: Francofurti ad Moenum, Jacob Lasché, 1659. (RMK III. 2058) i iste godine varijanta (RMK III. 6387).

14 Izvore o njegovim najvažnijim radovima podrobno analizira György Bónis, *Révay Péter*. Budapest 1981. (Irodalomtörténeti Füzetek).

Dokaz za to da je vladao govornim i pisanim slovačkim jezikom jest njegova korespondencija s gospodarskim činovnicima Turječke županije koju je vodio na kultiviranome slovačkome jeziku. O izgradnji rodovske knjižnice Révayevih vezano uz Petra Révaya nisu se sačuvali nikakvi arhivski dokumenti. No istodobno nije moguće zamisliti da se u knjižnici nisu nalazila djela čija su izdanja Révayevi podupirali,¹⁵ knjige kojima se služio u vrijeme studija, knjige povjesničara na koje se u svojim radovima pozivao, odnosno i djela Lipsiusa kojemu se divio.

U arhivu Vjerodostojnoga mjesta Turječkoga konventa nalazi se dokument od 10. listopada 1561.¹⁶ u kojem vladar Ferdinand III. nalaže izvršiti popis knjiga privatne knjižnice Franje V. Révaya koja je u to vrijeme bila smještena u dvorcu u Sklabiňi. Franjo Révay (?–1657.), bio je sin Gabrijele Révaya i Katarine Thurzo (sestra palatina Jurja Thurza). U razdoblju 1598.–1599. vjerojatno je studirao na sveučilištu u Krakovu. Nakon povratka kući boravio je u sklabinškom dvorcu i gospodario na imanjima roda kao nasljedni župan Turječke županije. Pod utjecajem obiteljskih prilika i studija u Krakovu izgradio je za ono vrijeme prilično bogatu knjižnicu. Navedenu naredbu vladar je izdao na zahtjev Danijela, Imre, Nikole i Stjepana, sinova Franje Révaya.

Turječki konvent poslao je Martina Dragovića koji je izradio popis knjiga s nadnevkom 21. listopada 1561.¹⁷ Nije sigurno koji je bio pravi razlog sastavljanja popisa, može se samo pretpostaviti da su sinovi turječkoga župana strahovali za sudbinu rodovske knjižnice. Njihov otac, naime, nije bio zadovoljan ponašanjem svojih sinova, pa

je čak u pismu od 31. prosinca 1649. tražio od Turječke županije da nakon njegove smrti nijedan od njegovih sinova ne bude izabran za turječkoga župana. Franjo Révay tek je 1657. godine promijenio svoj stav i preporučio županiji da izabere za župana jednog od njegovih sinova.

Knjižnica dokumentira vjerojatno skupljačke napore više naraštaja. Slično kao i mnoge druge plemićke knjižnice i ona se rasula gotovo po cijelome području povijesne Ugarske.¹⁸ Sadržaj knjižnice može se karakterizirati na temelju popisa iz 1651. u kojem su vidljivi i književni interesi obitelji Révay. U knjižnici se prema popisu iz 1651. čuvala 321 knjiga. Velika većina njih bila su djela teološke naravi. Prije svega bila su to izdanja Biblije, među njima je bila i mađarska Biblija čiju godinu izdanja na temelju kataloga nije moguće odrediti. Zatim ovdje nalazimo biblijske komentare, psaltire i izdanja dijelova Staroga Zavjeta. U najznačajnija teološka djela ubrajaju se tumačenja skolastika Alberta Velikog i djela Tome Akvinskoga. Najstarija teološka literatura zastupljena je radovima autora crkvenoga staroga vijeka: Epifanija, sv. Jeronima i sv. Augustina. Iz sljedećega razdoblja možemo izdvojiti francuskoga biskupa Petra Lombardijskog i njegov rad *Libri quatuor sententiarum* koji je u srednjem vijeku bio najrašireniji teološki priručnik. Od autora toga vremena spomenimo i bliže neodređeno djelo ostrogonškoga nadbiskupa i osnivača Trnavskoga sveučilišta Petra Pazmánya. Knjižnica obitelji Révay bila je rodovska knjižnica poklonika reformacije i zato u njoj, naravno, nalazimo i djela wittenberških klasika (Luthera, Melanchthona i njihovih suradnika). Sastav knjižnice s gledišta protestantske teologije

15 Samo nekoliko primjera: Elija Berger (Bécs, 1607, RMK III. 1044), Jakov Selecky (Basel, 1615, RMK III. 1147), Gašpar Suňog (Wittenberg, 1615, RMK III. 1162), Christoph Lackner (Frankfurt am Main, 1619, RMK III. 1246).

16 Slovački nacionalni arhiv, Vjerodostojno mjesto Turječki konvent, Autentični protokol H (1651.–1652.).

17 Popis je izdao Dioniz Medňanský (*Révay Ferencz szklabinai könyvtára 1651-ben. Magyar Könyvszemle*, 1881: 336–345), u ispravljenoj verziji *Magyarország magánkönyvtárak I. 1533–1657*. Sajtó alá rend. András Varga. Munkatárs: István Monok. Utószó: István Monok, András Varga. Budapest–Szeged 1986, 157–164 (Adattár XVI – XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 13), zatim ponovno izdanje Frederik Federmayer–Ingrid Kušniráková, *Popis knjiga te knjižnice turječkog župana Franje Révaya iz 1651. Kniha* '97–'98. Martin 2000, 333–342.

18 Pojedini primjerci nalaze se u raznim institucijama u Slovačkoj i Mađarskoj (Slovačka nacionalna knjižnica Martin, Sveučilišna knjižnica Bratislava, Egyetemi Könyvtár Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Budimpešta itd.)

ne može se držati modernim. Knjižnica Révayevih bila je izuzetno bogata pravnom literaturom.

Nalazimo tako osnove rimskoga prava, udžbenike građanskoga prava, zatim zbirke crkveno-pravnih norma, zbirku dekreta Grgura Velikog i izvatke iz Gracijana. Vrijedni su pozornosti statuti češkog i poljskoga kraljevstva, također *Prava i uređenje zemaljsko Kraljevstva Češkoga*. Knjige povijesnoga sadržaja zastupljene su djelima najstarijih grčkih povjesničara Herodota i Tukidida, rimski stari vijek predstavljaju Tacitovi Anali, djelo Salustija, životopisi velikana iz vremena rimskoga carstva, razne kronike i rasprave o ratovima, o povijesti Turaka i Osmanskoga carstva, o povijesti svijeta, o njemačkoj povijesti te dva rada talijanskoga povjesničara Paola Giovija. Židovsku je povijest približio povjesničar Josip Flavije. Uz ugarsku je povijest vezano djelo Antonija Bonfinija, dok češku povijest predstavlja Jan Dubravius. Geografska djela predstavlja prije svega omiljeni priručnik *Cosmographia universalis* Sebastijana Münstera, te bliže neidentificirana njemačka geografija i djelo *Orbis terrae*.

U djelu Petra Révaya upućuje se na spis Niccolò Macchiavellija *De republica* te na tri knjige Justusa Lipsiusa. Kao i u drugim plemićkim knjižnicama, i u ovoj nalazimo razne udžbenike (filozofije, latins-

ke i grčke gramatike, aritmetike, retorike) koje su vlasnici, nakon što su ih koristili u odgojno-obrazovnome procesu, ostavili svojim potomcima. Prirodne su znanosti u našem fondu zastupljene samo malim brojem djela, odnosno u mnogim se slučajevima ne mogu točno odrediti grane. Spomenimo barem njemačko farmakološko djelo *Arzneybuch* te bliže nespecificirano djelo Johna Holywooda, engleskoga matematičara iz 13. st., koji se bavio i astronomijom.

Obitelj Révay podijelila se u 17. st. u više grana i bila je u rodbinskim vezama s više plemićkih obitelji. Članovi obitelji podržavali su djelovanje nekoliko domaćih tiskara, a bili su i mecene studenata. Kada je u pojedinim knjigama navedeno ime „Révay” kao patron, često je teško utvrditi kojoj je grani pripadao i kojoj vjeroispovjesti.

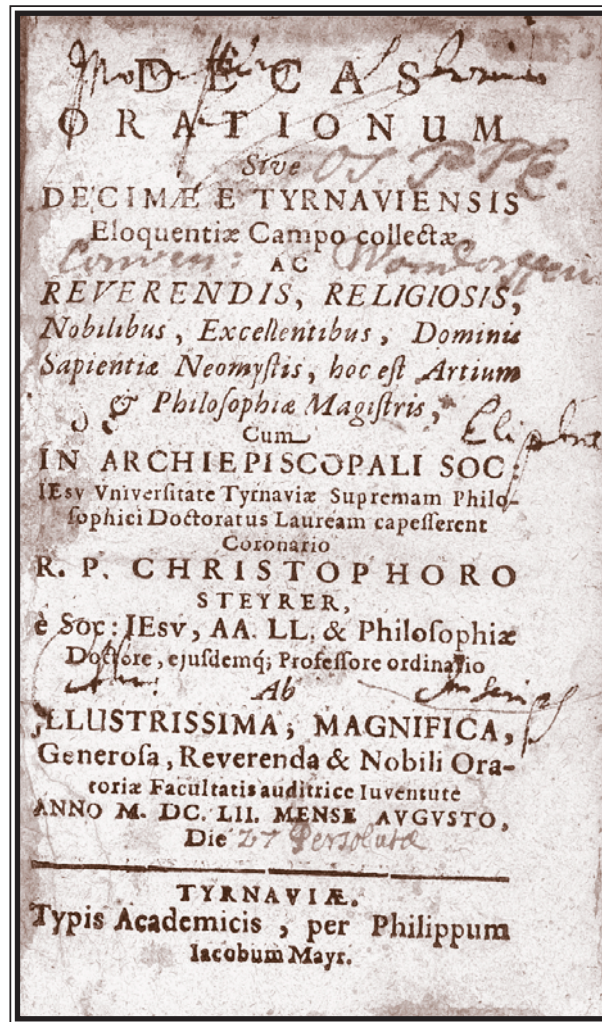
Kći Pavla Révaya, Katarina, koja je bila supruga Matije Ostrožića, vjerojatno je još 1654. bila protestantkinja, jer je bila mecena izdanja školske drame Andrije Sartorija (Trenčín 1654.).¹⁹ Pristaša Luthera bio je 1683. i Mihael Révay koji je podupro studij Jana Keverija u Wittenbergu.²⁰ Aleksej Gabrijel Révay sigurno je bio u 50. godinama 17. st. katolik, jer je podupirao trnavska isusovačka izdanja.²¹

19 Čaplovič 1832; RMNy 2557.

20 RMK III. 3264.

21 Čaplovič 1954, 1955; RMNy 2389, 2425.

DECAS ORATIONUM SIVE DECIMA E TYRNAVIENSIS ELOQUENTIAE CAMPO COLLECTAE..., 1652.

OBJAVLJIVANJE JE POTPOMOGAO FERENC REVAY

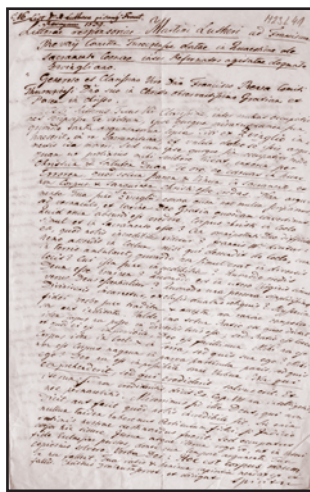
1561 eui Diploma.

Nos Ferdinandus etc. Memoriam commendamus tenore
 praesentium significantes quibus expedit universis. Eas
 nos cum ad certorum fidelium ritum humilem supplica-
 tionem tum vero habita clementiae ratione fidelium con-
 stantium et gratorum servitiorum Mercespici andam
 Francisci de Reoa alias Locumtenentis in Regno nro
 Hungariae Palatinus ac filiorum quoque ejusdem
 Magnificorum Michaelis, Joannis et Francisci de Reoa
 quae iidem s. imperij Regni nri Hungariae Coronae
 ac dñae Matris nrae pro locorum et temporum varie-
 tate ab initio exhibuerint et impenderunt et hactenusque
 se in posterum promittunt Honorem Comitatus de
 Thurca cum solita sua Jurisdictione privilegiis
 utilitatibusque et emolumentis. Eisdem Michaeli
 Joanni et Francisco Reoy, proutque haereditis et
 posteritatibus ac eorum descenditibus vel castro vide-
 licet eorum Szklabinya vocatum in eodem Collo assensu
 habitum dandum et conferendum, eundemque Castro
 Szklabinya applicandum et annexandum duximus ita
 et ea conditione ut ipsi et eorum haeredes qui scilicet
 pro tempore Castro illi possiderent semper sint Collo illius
 Comites Parochiales teneanturque nobis et successoribus
 nostris futuris sicut legitimis Hungariae Regibus fideles
 statim servientur semper praestare Judicium et Jus-
 titiam citra Personarum delectum omnibus ex aequo
 ordinare omnes statum et ordines, qui in predicto
 Collo sunt in Libertatibus eorum conservare
 Attendantque et indigent, ut omnes et singuli Proventus
 Camerae nrae de eodem Comitatu provenire debentes nobis
 et ad eandem Curiam nostram fideliter administrentur
 et quod mandata nostra tam ipsi observent, quam pro
 alias in eodem Collo assensu, observare faciant Inimi-
 cis nostris resistere et cum amicis amicitiam servare
 ac omnia denique quae ad ipsos ratione honoris talis Collo
 de Fide et consuetudine pertinent fideliter et obedienter
 semper obsequi debeant. Idcirco non facturi. Datum
 Vienne die 7^{ae} mensis Februarii Anno Dni 1561
 Ferdinandus imp. (L. S.) Nicolaus Olahus Haigouranz.

OPIS IZLOŽENIH PREDMETA

1. BLATNICA Darovnica vladara Ferdinanda I., 1561. SNK 183 F 35

Dvorac je izgrađen u 14. st., po naredbi Ferdinanda I. dobio ga je 1538. Franjo Révay. Darovnicom je potvrđeno nasljedstvo iza Franje Révaya za njegove sinove Mihaela, Ivana i Franju. S gledišta obrazovanja stanovnika Turieca značajno je spomenuti najstariji pisani dokument o postojanju škole u Turiecu. U popisu iz 1534. kao zgrada koja pripada dvorcu navodi se *ecclesia et domus plebani in schola* – ta se oznaka odnosi na župnu zgradu uz crkvu, u kojoj je u to vrijeme postojala župna škola.

2. PISMO MARTINA LUTHERA FRANJI I. RÉVAYU, 1539. SNK 183 B 12

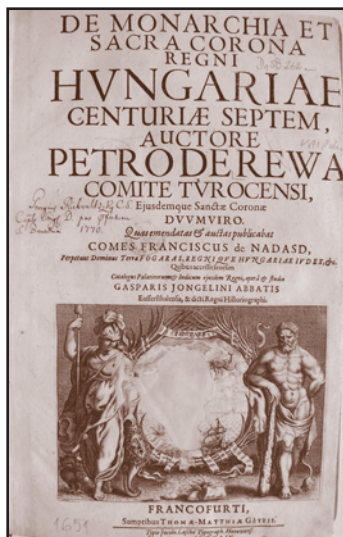
Franjo Révay bio je jedan od pionira reformacije u Slovačkoj. Bio je prijatelj i suradnik Alekseja Thurza, Petra Perényja. Pod utjecajem kalvinskoga učenja koji se širio, izložio je M. Lutheru svoje sumnje u 5 točaka na koje mu je Luther odgovorio u pismu, u kojem ga opominje neka se ne da zavesti krivim naukama.

3. PETER RÉVAY, *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtuti, victoria, fortuna... brevis commentarius. Augustae Vindelicorum, excudbat Christophorus Magnus, 1613. 4° SNK: SD 8831; OSZK RMK III. 1118*

Djelo Petra Révaya (1568.–1622.), najpoznatijega člana obitelji Révay. Na poledini naslovnice nalazi se bakrorez ugarske krune iza čega slijedi posveta autora. Na kraju djela nalazi se pismo povjesničara Eliáša Bergera upućeno Franji Révayu.

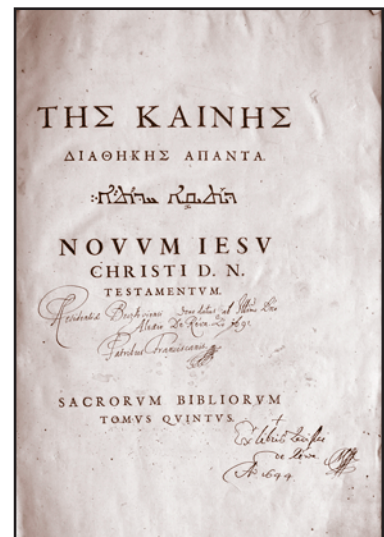
4. PETER RÉVAY, *De monarchia et sacra corona regni Hungariae centuriae septem. Frankfurt am Main, Sumptibus Thomae-Matthiae Götzii, Typis Jacobi Lasché, 1659. 4° SNK: SB 262 D1; OSZK RMK III. 2058*

5. RAFAEL HRABECIUS, *Oratio Funebris In solennibus exequiis ... Petri de Reva ... Habita in loco sepulturae ... in templo Martinopolitano Comitatus Thurocensis 17. Julij, Anno ... M.DC.XXII... Cassoviae, Ex Officina Typographica, Danielis Schultz Barthphen: Anno Domini, 1623. 4° OSZK RMK II. 427; RMNy 1287; Čaplovič 504*

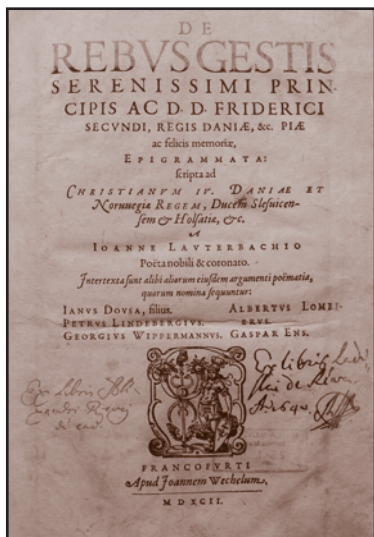
Rafael Hrabecius (1587.–1630.), vjerojatno je studirao na sveučilištu u Wittenbergu. Nakon povratka kući djelovao je kao rektor škole u Prievidzi, u Dolnom Kubíne, 1614. bio je evangelički svećenik u Sučanima, 1615. u Svätöj Heleni (oba spomenuta mjesta nalaze se u Turiec). Bio je turječki dekan i dvorski svećenik obitelji Révay.

6. BIBLIA SACRA Hebraice, Chaldaice, Graece et Latine. Ed. Benedictua Arias Montanus. Antverpiae, Christophorus Plantinus. 1570–1572. 2° 1., 4., 5., 7. tomus. SNK IA 603_{1,3,4,5,7}

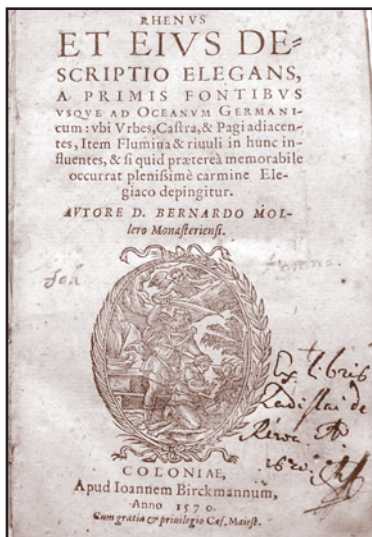

U svakoj plemićkoj knjižnici Biblija je spadala u osnovni fond knjiga, pa tako i u knjižnici obitelji Révay. Naslovne stranice pojedinih sveza Biblije nose vlasničke zapise članova obitelji: Oblatus a Magg. Dno Elexio Reuay Contus Sctae Catharinae 2. Aug. Ao 1643. Na svim svescima nalaze se i zapisi Ladislava Révaya *Ex Libris Ladislai de Rewa mp. 1644.* U izložbenome primjerku nalazi se zabilješka o donaciji Alekseja Révaya. Djelo je posvetio franjevačkoj knjižnici u Beckovu – *Residentiae Beczkoviensi dono datus ab Illmo Dno Alexio de Reva. Ao. 1691.*

7. JOHANN LAUTERBACH, *De rebus gestis serenissimi principis ac D.D. Friderici Secundi, regis Daniae*. Francofurti, apud Joannem Wechelium. 1592. 4° – Kaspar Ens, *Rerum Danicarum Friderico II. gestarum historia*. Francofurti, Impensis Petri Fischeri, 1593. 4° SNK IB 35573
U djelu Johanna Lauterbacha (1531.–1598.) i Kasparsa Ensa oslikan je život, sudbina i značajni pothvati danskoga vladara Friedricha II. U knjizi se nalaze zapisi: *Ex Libris Alexandri Revay*; *Ex Libris Ladislai de Rewa A(nn)o* 1641.

8. BERNHARD MOLLER, *Rhenus et eius descriptio elegans*. Coloniae, apud Ioannem Birckmannum. 1570. 8° – *Poetae Germani et exteri ... Gorlicii*, Ambrosius Fritsch. 1574. 8° – *Vocabula Rei Numariae ponderum et mensurarum Graeca, Latina, Ebraica ... Witebergae*, Vitus Creutzer. 1563. 8° SNK IE 5961

Konvolut sadržava uz opis Porajnja, čiji je autor pfalški humanist iz 16. st. Bernhard Moller, njemačku humanističku pjesničku antologiju, zatim trojezični rječnik vaga i mjera. Na naslovnici nalazimo vlasničke zapise više članova obitelji – prva je zabilješka Ladislava Révaya: *Ex libris Ladislai de Rewa A(nn)o* 1620. mp., zatim Alekseja: *Emptus per me Alexium de Rewa A(nn)o* 1674, a zadnja Franje Xavera: *Ex libris Xav(erii) de Rewa*. 1765.

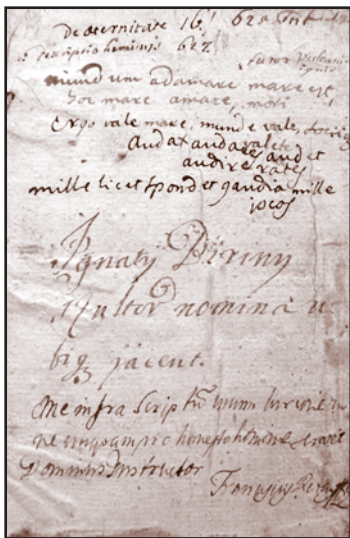
9. JOSEPHUS FLAVIUS, *Opera*. Francofurti Ad Moenum, Impensis Sigismundi Feyerabendt, 1580. 4° SNK IA 585
Djela židovskoga povjesničara Josipa Flavija (37./8.–100.) koji je pisao na grčkome bila su raširena i u Karpatskoj kotlini. Zapisi u knjizi: *Ex Libris Caroli de Rewa obvlut Con(ven)tui*

Beczko(viens) A(nn)o 1751 – ovaj zapis kazuje da je knjiga darovana bečkovskim franjevcima, no ovdje nalazimo i rukopis obitelji Esterházy: *Hic Liber Spectat ad Ill(ustrissi)mam Dominam Comitissam Sophiam Ludovicam Amaliam Wilhelminam, Crescentiam Esterházy de Galantha*.

10. PUBLIUS OVIDIUS NASO, *Fastorum libri VI. Tristium libri V. De Ponto libri III. De Hebdomada. Claudii Ptolemaei Innerantium stellarum significationes per Nicolaum Leonicum a Graeco translatae. Basileae, Ex Aedibus Henrici Petri, 1534. 8° SNK IE 4887*

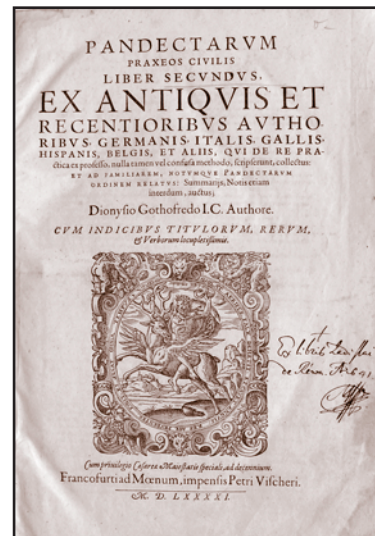
Ovdje se nalazio i udžbenik Publija Ovidija Nazona (43. pr. Kr.–18. p. Kr.), no to je iznimno ozbiljno humanističko izdanje. U ovojme primjerku nalazimo zapis Franje Révaya (nije ga moguće odrediti) – *Franciscus Revay*

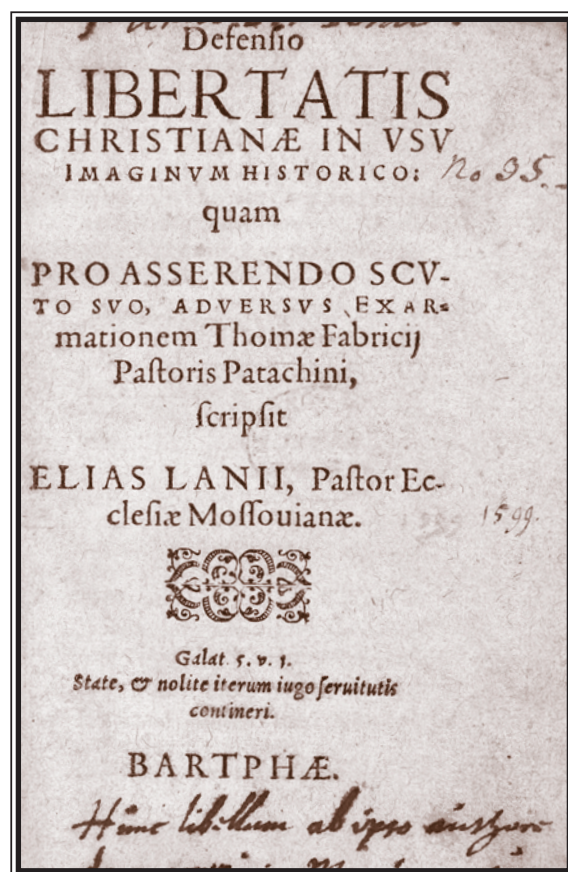
11. BARTOLO DA SASSOFERRATO, *Opera Omnia. Basileae, Ex Officina Episcopiana, 1588–1589. 4° 5 tomi, SNK IA 609_{3,4}*

Bartolo da Sassoferrato (1314.–1357.) bio je talijanski pravnik. Obitelj Révay, kao najviši predstavnici političke i upravne vlasti u županiji, vjerojatno je proširila i svoje pravne zbirke. Knjiga koja je bila u vlasništvu obitelji još u 17. st. spada među sveske što su opremljeni tiskanim zalijepljenim exlibrisima Ivana Révaya (1748.–1806.). Ivan Révay nakon studija u Trnavi posvetio se pravu na bečkome sveučilištu, teologiji u Milanu, Rimu i Napulju. Postao je 1774. spiški kanonik, 1776. kaptolski dekan, 1783. nitranski prepošt. Ekslibrisi – *Familiae De Reva Dono Ioannis C. De Reva Can. Scepi. 1779.*

12. DENIS GODEFROY, *Pandectarum praxeos civilis liber secundus ... Francofurti ad Moenum, impensis Petri Fischeri. Apud Ioannem Feyera-bend. 1591. 4° SNK IA 591₂*
Djelo francuskoga pravника Denisa Godefroya (1549.–1622.), nije predstavljalo jako rašireno tumačenje građanskoga prava u Ugarskoj. Zapis Ladislava Révaya: *Ex libris Ladislai de Réva A(nn)o 1641.*

ELIÁŠ LÁNI, DEFENSIO LIBERTATIS CHRISTIANAE IN VSV IMAGINVM HISTORICO ..., 1599.

ELIÁŠ LÁNIT RÉVAY FERENC TÁMOGATOTTA MUNKÁJÁBAN

❧ Kratice ❧

OSZK – Országos Széchényi Könyvtár

MOL – Magyar Országos Levéltár

MTAK – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek
(Osztrák Nemzeti Könyvtár)

SNK – Slovenská Národná knižnica (Szlovák Nemzeti Könyvtár)

SNM – Slovenské Národné múzeum (Szlovák Nemzeti Múzeum)

NSK – Nacionalna i Sveučilišna knjižnica
(Horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár)

HPM – Hrvatski Povijesni Muzej (Horvát Történeti Múzeum)

HDA – Hrvatski Državni Arhiv (Horvát Országos Levéltár)

H – Hain, Ludovicus: *Repertorium bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographia inventa usque ad annum MD. typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur*. Stuttgartiae, 1826–38

HC – Copinger, Walter Arthur: *Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum*. 1–3. London, 1895–1902

ÚMIL – *Új magyar irodalmi lexikon* főszerk.: Péter László [szerk. Gajdó Tamás et al.] [... korsakszerk. ... Vizkelety András et al.] [... szerzői Abaffy Csilla et al.]. Bp., 2000.

APP. H. – Apponyi, Alexander: *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften I–IV*. München 1903–1927.

RMNY – *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (RMNy). 1473–1600. Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István

és Kelecsényi Ákos munkája. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971.; *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (RMNy). 1601–1635. Borsa Gedeon, Hervay Ferenc és Holl Béla munkája, Fazakas József, Heltai János, Kelecsényi Ákos és Vásárhelyi Judit közreműködésével. Akadémiai Kiadó, Bp., 1983.; *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (RMNy). 1636–1655. Heltai János, Holl Béla, Pavercsik Ilona és P. Vásárhelyi Judit munkája, Dörnyei Sándor, V. Ecsedy Judit és Käfer István közreműködésével. Akadémiai Kiadó, Bp., 2000.

RMK I. – Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár I (1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok)*

RMK II. – Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár II (1473–1711. megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok)* Bp. 1879–1885.

RMK III. – Szabó Károly–Hellebrant Árpád: *Régi magyar könyvtár III (magyar szerzőtől külföldön 1480–1711. megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok, első és második rész)*. Bp. 1896–1898.

SZTRIPSZKY – Sztripszky Hiador: *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I–II. kötetéhez*. Bp. 1912.
– Utánnyomata: Bp. 1967.

ČAPLOVIČ – Čaplovič, Ján: *Bibliografia tlači vydaných na Slovensku do roku 1700*. Díl 1. Martin 1972.
(Slovenská národná retrospektívna bibliografia, séria A. Knihy Ia.).

COD. LAT. – Bartoniek Emma, ed. *Codices manu scripti latini. Codices latini medii aevi*. Vol. 1. (*Catalogus Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici* XII) Bp.: OSzK, 1940.

**ARISTOKRATSKI
DVORCI I TVRĐAVE
KOJI SE SPOMINJU
U KATALOGU
1:3000000**

*☞ Konkordancija imena obitelji spomenutih ☞
u ovome katalogu*

MAĐARSKI	NJEMAČKI	SLOVAČKI	HRVATSKI
Abádi			
Bakócz		Bakóc	
Balassa		Balaša	
Balassi		Balaša	
Bánffy	Bánffy	Bánfi	Banić
Bandorkovicz			
Báthori		Bátori	
Báthory	Báthory	Bátori	
Batthyány	Batthyány	Batán	Batthyany
Bél		Bel	Bel
Bethlen	Bethlen	Betlen	
Bethlenfalvi Thurzó		Turzo	
Beythe	Beythe		
Bornemisza	Bornemisza	Bornemisa	Bornemisa
Cegléd	Cegléd		
Csák		Čák	Čak/Csaky
Csányi			
Csirke			
Csontos			
Czobor		Cobor	
Daun	Daun	Daun	Daun
Dersffy	Dersffy	Deršfi	
Dévai Bíró			
Dragovics			Dragović
Draskovich	Draskovich	Draškovič	Drašković
Erdődy		Erdődi	Erdödy
Esterházy	Esterházy	Esterházi	Esterhazy
Falusy			
Fanchali Jób		Fančali-Jób	
Farkas			Farkaš
Festetich	Festetich	Festetič	Festetić

MAĐARSKI	NJEMAČKI	SLOVAČKI	HRVATSKI
Forgách	Forgách	Forgáč	Forgač
Formontini			Formontini
Frangepán	Frangpán	Frankopan	Frankapan
Fugger	Fugger		Fugger
Galgóczi		Galgóci	
Hajnal	Hajnal		
Homonnai Drugeth		Druget	
Hunyadi		Huňady	Hunjadi
Illésházy	Illésházy	Ilešházi	
Illyés			
Istvánffy	Istvánffy	Ištvánfi	
Jakusics		Jakušič	Jakušić
Jóna			Jona
Kanizsai		Kanižai	
Kanizsai Pálfi		Pálfi	
Kéri			
Késmárki Thököly	Thököly de Késmárk	Tököli	
Kéry			
Khuen	Khuen		Khuen
Komlós			
Kopcsányi		Kopčáni	
Kosztka		Kostka	Kosztka
Krusics		Krušič	Krušić
Kubinyi		Kubíni	
Kulcsár			
Kürti			Kürti
Lackner			Lackner
Lamberg	Lamberg		Lamberg
Láni			
Laskai			
Lethenyei			
Lippay	Lippay	Lipai	Lipaj/Lippay
Listi	Listi	Listi	
Liszty			
Lobkowitz Poppel	Lobkowitz-Poppel	Lobkowitzová Poppelová	
Löbl			Löbl
Lónyi			
Losonczy		Lošonci	
Macedón		Macedónsky	Makedonski
Magáth			
Mágochy	Mágochy	Magóči	
Magyari			
Malomfalvy			

MAĐARSKI	NJEMAČKI	SLOVAČKI	HRVATSKI
Megyeri			
Mélius Juhász			
Mikulich	Mikulić	Mikulić	Mikulić
Mockius			
Monoszlói		Monosloi	
Nádasdy	Nádasdy	Nádašdy	Nadasdy
Nagy	Nagy		Nagy
Náprágyi		Nápradi	
Nebojszai			
Nyáry		Ňári	
Oláh	Oláh		Olah
Orbonai Rác György			
Osztrosith		Ostrožič	
Pakay			
Pálffy	Pálffy	Pálfi	Pálffy
Pallavicini	Pallavicini		Pallavicini
Pathai			
Pázmány	Pázmány	Pázmán	Pazmany
Pécseli Király			
Pellérdi			
Perényi		Peréni	
Perneszhith			
Pilarik		Pilárik	
Potyondi			
Rákóczi	Rákóczi	Rákoci	Rakoczi
Ráskai		Raškai	Raškaj/Raskai
Ráttkay		Ratkaí	Ratkaj/Rattkay
Révai			
Révay	Révay	Révai	Revai/Revay
Rimay		Rimai	
Samarjai			
Somy			
Sylvester			Sylvester
Szalkai			
Szapolyai		Zápoľský	Zapolja
Szegedi Kőrösi Gáspár			
Széchenyi	Széchenyi		Szechenyi
Szelepcsényi		Selepčeni	
Szenci Molnár		Senci Molnár	
Szentgyörgyi			
Szentgyörgyvölgyi Bakács Farkas			
Szentiványi		Sentiváni	
Szepesváraljai Bernhard Máté			

MAĐARSKI

NJEMAČKI

SLOVAČKI

HRVATSKI

Szikszai Fabricius Balázs

Szuhai

Suhai

Thököly

Thökoly

Tököli

Thurzó

Thurzó

Turzo

Tinódi Lantos

Tőke

Valvasor

Valvasor

Valvasor

Vernich

Vernić

VitézJános

JánzoSredny

Yvan Vitez od Sredne

Wechel

Wechel

Wesselényi

Wesselényi

Vešeléni

Wesselenyi

Zrínyi

Zrínyi

Zrínsky

Zrinski

Zsámboki

Sambucus

Sambocki/Sambucus

Zuhodolyi András

Zvonarics

Zvonarić

☞ Konkordancija imena mjesta spomenutih ☞
u ovome katalogu

MAĐARSKI	NJEMAČKI	SLOVAČKI	HRVATSKI	LATINSKI
Alsókubin	Unterkubin	Dolný Kubín	Donji Kubin	
Alsólintva	Unter-Limbach	Dolná Lindava	Donja Lendava	
Alsósztrégova		Dolná Strehová	Donja Štrigova	
Árva (vár)megye	Arwa	Orava, Oravská župa	Orava	Arva
Ausztria	Österreich	Rakúsko	Austrija	Austria
Bajmóc	Weinitz	Bojnice		
Bajorország	Bayern	Bavorsko	Bavarska	Bavaria
Baranya megye	Baranya	Baranská župa	Baranja	Comitatus Baranyensis
Bártfa	Bartfeld	Bardejov		Bartpha
Bazin		Pezinok		Bazinum
Beckó, Bolondóc	Beckow	Beckov		
Bécs	Wien	Viedeň	Beč	Vienna Austriae
Bécsújhely	Wiener Neustadt	Viedenské Nové Mesto	Bečko Novo Mjesto	Neapolis Austriae
Belec			Belec	
Belgrád	Belgrad	Belehrad		Belgradum
Beszercebánya	Neusohl	Banská Bystrica		Novum Zolium
Bethlenfalva	Bethlensdorf	Betlanovce		
Biccse	Grossbitsch	Bytča		
Bítov	Vötau	Bítov	Bitov	
Blatnica		Blatnica		
Bogenšperg, Smartno pri Litiji	Wagensperg	Bogensperg	Bogenšperg	
Bojnice		Bojnice		
Borostyán, Borostyánkő	Beilenstein	Stupava		
Borostyánkő	Bernstein	Pajštún		
Boroszló (Pl. Wrocław)	Breslau	Brestov	Breslau, Wrocław	
Böde				
Bribir			Bribir	
Brieg (Pl. Brzeg)				
Brno	Brünn		Brno	
Buda	Ofen	Budín	Budim	Buda
Burgenland	Burgenland		Gradišće	

MAĐARSKI	NJEMAČKI	SLOVAČKI	HRVATSKI	LATINSKI
Cenk	Zinkendorf			
Cerknica				
České Budějovice	Budweis	České Budějovice		
Cetin			Cetin	
Csáktornya	Tschakarturn	Čakovec	Čakovec	
Csepreg	Tschapring	Csepreg	Čepreg	
Danzig	Danzig	Gdańsk	Gdanjsk	
Debrecen	Debrezin	Debrecín	Debrecin	Debrecinum
Detrekő	Blasenstein	Plavecký Hrad		
Dobra	Neuhaus	Dobra	Dobra	
Dráva	Drau		Drava	Dravus
Drezda	Dresden	Dráždany	Dresden	
Drežnik			Drežnik	
Dyje, Thaya				
Eger	Erlau	Jäger	Eger/Jager	Agria
Éleskő	Scharfenstein	Ostrý Kameň		
Erdély	Siebenbürgen	Sedmohradsko	Erdelj	
Eszterháza, Fertőd	Esterhas	Esterháza		
Eszék	Essek	Osijek	Osijek	Colonia Aelia Mursa
Esztergom	Gran	Ostrihom	Ostrogon	Strigonium
Fejér megye	Fejér	Fejérska župa		Comitatus Albaregalensis
Fertő-tó	Neusiedlersee			Lacus Fertő
Fiume	Rijeka	Rijeka	Rijeka	
Fraknó, Forchtenstein	Forchtenstein	Forchtenstein	Fortnava	
Fölöstöm	Fürstenfeld			
Gacka			Gacka	
Galánta	Galanta	Galanta	Galanta	
Genf	Genf	Ženeva	Ženeva	
Genova	Genua	Janov	Genova	
Glauchau	Glauchau			
Győr	Raab	Ráb	Đur	Iaurinum, Arrabona
Gyurgyevó	Giurgewo			
Holics	Weisskirchen	Holíč		
Horn				
Horvátország	Kroatien	Chorvátsko	Hrvatska	Croatia
Hum			Hum	
Idrija	Adria			
Igló	Neudorf	Spišská Nová Ves	Novo Selo	Nova Villa
Iztria	Istrien	Istria	Istra	
Itália, Olaszország	Italien	Taliansko	Italija	Italia
Kalocsa	Kalotscha, Kolotz	Kaloča	Kaloča	Calotsa, Colocza
Kanizsa (Nagykanizsa)	Kanischa	Kaniža	Kanjiža	Canisia
Karintia	Kärnten	Korutánsko	Koruška	Carinthia

MAĐARSKI	NJEMAČKI	SLOVAČKI	HRVATSKI	LATINSKI
Kassa	Kaschau	Košice	Košice	Cassovia
Keresztúr		Keresztúr		
Kismarton	Eisenstadt	Eisenstadt	Željezno	Kismartonium
Klagenfurt	Klagenfurt		Celovec	
Konstantinápoly	Konstantinopel	Konštantinopol	Carigrad	Constantinopolis
Koper, Capodistria	Koper		Kopar	
Koppenhága	Kopenhagen	Kodaň	Kopenhagen	
Korana			Korana	
Košljun			Košljun	
Kotor			Kotor	
Körmend	Kirment	Körmend	Kermend	
Kőszeg	Güns	Kőszeg	Kiseg, Kisek	Ginsium
Krajna	Carniolien	Krajna	Kranjska	Carniola
Krbava		Krbava	Krbava	Corbava
Krk, Veglia	Krk	Krk	Krk	
Kursanec		Krušatec	Kuršanec	
Lakompak, Kicléd	Lackenbach	Lackenbach	Lakimpuh	
Lánzsér	Landsee	Landsee	Lanžir	
Légrad	Legrad	Legrad	Legrad	
Léka	Lockenhaus	Lockenhaus	Livka	Leuca
Liptó		Liptov		
Ljubljana	Leibach	Ľubľana	Ljubljana	Laibacum, Labacum
Loretom	Maria-Laureten	Loretto	Lovreta	Lauretum
Lőcse	Leutschau	Levoča	Levoča	Leutsovia
Magyarország	Ungarn	Mađarsko	Mađarska	Hungaria
Makó		Makov		
Malacka	Malatzka	Malacky	Malacka	
Máriacell	Mariazell	Mariazell	Mariazell	
Mátiatölgyes, Dubnic		Dubnica nad Váhom		
Modrus		Modruš	Modruš	
Mohács	Mohatsch	Moháč	Mohač	
Monyorókerék	Eberau	Eberau	Eberava, Majkerek	
Moson megye	Miesenburg, Wieselburg	Mošonská župa		Comitatus Mosoniensis
Munkács	Munkatsch	Mukačevo	Munkač	
Mura			Mura	
Muraköz		Medzimirje	Međimirje	
Muraszombat	Oisnitz	Murska Sobota	Murska Sobota	
München	München	Mníčov	München	
Nádasdladány				
Nagyszarva		Rohovce		
Nagyszombat	Tyrnau	Trnava	Trnava	Tyrnavia
Nagyvárad		Varadin	Varadin	Varadinum
Drávavásárhely		Nedelicz	Nedelišće	

MAĐARSKI	NJEMAČKI	SLOVAČKI	HRVATSKI	LATINSKI
Németalföld				
Németlövő	Deutsch Schützen		Livir, Nimške Šice	
Németújvár	Güssing, Gissing	Güssing	Novi grad, Güssing	
Neretva		Neretva	Neretva	
Nógrád	Neograd	Novohrad		Neogradum
Nyitra	Neutra	Nitra	Njitra	Nitria
Felsőlövő	Oberschützen		Gornje Šice	
Olmüc (Alamóc)	Olmütz	Olomouc	Olomouc	
Ostrovica	Ostrau	Ostrovica	Ostrovica	
Otocsán	Ottochatz	Otoč	Otočac	
Ozaly, Ozalj		Ozalj	Ozalj	
Pápa	Poppa, Papa	Pápa	Papa	Papa
Pest	Pesth	Pešt	Pešta	Pestinum
Petrinya		Petrinja	Petrinja	
Palocsa	Plautsch	Plaveč		
Pottendorff	Pottendorf			
Pozsony	Pressburg	Bratislava/Prešporok	Požun, Bratislava	Istropolis, Posonium
Privigye	Privitz	Prievidza		Prividia
Ptuj	Pettau	Ptuj	Ptuj	Petovium, Petovia
Raguza	Ragusa	Raguza	Dubrovnik	
Rajna	Rhein	Rýn	Rajna	Rhenus
Réva vára		Hrad Réva		
Rohonc	Rechnitz	Rechnitz	Rohunac	
Rozália-hegység	Rosaliengebirge	Vrchovina Rozália		
Rózsahegy	Rosenberg	Ružomberok		
Ruszt	Rust	Rust	Rušta	Rustinum, Rusthum
Sárvár	Rotenthurn	Sárvár	Šarvar/Sarvar	
Sasvár	Schossberg	Šaštín		
Selmecbánya	Schemnitz	Banská Štiavnica		Schemnicium
Sempte	Schintau	Šintava		
Somogy megye		Šomodská župa	Šomod/Somogy	Comitatus Simighiensis
Somorja	Sommerein	Šamorín		Samaria
Sopron	Ödenburg	Šopron	Šopron Sopronium, Suprunium, Sempronium	
Sopronkeresztúr	Deutschkreutz	Deutschkreutz	Kerestur	
Stomfa	Stampfen	Stupava		
Szokolca	Skalitz	Skalica		Sakolcinum
Szalánkemén		Slankamen	Slankamen	
Szalónak	Schlaining	Schlaining		
Szeged	Segedin	Segedín	Segedin	Segedinum
Szepes	Zipser-Haus	Spiš		Scepusium
Szepeshely	Zipser-Kapitel	Spišské Podhradie		Capitulum-Scepisiense
Szerbia	Serbien	Srbsko	Srbija	Serbia, Servia
Szered		Sereď		

MAĐARSKI	NJEMAČKI	SLOVAČKI	HRVATSKI	LATINSKI
Szerémség		Sriem	Srijem	
Szigetvár	Gränz-Sigeth	Siget	Siget	Magno-Sigethinum, Neonesium
Sziszek, Sisak	Sisseĝ	Sisak	Sisak	Segestica, Siscia
Szkálnok		Skálnik		
Szklabinya		Sklabiňa		
Szlavónia	Slawonien	Slavónia	Slavonija	Sclavonia
Szlovákia	Slowakien	Slovensko	Slovačka	
Szlovénia	Slowenien	Slovinsko	Slovenija	
Szombathely	Steinamanger	Szombathely	Sambotel	Sabaria
Szomolnok	Schmölnitz	Smolník		
Szucsány		Sučany		
Tata	Totis, Dotis	Tata		
Téjfalú	Milchdorf	Mliečno		
Temesvár	Temeschwar	Temešvár	Temišvar	Temesvarinum
Tersatto		Trsat	Trsat	
Tolna megye	Tolnau	Tolnianská župa	Tolna	Comitatus Tolnensis
Trebosztó		Trebostovo		
Trencsén	Trentschin	Trenčín	Trenčín	Trentschinium
Tersác			Tržac	
Turóc		Turiec		
Turóc (vár)megye		Turčianska župa		Comitatus Thurociensis
Túrócszentmárton	Sankt Martin	Martin	Martin	
Ukrajna	Ukraine	Ukrajina	Ukrajina	
Una			Una	
Vác	Waitzen	Vacov	Vac	Vacium
Varasd	Warasdin	Varaždín	Varaždin	Varasdinum
Vas megye		Vašská župa		Comitatus Castriferrei
Vasvár	Eisenburg	Eisenburg	Vašvar	Castrum Ferreum
Vátszentkút				
Velence	Venedig	Benátky	Venecija, Mletci	Venetia
Veszprém	Wesprim	Vesprím	Vesprim	Veszprimium
Vezekény		Vozokany		Vezekenum
Vinodol		Vinodol	Vinodol	
Vöröskő	Rothenstein	Červený Kameň		
Zágráb	Zagreb	Záhreb	Zagreb	Zagrabia
Zala megye		Zalašská župa		Comitatus Saladiensis
Zalaegerszeg	Egersee	Zalaegerszeg		
Zengg		Senj	Senj	Segnia
Zrin		Zrín	Zrin	
Zsolnalitva		Lietava		

Tisak i uvez: ALFÖLDI PRINTING LTD., Debrecen, Hungary
Izvršni ravnatelj: GÉZA GYÖRGY

*

Izdavač: LAREN DORR DESIGN, Budapest, Hungary
Izvršni ravnatelj: LÁSZLÓ KISS

REGNI
HVNGARIAE
nova et exactissima
DELINEATIO.

Amsterdam
Apud Johannem Blaeu 1662.

Milliar. Germanica.
Milliar. Sclavonica.

U povijesti ranoga novoga vijeka Austrije,
Hrvatske, Slovačke i Mađarske,
prijetnja od strane Turskoga carstva
rezultirala je stalnom ratnom spremnošću.

Radovi iz povijesti kulture
koji se bave ovim razdobljem,
često spominju latinsku uzrečicu:

Inter arma silent Musae,
tj. *U vrijeme rata šute muze.*

Povijest aristokratskih obitelji koje
su u to doba živjele, ne potvrđuje,
međutim, ovu izreku:
one su se brinule o odgoju svoje djece,
živjele su bogatim dvorskim životom,
osnivale zbirke knjiga
i umjetnina za koje se i danas može
reći da su bile bogate.

Izložba prikazuje nekadašnje
aristokratske zbirke knjiga što su
se nalazile na istočnome rubu
i uz istočne granice današnje Austrije,
u obliku putujuće izložbe.

Frankapan–Zrinski ♦ Valvasor ♦ Bánffy ♦ Nádasdy
Batthyány ♦ Esterházy
Pálffy ♦ Thurzó–Illésházy ♦ Révay

PLAVA KRV, CRNA TINTA KNJIŽNICE VELIKAŠKIH OBITELJI OD 1500. DO 1700.

ISBN 953 500 043 8

Ustanove suradnice

MAGYAR NEMZETI
KÖNYVTÁR

Sponzori

